

AVS
82255
1.23

WIDENER

HN N3N8 B

Aus 82255.1.23

Imre Béla

sz. 166. 166. sz.

Harvard College Library

FROM THE
ICHABOD TUCKER
FUND

ESTABLISHED IN 1875 BY THE
BEQUEST OF ICHABOD TUCKER,
CLASS OF 1791, AND THE GIFT OF
MRS. NANCY DAVIS COLE, OF
SALEM

Ans 82255, 1, 23

✓

ELŐSZÓ.

Jelen munkát II-ik Rákóczy Ferencz eredetileg franczia nyelven irta s az „Histoire des Revolutions de Hongrie“ czimü munka V-ik kötetében jelent meg Hágában Neaulme Jánosnál 1739-ben, e kötet czime: „Rákóczy Ferencz herczeg emlékiratai a magyar háboruról 1703-tól végeig“, (Memoires du Prince François Rákoczy sur la Guerre de Hongrie, depuis l' année 1703 jus qu'a sa fin.) E művet a mult években L. Gy. barátom magyarra lefordítván, magam is mássát vettem, most pedig alkalmas idő lévén kinyomására, van szerencsém azt a hazája történetét mindég kedvelő magyar olvasó közönség elé terjeszteni. Leghőbb ohajtásom lenne, vajha sokan tanulnának belőle.

BEVEZETÉS.

Mielőtt Rákóczy Ferencz ajánló-levelét és emlékiratait adnók, néhány szó nem leend felesleges az általa vezetett háboru előtti történetekről.

Rákóczy Ferencz öreg atyja volt II-ik György Erdélyország fejedelme s Magyarország egy részének ura. Atyja I. Rákóczy Ferencz, ki csak névleg viselte az erdélyi fejedelem czimét, tényleg Apafy Mihály birtván azt. Anyja volt Zrinyi Ilona, ki később Tököly Imréhez ment férjhez. Emlékirónk a borsi kastélyban Sátor-alja-Ujhelynél született 1676-ik év szeptember hó 4-dikén. Anyja Munkáts várát a németeknek átadván 1688-ban, Julia testvérével Bécsbe vitetett, honnét Ferenczünk Neuhaus-, majd Prágába küldetett nevelésbe a jezsuitákhoz. Tanulmányai elvégzése után jószágai egy részét visszanyervén Olaszországba utazott, 1696-ban pedig a rajnai német táborba indulván, utközben Károly hesseni fejedelem leányával megismerkedett s azt nőül vevén, jószágaira költözött Magyarországra. Itthon nemzete nyomorát megismervén, a franczia király gyámolítása kieszközlésére ennek levelet irt, de a levél-

vivő német officier őt Bécsben elárulván, Rákóczy az 1701-ik év május 22-dikén Sároson elfogatott, s Eperjesen, Egeren, Budán, Győrön (hol május 26-án vitéztett át), Abdán, Lébeny-Szent-Miklóson s a Lajtán keresztül Pottendorfba s május 29-dikén Német-Ujhelybe hurczoltatott. November 7-kén azonban Lehman kapitány segélynyújtása folytán börtönéből Montecuccoli ezredbeli közembernek öltözködve megszökött, egy német-ujvári özvegynőnél tartott nyergelt paripára kapván, a városból kinyargalt és Magyar-Óvár felé futott, majd a Dunán átvitétvén magát, a Csallóközön s a felső-magyarországi megyéken keresztül Lengyelországba szaladt.

Ennek előrebocsátása után — miután a történet fonalát innét kezdve már maga Rákóczy veszi át — tisztelt olvasó, kísérd figyelemmel az emlékirót.

AJÁNLÓLEVÉL

AZ

ÖRÖK IGASZÁGHOZ.

Ha az emberi elme sugallatai által akarnám vezettetni magamat, bűnös vakmerőség volna oh örök igazság e munkát neked ajánlani. Mert mult, jelen és a jövő sokkal ismertebb levén előtted, mintegy butaságnak tekinteném előlled elrejteni, vagy más színben tüntetni fel a tényeket. Egyedül a vágy, tanúságot tenni az igazság mellett, készítetett e munkára, mert méltóbbat nem ajánlhatunk neked, mint a te művedet, mely dicsőségedre és felmagasztalásodra szolgál.

Távol legyen tőlem a gondolat előre azt állítani, hogy a mit irtam, mint tetőled jött. Ha csak annyiból nem, mert igazak, noha nem éretted történtek; minthogy a legnagyobb része azoknak, mikről irandok, gonosz vágyak művei, melyeket nem lehet eléggé siratni. Szívemet ezeknek szomorú részleteivel kitártam előtted vallomásaimban, de nem szűnt meg fájni, mert bűneim örökké szemeim előtt lebegnek. De illendő volna-e? előtted feltárni mocskosságomat, és oly tetteimet, melyeknek egyedüli oka az emberi elme ösztöne, hiuság és kevélység volt, (mely ellenséged), oly művet teremtett, mely egyedül bennem, mint az önzés és hiu dicsvágy gyűlpontjában végződött? Dicselkedjem bűnös büszkeségem műveivel? kívánhatnám-e leírni azt, a miért vérkönynyeket kellene sirnom? Keressek-e az utókorban emléket vagy halhatlan nevet, mely a világi fejedelmek bálványa. Egyedül te tudod, hogy ezen gyalázatos indító okok nem vezérленek. Ezért egyedül a meztelen igazságot ismervén vezéremül, merem neked ajánlani e művem, oh örök igazság!

Magában foglalandja ez rövid történetét mindazoknak, a miket tettem, menten minden túlzástól. Vallomásaimban feltárom neked az emberek előtt szívem belsejét. Itt elmondom az embereknek, előtted külső cselekedeteimet. Az elsőből megtudandják tetteim okait, a másiktól megismerjétek tetteimet. Semmit sem kívánok, minthogy ismervén vallomásaimat, bűnösnek ismerjenek, és tudják meg, hogy nagyobb benned Istenem az irgalom, mint az igazság (justitia), végre hogy te szerető atya, én pedig tékozló fiu vagyok.

Lássák tehát e munkából, mit keljen a magyar ügyekről tartani. Előadásom szabad lesz előtted oh szívem világossága. Mert a te jószágod nem kárhoztatandja emlékezetem tévedéseit, ezeket ki lehet igazítani a jegyző könyvekből, oklevelekből és azok jelentéseiből, kik alattam szolgáltak, melylyek levéltáromba feltalálhatók és melylyek segélyével az utókor számtalan részletességeket fedezhet fel, vagy helyre igazíthatja az itt előforduló tévedéseket. A mi azon időben alattam szolgáltok iránti érzelmeimet illeti, elhatározám megvetni az emberek ítéletét, mert a te színed előtt szólok. Minthogy a megítéltetést egy fejedelem sem kerülheti el, boldogabbaknak tartom azokat, kik megvetvén azt, saját lelki ösmeretük szerint cselekedtek, mint kik tévelygő politikai elvekre támaszkodva igyekeznek azt kedvezővé tenni és követni. Azt mondom, hogy sok dolgot fogok mentegetni, mit a nép szava kárhoztatott és sokat kárhoztatok, mit a tömeg tudatlansága dicsért és magasztalt. A miket előadok, egyedül te ítélheted meg, oh örök igazság! és ha az olvasó jót vagy dicséretet talál benne, annak dicsőssége is egyedül téged illet, mert a teremtménynek minden jószága, minden igazsága csak a teremtetőtől származhatik. Így őszintén meg kell vallanom, hogy azon javak, melylyeket reám ruházni kegyeskedett, egyedül a teremtető javai valának, és következőleg csak az ő dicsőségére szolgálnak.

Szükséges volna nagyobb összefüggés végett idegen országok, különösen Lengyelország állapotát előadni, de mivel keveset tudok rólok, elbizottság volna belekapnom: ez okért mások cselekvényeit nem irandom le, az események okait is csak annyiban, mennyire tőlem származnak. És minthogy a törvény lényege ebben áll, részletesen és a legnagyobb egy-

szertüszéggel irandom, hogy kivilágosodjék, melylyek az én sötét tudatlanságomnak, és melylyek a te isteni világosságod művei. És a mint nem emlékszem, hogy valaha bárki irányában is színlés- vagy csalásból cselekedtem, vagy szóltam volna, — úgy a legnagyobb alázattal megvallom, hogy tetteim nagyrészt meggondolatlanok és méginkább ügyetlenek valának.

Mily kevés ügyességet és előrelátást találанд az utókor külföldeli alkudozásaimban, melynek nagyrésztét határozatlan-nak vagy nagyon kiterjedtnek ítélendi, ha figyelembe nem veszi az idők körülményeit és azon fejedelmek és udvarok szellemét, kikkel alkudoznom kellett. Némelyek talán veszélyeseknek látszhatnak az orthodox vallásra, de nem a hazára, melynek egy idegen járom alóli felszabadítása első és fő cé-lom volt. Meg voltam győződve, ha erdélyi fejedelemségem békés birtokába jutok, oly befolyásom leend a leendő magyar király udvarában, hogy az orthodox vallás ellen intézett táma-dásokat megsemmisíthettem volna, és idő folytával helyreáll-ván a béke és egyesség, szelid és békés eszközökkel vissza-vezethettem volna a szétvált felekezeteket a valódi katholika egységre. A te tanácsodnak tulajdonítanám ezt oh örök igaz-ság, ha tőled kértem volna világosságot a cselekedetre. De minthogy legtöbb ízben önbölcsességemben biztam, méltányos, hogy elismerjem elbizottságomat; és a te igazságodat, hogy örök törvényeid szerint máskép határozál, előnyösebben lelki üdvösségemre.

Könyörgök tehát segélyedért, hogy el ne tévedjek, eltá-vozván tőled. Hadd bánjam azon tetteimet, melylyek célja nem te valál. Hadd mondjam el azokat, melylyeket nem szé-gyenlettem elkövetni jelenlétedben. A te munkád leend, ha segitendesz legyőzni az önszeretetet és az emberi érdekeket, melylyek az időben bálványaim voltak, melylyekre inkább tekintettem cselekvényeimben, mint te reád. Fogadd tiszta akaratomat előadni a meztelen igazságot mindazokban, miket tettem. Ugy hiszem, tőled ered mindez, hogy az utókor téged dicsőíthessen, és megtanulja az igazat a hamistól különböz-tetni. Légy te dicsőítve, és mindenki előtt — ki e sorokat olvassa — tünjek ki az én méltatlanságom és hálátlanságom.

RÁKÓCZY FERENCZ

FEJEDELEM NAPLÓJA A MAGYAR HÁBORURÓL

1703-tól VÉGEIG (1711).

Nem szándékom itt a magyar nemzet történetét megírni, sem azt, mi történt vele azon idő óta, hogy megfosztatván a törvények által megalapított szabadságaitól, idegen járma alá vettetett. Bünei idegen fejedelmek fegyverét hozzák reá, melylyel Isten az ő igazságában ostromozá annyira, hogy az ország minden rendei érezék csapásait. Az uralkodási vágy, mely nem ismer határt, mindenfelé elterjedt. Könnyen vettem a köznyomort, melylyel a nemzet küzdött, mindaddig míg 5 évet töltvén Csehországban, a többit Olaszföldön és a bécsi udvarnál ifjusági kicsapongásokban — lakásomat a hazába tettem által, midőn részletes sérelmei, még inkább pedig a közösök, érzékenyebben éreztették velem az elnyomást, mely alatt nyögött. Minthogy ez már elő van adva vallomásaim első kötetében, nem ismétlem; ez okért nem is említendem mi történt velem, mi történt fogságom előtt, alatt és megszabadulásom után, melylyek többnyire csak egy magános embernek és a szabadságot szerető polgárnak tettei, hogy átmehe-
sek arra, mit tettem a háboru folyama alatt, mint nyilvános egyéniség.

Nem félek őszintén kinyilatkoztatni előtted oh örök igazság, kinek jelen munkámat ajánlám, hogy egyedül a szabadság szeretete és a vágy hazámat felmenteni az idegen járom alól, volt célja minden tettemnek. Nem vezérlett boszuvágy, nem a korona vagy fejedelemségre törekvő nagyravágyás, sem uralkodási ösztön: hanem egyedül ama hiu dicsőség, eleget tenni hazám iránti kötelességemnek és némi világi becsvágy, melynek forrása természeti nagylelkűségem vala, bűnösen dolgozott irányodban bennem, oh Istenem, annyiból,

mert ezen különböző okok önnön magamban összpontosultak. Ez okért mihelt börtönömből kiszabadultam, Varsóban Bercsényiben hason sorsu bajtársra akadván, mindenkép arra törekedtünk, miként fordíthassuk hazánk hasznára ama nagy háboru conjuncturáit, mely Európát fenyegeté. De ezen gróf megcsalatkozván reményében, melyet Ágoston lengyel királyba helyezett, segély és tanács nélkül volt. Egyedül csak a francia király pártfogása és segélyébe reménylheték, támaszkodva egy 1-ő György elődömmel kötött szerződésre, mely kiterjeszkedvén az utódokra is, biztosítá házunknak az erdélyi fejedelemséget megválasztás esetében. Nem birván ezen és a svédekkel kötött hasonló szerződés hiteles példányát, azzal hizelegtem magamnak, hogy ezen szerződések emléke elég okul szolgáland nekik, és hogy a körülmények még inkább fognak hatni. Ez okért ezen alapra támaszkodván nyilatkoztam Heron marquisnak, ki akkor Franciaország küldöttje volt a lengyel udvarnál, kérém őt tudósítsa szándokomról urát. Még megszabadulásom és Lengyelországba érkeztem előtt értekezett Bercsényi a lengyel királylyal és az említett követtel a módokról, könnyüségéről és a reménylhető előnyökről, Magyarorszában kezdendő háborut érdeklőleg. Így törént, hogy az említett követ már ekkor meg volt nyerve terünknek.

Azonban minthogy még a háboru, mely Itáliában a spanyol király nevében már megkezdett, egy idéetlen tanács következtében, mint később kiderült, a legkeresztényebb király által nem nyilvánítatott; ezen követ kinyilatkoztatá nekem, hogy ezen okból ura még nem vehet nyilvánosan pártfogása alá, mindazonáltal mindent megteend, a mi szükséges személyem biztosítására, s így szükséges, hogy addig, míg a háboru Franciaország és a császár közt ki nem üt, rejtve tartsam magamat valamely lengyel nagynak barátságos védelme alatt. Ezen ajánlat kezdetben mindjárt feltárá előttem, mily csekély nyomatéka van a fent említett szerződés emlékének. De minthogy a lengyel király és a nagyok többsége a császár pártján volt, minden vészteljes volt reám nézve. A követ tanácsára kellett biznom magamat, ki személyem biztosításán a legnagyobb igyekezettel buzgólkodott, a Franciaországhoz szító nagyok közt. A Belz-i palatinusnőre vélte

legbátrabban bizhatni személyemet, ki az utolsó királyválasztás folyama alatt buzgó hive volt Conti herczeg partijának. Ezen hölgy férfi ésszel és bátorsággal és nemét meghaladó nagylelkűséggel birt. Minthogy azonban a carlsbadi fürdőben volt Csehországban, az határoztatott, hogy megvárjuk visszajövetelét, s addig Mecsinsky kapitány vagy starost jószágain rejtjük el magunkat, ki Bercsényi grófnak nagy barátja volt. Mind a ketten a Minsk-i várban laktunk vagy 4 hétig, egész a Belz-i palatinusnő visszaérkeztéig, ekkor az egész világ előtt ismeretlenül visszamenénk Varsóba.

Ott ezen asszonyág által a nagylelkű barátság minden jeleivel fogadtatánk. Elküldettünk férjéhez, ki feje a hatalmas Siniansky-családnak, ki nekem is rokonom a Báthoriak és Kostkák által. Az ő barátságos védelme és gondoskodása alatt maradtunk azon ideig — melynek eseményeit jelenmunkámban leirom — kiteve különféle életveszélyeknek, melyekről egy más munkámban emlékeztem.

Két esztendő mulva du Heron marquis buzgó barátom rögtön elfogatott és visszaküldetett Franciaországba a lengyel király parancsából, a svéd királylyal folytatott állítólagos levelezés gyanuja miatt. Hivatala betöltésére a lengyel ügyeket illetőleg Bonac marquis danczigi consul rendeltetett. Ennek már volt parancsa urától gondunkat viselni, és segélyül nekem 12000, Bercsényinek pedig 8000 livre-t adni évenként. De mi az ügy lényegét illeté, t. i. elkezdni a háborut Magyarországon, minden lassan ment, oly követtel kelvén értekeznünk, ki előttem egészen ismeretlen volt, és hogy a francia udvar még legkevésbé se reménylé, hogy terveim valósíthatók legyenek. Előterjesztéseim ezek valának :

1. Danczigban tartassék készen pénz, hadi tisztek és mindennemű fegyverek.

2. Birassanak reá a lengyel nagyok 4000 lovas és ugyanannyi gyalog kiállítására, kikkel bémehessenek Magyarországba, mert akkoron ezen ország császári seregek nélkül lévén, a helyőrségek rosszul voltak ellátva, a várak és erődök rosszul védve s így könnyen hizelelhettem magamnak, hogy a nép és nemesség megmozdul és segítségükkel hatalmamba ejthetém az erősségeket, reménylém seregemet a bajor választó fejedelem seregeivel egyesíthetni és az ország egyeztével a magyar

trónra emelni ezen fejedelmet. Ő már akkor elfoglalta Linz és Passau felső-austriai városokat. Noha ezen terv oly felvilágosításokkal terjesztetett elő, hogy előnyei és könnyűsége szembeötlő volt, mégis minthogy oly követtel és udvarral kellett értekeznünk, kik Magyarország ügyeit legkevésbé sem ismerték, kivihetetlennek tekintetett, és noha egészen el nem vetetett, mégis azt hitték felőle, hogy egyedül a kétségbeesés eredménye. A kivitel könnyebbítésére még hozzáadatott, hogy a francia király vegye reá valamely módon a törököt, hogy Tökölyinek segítséget adjon. Így mult el azon két év, melyet lengyelországi száműzetésemben töltöttem, ilyenféle tervek főzésében.

Ezalatt a magyar nép türhetetlen követelések és növekedő adók által nyomatott. Parancsoltatott, hogy a vármegyék 12000 embert állítsanak, kik Itáliába, vagy a birodalomba valónak küldendők. A sónak ára, a mivel ez ország nagyon bővelkedik, annyira felemelkedett a vámok felállítására következtében, hogy a szegény nép kenyerét sőtlanul kénytelenített enni. Ennyi nyomást súlyosbitotta még a számtalan visszaélés és különféle csalások, melylyek a hivatalokban és az adó behajtásánál elkövetettek, az örök (gardes) száma növeltetvén, ezek oly nagy kegyetlenségeket követének el, hogy azok, kik valamely nyilvános rendeletet áthágtak, elvesztvén minden reményüket a kegyelemre, a büntetéstől félve erdők és hegyek rejtekeibe bujdosának. Tulajdon jobbágyaim a munkácsi urodalomból (duché) *) is így cselekedének. Ezen évben tavasz kezdetekor ők küldének először hozzám egy Bige László nevű orosz parasztot egy orosz pappal, megtudandók, valjon életben vagyok-e még? Ezek sokáig csavarogtak a határszéleken, míg végre nagyon kétes hírből hallák, hogy Brejanban néhány magyar van, azonnal arra irányzák utjokat, és ott annyi keresés után végre megtalálának. Előadák a nép végső inségét és kétségbeesését, mely fegyvert fogat vele, ha csak bármi nemű segítséget akarnék neki ígérni; mondák, hogy — a helyőrségeket kivéve — nagyon csekély császári sereg van az országban, hogy a Montecuculi-ezred parancsot kapott az indulásra, sőt már utban van Itália felé.

*) Duché inkább herczegség, de nálunk urodalomnak neveztetett.

Ez okért a legcsekélyebb segélylyel fegyverfogásra lehet birni a népet. A nemesség bizonyára csatlakozandik azon haddal, melyet a vármegyéknek kellett kiállítani, és melynek legénysége erőszakkal soroztatván be, nehogy hazáját és családját elhagyni kénytelenítenék, az egész országban szétoszlott. Sietni kell tehát, legalább is reményt nyújtani a segélyre, nehogy, kik alkalmasok a fegyverviselésre, kénytelenek legyenek elhagyni a hazát.

Ezek a nép kevésbé megfontolt előterjesztései valának, melylyekre támaszkodni gondatlanság lett volna. De egészen megvetendők sem valának. Azért Bercsényivel tanácsot tartván elhatároztuk, egy biztos emberünket küldeni, ki megtudakolja, valjon az előadottak igazak-e? különösen pedig a Tiszán túli népség szellemét fürkészsze ki. E célra a grófnak egy lovászsztát választottuk, egy eléggé ügyes és hű fiatal embert, kötelességévé tettük, mondja meg a népnek, hogy még élek és biztosítsa a segélyről, azon esetre, ha részükről készséget, engedelmességet, tevékenységet és hűséget reménylhetek. Ezen ember két hónap alatt bejárta birtokaim legnagyobb részét és a Tiszán túli vidéket. A nép utitársul adá mellé Pap Mihályt. Alig volt képes elmondani a szeretet és öröm mily kitöréseivel fogadtatott, és következőleg nem kell egyéb, mint parancsokat és zászlókat küldeni, hogy ezen fejnélküli sokaság sereggé alakuljon, egy része ugyanis nem birván nyomorát és megunván a segély késedelmezését, már a hegyekbe vonult, hol parancsaimra várakozik.

Az ügyek ily kedvező dispositiójában, mit a nép buzgó-sága mutatott, leginkább helyén találtuk felhasználni a lelkesítést. Néhány zászlót készítenék elküldendőnek nekik nyílt levelek kíséretében, melylyek általam és Bercsényi gróf által aláíratnak, és melylyekben segélyt ígértünk. Szigoruan meghagytuk, hogy ezen zászlókat újabb parancsig ki ne tüzzék, a nemesség birtokait ne pusztítsák: hanem igyekezzenek valamely hadi csel által néhány a németektől rosszul őrzött helyet elfoglalni. Elküldvén küldönczeinket, felkeresttük Winioweczky herczeg barátomat és Potosky kiowi palatinust azon célból, hogy lekötvén nekik birtokaimat némi segélyt nyerhessek tőlök katonákban. Sikerral végezvén ezen utunkat, czélszerűnek ítéltém, hogy Bercsényi gróf menjen Varsóba, és

onnan — ha szükséges lesz — Danczigba, hol értekezzék Bonac marquis-val, elmondván neki mindazt, mit már tettünk; kérje, hogy segítse valamely nagyobb összeg pénzzel fontos vállalatunkat, melynek nagy következményei lehetnek. Elhatározám utazása alatt Holesiczben a Belz-i palatinusnőnél maradni, hogy közelebb lévén titkos utakon vezethessem a Magyarországon elkezdődött mozgalmakat és fentartsam a nép forrongó indulatát a közel segély reményével.

Körülbelül két hétre Bercsényi elutazta után elindultam az említett palatinusnővel Podoli konski-i palatinust drosdoviche-i jószágán meglátogatni, ki tüzérségi tábornok és nekem benső barátom volt. Több levélből, melyet a palatinusnő kapott, megtudám, hogy több magyar nemes Lembergbe érkezett, félvén, nehogy jötteknek célja kitudassék, czélszerűnek gondoltam Drosdoviczére híni őket. Előadák, miszerint az összes népség küldönczeink megérkeztek a zászlók látására pártfogásom reményétől lelkesedve meg nem állhatta, hogy fegyvert ne fogjon és közakarattal össze ne gyűljön a haza és családaiuknak egy idegen járom alóli megmentésére. Majos, ki Pap Mihálylyal jött, volt a fejük. Ez egy bátor, de szegény nemes ember vala. Előadá, hogy több ezernyi nép fegyvert fogván eljövetelemet várja a határokon. Azért kér nevökben, ne hagyjam el ezen sokaságot, mely segélyemben bízva, jött azon lelkesült elszántságra, hogy kész ugyan és van lelkük és bátorságuk is pontosan teljesíteni a parancsokat; de parancsnokra van szükségük, ki felhasználja lelkesültségüket. Hogy számuk naponként növekedik és így nem maradhatnak soká tétlenül, azért jött tehát társaival, hogy engem hozzájuk kísérjen, vagy pedig újabb parancsokat vigyen tőlem. Ebből állott ezen népnek küldöttsége, mely egy idő óta Mármaros-, Szatmár- és Ugocsamegyékben a nemességet, templomokat és malmokat rabolgatta, parancsom ellenére kitűzván az általam küldött zászlókat. Felingerelve ez által azon megyék nemessége fegyvert fogott, és így ezen tolvajcsapat látván, hogy szorították, a lengyel határookra menekült.

Az olasz származásu Nigrelli marquis, a császár tüzérségi tábornoka, ez időben kassai parancsnok volt. Jól ismerte Magyarországot és a lakosok dispositióját. Nem lévén elegendő rendes katonasága, megparancsolá a császár nevében a me-

gyékben, hogy a nemesi banderiumokat állítsák ki és üldözzék ama fosztogatókat. Ezen tábornok Károlyi szatmári főispánra már egy bizonyos Tokay által előidézett mozgalomkor gyanakodni kezdett, a jelen körülmények közt pedig még inkább figyelemmel kísérte viseletét. Ez megszüntetni kívánván ezen gyanut, tevékenyebb volt mint mások és reá vette a nemességet, hogy üldözze azon népet, mely zászlóim alatt rabolta a nemesség javait. Minekutánna a megye határáról elkergeté, elhatározá, bár merre menjenek, üldözni és szétverni őket.

Midőn Majos hozzám érkezett, ezekről semmit sem tudtam, de nem helyeselhettem e zenebónás mozgalmat, mely világos parancsom ellen kezdetett. Azon segély, melyet a lengyel nagyok ígérének, még nem vala készen, Pénz szükében voltam és keveset adtam azon reményre, melylyel a francia követ kecsegtetett. Így a nehézségek, melylyek minden oldalról támadtak, és a bizonytalanság, melyben valék, elindulásom elhalasztására ösztönöztek. De a mit a nép szelleméről hallottam, veszélyesnek tünteté fel előttem a halasztást. Jól tudtam, hogy a nép lelkesültsége nem tarthat soká, és ha az első tűz lelohadt, a második sohasem oly erős. Meggondoltam, hogy ezen nép, mely segélyembeli bizakodásban kelt fel, — noha meg gondolatlanul cselekedett, — ha szétveretik, a közvélemény engem okozna, hogy mért hagytam el. E nép nem magát vádolná meg gondolatlanságaért, hanem engem, gondolván, hogy nem segítettam meg szükségében. Tanácskozáim tehát ez ügy felett a palatinussal, kinél lakám, ki nagyon ildomos férfiú volt, de meghányván az egyik és másik részről is az okokat, elismeré, hogy ily kényes körülmények között nem képes tanácsot adni. A hiu dicsőség, a haza szabadsága iránti buzgóság, nagylelkűség és ama benső óhajítás, hogy semmivel se vádolhassam magamat, adtak tanácsot. Bizván ügyem igazságában és az Isten segedelmében s könnyyek között bucsuzván el barátaimtól, egy nagyon esős napnak estéjén elindulék, kísértetve a palatinus őrseregéből való nagyon csekély számú katonaságtól.

Fele utamat már megtevém, midőn Drohobitzán lévén, egy futár érkezett azon hírrel, hogy azon vezérek és örök (gardes) nélküli fegyveres népség borba és álomba merülten

Károlyi által Marmarosban Dolhánál szétveretett, és zászlóit is elvesztette, s hogy az ide amoda futók a szomszéd hegyekbe menekültek, további parancsaimat várván.

Ilyen és ily szerencsétlen volt a magyar háborúnak kezdete, melyet — őszintén megvallom — az okosság minden szabályai ellenére kezdettem, egyedül egy fiatal ember hevesége és a haza szeretete által lelkesítve. Még visszavonulhattam volna és volt is okom reá, de azon akarat által, hogy a nép szeretetét és bizalmát megnyerjem, felbátorítva, elküldtem Kálnásy Istvánt Wisnioveczki herczeghez és a kiovi palatinus Potoskyhoz, hogy a várt segílyt sürgesse. Elhatározám tehát folytatni utamat, hogy összeszedvén a szétszórt népet a lengyel határokon rejtőzködve bevárhassam a segéd csapatok megérkeztét, nehogy meghülni hagyjam a buzgalmat, mely a nép szívében égett. Mondák, hogy könnyű lesz a szétszórtakat összeszedni, sőt hogy Munkácsi herczegségemben 5000 gyalog és 500 lovas várakozik reám az ország határán.

Másnap folytatván utamat Scola nevű faluhoz értem Lengyelországban, kísértetve a podoliai palatinus katonáitól, kik azon ürügy alatt csatlakoztak hozzánk, mintha a tűzéség részére tartozott pénzt akarnák behajtani, — Scola lakosai utamat állták. Ezen feleselések között egy zsidó rám ismervén a per és tusakodás örömré és udvariasságra változott.

Megérkeztem hírére egy Kamensky Petronius nevű jó öreg — egy orosz zárdának feje, ki gyermekkoromban karjain hordozott, öröm könnyekre fakadt, és nem tudván eltelni látásommal — elkísért a határokig. A következő esztendőben több jó szolgálatiért — többször levén követem a muszkák czárjánál — a munkácsi orosz szertartásu püspökséget nyeré. Így töltvén a napot, estve azon vettük észre magunkat, hogy a hegyszorosok közt eltévedtünk, és így következő reggel nem bírván elérni a kitűzött helyet, Klinetz nevű faluban állapodtunk meg a Beszked hegyek aljában, melylyek Magyarország Lengyelországtól elválasztják. Ez a mennyire emlékszem, történt 1703-ban június 16-kán.

Nagyobb biztosság kedvéért megparancsolám, hogy a hegy tulsó oldalán lévő csapatokat hozzám vezessék. Körülből dél felé érkezének meg botokkal és kaszákkal felfegyverkezve, 500 ember helyett alig volt 200 gyalog, kiknek

rosz paraszt puskáik volt, és 50 lovas. Vezérök Esze Tamás tarpai jobbagyom volt a gaz Kis Alberttel, ki bünei miatt üldözött tolvaj volt. A többiek közül, kik ezen csöcseléket vezénylették, csak Móricz és Horváthot lehetett katonának tartani, az első közkatona volt hajdan a munkácsi várban, a másik őrmesteri minőségben szolgált a németeknél. A többi a nép aljából való lévén, rablás között megtanulá a háboru elemeit. Majos akará őket nemesi tekintélyénél fogva vezényelni, de iszákos, szemtelen és házsártos fiatal ember lévén, nem volt e tisztre alkalmas. Ezen csöcselék nem akart parancsa alatt állani azon természetes gyűlölség miatt, mely a magyar nemesség és nép között létezik. Pap Mihály, ki szakállos öreg és jó ivó volt, a parasztok részéről lévén, a lovasokat akará vezetni. Egy szóval mindnyájan tudatlanok és veszekedők lévén, még egy tizedesi tiszttal betöltésére sem voltak képesek. Minthogy azonban a nép szerette őket, se hivataluktól elmozdítani, se helyöket mások által betölteni nem lehetett.

Ezen kis paraszt hadtestnek, mely körülöttem sereglett, minekutánna öröme első kitörését megszüntettem, és a lödözéseknek végét vetettem, buzdító beszédet tartottam. Sokan szavamról hittek reám ismerni, mások ellenben kételkedtek, valjon én vagyok-e valóban, míg végre egy hosszú beszéddel, melyben élénken kifejeztem hazám iránti szeretetemet és hozzájuk való őszinte ragaszkodásomat, minden kétségüket eloszlatám, letevék hűségi esküjüket örömmel és igyekezettel. Magam rendezém ezen csöcseléket, mely bandákra volt osztva, öröket rendelék, és éjjel körutat tevéen köztük, titkon hallgattam fesztelen beszélgetéseiket, hogy megtudjam, minő hajlammal viseltetnek irányomban és tiszteik irányában. Az eleseg jelenlétemben osztatott szét és vigyáztam, hogy bor vagy pálinka ne hozassék ezen fegyelmetlen nép közé. Hadi törvényeket hirdettem és a fegyelem fentartására bírót rendeltem, a végre, hogy szigorú igazság szolgáltatván a vétők ellen, féken lehessen tartani ezen katonaságot.

Két napot töltvén különféle foglalkozásokkal, mihelyt hire terjedt jöttömnek a munkácsi hercegségben, alig képzelhetni, mily igyekezettel és örömmel tódult a nép hozzám. Csapatonként rohantak, hozván magokkal kenyeret, húst és más hasznos élelmi szereket. Ezen emberek gyermekeik és

feleségeik társaságában jöttek és meglátván engem messziről, térdre ereszkedtek és orosz módra keresztet vetettek magukra. Bőven hullatták örömkönnyeiket, melylyek az enyéimet is kicsalták. Buzgóságuknak és ragaszkodásuknak nem volt elég ellátni bennünket élelemmel, hanem haza küldvén nőket és gyermekeiket, beálltak seregembe és többé el nem hagyának, puskák hiányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkezvén, kinyilatkoztaták, hogy velem élni és halni akarnak.

Kevés nap múlva seregem 3000 emberre szaporodott és lelkesedésök is, mely erejüket túlbecsülteté velök, napról napra nőttön nőtt. Használván alattvalóimnak jó akarátát, könnyen reá vettem őket, hogy teherlovaikat oda adják a lovaság szaporítására. Így lovasságom létszáma könnyen 300-ra emelkedett, a hír azonban, mely mindent nagyít, ugyanannyi ezerre emelte.

Míg ezek a határokon történtek, Károlyi a dolhai expeditio feletti örömében a bécsi udvarhoz vitte azon 5 zászlót, melylyet ez alkalomkor elvett, mint hűségének zálogát és hiteles bizonyítványát annak, hogy a felkelők szétverettek. A győzelemnek ezen jeleire semmi kétsége sem maradt a bécsi udvarnak, hogy ama mozgalmak, melylyekre a nép általam, vagy csak kétségbeesése által késztetett, teljesen megszűntek, és ezért megparancsolák a Montecuculi-ezrednek, mely a helyőrségeken kívül csak egyedül volt Magyarországon, hogy folytassa utját Itália felé.

Igy növekedvén seregem száma és bátorsága, átléptem a magyar határokat, mint Caesar a Rubicont, hogy ne legyek a lengyelek terhére. Soká azonban nem maradhattam ezen hegyek között, hol zabon kívül semmi sem terem, melyből készült kenyér nem igen volt ingyökre azoknak, kik nem voltak hozzászokva. Ezért minden irányba kémelő csapatokat küldvén, megtudám, hogy semmiféle ellenség nem mutatkozik. Elhatározám tehát leszállani a munkácsi síkságra és beszállani az e nevű városba, mely a vártól egy jó ágyulövésnyre van, minthogy a hegyekben sem seregeim szaporodását sem élelmezethetését nem reménylhetém, olyatén levén a magyar katonaság lelkülete, hogy a hegyekbeni tartózkodást utálja.

A Tiszán túli nép titkos követsége, a Hajdúvárosok, jászok és kunok mind arra hittak fel, hogy leszálljak a síkság-

ra. Azon várnak őrsége, mely 500 német gyalogból állott, nem szolgált akadályul tervemnek, mert egy része már rokant volt, a másik pedig többnyire a városba házasodván, pártomon volt. Az őrség tisztei közt is többen találkoztak, kik hiveim voltak s kiknek segélyére támaszkodva reménylhetém a vár elfoglalását. Mindezen okok nyomósan sürgették, hogy elhagyván a hegyeket a városba szálljak. Rendbe szedvén tehát, a mennyire tőlem kitelhetett, ezen paraszt gyalogságot és lovasságot, 3 napi menet után megérkeztem. Azonnal magyar szokás szerint a lovassággal egy kissé csatároztam a vár alatt, azért is, hogy a lovakat egy kevésbé gyakoroltassam, gyalogságomat beszállásoltatám s visszaparancsolván a csatározókat, öröket állítva megtelepedtem. Alig nyugodtam néhány óráig, midőn az egész város zavart vész-zajtól és puska-lövésektől hangzott. A katonák majd minden pinczében bort találván, egy se tudott a kísértetnek ellenállani. A tisztek hasonló parasztok levén, a közemberekkel együtt ittak. Így mindnyájan részegek levén verekedésre került a dolog. Nekem, ki egyedül voltam józan és hidegvérű, kellett ezen rakoncátlan sokaságot féken tartanom mindaddig, míg sikerült a hordók fenekeit beverni, és így eleje vétetett minden kicsapongásnak.

Ezen a felhevült nép okozta zavarok alatt hírül hozák őreim, hogy egy Thuri nevű kalvinista lelkész érkezett mint várbeli küldött, kit én nagyon jól ismertem és hogy beszélni kívánna velem, hogy néhány a várba menekült lakos kéréseit elem terjeszthesse. Szívesen fogadám és a vár és ország állapotjáróli kérdezősködéseimre mondá, hogy gróf Ausberg a vár parancsnoka, kit jól ismerék, biztos hírekből tudja, miszerint a Montecuculi-ezred Pest felé menvén a Jászságban ezen nép által meglepetett és tökéletesen tönkre veretett. Ezen hír annyival inkább is valószínűnek tetszett előttem, mert nem rég eresztém el a jászok és kunok követeit, kik által hozzám való hűségöket és készségöket nyilváníták felkelni és pártomra állani. De ügyemre nézve e nagyon kedvező hirt a következő napon egészen ellenkező váltotta fel. Mert kiküldött csapataim azon hirrel jöttek, hogy az innen 2 mértföldre fekvő Szerednye várába egy század német lovasság érkezett, löporos kocsikat kísérvén, kik jöttömnek hírére el-

határozzák azon várban maradni, nehogy lökészetöket veszélynek tegyék ki. Jól ismerém ezen várnak fekvését, mely mindenfelől fallal és egy mély vízzel telt árokkal van körülvéve. Így ott a németek rosszul fegyverzett népem ellen tökéletes biztosságban voltak. Elhatározám tehát pénzbeli módokhoz nyulni, embereket küldék, kik a vár falaihoz épült istállókat és juh-aklokat felgyujtsák, melylyektől nem messze voltak a löporos kocsik. Ezenkívül egy válogatott puskásokból álló csapatot küldék, hogy a várból jövő utnak mocsáros és bokros oldalain lesben álljon, megtámadandó az ellenséget, ha az, nem sikerülván az említett épületek felgyujtása, másnap folytatni akarná utját. De ezen minden katonai tapasztalat nélküli csöcselék az egész napot az uton töltvén estére visszatért, a várban hagyván az ellenséget.

Míg ezekkel foglalkozám, kis seregem napról napra növekedett, a szomszéd megyék nemessége is felém hajlott, és hozzám küldvén a legszegényebbeket közülök, haderőm állapotáról és szándékaimról tudakozódott. Némelyek gyilkosokra figyelmeztettek, kiket a németek küldöttek megöletésemre. Mások hírül hozák, hogy a Montecuculi vasas-ezred Ungvárra érkezett. Ezen hirt megerősíté egy nemes, ki nem rég érkezett hozzám és ki ezen ezreddel utazott több napig, következőleg ezen hír alaposságán józanul nem kételkedhettem. Azonban nagyon fontos következményü lépésnek gondolám egyetlen lovas-ezred jöttének első hírére visszavonulni, oly sereggel, melylyet a hír 10000-re növelt. Ily félnk mozdulat egyformán lehangolta volna a népet és sereget, ha azt hinném is, hogy egészen nyílt fekvésű helyen, mely szalmával fedett faházakból állott, valóságban csak 3000 gyalog és körülbelül 500 lovasból álló sereggel, kiknek csak egy része volt rossz paraszt puskákkal felfegyverezve, bevárni egy 1200 emberből álló vasas-ezredet, annyit tenne, mint kitenni személyemet és hazámnak érdekeit a legszélső veszélynek.

Valóban nagy szükségem volt jó tanácsra, hogy seregem bátorságát és önerejébeni bizalmát fentarthassam, és hogy ily veszélyből kimenekülhessek. Egyedül magamtól várhattam csak üdvös tanácsot. Mindenfelé csapatokat és kémeket küldvén elhatározám a németek jöttét eltitkolni és seregem fegyvertelen részét a hegyek között fekvő sz.-miklósi várba kül-

deni, mely 2 mértföldre fekszik a várostól azon ürügy alatt, hogy parancsomra az erdőkben megkerüljék a várost és hátul mutassák magukat, hogy így a várbeliek azt higgyék, mintha nagy sereg érkezne. Valódi okom az volt, hogy ezen szin alatt eltávolítván seregem fegyvertelen részét, a németek közeledtére, mit kémeintől bizonyosan tudtam, visszavonulhassak azon ürügy alatt, mintha seregemnek másik részével akarnék egyesülni s így mozdulatom a nép szemében nem tűnhetett futásképen fel. Egy kis csapatot vévén magam körül a jobban fegyverzetek közül, lenyugovék.

Másnap kora reggel az előőrsök a tegnapiak felváltására menvén, kik éjjelre a Latorca folyó szigetére vonultak, mely a város alatt foly; — már a vizen áthatoltak és elfoglalván helyüket, az őrszemeket is kiállítván, egy ellenséges lovas-századra bukkantak, kik ezekre tüzelvén visszanyomták őket. Épen öltözködtem védtelen s csak sövénynyel kerített házamban, midőn ez történt, és láttam, mint rohant lovasságom vágatva az előőrsök védelmére. Csekély számú gyalogságom, melylyet magamnál tarték, az udvaron volt felállítva. Csak annyi időm maradt, hogy egy részét a sövény hosszában, a másikat a piacon átellenben levő kis bódék közé elhelyezhettem. Csak ennyi időm volt, mondom, mert lovasságom rögtön visszafordult, egy nagy lovas-század által üzetve. Házam kapuján túl menvén felbomlott. Az ellenség azonban előnyomultában két tűz közé került. Én a házam kapujában álltam lóháton, Majossal és néhány lovassal, kik körülem maradtak, a kapu tárva volt és midőn az ellenség előtte elhaladt, ezek dühösen reá rohantak. Majos a kapitányt támadá meg, ki tegnap még azzal kérkedett, hogy szívemet kardjára tűzve térend vissza a csatából, és megölé, körülbelől 30 német maradt halva. Ezen kissé meghökkent század végig menvén a városon, a temetőben vett állást, mely a város végén van. Ezen kellemetlen helyzetben időt vesztenem nem lehetett, vagy védenem kellett magamat ezen szalmával fedett házban, mely hasonlókkal volt körülvéve és csak sövény kerítése volt, vagy visszavonulni, mely szinte veszélyes, mint-hogy az ellenséges lovasság előtt kellendett elléptetnünk, nem lévén semmi oly fegyverünk, melylyel támadásait visszaverhetnénk. Többen azon véleményben voltak, hogy jobb volna

védenuk magunkat, de ez lehetlen lett volna még akkor is, ha a ház fallal lett volna kerítve: mert közel lévén a vár, könnyen hozhattak volna ágyukat ellenünk. Így elhatározám magamat a visszavonulásra.

Bátoritván öveimet mars colonne-okba szoritám a nélkül, hogy a sorokra nagyon ügyelnék, minthogy úgy sem tudták volna soraikat megtartani. A németek a házam felett lévő házokat felgyújtották. A szél füsttel takart bennünket, mi kedvező volt reánk nézve. De midőn a helység közepére értem, csapatom vége ingadozni kezdett és vissza akart fordulni. Megállítván az elejét visszafordulék s felbátoritván őket, folytattuk utunkat az ellenséges lovas század láttára, mely meg sem mozdult, arra számítván, hogy utócsapatomra rohan, midőn már elől is meg leszünk támadva. Én a colonne közepén voltam, mintegy 15 lovassal, készen mindennel szembe szállani. Egy közkatona közeledett felém és tanácslá, forduljunk a folyó felé, abban ismer egy gázlót, melylyen a gyalogság is könnyen átmehet, és így elérvén Oroszvég helység kerítéseit, könnyen eljuthatunk a szőlőkbe és onnan a hegyekbe. Rögtön elfogadtam ezen tanácsot, mert az ellenség körülvette a várost és szándéka volt bennünket ben égetni, a mi több, még gyalogságot is várt a várból. Csalódásán boszorkodva nézhette, midőn a vizen áthatoltunk. Néhány század utánunk is jött, de már akkor elértük a kerteléseket, honnan lassanként elértük a szőlőket, hol megállodtunk. Láttuk innen, miként jön ágyukkal a gyalogság a várból, és miként van az egész Montecuculi-ezred századonként felállítva azon utcákban, melylyek a szabadba nyílnak. Így védett az Isten láthatatlan keze ezen veszedelemben. Ez alkalommal egész poggyászsomat elvesztettem, inasom beteg lévén, elfelejtette azon két utitáskát, melybe helyezve volt holmim, lovára feltenni.

Első gondom volt parancsokat küldeni seregem azon részének, mely fegyvertelenül a hegyek között fekvő sz.-miklósi várban volt. De szerencsétlen kalandomat már meghallották némely szaladóktól, kik még azt is hozzátevék, hogy körülvétetvén a városban megölettem. Az elkeseredett nép könynyeket hullatott és orosz szokásként ordítással tölté el a hegyet és völgyet. Kik e sorokat olvasandják, nem fogják hi-

hetni a nép ekkori fájdalmát és hozzámvaló ragaszkodásának nagyságát. Hallám jajgatásait, midőn a hegytetőkön vonuló kanyargós utakon haladánk. Siettem, hogy a lengyel határokat elérhessem, félvén nehogy vagy a németek, vagy a szomszéd Mármaros nemessége elvágják visszavonulási utamat, mely csak a Latorca, Kis- és Nagy-Pinnye nevű három völgy egyikén huzódhatott. Így két nap mulva szerencsésen Závodkára értünk, mely falu tulajdonom és a lengyel határon fekszik, és kevés napok mulva jelenlétem megszüntetvén a gyászt, a nép fájdalma örömmre fordulván, a sereg ismét gyülekezni kezdett körülem.

A németek kevélykedve győzelmükön, a vár ágyui alatt táboroztak s nem tarták czélszerűnek seregemet üldözni a hegyek között. Ily kellemetlen körülmények közt telt el június hónapja. Vége felé azonban jól felfegyverzett magyar lovasok csatlakoztak hozzám, kik fényes nappal haladtak el a vár alatt az egész Montecuculi-ezred szemeláttára. Ezen csapat a legjobb katonákból állott, kik a Tiszán túli népség- és nemességtől szedett zsákmánnyal voltak megrakodva, de üldöztetve a vármegye banderiuma által és a síkságon nem tudván ellenállni, felém huzódtak. Később ezen csapat legnagyobb része, kivetközvéen vad és rabló szokásaiból, tisztirangot érdemelt. Kevés idő mulva gróf Bercsényi szerencsésen végezvén varsói útját hozzám csatlakozott, hozván magával a kiovic-i palatinustól két század oláht, két század dragonyost és még két századot Wisnioveczky hercegtől. A nép ezen jelentéktelen segélyre nagyon felbátorodott, reménylven még többet is, mert a gróf pénzt is hozott magával. A francia követ biztosítá, hogy rövid idő mulva 5000 sequins-t küld. Egy hónapi zsoldot osztattam ki a sereg között, hogy fegyelem alatt és a zászlók körül könnyebben tarthassam őket. Az említett magyar lovasok hírül hozák, hogy a síkságon az egész nép türelmetlenül várja jöttömet, és könyörög, igyekezzem bármi módon átjönni a Tiszán.

Minthogy lovasságom szaporodását a hegyek közt nem reménylhetém, ajánlatuk czélszerűnek látszott. De nagyon nehéz egy 400 lovasból és körülbelül 2000 gyalogból álló nagyon rosszul fegyverzett sereggel — mert csak ennyi maradt a városban történt meglepetésem után — leszállni a síkságra,

magunk mögött hagyván a Montecuculi-ezredet. A Borsova, Szamos és Tisza folyók kiáradván sárral és mocsárral fődtek messze a vidéket, így megközelíthetlenné voltak. De a katonák bátorsága és a szükség legyőzték ezen nehézségeket. Különben sem lehetett a lengyel földről jött katonákat sokáig a határokon tartani. Megtudván biztos hírekből, hogy Bereg és Ugocsa nemessége a szatmári őrségből való száz gyaloggal és ugyanannyi Montecuculi-ezredből lovasal gróf Csáky István ezen megyék főispánjának vezérlete alatt Tiszabecsnél vett állást, szándékuk levén megakadályozni átmenetelemet a Tiszán, s hogy egy része e seregnek a folyam innenső partján volt elhelyezve Beregszász nevű városomban, elhatározám ezeket megtámadni, nagy gyorsasággal nyomulván elő a hegyek és erdők közt elrejtett utakon a végre, hogy megvervén ezen csapatot, hatalmamba ejthessem azon hajókat, melyeket ájtöttükör használtak. Egész éjen át esvén az eső, keveset nyugodánk, s így kora reggel elindulánk. A mint Beregszász közelébe érkezénk, megtudám, hogy ott csak 25 német és ugyanannyi magyar lovas van, hogy engem figyelemmel kísérjen, a többi a folyó tulsó partján maradt. Minthogy a hír rendkívül nagyította haderőmet, hogy azok meg ne menekülhessenek, elhatározám, hogy hatalmamba kerítem az el-sánczolt révet, melylyet 25 német gyalog őrzött. Gyalogságom az utak rosszassága miatt elmaradván, lovassággal erőszakoltam a sánczokat. Ezalatt ama németekből és magyarokból álló csapat, mitsem tudván a történteokről, közeledett. Lesbe állitva elrejtém csapataimat, de észrevettek bennünket és látván, hogy nem menekülhetnek, a folyamnak egy kanyarulása mögé vonták magukat. Ott nem csak hogy a tulsó parton álló német és magyar gyalogság tüze által védettek, hanem még segélyt is nyertek és a folyam által fedezve biztosan löhettek. Ama magyar lovasok, kik Závodkánál csatlakoztak hozzám, — a mint előadám — nagy bátorsággal támadták meg őket, de félvén, hogy a legvitézebbeket vesztem el közülök, a támadás megszüntetését parancsolám és eltökélém, gyalogságomat bevárni, a midőn ezen lovasok zárkózott sorokban rohanván egyszerre az ellenségre, azt megdöntötték, egy része a Tiszának szaladt és vízben vagy sárban veszett, más része pedig futásban keresvén menekvést elfogatott vagy megöletett.

Ez volt az első, noha csekély fontosságú előny, s a magyar lovasság vitézsége a németek által is bámultatott. Ezen csatározás alatt egy német trombitás, kit a Tisza körüli síkságon fogtunk, elszökött, mi nagy zavarba hozott engem, félvén, nehogy felfedezze az ellenségnek ama segédcsapatok csekély számát, kiket Bercsényi hozott Lengyelországból s kik számát a hír szinte rettentőn nagyította. Ez elég okul szolgálhatott volna az ellenségnek, hogy összeszedvén a helyőrségeket, a Montecuculi-ezreddel együtt engem itt több folyó összefolyásánál megtámadjon és a vizek közé szoritson. Azért mihelyest esteledett, visszahuzódtam a közel fekvő Vári nevű városba, azon szándékkal, hogy a Borsova folyó által fedezzem magamat, melynek hidját egy csapattal megszállattam. Kimerült lovasságom és a sáros utak miatt szinte elfáradt gyalogságom nyugodni kezdett, midőn a szomszéd Beregszász városból menekülők azon hirt hozák, hogy az ellenség már ama városban van. Ezen hírre felvervén népemet lerontottam a Borsova hidját és kiállítottam az őrszemeket, de nem tudtam elhatározni magamat, mit tegyek ezentúl? mert noha a Borsova folyó eléggé védett a Montecuculi-ezred támadásától, de azon ellenség, melylyel imént harczoltunk, a hátunk mögött volt és könnyen átjöhetett a Tiszán. Gróf Bercsényi azon véleménybe volt, hogy igyekezzünk ismét a hegyek közé menekülni. Kétségtől ez igen bölcs tanács volt, de ezen tervnek legyőzhetlen akadályul szolgált, hogy a magyar lovasság ellenállhatatlanul vágyódott a tiszai síkságra. A közvélemény és seregemnek hire, melyre büszke is vala, volt a másik akadály. Különben félheténk attól is, hogy visszavonulás által gyengeségünket árulván el, üldözésünkre kedvet csinálunk az ellenségnek. Mások azon véleményben voltak, hogy bármiként át kell menni a Tiszán. Ezen terv nekem nagyon vakmerőnek tetszett, mert hajóink nem voltak, és az ut is, melyen haladnunk kellett, a Tisza, Szamos és Borsova által képezett földszorosokon vezetett, és így ha az átmenet erőszakolása nem sikerülne, visszavonulási vonalunk könnyen elvágathatnék, és ekkor semmi uton sem menekülheténk többé a hegyek közé. Mindazonáltal ezen véleményhez hajlottam én is, nem mintha veszélyességét előre nem láttam volna, mert átláttam, hogy a hegyekbeni visszavonulás személyes biztos-

ságunkra czélszerű ugyan, de nem használna semmit a közügynek, melyért fegyvert fogtunk. Tudtam, hogy megkísértvén a Tiszán az átmenetet személyem nagy veszélyben leend, hanem ha e vállalat sikerülne, nyomatékos haszon háramlanék a közügyre. Azért szavamat adtam a magyar lovasságnak, hogy azon esetre, ha a gyalogság és a lengyelek hátrálnának, velök fogom az átmenet erőszakolását megkísérteni. Ezen kétséges és bizonytalansággal teljes tanácskozások közt két felőli támadással fenyegettetvén, — az idő már későre járt, — midőn a legszélös őrszemek hírül adák, hogy a Tiszán túl levő ellenség, mely gróf Csáky vezérlete alatt levő németekből és a vármegyék népéből állott, hidat csinál, mert ácsolást hallottak. Azok azonban, kiket Beregszász felé küldöttem kémkedni, azt hozzák hírül, hogy oda csak egy századnyi lovaság jött megtudandó, valjon mi történik a Tisza körül, megtudván azonban jöttünket, visszavonult. Megszabadulván e szerint ezen oldalról támadástól, melytől leginkább féltünk, lenyugodtunk. Reggelre kelve azt vettük észre, hogy gróf Csáky vezérlete alatt lévő, a Tiszánál álló megyei nép is elsúlylyesztvén hajóit, előttünk egészen ismeretlen okból visszavonult Szatmár felé s hogy az e megyebeli nemesség nagyobb része hazament. Később azonban megtudám, hogy az említett szökevény trombitás volt oka ezen rendkívüli félelemnek, azt terjesztvén, hogy 40,000 svéd és lengyel sereg bőven ellátva ágyukkal tart Mármáros felé Szatmár ostromára. Ez a nép által vágyai előmozdítására koholt hír volt, mit ama trombitás valónak hitt.

Ezen kedvező siker következtében mindnyájan egyhangulag oda nyilatkoztak, hogy át kell menni a Tiszán. Esze Tamást a körülfekvő falukból szedett ezredével küldöttem előre, mi pedig követtük Námény felé, de oly sáros, mocsáros és vízöntötte utakon, hogy a gyalogságnak majdnem egész nap hasig kellett gázolni. De hol az a nehézség, mit a bátorság könnyűvé nem tesz, ha erős akarat járul hozzá? Ezen rosszul fegyverzett félig meztelen nép, mely elhagyván tűzhegyét és családját, mindenfelől hozzám sereglett — bátran követé zászlait. Így történt, hogy átmenvén a Tiszán a malmok és elrejtve talált csónakok segélyével, — kevés napok mulva, oly nagyszámu gyalog és lovas özönlött táboromba, hogy csapatom 8000-ből álló hadtestre növekedett.

A parasztoknak ily rögtöni felkelése gyanakodóvá tette a nemességet, mely azért a várakba és erődített lakhelyekre vonult. Amazok a bennök uraik ellen lappangott ellenszenvtől ösztönöztetve, a nemesek barmait és gulyáit elhajták, azt adván okul, hogy azért vonultak vissza, hogy a németek kedvét keressék. Azonban valóban úgy állott a dolog, hogy a megyei nemesség nem tudhatá hamarjában, mely párthoz álljon; — egyformán félvén a néptől és a németektől, visszavonult ugyan a nagyok váraiba, de csak nagyon csekély számmal zárkóztak a németek által őrzött erősségekbe. A táboromba sereglő nép már megválasztott vezérei alatt jött, kik nagyrészt holmi vargák, timárok, szabók, borbélyok stb. voltak, a mint kit vitéznek gondoltak. Így jöttek csapatonként és tömegesen. Veszélyes lett volna az ily tiszteket letenni, de lehetlen is volt, mert különbeket nem találhattam. A nemesség, mint már említém, a Tisza-Becsi eseményeket nagy figyelemmel kísérte. Ugocsa- és Bereg megye szegényebb nemessége már kezdett táboromba szállingózni. A főbbek közül csak az Illosvay-család jött személyem iránti szeretettől és házukhozi különös ragaszkodástól vezéreltetve. Egyik közülök a Marmarosmegyében fekvő Huszti-várba vonta magát azon szándékkal, hogy a helyőrséget részemre hódítsa, a többiek táboromba jöttek. Szabolcsmegye nemessége a kis-várdai várba zárkózott, mely mocsárokkal van körülveve. Körülvétetém azon reményben, hogy felhívásomra megadandják magukat, de a nép zsákmányra vágyódván, deszkákkal és sövénnel rakta meg a mocsárt, hogy átjuthasson, megkísértendő a falak és nagyon magas tornyok megmászását. A nemesség se ajánlatainkra, se fenyegetéseinkre nem akart hallgatni, azonban megigéré, hogy semmi ellenségeskedést nem művelend.

Ezen idő alatt Nagy-Várad lakosai, a Tiszán történt átjövetelünk hírére fellelkesülvén, fegyvert fogtak Boné András vezérlete alatt, lovasságuk majdnem 4000, gyalogságuk pedig 3000 emberre rugott. Diószegen gyűltek össze, de néhány nap múlva a nagy-váradai erősség közelében fekvő Olaszi nevű város lakosi által meglepettek és szétverettek. Boné vezérok segítségért folyamodott. Minthogy átláttam, hogy megveretésük oka inkább önnön hibájuk, mint az ellenség ereje volt, czélszerűnek gondolám Bercsényit egy csapat lovassággal

rögtön segélyükre küldeni, hogy ismét felbátorítsa őket s helyőrséget rendezvén Diószegen, lovasságukat táboromba hozza. Én pedig színelvén, mintha az egész hadtestemmel követném a grófot, Verébsár helységében váram visszajöttét. Ezen hadjárat csak egy pár napig tartott. Visszaérkeztek körülbelől 3000 lovas hozott magával, kiket inkább lehetett katonáknak nevezni, mint a többieket, mert legtöbben közülök már a török háborúkban is szolgáltak. Mindenkép sürgettem a Hajdúvárosokat is, hogy fegyvert fogjanak, de nem tudtam reá venni őket, hacsak Kálló várát hatalmamba nem ejtem, hol a lakosságon kívül 40 német örködött. Megkellett kísértenem tehát ezen vállalatot, azonban inkább csak köríthettem, mint víhattam ezen négy bástyával ellátott erősséget; ez pedig hosszasan tarthatván, nehogy az alatt a megyékben mutatkozó kedvező körülményeket elszalasszam, Illosvay Bálintot két vagy három beregmegyei zászlóaljjal Mármarosba küldöttem.

Kálló alatt táboroztam a homokbuczkák által fedezve s megszeglélvén az erősséget rohamot határoztam. A diószegi katonák dühösen rohanták meg az erősség kapuját, fejszékkel akarván azt beverni, de egészen sikeretlenül. Mindenem hiányzott, a mivel rendes ostromot kezdekhettem volna, elhatároztam tehát, hogy a bástyákhoz nagyon közel épült istállókat és házakat égő nyilakkal gyújtatom fel. Jutalmat ígervén, a lengyelek és oláhok közül többen ajánlkoztak. Csakugyan felgyújtottak egy házat, de a tűz csakhamar eloltatott. Ezen éges alkalmul szolgált a lakosságnak, hogy a parancsnokot a feladásra kényszerítse, és ezen tisztt megadván magát pártotmra állott azon 40 emberrel együtt, kikből a helyőrség állott. A várban négy kis ágyut találtam és néhány mázsa lőport, — im ebből állott tüzérségem.

Mig ezek Kálló alatt történtek az Illosvay testvérek nagyon szerencsésen vitték ügyemet Mármarosban. A Huszt várbeli német katonaság már több év óta nem kapván zsoldot, nagyon elégedetlen volt a parancsnokkal. Illosvay Imre, ki azon szándékkal jött e várba, hogy kézre kerítse, zsákmányul ígéré nekik azon tiszttet. Megölék tehát őt, és átadván a várat szolgálatomba álltak. Mihelyt megszabadult a megye ezen vártól, mely eddig féken tartotta, a nemesség azonnal letette hűségi esküjét és követeket küldött további parancsaim elfo-

gadasára. Ezen gyors sikernek híre már eltöltötte az egész országot. Rabutin, ki császári parancsnok volt Erdélyben, szinte értesítetett. Ő 4000 harczedzett lovasból álló hadtestet állíthatott volna ellenem, nem számítván a helyőrségeket, azonban egyedül Erdély védelmére szorítkozáva, Kleklesperg tábornokot küldé a határokra 500 lovassal, hogy mozdulatimat figyelemmel kísérje.

Ezen tiszt Ditrich nevű közkatonából emelkedett vitézsége által ezen rangra és bárói méltóságra. Somlyóra szállott (hol egy régi félig leomlott vár volt), hogy egyenlő távolságra levén Nagy-Várad- és Szatmárhoz, szükség esetére mindkét helynek védelmére lehessen.

A nagy-várad-i ráczok az említett diószegi győzelmöktől felfuvalkodva feldulással fenyegették azon falukat, melylyek lakossága fegyvert fogott Boné alatt. Átlátván, hogy ezeknek semmi hasznukat nem veszem, míg lakhelyeiket nem biztosítom, elhatározám éjjel nappal menni, hogy Olaszi városát meglephessem, mely mint említém, a ráczok székhelye volt, és a nagy-várad-i erősség tözsomszédságában van. Ezért parancsot küldék a Hajdu-városoknak, melynek népe már Kálló megvétele után tüstint kitűzte zászlait. Parancsolám nekik, hogy állítsanak néhány száz kocsit, mindegygyiket sorjában fogott 3 lóval, Debreczen városa pedig tartozzék a fogatokat felváltani, ez gyorsan megtörténvén, minden szekérre 6—8 gyalogot ülteték, így hamarébb Diószegre értünk, mint reménylhattuk. Kinyugodván katonáim, egy részét felváltván Bercsényit küldém a diószegiekkal ezen hadjáratra, magam pedig Diószegen maradtam oly szint igyekeztvén mutatni, mintha egész hadseregem táborozna nyomomban, hogy így, ha a meglepetés nem sikerülendne, a nép — közeli segélyben bizva — el ne veszíthesse bátorságát. A gróf este elindulván, reggelre a kijelelt helyen volt és hajnal hasadtakor jelt adván, egészen váratlanul rohanta meg ezen várost, mely csak sövénnnyel összekötött duczokkal volt kerítve. Nagy könnyűséggel hatalmába ejtvén felgyujtatá és rácz lakosait kardra hányatá, a híres Kis Balázs nevű vezérükkel együtt.

Ezen szerencsés sikerű hadjáratnak fontos következményei voltak. A németek, kikből Nagy-Várad helyőrsége állott, a várba szorultak, a vidék pedig megszabadult a ráczoktól.

félelemtől. Ezen előnyökhöz járult még, hogy seregemnek — melynek csak egy része volt elégséges egy a közhit szerint jól megerősített város bevételeire — harci híre nagyon növekedett.

Alig érkezék vissza Bercsényi gróf ezen győzelmes és bármilyen merénnyel kész csapattal, azon gondolat támadt bennem, hogy Kleklesperg tábornokot hasonló gyorsasággal támadom meg Somlyón. E célra egy Szűcs nevű vén, régi, nagyon híres magyar ezredet küldöttem, de kevéssel megérkezete előtt az említett tábornok 30 lovaszt hagyván lő nélkül az omladék várban, Szatmárra vonult. Katonáim üldözik, de Kleklesperg azon szigetre érvén, melyet a Kraszna és Szamos folyók képeznek, elégetvén az elsőnek hidját, háborítlanul bevonult Szatmárra. Ezen idő alatt a gyalogság, mely Somlyó alatt maradt, megtámadván e várat, megmászá a falakat, mire azon öreg lovasok megadák magukat és szolgálatomba álltak.

Mindezen események valóban szerencsések voltak. Azonban hadtudományi szempontból tekintve állomásomat, mind seregem állapotától, mind pedig abból, hogy egy tapasztalt tábornok vont a magát Szatmárba 500 lovassal, kellemetlen eredményeket várhatánk. Mert ha a Montecuculi-ezred, mely még mindig Munkácson táborozott, át találna kelni a Tiszán, és a Szamos fedezete alatt egyesülne Kleklesperggel, könnyen szétszórhatnák fegyvertelen kóborló, tudatlan tisztek által vezényelt fegyelmetlen seregemet.

Ekkép ép oly veszedelmes volt a Szatmár körüli síkságon pazarlani az időt, nem reménylhetve, hogy ezen erős és jól felszerelt várost hatalmamba kerithessem, mint egészen magára hagyni, az ellenséges helyőrséget a nekem hódoló megyék közepett. Megfontolván ezen okokat elhatározám, hogy Szatmárhoz közeledek, hogy így az ellenség egyesülését könnyebben akadályozhassam és megvédjem a síkságot Kleklesperg kicsapásaitól, és hogy utközben elfoglaljam Nagy Károly várát, melyet 40 németből álló helyőrség védett és a hol a grófnak neje egyedül tartózkodott, férje még bécsi útjából nem térvén meg. Azonban e szándék kivitele felülmulá erőmet, mert ezen hely négy falbástyával és egy viztelt árokkal volt védve, s ágyukkal és löporral bőven el vala látva. Alat-

tomban titkos ígéreteket téteték a grófnének, Bercsényi által támadást szinleltettem és a várt felgyújtással fenyegettem. Így sikerült pár nap múlva rávenni a németeket a megadásra, azon feltétel alatt, hogy a kik Szatmárra kíváncsoznak, oda vezettetnek teljes biztosságban.

Míg ezek a Kraszna mentében történtek, nagyon kellemes ujsággal lepettem meg. Egy oláh származásu, Pintye nevű hires zsvány, ki a Meszes hegyekben tartózkodott, hogy hozzám való hűségét bizonyítsa, Nagy-Bánya városa alá szállt, mely város arany és ezüst bányái miatt inkább csak hírből, mint valóban gazdag. Nevemben vagy erővel elfoglalni, vagy pártomra téríteni akará a várost. A lakosság meghódolván beereszté a városba, mely tornyokkal erősített fallal van körülvéve. Minthogy pedig Pintye és emberei rabolni kezdtek, a lakosok családai és vagyonuk védelmére összesereglettek és Pintyét társaival együtt megölik. A város ezután követeket küldött hozzám, hogy azon tettért feleljenek és hogy ragaszkodásukat kijelentsék. Elfogadván a város nevében tett hűségi esküjüket, dicsérve eljárásukat, vissza küldém őket.

Nagy-Károly bevétele után elindulék, hogy a Szamos partján fekvő Vetes helysége nál üssek táborn, mely egy mért-földre fekszik Szatmártól s így a német lovasságot az élelmezésben akadályozhassam. Ez azonban mozdulatomról értesülvén, a Szamos átelleni partján mutatta magát, elakarvánrontani a gátat, mely összeszorítván a vizet, egy malomra veté. De előre küldvén gyalogságomat és ágyuimat visszavonulának. Szatmár vára a Szamos két ága között levén, a várbelieknek két felé volt átjárásuk a vizen, arra kellett tehát nekem is törekednem, hogy mind a két ágon átjárást biztosítsak magamnak. Ügyes tiszték hiányában két felé nem oszthatván seregemet, éjjeli őreimmel lehetőleg megközelítém az erősség hidját. De a németek előnyül használván fel a város közelségét és őreim sem levén elegendő vigyázók, leginkább csak akkor láthatták az ellenséget, midőn az visszatérvén az élelmeszerzésből a várba vonult úgy, hogy a kiküldött csapatom mindég későn érkeztek.

Nem tetszett változatosság és zsákmány után vágyódó katonaságomnak a hosszas táborozás és tétlenség. Katonai fegyvelem szerint előőrsökre menni nem igen volt nyükre.

Azok, kik jobban voltak felszerelve, el-elszökdöstek s rendes szolgálatra csak a rosszszabbul fegyverzettek maradtak. Nagy fáradságomba került elejét venni ezen rosznak egy ily népsegregben, melynek tisztei hasonlók lévén a katonasággal, se nem mertek, se nem akartak nekik parancsolni.

A napnak forrósága kiszáritván a forrásokat és patakokat, a városon felül ketté szakadt folyó vize nem volt elég-séges mind a két ágnak. Mely körülmény következtében a lakosok tanácsára azon tervet csináltam, hogy a folyam egyik ágát a másikba vezetvén, a várost, mely nagyon rosz földszancok- és bástyákkal volt védve, a száraz felén támadjam meg. Ez okért elhatározám tehát Pálfalvára vonulni, mely helység a vár ágyui lőtávólában van ugyan, de sűrű bokrok által fedeztetik. Hogy menetünkben a vár ágyui által ne akadályoztassunk, egy csapatban nyomultam elő. Elöl ment a lovasság s leghátul maradt a podgyász. A hadoszlop oldalát kis csapatokkal fedeztetém, melylyek köztünk és a vár közt nyomultak elő. Így haladtunk csendben, én és Bercsényi a lovasság közepett, előttünk lévén ama 30 német, kik Somlyónál adák meg magukat. Midőn egyszerre, egészen oldalunkban oly zajt hallottunk, mintha lovasság közelednék felénk. Legtermészetesebb lett volna azt hinni, hogy azon csapatok zaja, melylyek oldalunkat fedezik: azonban, midőn már majdnem kibontakoztak előttünk, egy fiatal szeles nemes minden parancs nélkül előre rugtatván, felemelt karabéllyal kérdezé a jelszót s nem várván be a feleletet, lőtt. Erre az előttünk levő németek egyszerre megfordultak, a seregnek előttünk levő része szinte követé példájukat és visszafordulva felénk kezde tolakodni. Egy pillanat alatt az egész csupa zürzavar volt. A mögöttem levők elkezdének a németekre tüzelni, kik az előcsapat által tolva önkéntelen reánk nyomultak. Ellenségnek tarták őket és néhányat közülök láttam is elesni. Azon ponton voltunk már, hogy egymást gyilkoljuk, midőn én és Bercsényi ki akarván a zavarból bontakozni, annak lova megbotolván lerogyott, s én azt hívé, hogy meghalt. Segítségére sietvén ájulva találtuk egy esése közben kapott seb következtében. Félre vitetvén Bercsényit, a gyalogság felé siettem, és kiáltozás által igyekeztem megállítani, de szavam elhangzott. Azonban az előcsapatot megerősítvén, a gyalogságot mégis megállapodásra bir-

tam. Így vártam míg a zavar lecsillapodik és az ijedtség alaptalansága a sereg többi része előtt is kitünik.

Ily zavarban töltvén az éjet, reggelre Pálfalvánál ütöttem táborot. A következő napon egy a malmok számára készült gátot kezdék emeltetni, hogy a vizet az említett másik ágból egészen kiszorítsuk, és így az egyik ágot egészen kiszárítsuk. Gróf Bercsényi esése következtében kapott sebben szenvedett még, azért a Károlyi várba vitetém. Míg a gáton dolgoztunk, a német lovasság kiment a folyó tulsó partján. Lovasságom nagy részét átküldém ellene, de előre látván a következményeket, egy zászlóaljat a gát végére állíték, hogy a lovasságot visszaveretés esetében támogassa. Elővigyázatomban hasznosnak bizonyult, mert a lovasság vezetői semmit sem értvén a hadviseléshez a nélkül, hogy sorakoztak volna, rárontottak az ellenségre s így zavarba jöttek. Az ellenség visszavetette őket és néhány zászlót el is vett, de kevés sebesültjük és még kevesebb halottjuk volt. Lovasságom legjobb részének ily gyalázatos kudarcza felfuvalkodtatá a németeket és elcsüggeszté az enyéimet. Nem maradhaték tehát ily közel az ellenséghez táborban, hol az meglepetésünkre bármikor kivezethető gyalogságát a bokrok és berkek fedezete alatt. Elkészítvén tehát a gátot visszatérék Vetésre, különféle okokat adván, nehogy a katonaság szemében visszavonulásom futásnak lásszassék.

A táboron kívül levő a nemesség birtokait pusztítók száma, kiket inkább tolvajoknak mint katonáknak lehetne nevezni, felette megszorodott. Ezek nevemben körülvették az erősebb helyeket és várakat, ha kezükre nem bírák keríteni. Szabolcsmegye nemessége, mely a kis-várdai várba zárkózott, lobogó zászlóval vonult Diószegre. Máramarosmegye 4000 gyaloggal és 800 lovassal növelé seregemet. Bárá Sennyei István társkányi várában ostromoltatván s megünvén a hosszas védelmet, megadá magát és táboromba jött. Ezen buzgó polgára a hazának, fiatalabb éveit a török háborukban töltvén, többet értett a háborúhoz, mint mi valamennyien. Azért Bercsényi alatt parancsnokká tevém, noha köszvényben szenvedvén, nem mindenkor teljesítheté katonai kötelességét. E közben hallám azt is, hogy a Montecuculi-ezred elhagyván Munkácsot, Tokajra vonult. Nagy könnyebbségemre szolgált, hogy most

több kitünő ember támaszával élhettem; öszvehivatám tehát őket, tanácskozendő velök a Szatmár körül teendőkről. Gróf Bercsényi felgyógyulván már a táborban volt: czélszerűnek tetszett tehát előttünk, hogy ezen tábornok egy nagyobb hadtesttel Tokaj felé nyomuljon, figyelemmel kísérendő a Montecuculi-ezredet, s egyszersmind védendő a Tiszát s a Tiszán túli vidéket azok becsapásaitól. De az ellenség megijedvén seregemtől és a nép oly gyors felkelésétől, egészen elvesztette esztét. Nigrelli tábornok Felső-Magyarország parancsnoka, azt híven, hogy Kassa megtartása biztosítja az ország birtokát, elparancsolá Tokajról Montecuculit, még mielőtt Bercsényi oda érkezett volna. Visszavonulásuk következtében a Harangodi síkságon fekvő hajduvárosok és a hegyek aljában fekvő városok lakosai fegyvert fogtak és egy jóra való hadtestet alkottak, melynek egy része Bercsényi elé jött, a másik pedig a tiszai átmenetet védte.

Nagyon bosszantó volt reám nézve Szatmár alatt tétlenül állani s az is, hogy elfoglalását nem reménylhetém: de nem tartottam illendőnek elhagyni azon megyéket, melylyek pártomra állottak. Mert noha seregem annyira növekedett, hogy könnyen megvihattam volna e helyet, de negyedrésze volt csak is meglehetősen fegyverkezve s a hadi dolgokat illetőleg a legotrombább tudatlanság uralkodott köztök. Feltevéen tehát magamban, hogy el nem hagyom e vidéket, míg legalább is a vár tövében fekvő város birtokába nem jutok, mely eleséggel bőven el vala látva. A lakosok nagy része pártomon volt s noha többen voltak mint a németek, a polgárság mégis félt a várbeli helyőrségtől. Éppen Sennyeivel tanácskoztam, midőn az örök a városból jött két polgárt hoztak, kik tudtomra adák, hogy a polgárság megunván a hosszas elzárást, arra kértek, kísérteném meg a rohamot oly helyeken, melylyeket a polgárság védelmez, hogy azok készek teljes erejükből előmozdítani a vállalatot s hogy őket is azért küldék, miszerint vezetőkül szolgáljanak s hogy megmutassák a gázlókat, melylyeken a gyalogság szárazság és a pálfalvai gát miatt könnyen átmehet. Mindazonáltal sietni kell, nehogy a titok valamikép felfedeztessék, vagy pedig a Szamos megáradjon. Ezen terv nem látszott igen nehéznek, minthogy azonban népem tehetetlenségét jól ismertem, nem szabadott semmit megfontolás nélkül kez-

denem. Alkalmat kerestem tehát, hogy a várbeli lovasságot kicsalhassam.

Báró Sennyei a hadi cselekedben nagyon jártas lévén, igen jó tanácsot adott, mely szerint gyalogságomat éjjel a város azon részének, melyet a vezetők kijelelének, átellenében levő bokrok közé helyezém, hogy füst által adott jelre megtámadja a falakat, lovasságomat pedig a vártól távolabb eső berkekbe állítám lesben. Midőn a kapuk kinyíltak, egy lovas csapatot küldék közvetlen a vár alá, hogy ott hetvenkedjék, tudván, hogy a lovasság ki fog rohanni üldözésére, a mint Pálfalván táboroztamkor is megtörtént, — s így őket el lehessen vágni. A várkapu őrei ingereltettek ugyan, de a lovasság nem jött ki. E közben a Nagy-Bánya felé vezető út fái mögött nagy port láttunk emelkedni. Ugyanezen századokat küldém kémkedni, s megtudám, hogy az ellenséges lovasság közeledik, mely az éjjel ment ki a várból élelmezni. Elrejtett lovasságom a nélkül, hogy parancs szóra várt volna, rendetlenül előre rohant; a németek nagy port látván emelkedni, vágatni kezdettek és előbb a várkapuhoz értek, mint ők. De ezalatt a gyalogság már szerencsésen meghágta a falakat és felgyújtván több házat, könnyen elvághatta volna a németeket a vártól, ha szét nem oszlott volna rabolni. Így elfoglaltatván a város, hamuvá tétetett, a lakosság azonban megmentetett. Felhasználendő az ellenség rendetlenségét, elhatározám, hogy a vár megrohanását is megkísérlendem, mely szinte csak földsánczokkal és pallisádákkal volt védve. Voltak zászlóaljok, melylyek a sánczokra feljutottak, de kellőleg nem támogatattván, a roham nem sikerült. A vár többé a városra nem támaszkodhatván, oly szorult helyzetbe jutott, hogy még a vidéket sem háborgathatta, s így más vállalatokba ereszkedhettem.

Az erdélyi parancsnok Rabutin, megijedvén Olaszi és Somlyó elfoglalásán, noha 4000 lovas birt ellenség elé vinni, meglegedvén a hűségére bízott fejedelemség védelmével, nem jött ki Magyarországra. Öszvehívá tehát ezért Szebenbe a fejedelemség nagyait és a nemesség főbjeit, azon ürügy alatt, mintha velők tanácskozni akarna, valóban pedig, hogy elzárja őket ama városba s így megakadályozza, hogy a népet is maguk után rántva, pártomra álljanak. Azon hirre, hogy Tökölyi egy hadsereggel közeledik, seregét a török határokra állítá.

Magyarország Szatmár felőli határára pedig a székelyleteket és a megyék nemességét küldé Bethlen Sámuel vezérlete alatt, ki Zsibónál ütött tábort, hogy figyelemmel kísérjen. Megtudván, hogy már csak két állomásnyira van tőlünk, kómjáratra küldém Illosvay Imrét mintegy 2000-nyi válogatott lovassal, hogy hirt hozzon ama hadtestről, melyet a hír 6000-re emelt. Szándékom nem volt ellenségeskedést kezdeni Erdélyben. De minthogy véleményem szerint az ellenség a kiküldött csapatok számát nagyon fellül multa, feleslegesnek tartottam megtiltani a támadást. Az enyéim nagy bátorsággal indultak el s megtudván a lakosoktól a tábor fekvését, sürti ködtől fedeztetve oly vitézséggel támadák meg az ellenséget, hogy könnyen rendetlenségbe hozván megszalasztották, oly győzedelmet nyervén, melyet nem reménylék és a melynek több elfogott zászló volt diadaljele.

Ez alatt gróf Bercsényi átkelven a Tiszán, Tokaj alá érkezett. Látván a nép lelkesedését, s várbeli szökevények által is biztatva reménylé, hogy beveheti az erősséget s így megkezdé az ostromot három kis tábori ágyúval és két másza löporral. Ezen erősségnek, mely a Tisza és Bodrog összefolyása által képzett félsziget csucsán épült, háromszög alakja van. A szárazföld felől egy mély árok és két sor pallisada védi tornyokkal. A vizek felől pedig egy terméskövekből épült bástya.

Ezen hely bőven el volt látva mindennemű hadi készlettel és élelemmel s legalább is 400 németből álló helyőrsége volt. Bercsényi különféle okokkal igyekezett rávenni levelében, hogy Szatmár alatt hagyván seregemnek egy részét, gyalogságom legjobb részével Tokaj alá szálljak. Okai nekem is sürgetősöknek tetszettek, nem az ostromot illetőleg ugyan, hanem leginkább az, hogy ott 13 vármegye központján levén, könnyebben intézhetendem a háboru ügyeit. Tökéletes biztonságban kívánván helyezni a Szatmáron hagyandó hadtestet, megvizsgálám jól a környéket s a Szamos egy kanyarulatában egy oly félszigetet találtam, melynek partjai nagyon meredek voltak s nyílása oly szűk, hogy átmérője alig volt 100 lépés. A száraz felől tehát árokkal és karózáttal ellátott mellvéddel erősítém, a kapu védelmére pedig egy külön álló művet emeltettem, a másik felől hidat verettem talpaktól, s a

Szamos és a hídfe védelmére egy redoutot készíteték. Így ezen hely, noha magában véve nagyon gyöngye volt, mégis megmérkőzhetett a Szatmári várral.

Táborunk ezen közelsége nagyon könnynyüvé tette a németek szemmel tartását, kik takarmány nélkül nem lehettek s bármely parton jönnének ki az erősségből, könnyen el lehetett volna vágni őket. Így biztosítván ezen tábornát báró Sennyei parancsnoksága alá helyeztem, s magam mellé vevén 2000 gyalogot s ugyanannyi lovas, Tokaj felé indultam. A Tisza partján elém jött Bercsényi Károlyival, ki néhány nappal ezelőtt különféle szín alatt kijött Kassáról, hogy elhagyván a németeket pártomra álljon. Ezen ur engem fogságom előtt nem ismert, de Bercsényi ismerte őt. Az ő ajánlatára és minthogy a Tiszán túli megyékben nagy befolyással bírt, keves nappal jötté után tábornoki rangra emeltem, és elküldém Kecskemét környékére, hogy a jászok, kunok és a Duna mellett fegyverben álló nép vezényletét átvegye és a bácsme gyei ráczokat, ha lehetséges, részemre hajlítsa, vagy pedig megakadályozza előnyomulásukat.

Minekutánna a szatmári tábornat elhagytam volna, és megérkeztem a Tisza mellé, hírül hozák, hogy Diák Ferencz ezredes azon hajdu városok népével, melylyek a Sajó és Hernád folyó partjain laknak, s melylyek örökös joggal birtokhoz tartoznak, rohammal bevette Szolnok várát, melylyet német helyőrség védett, és hogy a ráczok híres Riba nevű vezérét 3000-nyi seregével — kikkel Szolnok felmentésére sietett — megverte. Ezen győzelem által a Duna és Tisza közti térség megmentetett a ráczok beütéseitől. A tokaji tábornat főlött szemlélt tartván, ezen állítólagos ostrom elrendezését olyan nak találtam, hogy méltán megütöközhettem rajta. A várbelieknek a város felől még egy 30 német által védett félkör sánczok volt, honnan bármikor kirohánván csordánkint hajthatták el a tapasztalatlan népet a vár alól. Azonkívül a szárazföldre a Bodrog szigetjén által szabad utjok volt, melylyen vágómarhát szoktak a várba szállítani két, három mértföldnyire eső helységekből is: ilyképen se ostromolva, se körítve nem voltak. Megérkeztem után nem sokára hidakat verettem a Tiszán s Bodrogon, és seregemet a vár száraz felőli részére

szállítám: ezt látván az ellenség visszavonta embereit a félkör redoutból.

Egész Magyarország tele volt fegyvert fogott néppel. A nemesség lakhelyein és váraiban a nép által, tudtomon kívül ugyan nagyon szorongattatván, mindenfelől táboromba sereglett. Ocskay László; ki Borbély Balázs társaságában még a lengyel határokon az említett zsvány lovasokkal csatlakozott hozzám, önakaratából hazájáig Nyitraig nyomult, ott több lovast vevén magához, fegyvereim hírét a Vág folyóig vitte.

A bécsi udvar megdöbbenve ezen váratlan és gyors mozgalmótól, vagy inkább néparadattól, mindenfelől nyomtatván, nem tudta mi tevő legyen. A bajor választó fejedelem francia segélylyel támogatva — a mint már, ha jól emlékszem, említém — felső Ausztriában Linczet és Passaut elfoglalván, Bécset fenyegette. A császár se a birodalomból nem huzhatott magához segílyt, sem azon kevés gróf és országnagyban, ki Magyarországon pártján volt, nem bízhatott. Ezek közül egyedül csak Forgács Simon — ki altábornoki rangban győri helyettes parancsnok volt — mutatott némi hajlamot ellenállni seregemnek. Schlik tábornokot, kit a bajor fejedelem megvert s ki mintegy 2000 lovast birt megmenteni, küldték Magyarországra, hogy egyesülve az említett Forgács tsal, és a Pozsonmegyében öszveszedhető Magyarországgal, akadályozza előnyomulásomat. Megtudtam, hogy az ellenség ezen mozdulatakor Ocskay szokása szerint Léva nevű kis városkában tivornyáz. Tőle tehát sem azt nem várhatám, hogy falukon ide s tova csavargó katonaságát öszveszedve, helyreállítsa a rendet, sem hogy a megyék nemességétől hódolati esküt vegyen. Ez okért Bercsényit egy válogatott hadtesttel Eger alá küldém, hogy hódolati esküt vegyen a várostól, melyre már régen ajánlkozott, és birja rá Telekesy Istvánt az egri püspököt, hogy megyéjében maradjon, s nyugtassa meg hamis hírek által felizgatott elméjét, felvilágosítván előtte, hogy a jelen háboru nem a catholica vallás elnyomásáért viseltetik. Ez megtörténvén, vezesse ki a gróf a lakosságot a városból, hogy így a várat könnyebben lehessen szorongatni és feladásra kényszeríteni.

Alig hajtotta végre ezen parancsokat a gróf, midőn Ocskay futára jelenté, hogy őt és seregét a német, Schlik és

Forgáts vezérlete alatt szétverte, s elfoglalván Léva városát, a bánya-városok felé nyomul, azokat hatalmába kerítendő. Ezen hirre Bercsényi öszveszedé mindenfelől a sereget s Károlynak is, ki ekkor Kecskeméten volt, parancsot küldvén, hogy vele egyesüljön, elindult, minekutánna engem is tudósított a részletekről.

Ez october- és novemberben történt. Ugyanekkor Radziewsky bibornok, Lengyelország áldornagya meghitt embere által értesemre adta, hogy áldornagyi hatalmánál fogva kimondá Lengyelországon az interregnumot s minden arra mutat, hogy királyválasztás lesz, s hogy ő s a korona főtábornoka Lubomirsky anélkül, hogy a svéd király ellenzené, mindent elkövetnek, hogy szavazatokat gyűjtsenek számomra s megválasztatásomat kieszközöljék, ha beleegyezem. Minthogy azonban a háborut önhazám szabadságáért kezdettem s láttam az ország minden rendjeinek ily nagy mozgalmát és izgatottságát, sem czélszerűnek, sem becsülettel egyezőnek nem tartottam egy idegen ország koronájáért és önhasznomért hazám ügyét cserben hagyni, s elhagyni hazámat, kitévén azt a legnagyobb veszélynek, t. i. a németek jármának, hogy még a szabadságnak amaz árnyékát is elveszítse, melylyel eddig birt. Elküldém tehát Ráday Pált és Okolicsányi Mihályt az említett áldornagyo-hoz és a svéd királyhoz, hogy elmondják az elsőnek az okokat, melylyek miatt nem fogadhatom el a lengyel koronát. A svéd királyt pedig emlékeztessék azon szövetségre, melylyet nagyapja az enyémmel kötött, melynek erejénél fogva ez kikötötte, hogy azon esetre, ha utódai az erdélyi fejedelemségtől erőszakkal megfosztatnának, a svéd korona tartozzék segélyünkre lenni, 40,000 tallért fizetvén és megengedje, hogy 6000 svédet fogadhassanak zsoldba. Ágoston a lengyel király szinte küldött ez időben hozzám egy tisztelet azon ürügy alatt, hogy a szökevény százsz katonaságot visszakövetelje. Ezen fejedelem azonban szinte biztosított barátságáról s megígéré, hogy a német császárnak legkevesebb segélyt sem adand.

Csak nagyon gyenge reményem volt hatalmamba keríthetni Tokaj várát, de itt e vidék közepén táborozván mindenre fordíthatám figyelmemet. Lovasságom legnagyobb részét kiküldém, hogy Kassát fenyegetse és megakadályozza,

nehogy a Montecuculi-ezred kicsapásokat tehessen. Azt gondolám, hogy a földolog Bercsényi vállalatától függ, ki Károlyival egyenest Zólyomnak tartván Forgátsot egy német ezreddel e város rendetlen elhagyására kényszeríté, mert Schlik a sereg többi részével Körmöczön tanyázott. Tábornokaim reménylék, hogy Forgátsot megadásra kényszeríthetik, de Schlik megijedvén hadtestem közeledtétől, parancsot adott Forgátsnak, hogy hátráljon a mint lehet Bajmócz felé, a hol bevárhatja őt. Forgáts tehát éjjel nagy rendetlenségben hátrált. Bercsényi pedig inkább aranyhidat szeretett volna csináltatni a futó ellenségnek, mint megtámadni fegyelmetlen és tapasztalatlan katonaságával, az ily harczedzett népet. Az ellenség visszavonulása után a zólyomi vár, hol helyőrség maradt, nem sokára feladta magát, s a szökevény francziák, kik a németek között voltak, szolgálatunkba álltak.

Tokaj alatt létemkor seregem mindegyre növekedvén, újabb parancsnokokat választék. Egy hadtest Löcsét, a másik Késmárk királyi városokat szállotta meg. Támadásuk, mely inkább folyamárhoz hasonlított, elvakítá a németeket s sokan megadák magukat, inkább unalomból, mint szükségből. Ezen különféle események közt Trencsényi Mátyás tette legkülönösebb volt, és megérdemli, hogy megemlítsessék. Ő Csáky Mihálynak szolgája volt, mesterségére himző (brodeur) s urával együtt a szepesi várba szorult, melylyet német helyőrség védett. Katona nem volt soha, azért semmi katonai szellem sem volt benne, legalább külsője nem mutatta. De értésére esvén, hogy az egész ország fegyvert fogott a szabadság védelmére, ezen példától lelkesítve azon gondolkodott, miként kényszeríthetné a parancsnokot, habár élete veszélyeztetésével is arra, hogy feladja a várat, melylyet a népsereg már megszállott. Társainak nem meré szándokát megvallani, a németeket sem lehetett ígéretekkel megnyerni. Feltevé tehát magában, hogy megöli a parancsnokot, vagy legalább is nagyon megsebesíti, mely esetben — nem lévén a várban sebész, kivel magát gyógyíthatná — kénytelen lenne a várt átadni. Így eltökélve, minthogy a vár meredek sziklán feküdt, kötelekkel ellátta magát s egy helyet keresett, hol leereszkedhessék, s így kikerülje büntetését. Megválasztván e merényletre a napot, karddal oldalán mint egyébkor, meglátogató szokás szerint a parancs-

nokot, sőt vivén kezében, hogy azt szemé közé hintse. Mit megis tévén, kirántá kardját s több sebet ejtett rajta. A zajra előfutott a parancsnok neje s mindenfelé öszve-vissza futkosni kezdettek. Trencsényi azonban a kiszemelt helyen — hol már előbb megerősíté köteleit — leereszkedett és az ostromló néphez csatlakozott. Ezen vakmerő tettnek meg volt kívánt sikere, mert a parancsnok kevés nap mulva sebészek hiányában nem gyógyíthatván sebeit, feladá a várat azon feltétellel, hogy csapatával szabadon elvonulhasson.

Ezek voltak az 1703-ki esztendőnek nevezetesebb eseményjei. Melynek végével a tél gyenge lévén, a Tisza és Bodrog nem fagyott be. Nem maradt azonban más reményem Tokaj birtokába juthatni, mint megkísérteni a rohamot. Azon része a várnak, mely a Bodrog szigetére néz, csak karózáttal (pallisada) s egy száraz árokkal volt védve. A vizek összefolyásánál pedig föld mellvéddel és egy alsó falgával védetett, ezeken kívül oldalán volt egy erős tornyokkal ellátott ház. De minthogy a barmok és az eleség legnagyobb része ezen külső erődök közt tartatott, reménylhető volt, hogy ezeket felgyújtván, magát megadni lesz kénytelen a helyőrség.

A keményebb tél utáni vágy türhetővé tette azon kellemtlenséget, hogy rongyos sátorban kellett laknom, melyben az idő minden viszontagságának ki voltam téve.

1704.

Az 1704-ik évi januárius első holdváltozása fagyot hozott, egy éjjel megállítá a vizek folyását, a következő éjjel pedig annyira megerősödött a jég, hogy a gyalogságnak kiadhattam a parancsot a rohamra. Szándékom az volt, hogy valósággal a száraz felől támadom meg a várat s csak azért vétetém mindenfelől körül, hogy látszatos támadásokat tétethessek. Kijeleltem tiszteimnek helyeiket és vezetőket adék melléjük. Katonáim vitézül viselték magukat s parancsom ellenére megtámadák az alsó falgát (untervall), némelylyek át is mentek már rajta, de csúful megverettek. A tömegek visszaestek a nélkül, hogy a hamis támadást folytatták volna, ennek következtében az igazi sem sikerülhetett, mert a helyőrség elégséges volt ezen egyetlen vonal védelmére. Katonáim eleinte valóban vitézül viselték magukat s ha a színlett támadás tovább tart, okom volt hinni, hogy elfoglalhattuk volna a várt, vagy legalább is lerombolhattuk volna a külső műveket. De noha a vállalat nem sikerült, seregünket az ellenség mégis tisztelni kezdte vitézségeért, s a második roham fenyegetésire alkudozni kezdett. Végre Pál fordulása körül megadá magát e vár, melylyet — örökösödés útján tulajdonom levén — később lerontaték. Az őrségnek megengedém, hogy Pestre vonulhasson. Ágyukat és mozsarakat szép számmal találtunk a várban, melylyeket tavasszal Eger ostrománál használtam.

Tokaj megvételeivel kezdődtek az 1704-ki hadműködések. Minekelölte ezek leírását folytatnám, helyén találok elmondani, mily állapotban találtam az országot és milylyen volt hadseregem. Azt mondom, hogy a hazaszeretet, mely természetesen mindenkiben megvan, gyanussá teszi azon dicséretet, melylyel valaki hazáját magasztalja. De mégis azt mondom, hogy a magyar nemzet (azon idő óta, midőn az ország elvesztvén Mohácsnál királyát s nagygyai egymás között veszekedvén, Ferdinánd választatott királynak) az idegen népek történetirataiban oly fekete színnel festetik, oly lázadónak,

forrongónak mondatik, hogy bármit mondanék védelmére, gyanusnak tetszhetnék. De minthogy ezen naplóm az örök igazságnak ajánlám, kötelességem az emberek ítéletét megvetni és saját lelkiismeretemet követni. Még azon tulajdonok is, melylyekkel rágalmazni hiszik a magyar nemzetet, vitézségét s nagylelkűségét bizonyítják, s azt mutatják, hogy a szolgaságot tűrni nem tudja. Minthogy királyaik közt annyszor találtak oly pásztorokat, kik juhaik gypjából idegeneket akartak fedezni és zsirjokkal idegeneket hizlalni, s e királyok levén mindenkor a törvénybontók, törvényes jogaik védelmére ők kényszeríték a magyar nemzetet. Nem czélom helyeselni a nagyok minden felkelését a régi királyok alatt. De könnyű lesz mindenkinek, ki a történetet olvassa, megkülönböztetni a közönséges lázadás okozta mozgalmaktól a szabadság általános, jogos és törvényes védelmét, midőn az összes megyék fogtak, azokban csak a nagyok hűbéresei fogván fegyvert. Így mutatá a megyék egysége ezekben a közveszedelmet, azaz a szabadság és törvény megszegését. Az egyéni nagyra-vágyás szította mozgalmaknak egyéb következményük nem vala, mint egyeseknek alattvalóik közti háborgása. Az elsőket tehát a nemzet háboruinak lehet nevezni, melylyeket jogai védelméért kezdett, az egyesek zenebonái pedig méltán megérdemlik a lázadás és felségsértés nevét. Ha nemzetem dicsőítését tűztem volna feladatul, el nem hallgathatnám e helyen, hogy ősi szabadságaink alapítója szent volt. Felhoznám szent László példáját is, ki hogy megmentse azokat, fegyvert fogott oly király ellen, ki idegenek tanácsával kormányzott és megfosztá trónjától. Így az ő példájára, kit az egyház szentjei közzé sorozott, támaszkodva, kimondanám, hogy azok érdemlik a lázadó nevet s mindazon piszkot, melylyet a rágalom századok óta szór a szabadság védőire, kik mind a törvényt, mind esküjüket megtörék, nem pedig, kik jogaikat védelmezik. Bonfinius történetéből világosan kitünik, hogy mindazon belháboruk, melylyek Austria uralkodása előtt zaklatták Magyarországot, többnyire nagyra-vágyó urak által támasztattak, de a megyék csak ritkán tüzek ki zászlaiikat, de akkor is csak a törvény- és eskübontó király ellen, vagy pedig a valódi lázadók ellen. Ellenben az újabb történetekből szintoly könnyű volna megmutatni, hogy az austriai házból származó

királyok uralkodása alatt minden háboru a szabadság védelmére a megyék zászlója alatt viseltetett. Az előadottakból a méltányos olvasó átláthatja, hogy a régiebb időkben többnyire nyugtalan pártosok kezdték a belviszályt és hogy az újabb időkben oly lelki nagyságot mutatott a nemzet, melylyet nemcsak le nem verhet, de meg sem hajthat a legnagyobb szerencsétlenség, sem a szolgaság járma.

A rágalmazók fennen hirdetik a magyarok esküszegését, de elhallgatják, hogy elnyomatásukban gyakran oly esküket csikartak ki tőlük, törvényeik és szabadságaik ellenére, melyeket megtartani az utódok és a keresztényi szeretet megsértése elleni bűn lett volna. Ha pedig a mindenható, nemzetünk ily viselete által megsértetett, átok azokra, kik azoknak okai voltak. A vonások, melylyekkel az austriai ecset festi a magyart, durvák, szinei pedig feketék. A véső, melylyel történeti emlékeit vésik, felette éles. Majd durva barbár szokásokkal vádolják, majd a tudományok- és szépművészetekbeni járatlanságát vetik szemére, néha dorbélyozónak, restnek és kincsvágyónak állítják. Sajnos, hogy az, mi az itt leirandó 8 éves háboru alatt történt, nem fogja az austriaiakat hazugságban hagyni, de az, mit előadandok, jele és keserű gyümölcse az austriai ház atyáskodó uralkodásának, mely alatt az egész nemzet oly szokásokat vett fel, mint a rosszul nevelt gyermek, melylyekért csak atyját lehet kárhozatni. Mert melylyik austriai király alapított collegiumokat, melylyek az ifjúság művelésére szolgáljanak. Melylyik állított academiákat, hogy a nemzetet a tudományokban és szépművészetekben oktassa. Használták-e az udvarnál vagy háboruban a magyar fiatalságot, hogy elvonják a dorbélyozástól? Iparkodtak-e az ipart vagy kereskedést előmozdítani? A mi a nemzet zsugoriságát illeti, nem-e ők okozák zsarolásaikkal, hogy a nép összezsugorogtatván megmaradt csekély vagyonkáját, élet szükségéinek fedezéséről gondoskodik. Megczáfolom a rágalmakat s felvilágosítom az igazságot, de e nemzet szerencsétlenségeiért nem az embereket vádolom, hanem Isten csapásait látom, melylyeket menybéli atyánk reánk mért s melylyek vasvesszőkint sujtanak. A mindenható engem eszközül használt, hogy felébresszem a magyarok keblében a szabadságnak a rosznak megszokásától mármár hűlni kezdő szeretetét. És kénytelen

az ember elismerni Isten különös pártfogását e nemzet irányában az austriai uralkodás kezdete óta. Mert ha az 1-ő Ferdinánd és Szapolyai János korabeli történeteket vizsgáljuk, az isteni gondviselés munkálatának bámulatos szövevényét látjuk abban, hogy János királynak adá Erdélyt a kapcsolt részekkel független birtokul, hol a nemzet törvényei által szabott szabadságnak mintegy mintája őriztetett meg. Az alkotmány ezen alakja az erdélyi fejedelmek alatt mindég hiven megőriztetett. Ezen fejedelemség Rudolf alatt szabadnak függetlennek ismertetvén a magyar rendek által, megtartá mindég a szabadság szeretetét és koronként lánggra gyújtá azt a magyarországiak szívében is. Ezen fejedelemség függetlenségét a Báthoryak uralkodásaik végéveiben nyervén meg tökéletesen, a mi időnkig fentartá. A mult század elején az austriaiak elfoglalák Erdélyt Báthory Zsigmondtól nyert engedmény következtében, ki a törvény és alkotmány ellenére Rudolfal elcserélé Erdélyt az Oppelni és Ratibori hercezségekért Siléziában. De megbánván később a cserét, az erdélyi rendekkel egyetértésben, visszajött titokban s elhajtá az austriai csapatokat. Azonban nyugtalan szellemétől üzetve átengedé a fejedelemséget unoka-testvérének Báthory András bibornoknak. Az austriai ház az ellen Mihály moldvai vajdát lázítá. Ez legyőzé a bibornokot, ki futás közben megöletett. Ez alatt a német sereg a zavarosban halászva két versengző fél között a harmadik levén, hatalmába ejté a fejedelemséget. Erdély évkönyvei, melylyek közül Bethlen Farkas által írottak a leg-hitelesebbek, nem emlékeznek az itt leírandó adomáról, de figyelemmel fürkészvén az Erdélyt illető dolgokat, hiteles öregek hagyományai után Bocskayról szólólag valónak és czélommal megegyezőnek találtam azt itt felhozni.

A Báthoryak uralkodása megszakadván, az Erdélyiek által gyűlölt Basta kormányzott a fejedelemségben. Némely nagyok, kik megemlékezének a szabadságról, azt gondolák, hogy alkalmasabb embert nem állíthatnának ellenében, mint Bocskayt, ki előkelő nemzetségből s szép tulajdonokkal felruházott vala, és Biharmegyében s a Hajduvárosokban nagy népszerűséggel birt. Minthogy azonban Bocskay a németek közt neveltetvén feléjük látszott hajlani, a szabadság hívei tartózkodtak előtte szándékukat nyilvánítani. Azon gondolkoz-

tak tehát mely uton lehetne őt elidegeníteni a németektől. Írását utánozván, egy levelet írtak nevében, mely őt Basta előtt gyanussá tette s ezt biztos emberek által ennek kezéhez játszották. A csel tökéletesen sikerült. A tábornok haragra lobbanván, rögtön határozatot hozott ellene, mit emezek, t. i. Bocskay barátai megtudván, hirül adák ennek, hogy Basta nemcsak gyanakodik reá, hanem — s a napot is megjelelék — elfogatását is elhatározá, s hogy e célra már egy század lovast ki is küldött. Bocskaynak nyugodt levén lelkiismerete, eleinte nem akará hinni ezen hirt, de az legjobb barátaitól, kik amugyis nagyon hiteles emberek voltak, jövőn végkép el nem vetheté. A kijelelt nap előtti este vadászát ürügye alatt elhagyta várát, hogy egy szomszéd hegyről figyelemmel kísérhessé a történendőket. Hajnal hasadtakor valóban látá, mint veszi körül várát egy század német s később megtudá, hogy személyét keresték egyedül még a vár legrejtekebb zugaiban is. Megboszankodva Bastának e méltatlan bánásmódja felett, s minekutánna barátjaival értekezett, fellázítá a Hajduvárosokat, kihajtá Erdélyből a németeket s felkarolá a Ferdinánd óta hanyatló szabadság ügyét Magyarországon is, s össze szövetkeztetvén a felső magyarországi megyéket Szerencsen, szerencsés háborut folytatott az austriai ház ellen, mely a bécsi békekötéssel és halálával végződött. Utánna Bethlen Gábor lett a szabadság védője. Dédapám I-ső György volt utóda a fejedelemségben s az általa folytatott háboru a nagy-szombati békekötéssel fejeztetett be. Hosszas idő mulva Apaffy Mihály karolá fel a szabadság ügyét a francia király biztatására. Tökölyi folytatá a század végeig s az isteni gondviselés csodálatos utain, e század elején velem kezdeté meg ez ügyet. Épen oly időjelek és események mutatkoztak e század harmadik, mint a mult század elején Bocskay idejében. Ezt azért mondom, hogy a szabadság megsértése és annak helyreállítása volt oka és célja e háborunak, nem pedig az eretnek vallások terjesztése, noha az isten az emberek jó cselekedeteit rosszakkal vegyíti, az ő örök és igazságos határozatai következtében. Őt háboruról beszéltem, mely egy században viseltetett, s melylyek oly csodás arányu időszakokban következtek egymásra, hogy mindenikből maradhattak a következőre öregek, kik megemlékezvén a multakról, lelke-

síthették a fiatalságot a szabadság szeretetére, s így e háboruk mintegy az élő emberek emlékezetébe óta viselteknek látszottak. A békének és igazságnak istene minden bizonnyal e mozgalmak által kívánta megmutatni az austriai házbeli királyoknak, hogy a magyar nemzet semmi esetre sem hagyja magát szolgai félelemtől vezettetni, de szívesen viseli az atyai szeretet jármát.

A bécsi udvar némi méltánylatot mutatott mindaddig a magyarok irányában, míg a törökök ereje a bécsi ostrom, a párkányi csata s Buda elfoglalása által meg nem törtetett. Felfuvalkodván az austriai ház ennyi szerencsétől, hatalomvágya áttört a korlátokon s Magyarország irányában már régtől táplált vágyai legelőször nyilatkoztak a pozsonyi országgyűlésre meghívó leveleiben. Ezekben Lipót fiát nem ajánlá szokás szerint megválasztandó királyul, hanem egyenesen kinyilatkoztatá, hogy megakarja koronáztatni, mint örökös királyt. A gyászteljes eperjesi vérpad, melylyet Karaffa tábornok állított s melyen hetvennél több nemes végeztetett ki, elég világosan mutatja, mily okokkal s mennyi véréldozattal támogatták törvény- és szabadságellenes kívánságukat. Ennek emléke minden magyar szívében vér betűkkel van felírva. Élénken emlékezünk azon gyalázatos módra is, miként fosztották meg Erdélyt nemzeti fejedelmétől.

Megdöntvén így a szabadság sarkköveit s dicsőséges békét kötvén a törökkel, a bécsi udvar azt hívé, a magyarok ereje tökéletesen kimerült s lelkük elcsüggedt, így akarata végrehajtásában semmi akadályra nem találand, minthogy jeruzsalemi András király arany bulláját is megszorítá József koronázásakor. Azt gondolák, kezökben van végre az ostor s biztosan vagdalkoznak annyira, hogy az osztrákok rakoncátlansága büntetlenül érte az országot minden rendeit. Helyén volna megemlíteni itt azon felterjesztéseket, melylyeket minden megye küldött Bécsbe, a törökkel béke megkötése után, s mi történt velem és fogságom társaival. De elégségesnek tartom mint már másutt megjegyeztem, ezeket itt csak előlegetesen felhozni, hogy világosan kitűnjék, mily állapotban volt a haza és milylyen lehetett a lakosság lelkülete.

Mindenki tudja, hogy a magyar nemzet törvényei szerint négy rendre oszlik. Mert a nép Ulászló király idejében

visszaélvén a keresztes háborut hirdető bullával, feltámadt a nemesség ellen, s legyőzvetvén oly nagy szolgálásra jutott s a nemesség oly korlátlan jogokat nyert jobbágysai felett, hogy a törvények szerint csak lelkét lehetett a parasztnak tulajdonául tekinteni. Egy része a népnek, mely tótok és oroszokból áll, elég türelmesen viseli ezen jármot. De a magyar jobbágysok oly gyűlölséggel viseltetnek uraik s az összes nemesség ellen, hogy — úgy látszik — nem kívánnak még most is egyebet, mint elvesztett szabadságukat megboszulni. A magyar nép közt azok állapota, kiket szabadosoknak neveznek, jobb ugyan a parasztkénál, de nem ér fel a nemességgel, ilyenek a Hajdu-városok lakosai, kik hajdan a török ellen határőrökül szolgáltak. Ezek János király ideje óta nyerték szabadalmaikat az erdélyi fejedelmektől azon megyékben, melylyek Erdélyhez magyarországi kapcsolt részek neve alatt csatoltattak oly feltét alatt, hogy egyedül a fejedelemnek lévén alávetve, csak háboruban tartozzanak szolgálni. És hogy ezen katonaság száma szaporodjék, megerősítvén az ország szabadalmaikat, az is határoztatott, hogyha valamely jobbágys e városok területére menekül, ura vissza ne követelhesse. Ha az alapítóknak szándéka mindenkor hiven követtetett volna és czélszerű fegyelem alá vetettek volna e népek, elejét lehetett volna venni azon rosznak, mit az ország minden részeiben kalandozó, sőt néha a nemességgel egyesülő hajduk okoztak, így nem károsították volna a nemességet, egyik helyről a másikkra járván azért, hogy ne kelljen az urak részére földeik után adózni.

A papság az első az ország rendei között. De fájdalom! szent István és más királyok buzgó szándéka oly kevésé teljesítetik az austriai kormány alatt, hogy a káptalanok egészen felhagytak az ifjúság oktatásával, kivált mióta a jezsuiták vették kezökbe ez ügyet. Ezen körülményt nagy ügyesen felhasználta a bécsi tanács, mert a magyar jezsuitáknak austriai főnökeik lévén, először is dühös gyűlöletet csepegtettek a fiatalság szívébe Luther és Calvin követői ellen. Ezen fiatalságból, mely előítéletek és vakbuzgó elvekkel volt eltelve, került ki az egyházi rend, a tudósabbak közülök visszataratván a jezsuiták között. A magyar természeténél fogva tisztelettel viseltetik a papság irányában és így könnyű volt nekik vakbuzgóságukkal a világi catholicusokat is eltölteni. Még a pap-

ságnak jobb része is azon balvéleményben volt, hogy a catholica vallás egyedül az austriai kormány alatt lehet csak biztosságban, azért ellene fegyvert fogni annyit tesz, mint veszélyeztetni a vallást és ipso facto egyházi átok alá kerülni. Ezért e háboru elején tulajdon papjaim annyira kerültek, hogy sokáig pap nélkül voltam, az eretnekek bajnokának és egyházi átok alatt levőnek tekintvén engem mindaddig, míg végre elfoglalván Olaszit, a nagy-váradí káptalan prépostja néhány pappal táboromba hozatott.

Szokása volt Lipót császárnak a püspökségeket csupán oly egyéneknek adni, kiket a jezsuiták ajánlának. Ezek pedig többnyire a nemesség aljából, vagy a népből származó egyháziak voltak, kik inkább csak egyedül szent hivataluk méltósága, mint tiszta és szelíd erkölcsök, tudomány és felebaráti szeretet által tűntek ki. Minthogy a nép és nemesség legnagyobb része eretnek tanokat vallott, a lelkipásztorok többsége nyáj nélkül volt. Ez ürügyül szolgált nekik, hogy kötelességeik alól kivonják magukat, nem prédikáltak, sőt a fiataltságot sem oktatták a vallásban, azonban a dézmát és más járulékokat szigoruan megkivánták. Ők pénzt gyűjtöttek ringy rongy rokonaik számára, a templomok pedig dülöfélben, minden ékességeiktől megfosztva tisztátalanul állottak. Ilyen levén a papság állapota, nagy fontosságu dolognak tartottam reábeszélni az egri püspököt, kinek megyéje 13 vármegyére terjed, hogy el ne hagyja hiveit. Ezen főpap előkelő nemességű volt, a Telekessy családból származván, felruházva levén a jó öreg mindazon tulajdonokkal, melylyek egy püspököt ékesíthetnek, különösen szent egyszerűséggel s felebaráti szeretettel. És minthogy a szabadságról még ifjúságában szerzett fogalmakat megőrzé, sem a jezsuiták véleményeihez nem ragaszkodott, sem az austriai kormányt nem szereté. Már azelőtt megismerkedvén vele, megnyervén barátságát, atyámul tekintetem s ő is úgy tekintett, mint fiát. Példája megtartá részünkön a papság azon töredékét, mely nem követé a jezsuiták elveit. Az egész sereg alig tizedrészét kivéve, kálomistákból állott s a tiszteletlenség, melyet papjaink irányában mutattak, még a pártomon levő nagyok szemében is úgy tűnt fel, mint a catholica egyház üldözése. Azonban a szabadság helyreállításaért fogván fegyvert, szigoruan végre kellett haj-

tani, a mit a törvény parancsolt, s jó eszközökkel rendezni s javítani, a mi még nem volt rendben. Midőn ily esetekben indulatosságot nem mutattam, erőszakot nem követtem el, és inkább keresztény szeretetre, kölcsönös türelemre buzdítám embereimet, (nem helyeselhetvén, hogy a lelkiismeret dolgaiban erőszak használtassék) azzal vádoltak, hogy az eretnekeket pártolom s csak színlett vallásom van.

A második rend az ország nagyjából áll, kiknek állása emezekétől nem igen különbözött. Állanak ezek az alsó-magyarországiakból, a 11 vágyvidéki és a 13 felső-magyarországi megyeiekből. Ezekből az elsők és másodikak többnyire austriai vagy steyer nőket vettek feleségül, sokan Bécsben neveltettek s az austriai, steyer vagy morva határokon voltak ősi birtokaik. Ez volt oka, hogy szívökben Austriát pártolák, nem akarván koczkára tenni szerencséjüket és javaikat. Sokan pedig kevésre becsülvén Bercsényi családját és személyét, nem mertek pártomra állani, félvén, hogy alárendeltjei lesznek. Annyi bizonyos, hogy valósággal egygyikök sem volt ellensége azon ügynek, melynek védelmét magamra vállaltam. Még a nádor is, Eszterházy Pál a nagyok feje pártolá szóval, de nádori kötelességét nem teljesíté. Mert ha ezen ur már a háboru kezdetekor felhasználván nádori tekintélyét, — hivatalánál fogva úgy is erre levén kötelezve — a császári részen levő Nagyoktól támogatva, közbenjáróul lépett volna fel, a mennyire emberi elme beláthatja, a magyar háborunak szerencsés kimenetele lett volna.

Az örök igazság előtt irván ezen emlékiratot, félre téve minden emberi vonzalmat, megkell vallanom, hogy gróf Bercsényinek személye, és modora legnagyobb akadályára szolgált a magyar urak egyesülésének. Őt mindnyájan ösmerték, engem pedig nagyon kevesen, azok is tekintve fiatalságomat képtelennek tartottak bármely hadi vagy political ügynek vezetésére, s így mindent Bercsényinek tulajdonítottak. Sokan még hasonlítani sem akarák magukat hozzá, annál kevesbé kívántak alatta szolgálni. Bercsényinek szelleme, mely egyenlőséget nem tűrt, kiállhatatlannak tetszett alattvalóinak. Kiméletlenül csipős és gunyolódó volt fesztelenségében, komoly dolgokban könnyelmű, s ha feddeni kellett, keményen és megvetőleg tette. Nyakason bámulván önnön lelkiületét, másokét

többnyire megveté. Ékesen szólló, de kétes helyzetben ingadozó. Tanátja terjedelmes elméje miatt bő, de bizonytalan volt, — a szerencsétlen események okait mindég másokra tola. Azonban Bercsényi hozzám szeretetből és kényszerűségből is ragaszkodott. Így barátság és kölcsönös szeretettel lévén egymáshoz, sok dolgokban pártját fogtam, vagy pedig indulatosságával mentettem, melylyet mérsékelni nem tudott. Különben sem látván benne semmi rossz akaratot, sem meg nem változtathatám őt, se igazságosan nem büntethetém. A közvélemény fukarnak s kincsvágyónak tartá őt, de ilyesmire képtelen volt. Elzárkozottnak tartották, mert nem járt senki kedve után, azt hívén, hogy barátsággal beéri. Ezen okokért széles Magyarországon kívülem nem volt más barátja. Azonban én sem tetszettem neki mindég, mert a méltányosságához ragaszkodván, nem birtam mindenkor teljesíteni kívánságát. Mindazáltal terjedelmes elmével lévén megáldva, könnyen belátott az ügyekbe, de ritkán tudta másokban felismereni az ésszt és tehetséget. A szabadság ügyét védvén, megengedém neki mind azt tenni, mit a lengyel nagyok szoktak cselekedni a király irányában, mikép ott létemkor látám, s melylyekről hívém, hogy törvényeink lényegével nem ellenkezik. Ez sok rágalomnak volt oka: mert azt hívék, hogy a gróf hatalomban és méltóságban is egyenlőnek tartja magát velem, noha sohasem tapasztaltam, hogy a nekem tartozó tisztelet s engedelmisség ellen vétett volna. Nehezen birtam mérsékelni ezen barátom természetét, ki birta minden titkomat s hű bajtársam volt a száműzetésben és szerencsétlenségben. Nehéz volt őt a többi nagyokkal, kik zászlómat követték, egyességben tartanom, mert minnyájan külön különféle lelkületűek lévén, noha önkénytesen látszottak megadni Bercsényinek a tiszteletet, azon becsülésért, melylyel én viseltettem iránta és méltóságáért, — még se volt egy is őszinte irányában, sem pedig maguk között. Megveték, rágalmazák egymást előttem, minekutánna már maguk között lerakták személyemet és tetteimet. Elmondhatnám majdnem a többi urakról is, mit Bercsényiről, kivéven éles elméjét, érett ítéletét, barátsága és szeretete tartósságát és rendületlen hűségét. Azok közül, kik katonai hivatalokat viseltek, egy sem volt, ki szigorú, de igazságos büntetést ne érdemlett volna, parancsaim elmulasztása

végzé a humaniorákat, haza ment s megházasodván gazdaságot üzött vagy ügyvéddé lett. Eszerint az ügyészek, törvényszéki elnökök s alsóbb rendű bírák is a fiatal nemesek által valóban körözve, kiket polgári hivataloskodásokra használtak s kik náluk a törvénytudományt tanulván, elkorcsosodának s fájdalom nagyon sokan megfélelkezének születésökről. Ezen testületnek legnagyobb része Luther s Calvin tanaihoz ragaszkodván, nem látogatá a jezsuiták collegiumait. Mert dühös vakbuzgóságukért a gyűlölet ellenök napról napra növekedett. A catholicus ifjuság legnagyobb részint a jezsuiták creaturája levén, nem vétetett fel a törvénykezési elnököktől, minek következtében nevelése annál inkább elhanyagoltatott s durvább erkölcsöket vett fel. A jóságára vonult nemesség tétlenségében az iszákosságnak adá magát s inkább a gyermekek szaporításán, mint nevelésükön fáradozott. Többen gyermekeiket vagy a nemességhez nem illő kereskedésre adták vagy mesterségre tanítaták. Boldogoknak tarták magukat, kiknek gyermekeik eszesebbek levén ügyvédek névelheték őket. A törvénytudók feles száma számtalan pörökbe támasztott a nagyok között, melylyek csak az ügyvédek erszényét tölték. A nemzeti törvény egyenlő osztályt rendelve mind a két nembeli gyermekek között, ez számtalan pernek szolgált okul; innen volt, hogy még a házasságok is gyakran nagy családi viszályokra adtak alkalmat. Az ügyvédek és bírák, kik maguk keletkeztették és szították e viszályokat, azon igyekeztek, hogy ügyességgel és csellel barátságos egyességre bírják a feleket, hogy így mind a két részről hasznuk legyen. Azonban ha idő folytán az egyik fél meg találta sérteni az ügyvédek vagy bírák valamelyikét, felélesztetett a kétértelműleg fogalmazott szerződés által elszunynyasztott pör. Ily ármányok által a bírók nagy gazdagsághoz jutván megvevők kész pénzen a nagyok birtokait és várait, a legelső hivatalokra és méltóságokra emelkedtek és országnagyokká váltak. Ezeket vizsgálván, noha kevés szóval adattak elő, senki sem csudálkozandik a magyarok pallérozatlanságán. Senki sem vetendi meg őket, látván a nemesség tudatlanság- és járatlanságát a hadművészetre, hogy azon érzelmek, melylyeknek vértékben kellene lenni, bennök elhidegültek; hogy a hadi dicsőség keresése, melyre a magyart természeti ösztöne vezeti,

egészen elhanyagoltatott. Sőt inkább ferde nevelésük az álbecsület és állerény némi agyrémeit bámultatja velök, melyek által félrevezettetnek. A gyászos eperjesi tragoedia felémészté a legkitünőbb nemeseket, kik nagy gazdagsággal vagy személyes tulajdonokkal jeleskedtek. Azok, kik a török háboruk idejében a határokon nevelkedtek, vagy meghaltak vagy előregekedtek. Ily módon a szabadságért viselt ez utolsó háborura a magyar nemzetet ereje és vitézsége (minden tapasztalás, sőt a háboruróli minden fogalom nélkül), erős akaratú, tanulékonyossága, rendíthetetlen lelki nagysága birta, daczára annyi szerencsétlenségnek, kétségessé tenni a sikert egy nemzet és a hadtudományban jártas, gyakorlott, harczedzett, jól felszerelt és tüzéséggel bőven ellátott sereg ellenében. Mert ám ha számra nézve a magyarok gyakran túlnyomók voltak, de nagy hátrányban voltak az ellenség előtt, lovak, fegyverek és tisztekre nézve.

Ki nem fejezhetem a szeretet, hűség és folytonos áldozatkészség nagyságát, melylyel a nemesség és katonaság irányomban viseltetett. Ha lettek volna, kik a hadi tudományokra oktatják őket, bizonyosan örömet tanultak s engedelmessékké és vitézekké váltak volna.

A negyedik rend, azaz a királyi városok állapota is hasonló emlékoszlopa volt az austriai uralkodásnak, mutatván szegénységük, polgáraik megfogyatkozása a mesterségek s ipar hanyatlása által, hogy árvaságra jutott a haza s hogy az árva javai eltékozoltattak a gyámok által. A polgárság szinte ragaszkodott hozzám, de szegénysége miatt csekély segélyemre lehetett, mert maguk is többnyire csak a boroszlói és danzigai kereskedők ügynökei lévén csak ezeknek szolgálván, tarthaták fenn magukat.

Az isteni gondviselés elküldött a pusztá hazába, hogy fegyverre és szabadságra kiáltó szózat legyen. És meghallá e szózatot az ország minden népe. A nemes szívek lánggra lobbantak a szabadság nevére, s siettek fegyvert fogni annak visszanyerésére. De az ige nem volt elégséges, fizetéssel, fegyverrel, lovakkal és ruházattal ellátni a sereget. A néptől kelle tehát kérnünk, hogy adhassunk neki. Azonban ugyan e nép volt katona is, adóra és élelemadásra kellett volna tehát szo-

ritani (a nélkül, hogy megszűnjék földet művelni) s ugyan ez időben a háboru fáradalmi elviselésére kényszeríteni. Ezen ország, mely bátran mondhatom termékenységgel s a természet áldásaival Europa valamennyi tartományait felül multa, örökre elveszté mind azt a pénzt, mit boraiért lengyel-, s mit marháíért németországból nyert: az austriaiak elvevék adó fejében. A Bécsbe hordott pénz a török háboruk alatt a császári seregeknek szükséges austriai árukra fordítatott. A vert pénznek e nagy ritkasága már a háboru kezdetekor kényszerített a rézpénz behozatalára, nehogy a néptől kénytelenítessen követelni, mely ugyis tulajdon lovaival és fegyvereivel szolgálván, az élelmet is maga adá a legjobb akarattal. A királyi harminczad jövedelmei csekély segélyül szolgáltak, a háboru következtében nagyon csökkenvén jövedelmök, különben is sokat el kellett a vámok közül törölni, melylyek törvény ellen szedettek a németek által, az ország népe kárára. Az arany és ezüst bányák, melylyek gazdag ércz erek találása reményében műveltettek, alig hozák be a rájuk fordított költséget. Így tehát nem maradt egyéb hátra, mint a rézbányásztól várni a legnagyobb segélyt. De ha a rézpénz belső értéke szerint veretett volna, sem elegendő, sem — pedig terjedelme miatt — haszonvehető nem lett volna. Ezért tehát az összes megyék és királyi városok beleegyezését kéréim, s megnyervén, rézpénzt verettem a szabadság jeleivel, nem önnön czimeremre. Ha az olvasó e következőkben látandja, hogy senkit különösen nem dicsérek s többeket kárhoztatandok, annak tulajdonítsa, hogy mestereink nem voltak, de igen tanítványok, kik közé kell magamat is számítanom. Én akkoron 26 éves valék minden hadi tapasztalás nélkül s a politicalai ügyekbe is csak alig avatva; felismertem a hibákat, de talán nem tudtam helyreigazítani azokat. Megvallom tehát, hogy vak voltam és vakokat vezettem. Ezekután bárki ítélend a magyar ügyekről; a háboru szerencsés kezdetét az ellenség felette nagy elővigyázatának tulajdoníthatja, és annak, hogy az erősségek és helyőrségek nagyon rosszul voltak el látva és még rosszabbul védve. A háboru szerencsétlen vége okául pedig a nemzet tapasztalatlanságát s tudatlanságát, a fegyver és pénz hiányát, — melylyek éltető erei a háborunak, — a pestisnek és a francia udvar által nyújtott csekély

segélynek tulajdonítandja Minezeket azonban az isteni gondviselés jó, bölcs és irgalmas határozatainak tekintendi.

Mondám már előbb, hogy ősi várom Tokaj bevételével kezdődtek a jelen évi hadműködések. E vár lerombolása után seregemet téli szállásra helyezvén, magam Miskolcz várába szálltam, mely Kassa, Eger és Szendrő városok közt fekszik, hol német helyőrségek voltak. Nigrelli tábornok meghalván, a Montecuculi ezred egy része Kassán, a másik pedig Eperjesen volt. Noha gyenge és képtelen volt ártani, nagy számú seregem mégis eléggé el volt foglalva, hogy megőrizze a körülfekvő vidéket becsapásaiktól. Azon kellett lennem, hogy seregem számának hire féken tartsa őket s ne merjék azt tenni, mit könnyen megtehettek volna, mert seregem néha oly állapotban volt, hogy részökről bölcsesség lett volna meggondolatlanul cselekedni. Így tehát azon vállalatok előre látása, miket egy merész ellenség tehetne, volt oka miskolczoni időzésemmek. Azonban a tél noha elég szigorú vala semmi-ben sem akadályozá félig meztelen katonáimat, kiket zsákmány és fosztogatás utáni égő vágy lelkesített.

Bethlen Sámuel vezérlete alatt levő sereg, mint feljebb mondtam, megveretvén Erdély határain, seregem száma e fejedelemségben is szaporodott minden felől. Rabutin Szebenből kiküldé Pekry Lőrinczet, hogy állítsa ki a megyék banderiumjait és Mikes Mihályt, hogy szedje össze a székelyeket. De csapataim parancsom nélkül szétterjeszkedvén mindenfelé a fejedelemségben, elfogák e két urat, mielőtt Rabutin rendeletét teljesítheték s az elsőt Tokajra, a másikat Miskolczra fogva hozzák. Nem sokára elfogák Szávát is, ki rácz származású vala és a németek által bárói méltóságra emeltetett hízolgései és Erdély szabadságának eltiprásakor tett hű szolgálatiért. Ez oly ember vala, ki természeti csalfaságát mesterségesen kimívelte, Pekry elhagyván calvin tanait, vásárra vitte hitét, hogy a németek kegyét megnyerje, mert időmben ismét visszatért régi vallására. Különben mint később kitűnt, Tökölyi pártjához nagyon ragaszkodott, felesége által, ki a Petróczy családból való volt, némi rokonságban lévén vele. A közvélemény őt állhatatlannak és zavargónak tekintette. Sokáig nem akarám elfogadni sem az ő, sem bármi más erdélyi nagynak hódolatát, nehogy az látszassék, mintha hűsé-

güket és szabadságukat áruba bocsátották volna. Azt tanács-lám nekik, hogy kicserélvén őket foglyokkal térjenek vissza a császár pártjára. De határozottan ellentállva tanácsomnak, sürgetének hódolatuk elfogadására, míg végre szakadatlan ké-réseikre, beleegyezém. Pekryt Bercsényihez küldöttem, kivel régi barátságban volt. A többi nálom maradt, kikhez nem sokára Teleky Mihály átadván Kővárt, melynek parancsnoka volt, csatlakozott.

Schlik tábornok, mint már említém vissza veretvén, a németek Pozsonynál vettek állást, és seregem nemcsak a Du-nán inneni résznek volt ura, hanem minekutánna Károlyi Ber-csényi parancsából Somorjánál egy Tiszántúliakból álló had-testtel átment e folyón, alsó Magyarország minden megyéi fegy-verre keltek s hűségi esküt tettek. Már akkor, midőn Schlik tábornok Magyarországra jött előtt Styrum tábornok társa-ságában a Bajor választó fejedelem által megveretett, és se-regeim Bécs kapui alatt portyáztak, oly végletekre jutott Leo-pold, hogy attól félt, nehogy a Bajor sereggel egyesülten Bé-cset ostromoljuk. Ily körülmények között kénytelen levén bé-kére hajolni, óhajtá, hogy a Hollandi egyesült Statusok köve-te írjon Bercsényinek, ki akkor téli szálláson Galgócson (Freistadt) volt a Vág mellett, hogy a békealkudozások felől nyilatkozzék neki s hogy egyszersmind utleveleket kérjen, hogy így könnyebben lehessen az eszközökről értekezni, mely-lyek békére vezethetnek. A gróf tudván, hogy inkább csak seregem hírével tartom fel az ellenséget (azon 2000 lovas, mely Schlik alatt visszavonult, Pozsonynál állt Savozi Eugen alatt) s félvén, hogy halogatás közben olyasmi történhetnék, mi az ellenséget felbátoríthatná, haladéktalanul elküldé az ut-leveleket a követnek s engem csak ezután értesített a dolog-ról, előadván az okokat, melylyek arra birták, hogy így cse-lekedett. Noha helyben hagyám ez eljárását Bercsényinek, mégis nagy gyanut támasztott környezőimben hűsége felől. Sürgették, hogy vigyázzak az ország és önnön ügyeimre, ne-hogy Bercsényi a maga személyét illetőleg kiegyezzen a bécsi udvarral, elhagyván a közügyet. Részemről nem kétkedtem a gróf hűségében, ki hozzám őszinte barátsággal ragaszkodott, azonban ily körülmények között a fölötte nagy bizalom vala-mint legkevesebb bizalmatlanság is egyenlőn veszélyesnek

látszott. Mert attól lehetett tartani, hogy az első miatt úgy tűnöm fel, mint minden előrelátás nélküli gyenge elme, ki Bercsényi által orránál vezetetik, emigy pedig félhettem, hogy bizalmatlanságom által megsértvén legjobb barátomat, okot adjak neki, hogy ön ügyeire gondoljon. Ez okért irván a grófnak, nyíltan megmondám neki az ellene támadt majdnem általános gyanut, hogy tudtomon kívül politikai ügyekbe avatkozott. Egyszersmind rendíthetlen bizalmamról biztosítám s hogy megmutathassa leveletem az említett követnek, diákul irám s kérém világosítsa fel arról, hogy a béke ügye nem csupán tőle, hanem az összes nemzettől függ, mely nem egyesek érdekiért, hanem a köz szabadságért fogott fegyvert. Károlyit még nem igen ismerém, mert nagyon kevés ideig volt körülem Tokajnál, ő ellenben engem az ügyek vezetésére tökéletesen képtelennek tartván, azt hívé, hogy mindent Bercsényi akarata szerint teszek.

Károlyi átmenvén a Duna jegén szerencsésen nyomult elő e folyamon túli részen, hol nagy számu harczedzett és gyakorlott katonákra talált, kik a török és franczia háborukban szolgáltak s ha használni tudta volna kellőleg őket, nagyobb veszedelemre juttathatta volna a németet.

Használni kívánván a tél keménységét és a Duna jegét, Diák Ferencz ezredest és Illosvay Imrét detachéroztam, hogy a Duna parjain lakó ráczokat verjék szét Földvárnál vagy kényszerítsék őket pártomra állani. Ezen két tisztt átmenvén szerencsésen a Dunán, Kraicz őrnagyot, ki a budai és több erősségekbeli őrséggel és a ráczokkal védte a Dunát, megverék, és fogva Miskolczra hozák. Győzelmeim hire már a török határokig is elterjedt. Tökölyi Nicodemiába küldetett, azon magyar katonák, kik pártján voltak s kik a karloviczi békekötés értelmében a határtól távol eső helyen telepítettek le, elkezdtek vissza szállongani hazájukba. Ezek közül néhány hirnevesb tisztt Károlyihoz csatlakozott és bizalmát s szeretetét régi tetteik elbeszélése által tökéletesen megnyerék. Károlyi nem szolgálván soha, tapasztalásra nézve gyengébbnek tartá magát náluknál és nagyon hű és tapasztalt tiszteknek tartván őket, mindenben tanácsukat kívánta követni, kik a hadi szolgálatot és működéseket illetőleg egészen Tökölyi elveit követték. Dicsérték előtte a fejedelem ildomossá-

gát, melylyel a németek és gyanus egyének ármányait kiját-szotta; lefesték előtte bölcs bizalmatlansággal teljes elővigyá-zatát. Minek következménye az lett, hogy később Károlyi gyanakodni kezdett az alsó magyarországi nemesség és kato-naságra, és képzelt árulásuknak elejét veendő, több külön hadtestbe osztá őket.

Még Kraicz őrnagy megveretése előtt a Duna partjain lakó ráczok követeket küldöttek tudtomon kívül Károlyihoz, készségüket nyilvánítván meghódolni. Az adott becsületszóra támaszkodva egész biztossággal térének vissza. Azonban azon csapataim, melylyek az említett tábornokot megverék, nem tudván mi járatban vannak, ellenségtől bántak velők. A rá-czok erre felboszonkodván, szószegéssel vádoltak bennünket, s oly határozottan ragaszkodtak ezentul az ellenpárthoz, hogy többé őket megingatni sehogy sem lehetett.

A bécsi udvar megijjedvén Károlyi hadjáratától és csa-patainak e város kapui alatti portyázásaitól, Pozsonyból vis-zzahívá csapatait a főváros védelmére. Sürgös parancsokat küldtek Szécsényi Pál kalocsai érsekhez, hogy értekezzen Bercsényivel s igyekezzen reá birni őt, valamint Károlyit is, hogy a békét többre becsüljék a háborunál. Ezen főpap ta-lálkozót kért, mit Bercsényi megegyezéssel azonnal meg-adott, találkozási helyül kitűzván a Mosonmegyében fekvő Libény-Szent-Miklósi várat *) 10 mérföldnyire Bécstől, később pedig Ruszt városát. Azután pedig elfogadván a főbbek és megyék hódolati esküjét, Károlyira bizván a parancsnokságot, visszatért a Vág vizéhez.

Minden sikerült Károlyinak Bécsig tett előnyomulásá-ban. A Tökölyiféle tisztek, kiket vitézségükért nagyra be-csült, és a Tiszán túli nemesek, kik amazokkal tartottak, ural-kodtak haditanácsában. Azonban ezek felette nagy kegyelése, durva erkölceik, dorbélyozásaik s fosztogatási hajlamuk el-idegeníték Károlyitól a jobb tisztek sziveit, kik jobban érté-nek a hadmesterségéhez, fegyverben öregedvén meg, s kik tiszta magyar lelkűek lévén, egyedül a szabadság szeretetéből, nem zsákmányért fogtak fegyvert. E rossz hangulat a nélkül, hogy én vagy Bercsényi valamit tudtunk volna róla, majdnem

*) Most B. Sina kastélya.

az egész alsó magyarországi sereg szívét elfogá, Károlyi jelentései telve sikerteljes működésekkel, távolról sem gyaníták ezt velünk. E szerint azon okok, melylyekkel Károlyi eljárását támogató, bölcs elővigyázat jeleinek látszottak előttünk is. Mert ekkor még nem ismertük a rosznak forrását, mely csak tavasszal tűnt ki, melynek váratlan és nagyon kellemetlen következményei voltak.

Bercsényi meghallgatván a kalocsai érsek előterjesztéseit Ruszt városában, tanácsolá neki, hogy utlevelet kérvén jöjjön hozzám a béke ügyeiről velem értekezendő. Mit megis adék neki, Gyöngyös városát tűzvén ki a békeértekezlet helyétül. Szándékom volt Eger várát megszállani, e végre ágyukat és mozsarakat hozaték Tokajból s mártiusban elhagyám miskolczy téli szállásomat. Ezen vár őszertien volt megerősítve, ugyanis a város felől magas régi tornyok védték, a szőlők felől pedig egy nagyon magas külmű volt, melylyet azonban a háboru kezdetekor a németek leromboltak. Így tulajdonképpen csupán csak a vár maradt erősségül, melynek azonban erős falai voltak. Parancsnoka gr. Zinzendorf volt, s igen gyenge helyőrséggel birt. Még Miskolczon létemkor jött hozzám Lengyelországból néhány francia tiszt és mérnök egy Fierville nevű nemessel, kit a francia király küldött megbízó levelekkel ellátva, hogy udvaromban tartózkodjék. Az ostrom elején a ráczok, kik néhány magyarral a várba vették magukat, erős kirohanásokat tettek ostrom műveimre, de mindenkor visszaveretvén és elesvén közülök a legbátrabbak, ezután csendesen maradtak a falak között. Középszerű ágyuim az erős falaknak nem sokat árthattak, azonban szőkevényektől megtudám, hogy a bombák által okozott rázkodás miatt megrepedtek a várbeli víztartók, minek következtében víz szűke állott be s így reménylhetém, hogy az őrség kénytelen lesz magát nem sokára megadni. Mártius vége felé elhagyám az ostromló táboromat és testőreimtől kísérve Gyöngyösre mentem az érsekkel értekezendő. Megparancsolám Bercsényinek és a felső magyarországi megyék főbbjeinek, hogy ott szinte megjelenjenek. Bercsényi többször beszélt nekem ezen főpap szép tulajdonairól és a haza szabadsága iránti buzgalmáról. Gyanus volt azért a bécsi udvarnál már elzáratásom előtt. Csak azért küldetett Lipót által e háborukor hozzám, hogy

szabadság barátját választván követül, ez által is meggyőződtesse a nemzetet, hogy a békét őszintén ohajtja. És ez okért adták kíséretéhez Szirmay István törvényszéki elnököt (president de justice), ki fogságomban társam volt és Okolicsányi Pál híres ügyvédet, ki hasonlóképp velünk-tartással vádoltatott. Az előterjesztések, melylyek a császár nevében tétettek, az adott feleletekkel megvannak az iratok közt. Bercsényivel, leghívebb barátommal, ki legrejtettebb titkaimat tudta, arra törekedtünk, hogy kül hatalmasságok által biztosított békét köthessünk. Hogy azon esetre, ha a bécsi udvar szokása szerint nem tartaná meg a feltételeket, a biztosító hatalmaknak jogos czimük legyen segédünkre lehetni. Nem nehéz eltalálni a bécsi udvarnak hasonló békekötéstől idegenkedését. Ezen első összejövétel csak rövid ideig tartott. Az értekezlet ideje alatt a császár követei meg akarván tudni mozgalminknak valódi okát, őszinteséget, kegyelmet, a szabadság tökéletes és nagylelkű helyreállítását ígérék. Feleletemben szemökre hányám ama számtalan királyi szőszegést, csalárd kötéseket, ármányokat és azon sok törvényszegést, részletes határozatot kívántam nyilatkozatomban elősorolt nyilvános sérelmeink orvoslására.

Egert ostromló táboromba érkezésem után nem sokára Forgács Simon borsodi főispán és vezérőrnagy a császár szolgálatában érkezett hozzám. Ezen urral ismerős voltam már kora ifjúságom óta s majdnem egy maga volt a magyar nagyok között, kivel barátsági viszonyban voltam. Hűséget esküdván elmondá, mily igaztalanul bánt vele a bécsi udvar, mely hazug hírekre és gyanúsításokra elfogatta volna, ha nem menekül. De csak a háboru bevégezése után Törökországban vallá meg, hogy pártomra József római király megegyezéséből állott, a végre, hogy bármi eszközökkel akadályozza meg az új királyválasztást és hogy reá vegye a magyar nemzetet, miszerint atyja Leopold életében még őt kérje királyul. Ha ekkor felfedezi szándékát, mind bennem, mind a nemzetben nagy hajlamra talált volna e terv sikeresítésére.

Károlyi ezalatt tanyáját Kis-Martonban ütötte fel. A már előbb említett bizalmatlanságból az alsó magyarországi sereget több részekre osztá, egy részét horvát határookra, más részét a rácok ellen küldvén. S így mindenben a Tökölyi pártbe-

liek tanácsát követé, kik inkább tolvajok, mint katonák valának. Ezen tábornok elhanyagolván az öröket és a katonai fegyelmet s dobzódásokban töltvén az időt, felbátorítá ez által a Lajta folyó mellett fekvő kis városokban szállásoló németeket, hogy támadják meg. A császár e fenmaradt csekély seregének vezérletét gróf Heister Szigfrid tábornagyra bízta, ki meghallván Károlyi viseletét és állapotját elhatározá, kismartoni állásából 2000 lovassal megtámadni őt. Ez egy fallal kerített kis város, melyben Károlynak szép számu gyalogsága volt. Heister tábornoknak vállalata mégis sikerült: mert a lovasság borba és dorbézolásba merülve a németek közeledtének első hírére rendetlenségbe jött, Károlynak kegyencei és tányérnyalói pedig a sereg árulását emlegetvén, reá vették őt, hogy gyorsan meneküljön. A menekülésben rendkívüli gyorsaságot fejtettek ki, a folyamokat nádkévék segedelmével uszták át, Földvárnál pedig a Dunán apró csónakokon szálltak által, futván így eszeveszesen a nélkül, hogy üldöztetnének. Az ellenség neki bátorodván ily nem reménylett siker következtében, Károlyi futása után előnyomult, és a megbomlott s fő nélküli sereget könnyű volt tönkre tennie. Tűzzel vassal pusztíták a kis városokat és falvakat. Heister azt hívé, hogy a gyermekek gyilkolása s az által, hogy féktelenül hagyja katonáit garázdálkodni, félelmet önt a nép szívébe s elrettenti a fegyverfogástól.

Midőn ezek történtek, még nem igen haladtam Eger ostromában. Nem sokára azonban meghallám a történeteket Károlyitól magától, ki akkor még nem igen levén előttem ismeretes, nem tudtam kitalálni megveretésének valódi okát és forrását. Jelentései után e szerencsétlen eseményt inkább a sereg tapasztalatlanságának, mint neki tulajdonítám. Azért inkább csak bátorítám, mint megszidám és a Tiszán túli vidékre küldém, hogy összeszedje seregét és azon tájiakkal növelje, azután pedig hozzám csatlakozzék. Könnyen átláttam, hogy Heister felbátorodván az által, hogy oly könnyű szerrel visszafoglalhatta a Dunán túli vidéket, meg fogja támadni Bercsényit, ki ekkor Morvaországot pusztítá. Gróf Forgács személyében oly tábornokot nyerék, ki a hadművészetben eléggé jártas volt, hogy lovasságot kormányozhasson, s ki jól tudta, hogyan kell a némettel bánni, de véleményéhez nyakasan ra-

gaszzkodó, hirtelenkedő és indulatos volt, és Bercsényi irányában megfoghatatlan ellenszenvvel viseltetett. Lőszer hiányában kevés reményem maradt az ostromlott város birtokába jutni, megbízám Forgácsot, hogy a várparancsnokkal találkozzék és vegye a megadásra. Ezen szándék szerencsésen végrehajtatott. Ezután abban egyeztünk meg, hogy a német helyőrség minden ellenségeskedés nélkül marad 4 hónapig a városban, a városi piacszól vásárolván eleségét, s ha ezen idő alatt a német seregtől segítség nem érkezne, kitakarodik a várból.

Nagy előnynek tekintetem az egri várparancsnokkal kötött capitulatiót, mert elhatározám, hogy a Dunán átmegyek s ismét fegyverre szállítom a Heister által legyőzött és legrosszabbkor elhagyott népet. Már jól előre haladtam, midőn megtudám, hogy ama tábornok Komáromnál átment a Dunán. Bercsényi nagyon sürgetőleg akart rábeszélni, hogy a Vághoz menjek; minthogy azonban előre láttam, hogy ez csatára vezetne, mit nagyon veszélyesnek tartottam, egy noha jó hangulatu, de nagyon rosszul fegyverzett sereggel megkísérteni, Károlyit 4 lovas ezreddel, mely körülbelül 4000 emberből állott, Bercsényi segítségére küldöttem. Insódra érkezvén, hol a Duna nagyon szűk, az ott talált csónakok segedelmével, melylyek a nyergek átvitelére szolgáltak, 4000 válogatott lovassal átusztatám a folyót, kiknek vezérletét Forgácsra bízam. Körülem csak udvarom és Tisza s Duna közti népségből álló csapatok voltak. Azt gondolám, hogy nehézségeket teendének, ha megmaradván előbbi szándékom mellett, lakhelyeiktől el akarnám vinni őket. Így elég időm volt azalatt, míg Soltnál a hid védelmére, mely azonban anyag hiányában nagyon lassan készült, egy kis erődöt emeltettem, megbízható emberek által kikémleni hangulatukat. Elővigyázatomból nem volt fölösleges, mert el voltak határozva, hogy szétoszlanak, mihelyt a Dunán átmegyek, félvén a ráczoktól, kik a Duna s Tisza partjain laknak. Ezen nemzet, mely a magyarnak természetes ellensége, ha seregem valamely hadteste közel táborozott, csendesen meghuzta magát lakhelyén, de mihelyt eltávozott, azonnal reá rohantak az elhagyott városokra és falvakra, s csak öregeket, asszonyokat és gyermekeket találván, ezeken borzasztó kegyetlenségeket követtek el és gyújtogattak. Seregem eme hangulata előbbi tervem kivitelét megaka-

dályoz azonban, hogy mégis foglalkodtassam, elhatározám a ráczokat szétverni és az ország elhagyására kényszeríteni.

Forgáts nem sokára átkelte után ismeretsegei és hitele által, melylyel ama vidéken birt, felsegélé ismét ügyünket. Gróf Eszterházy Antal alezredes, egy a császár szolgálatában levő magyar ezredben, Heister által 400 emberrel Pápán ősi várában hagyatott. Meghódolván, Forgátsához csatlakozott. Születésénél fogva tábornokká neveztem. Forgáts minden felől erősítést vonván magához, átment a Rábán, végig haladt a Mura mentén, mely folyó Magyarországot elválasztja Horvátországtól és sokkal jelentékenyebb gyalog és lovas hadtestet gyűjtött, mint az előbbeni. Heister tábornok a Bercsényi által vezénylett hadtestet szorongatván, Érsekújvár felett volt, midőn parancsot kapott rögtön visszatérni, hogy Austriát és Bécs környékét fedezze. Visszament tehát a Dunán, Komáromnál. Ezen tábornok a gyalogságnál öregedvén meg, semmit sem értett a lovassághoz. Ál hírekre erőltetett menetben Fehérvárig nyomult, hogy Forgátsot megtámadja, ki onnan jó távol volt. Ez meghallván az ellenség ezen mozdulatát elvágta Győrreli közlekedését az ellenségnek, s Koronczónál vett állást. Lovasságuk a nagy hőségtől és a nagy menet miatt nagyon le volt verve. Látván Heister, hogy kelepczébe került s nem lévén visszavonulási vonala, nem mert semmit kockáztatni. A két hadtest nagyon közel táborozott egymáshoz, mi alkalmul szolgált Forgátsnak, hogy az előőrsök között Viar tábornokkal beszédbe eredjen, és másnap elhagyá táborhelyét, a legrosszabbkor a nélkül, hogy józan okát adhatta volna. A tisztek és katonák elcsudálkozván e mozdulatra, Forgátsot a németteli egyetértéssel gyanúsították, és elveszték minden benn helyezett bizalmukat. Heister nem késett az odahagyott positiót elfoglalni s biztosítván Győrreli közlekedését, felkeresé Forgáts táborát. Andrásy István tábornok, ki Forgáts alatt vezénylett, figyelmezteté ezt ama gyanura, melylyet a seregben Viarrali beszélgetése költött, ő azonban megvetvén a figyelmeztetést, csatarendbe állítá a sereget. A tudatlan tisztek nagyon ügyetlen mozdulatokat tettek, s ennek tulajdonítá a csatavesztést. A lovasság kevés veszteséggel hátrált, de minthogy a csatátér sik volt, a gyalogság majd nem egészen elveszett, pedig ez volt a legjobb s legrendesebben fegyverzett csapatom, kik a török háborukban is szolgáltak.

Midőn Heister Bercsényi szorongatásával felhagyott, Richan tábornoknak kellett átkelni a Fehérhegyeken a Vág védelmére, az austriai katonasággal s néhány zászlóalj és lovas századdal. A mint Bercsényi megtudá mozdulatát, Károlyit küldé azon hadtestel, melylyet hadamból választék, maga pedig követé seregével. Midőn Károlyi a hegynyílásokhoz ért, Ocskay ezredes ama hegyek bátor és fürge lakóival a németek utócsapatára rohant, úgy, hogy Károlyi megérkeztekor ezeket két tűz közé szorította a hegymélyedésekben. Zavarba jöttek s a tábornok maga egy kis várba menekült, mely azonnal elfoglaltatott s így elvesztvén podgyászát és ágyuit, fogoly-lá lőn.

Ezen előny az időben történt, midőn Forgáts elvágván Heistert, segítséget kért Bercsényitől, ki azonnal Csalóközbe nyomult és átküldvén Károlyit a Dunán, maga e folyó partján maradt. Kevesen ismerik seregünk állapotát, szellemét, kevesen tudják, hogy kellett vele bántani. Ezért kárhoztaták többen Bercsényit, s a közte és Forgáts közt uralkodó neheztelezés vagy inkább természetes ellenszenvnek tulajdoníták, hogy emezt nem segítette. Azonban a való az, hogy a háboru kezdetekor nehéz volt megakadályozni bármely ütközet után a sereg szétoztlását; ha szerencsés volt az ütközet, a zsákmányt vitték haza, ha szerencsétlen, haza mentek, hogy családjaikat megvigasztalják. Bercsényinek így nagyon csekély serege volt, melylyel a dunáni átjáratot akarta biztosítani. Károlyi nem szeretett Forgátstsal együtt működni, nem lévén benne semmi bizalma. Azon tiszték, kik tanácsában legnagyobb befolyással bírtak, kalandorok voltak, és ellenségei minden rendezett csatának. Így a helyett, hogy Forgátstsal egyesültek volna, Austriára csaptak s Bécs külvárosai alatt kalandoztak. Visszajöttökkor vége volt már az ütközetnek, s Károlyi csak a futókat szedhette össze. Ez időben három tábornok volt alsó Magyarországon, Forgáts, Károlyi és Eszterházy István, kik ellenkező szellemök és elveik miatt soha nem egyezhettek meg.

Míg ezek így történtek, a kalocsai érsek hozzám jött Paksra, mely város felett egy magányos emelkedettségén egy régi római sánczot látni, melylyet Földvárnak neveznek, ezt megerősítetém, hogy hídfeül használhassam, azonban szeren-

csétlenül csak a Forgáts seregbeli futók befogadására szolgált. Az érsek fegyverszünetet ajánlott, mit azonban el nem fogadék. Elmenetele után ismervén seregemnek felylyebb említett hangulatát, hogy a ráczoktól féléstől megszabadítsam, parancsot adtam gróf Eszterházy Antalnak, hogy a Duna mentében nyomuljon lefelé. Tüzérségemnek, mely néhány 10 és 12 fontos ágyuból és 2 mozsárból állott, a poggyásszal együtt a Duna és Tisza által képzett háromszög alapján (basis) kellett előhaladni s velem Szeged alatt csatlakozni, mely várost bombáztatni akarám. Így ellátván Solti erősségemet minden-
nel, magam is elkezdék a Duna mentében alá szállani. Flouek alezredek, ki Bácsban parancsnokolt, az első felhívásra átadá e fallal kerített ó várat, félvén tüzérségemtől, melynek azonban leginkább voltam híjával. A ráczok mindenfelől futottak, embereim azonban mocsárookban is vadásztak rájuk s felgyújták a nádasokat, hova menekültek. Éreztem, hogy e hadjárat nem igen válik becsületemre. De nem lévén elegendő seregem a Dunán átkelhetni, melylyen túl minden a legnagyobb rendetlenségben volt, czélszerűtlen lett volna tétlenül hevertetni a sereget.

Heister Forgáts legyőzése után Kilitiig hatolt, hol a Balaton kiömlése van, a végre, hogy Károlyi hadtestét meglepje. S ez minden ellenállás nélkül sikerült neki, mert ezen tábornok mindenben csak a Tökölyi alatt szolgált tisztek tanácsát követte. Ezek véleménye szerint legjobb volt az ellenségtől mentél távolabb táborozni, öröket állítani szükségtelen, enni, inni, aludni kell, s minekutánna az emberek s lovak jól kiheverték magukat, 1, 2, 3 napig tartó erőltetett marsal el kell érni az ellenséget s váratlanul megtámadni, üldözni, ha fut; s hirtelen visszavonulni, ha ellen áll. Ily fogalma volt a háborúról az egész nemzetnek is. Ama kevés katonák, kik megemlékezének a véres szent gothárdi csata óta történetekről, nem beszélének egyébről, mint a törökökön gyors megrohanások, meglepetések és lesek által nyert győzelmekről. Azok, kik a Tökölyi háboru kezdete óta viseltek fegyvert, szinte hasonló eseményekre hivatkoztak, és ezek a mostani népfelkelés kezdetekor legtöbbet nyomtak; rájuk leginkább halgattak s így lettek tisztekké. A gyalogság közti szolgálatot a nemesség mindég megvetette, hason vállalatokra alkalmatlan-

nak tartották a gyalogságot s így szégyennek azok közt szolgálni. Példabeszéd volt, hogy csak a kutya jár gyalog, hogy azért vannak a barmok, hogy az embereket hordozzák. A gyalogság használatát legkevesebb sem ismerték, s nem tarták egyébre valónak, mint a várak és palánkok kapuinak őrzésére. Így nevezték a török határokon levő erődöket. Erődítményök nem állott egyébből egy kerítésnél, melylyet egymástól két három lábnyra levert lehető legmagasabb gerendák képeztek, s melylyek sövénnel összefonattak s polyvával kevert sárral betapasztattak. Gerendákból készült négyszögek a kerítésen kívül szolgáltak előbástyácul. Ezen helyek akkoron erősek voltak, mert a fegyverszünet értelmében ágyukat használni tilos volt, s így mind a két fél meggyőződött bevehetlenségük felől. Ezen határok tömve voltak oly nemesekkel, kiknek mezei házaik nem voltak. Minyájan katonák voltak s rá rá csaptak a szomszéd törökökre, hogy foglyokat szerezhessenek és zsákmány által vagyonhoz jussanak. Ha eszközbe jutott, ily kicsapásoknál gyalogságot is használni, melylyet a megtámadandó hely körüli kertekben és bokrokban szoktak rejteni, hogy visszavonulásukat fedezze, — négyenként kissebb, szekerekre ültették. Ha távolabbi vidék megrohanása czéloztatott, a gyalogság sajkáknak nevezett hájokon szokott jó mélyen benyomulni a török földre és gyakran vitéz tetteket vitt végbe. De mind a mellett ezen szolgálat soha sem tetszett a nemes embernek, s ez okért s hogy a hadviselésről fogalmuk sem volt, megvetésük tárgyává vált a gyalogság. Tökölyi háboruja alatt alig fordult eset elő, hogy gyalogság alkalmaztatott volna, különben is csekély számmal volt. Az urak maguk védték váraikat. A kassai fellekvárt nagyon kis számú gyalogság vette meg rohammal, a várost pedig a törökök ostromlák. Im ez okozta, hogy a magyar nemzet a sereg leglényegesebb részét, félre ismerte. Ha e háboru folyama alatt sikerülhetett volna a katonákat elválaszthatnom a néptől, könnyebben viselhettem volna. De számtalan helyet, melyben németek voltak, kellett a helyőrségnél legalább háromszor nagyobb erővel ostromolnom, és a rácok ellen is több hadtestet kelle állitanom, kiknek gyarmataik egy hosszú lánczolatot képeznek Erdélytől, Horvátorszáig. A horvátok szinte ellenségeink voltak, valamint Austria, Steyer-

ország, Silézia és Morvaország is. Ekkép csak a lengyel határokat lehetett védtelenül hagynunk. Minthogy pedig az ország nagyon néptelen, lehetőleg fel kellett használni a nép kedvező hangulatát. Hogy igazi katonai fegyelmet hozhassak a seregbe, el kellett volna csapnom a legtöbb tisztet, kik többnyire részeges, durva parasztok voltak s kikkel a nemesség nem akart szolgálni, a nemességet pedig reá kellett volna venni, hogy a gyalogságban is szolgáljon. Azok kik már szolgáltak, az említett okokból nem értettek a katonaszkodáshoz, azon fiatal emberek pedig, kik az iskolákban és a törvénykezés körül növekedtek, szivesebben akartak és képesek is voltak tanulni ugyan, de kinevezésük nem volt elég arra, hogy tisztí kötelességeiket teljesíteni tudhassák, mert nagyon nehéz tanulni és tanítani ugyan egy időben. Minthogy ama paraszt ezredeknek egyszerre megtanítani nem bírtam, a második hadjárat kezdetekor dandárnokokat kezdettem kinevezni, hogy így a nemeseknek jobbágyaik felett álló rangot adhassak. De ezen rendszabálynak, mely által a sereg fegyelmezése céloztatott, semmi eredménye sem volt, mert a dándornokok nem tudtak kormányozni s így a rend magában hordá a rendetlenség magvát. Ez így lett volna még akkor is, ha e dándárnokok olyak lettek, milylennek lenniök kellett volna; mert az a mit úgy szólván a sereg alapjának mondhatunk t. i. alkalmas altiszti testület egészen hiányzott. Az, kit káplárnak, örmesternek neveztek, pajtása volt a közembernek s oly paraszt levén mint ez, nem bírt előtte tekintélyre vergődni, ugyan azon falubeliek voltak, egygyütt jöttek s egygyütt hagyák el a seregeket, hogy földeiket művelhessék. Ez volt elzárhatlan forrása oly sok szerencsétlenségnek, és oka, hogy az ellenségnek gyakran legoktalanabb fordulatai sikerültek. Hosszas fáradság után végtére annyira jutottam, hogy voltak rendezett ezredek, melylyek létszámáról naponkint pontos jelentéseket kaptam, de melylyet sem tudatni, sem eltitkolni nem igen mertem még azok előtt is, kikre valamely vállalatot bízam, vagy kiket különíttem (detache-roztam). Mert nemzetünknek meg vala az a hibája — mely a hadban járatlan népeknél közönséges — hogy kész bármibe kapni, és ha a való nem felelt meg ábrándjának, abba hagyott bármely vállalatot. Midőn utközben vagy táborban a tér

nagyságát látták, melylyet hadseregem elfoglalt, túlnyomóságukban bizván nem kívántak egyebet, minthogy harcra vezessem őket s ha nem vezettük őket az ellenségre, vagy valamely hadicsel következtében hátráltunk, megvetve vezéreit szétszólt a katonaság. De ha látták volna az említett létszámi táblákat, e látszólagos sokaságról másképp vélekedtek volna. A legjobban felfegyverzett katonának kardján kívül csak kerékre járó puskája vala és ezek száma is mindég sokkal csekélyebb volt az ellenségénél. Lehetett volna őket dárdákkal is felfegyverezni, de mily uton lehetett volna reá birni az ily paraszt katonaságot, hogy ily fegyverbe bizzék, mikép lehetett volna annak használásában begyakorolni. A legjobban ellátott lovasnak volt egy két lábnyi hosszú karabély, melynek szája nagyobb volt az ágyuénál, kardja rozsvasból, zablája rozsz, nyerge kemény volt, azonban az ezrednek fele még ezekkel sem dicsekedhetett mindég, szükséges volt, hogy az ellenségnek nagy tömegeket mutassunk, hogy látszólagos túlnyomósságunk által imponáljunk, minthogy azonban seregeink rosszul vezényeltettek, az ellenség bátorsága folyvást nőtt, míg a nemzeté fogyni kezdett.

Egész utunkban a Duna mentében Titelig és a Tisza mellett felfelé egész Szegedig, sehol ellenséget nem láttunk. Valamennyi rácz a török földre menekült. Seregeim nagy zsákmányt szereztek mindennemű barmokban. Azonban sokat szenvedtek a nyár forrósága s a forró homokban naponkinti 10, 12 óráig tartó menetek miatt. S minthogy a Duna folyását mindég nem követhettük, nagy volt néha a vízhiány is. Végre megérkezém Szeged alá s miután megszállattam, mindennapi epehideglelést kaptam. A folytonos fáradság miatti kimerülés folytán estem ezen bajba, mert szünet nélkül tanítván embe-reimet, miként menjenek (masérozzanak), miként kell csata-rendbe állani, miként táborba szállani. Már súlyos beteg voltam, midőn kiadám a parancsolatot a vár mellett fekvő város megtámadására. A Tisza vidékén lakó ráczoknak ez volt legbiztosabb menhelyük, mely az első rohammal bevétetett, felgyujtatott s kiraboltatott. Józanul csak ennyit reménylheték. Ágyuim több napokig késtek, s betegségem súlyosbult. Szállásom egy egyszerű behuzat nélküli sátorban volt, melylyet a nap sugarai által jártak, ágyom szénával tömött s földre do-

bott zsák vala. Igaz ugyan, hogy a háboru kezdete óta másféle nem volt, minthogy mindég ruhástól aludtam. Azonban betegségem nagyon kinzott, folyton égő szomjuságom volt s azt csak a Tisza vizével olthattam, melynek sárbüzű vize annyira tele van halakkal, hogy szinte alig lehet meríteni, a nélkül, hogy halat fogjon az ember. Eféle számtalan kellemetlenségekhez járult még, hogy a füvekben egy nagy zöld pókfaj találtatott, melynek mérges csipésétől megdagadt az ember és kínos fájdalmakat érzett. Egy tüzér tisztem elnyelvén egy ily pókot, meghala. Orvosom nem volt, mert franczia orvosomat Temesvárra küldtem, hogy tolmácsul szolgáljon az általam a pasához küldött nemes mellett, kit arra kérék, hogy engedje meg a törököknek táborunkba eleséget hordhatni, s távolítsa el a törökföldre menekült ráczoikat a határokról, nehogy vissza térhessenek. Egy német orvosra kelle várnom, kiért a hegyekbe küldtek, innen 6, 7 nap járásnyira. Megérkeztekor kik körülöttem szoktak lenni minyáján kértek, ne venném be gyógyszerét, mert méreg. Minthogy azonban azon méreg, mely belsőmben dult, elég volt arra, hogy megöljön, elég erővel birtam a bizonyos rossz helyett a bizonytalan választani, mely annyiival inkább is bizonytalan volt, mert ezen lutherán orvos már rég megtelepedett az országban s már annak előtte is nagyon jól ismertem. Minthogy nagyon gyakorlott orvos volt, előbb kigyógyított, mint reménylém. Ugyan ez időben kaptam egy levelet Bercsényitől s a kalocsai érsektől szinte, ki az értekezletet megújítani kívánta, melylyen Leopold császárnak előterjesztvényei lennének előterjesztendőek. Nagyon kedvemre volt, hogy ez alkalmat ürügyül használhattam, a vár bombáztatásának abba hagyására, mely erős falakkal, jó karban levő tornyokkal, árkokkal és fedett uttal volt ellátva. Különben a parancsnok sem látszott olyféle embernek, ki 400 emberével 50 közepszerű bombám durranására megadja magát.

Elhagyván táborhelyünket, két nagyon különböző ujságot hallottam. Egy erdélyi futár hírül hozá, hogy Gyulafehérvárott—a fejedelmek székhelyén—minden formalítások megtartásával egyhangulag fejedelemnek választattam. Ezen esemény felvilágosítására szükséges vissza emlékeznünk azokra, mik Pekry, Mikes, Teleky és Sava erdélyi urakról mondat-

tak, előadám, hogy Pekryt Bercsényihez küldtem, mert kik ismerék, nagyon kedvezőtlenül nyilatkoztak felőlle. A többi említett erdélyi urak körülöttem voltak s udvaromban mint idegenek becsületes bánásmódban részesültek. Richan tábornok megveretése után Pekry hozzám küldeté magát Bercsényi által, kitől ajánlatot is nyert. Soltra érkezte után használni kezdém őt, mert ifjúságában szolgált és háboruban is volt. Ez egy kétszínű fondorkodó ember vala s minthogy ügyesen fontossá tudta magát tenni, mint a többi erdélyi urak, reá vette ezeket, hogy egy emlékiratot nyujtsanak be nekem, hazájuk állapotáról, elmondván benne, mily rendetlenség uralkodik Erdélyben azon csapatok dulásai miatt, kik katonáimnak valják magukat s kérenek, hijjam össze az országgyűlést fejedelem választásra, tudva levő dolog levén, hogy Apafy elárulá a fejedelemséget, midőn jogát a császárra szállítá. Azt felelém nekik, hogy Erdélybe semminemű csapatokat nem küldék s kik ott dulakodnak erdélyiek, kik felett semmi hatalmam sincs, valamint az országgyűlés összehívása jogát sem akarom bitorolni s hogy legjobb a zavarok megszüntetésére, ha ők magok haza mennek, és úgy cselekesznek, a mint legcélszerűbbnek látandják. Mire felfedék előttem, hogyha parancsom nélkül indulnának, a helyett, hogy valamire mennének, inkább bántalmaknak tennék ki magukat az Erdélyben kóborló csapatok részéről, kik noha erdélyiek, azt állítják, hogy nekem hódolati esküt tettek. E szerint ha maguk nevében akarnának működni, azonnal rájuk rohannának és azokra, kik felhívásukra összevgyülekeznének. Azért folytonosan kérenek, hogy egy nyilatkozatot bocsássak közre nyílt levél alakjában, melyben jelentsem ki, hogy kértökre bele egyeztem, 'miszerint Gyulafehérvárott a fejedelmek székhelyén a kijelölt napon országgyűlést tarthassanak. Így azok, kik nekem hódolnak, semmiképen sem fogják háborgatni a megyék, székelyek és szászok összegyülekező követeit. Nagyobb biztonság okáért még egy általam felhatalmazott személyt kértek ki az országgyűlés védelmére lehessen. Nehezen állottam ezen utolsó kérelmükre, mert tökéletesen szabad fejlődést akartam hagyni az ottani ügyeknek, hogy még árnyéka se látszassék, mintha magamat akarnám megválasztatni. Végre azonban ismételt könyörgéseikre melléjük adtam egy Rad-

vánszky nevű lutherán nemes embert, kit Pekry ajánlott. Utasításának legfőbb pontja az vala, hogy soha meg ne jelenjen a rendek gyűlésein. Ezen eljárásomból Pekry észrevehető megválasztatásom iránti közömbösségemet. Mindég hittem, hogy egyedül megingatásom végett monda titokban elutazta előtt, mikép Bercsényi nagyon kérte s mindenkép igyekezett reá venni, hogy fejedelemmé választatásán dolgozzék. Hidegen felelém neki, hogy semmikép sem fogom ellenezni, mit a rendek saját érdekükben határozandanak. Annyi bizonyos, hogyha némi lépéseket kívántam volna tenni megválasztatásomért, Radvánszkyt, kinek apja Tökölyihez való ragaszkodásaért öletett meg a németek által, — soha nem küldtem volna. A megyék és székely székek mindnyájan elküldék követeket megválasztásomra, valamint négy szász szék is. Fejök, ki a szászok grófjának hívaték, Nagy-Szebenbe volt zárva. Ezen szék, valamint Szász-Sebes és Brassó sem küldhettek követeket a német helyőrségek miatt. Ezek történtek Erdélyben, miként az említett futártól megtudám.

Egy másik a höchstadi csata elvesztésének leverő hírével jött. Ez esemény a bajor választó fejedelemmeli egyesülhetésem reményét is elvette. Egyedül ezen egyesülhetési reményre támaszkodva kezdettem a háborút, melynek nehézségeit előre láttam. Nem sokára hogy Szegedet elhagytam, hozzám érkezett Forgáts. Ennek fentebb leírt hadjárata bizonyosan vizsgálatot érdemlett volna, de nem hittem még tekintélyemet annyira megalapítottak, hogy törvénybe idézhessem őt.

Gyöngyös felé tartottam tehát, mely város a második béke értekezlet helyéül volt kitűzve. Feltettem magamban, minden a békére célzó előterjesztést meghallgatni, mert ez által várakozásban tarthatám azokat, kik a jövőtől féltek. Minthogy azonban semmi sem veszedelmesebb egy szabad nép kormányzásában, mint a titoktartás affectatiója, mi számtalan gyanúsítgatásokra és bizalmatlanságra ad alkalmat, egészen szabadon hagytam a bécsi udvar emissariusit. Ez annyival inkább is hasznomra volt, minthogy ígéreteik többnyire határozatlanok lévén, követeléseik kellemetlen benyomást eszközöltek, mert mindent a tartandó országgyűlésre utaltak, melynek szabadságában hinni és végzéseitől bármit is várni, nem igen lehetett. Ezenfelül az alkudozások és béke

értekezletek megnyerék számunkra a császár szövetségeseinek hajlamát. Alkalmul szolgált megismertetni velök a nemzet sérelmeit s megmutatni, hogy a háborút nem francia ármányok következtében és a francia király érdekében viseljük, mikép a bécsi udvar híresztelgeté. Találkoztak is a német fejedelmek között, kik megtagadták Austriának a segílyt ellentünk. A Gyöngyösön történeteket leírandó, csak olyast mondhatok, mi a közönség által ugy is tudatik.

Az érsek legelső előterjesztésében fegyverszünetet kért. Könnyű volt belátni, hogy a bécsi udvar ezt nem egyébért óhajtá, mint hogy kiegészíthesse azon lovas hadtestet, melylyet Heister kőborlásai által tönkre juttatott. Ezen tábornok a Tökölyi elleni háborukban is szolgált és Sultznak, ki az időben híres szerencse vitéz és kalandor volt, hadműködéseiből megtanulá, hogy a magyarok valahányszor meglepettek, mindig megverettek. Ezért szünet nélkül futkosott az ország egyik végéről a másikra; azonban többnyire bolondá tétetett, mert midőn alsó Magyarországon kőborolt, Morvát pusztították s midőn oda sietett ellentállani, Austriát vagy Steyerországot dulták.

Gyakran gondolkozáam azon, hogy a császár örökös tartományait megadóztatom. Azonban az első hadjárat rendetlensége és a határvidéki nép gyors felkelése, mely néha oly rögtön történt, hogy még nem tudám, mikép azon részeken seregem van, midőn már elkezdék a gyujtogatásokat, megakadályozák szándékomat. Az austriai és morvaországi parasztok erősített helyekre, vagy föld alatti rejtekekbe menekültek, onnan védelmezik magukat csapataim ellen, rendes seregem pedig nem volt elegendő, hogy megszállhattam volna e vidékeket, különben is népem a legkissebb zsákmányozás után elszokott szélledni. Ha tehát a császáriaknak szükségök volt a nyugalomra, nekem is volt. Éppen lábbadozó voltam s az orvos a vichnyi fürdő használatát ajánlotta. Azon három tábornok, kikről felylyebb beszéltem — a sereget és alsó Magyarország ügyeit nagy zavarba hozták. S végre jelentékenyebb vállalatokra is kelle készülleteket tennem. Forgátsot Kassa és Eperjes körítésére küldém. Az ezen városokban parancsnokló tiszteket személyesen ismertem. Ezek nagyon megunták helyzetüket, hiven, hogy szorosabban vannak körül-

véve, mint valóban. Forgáts is ismerte gyengéiket, neki különben nagy ügyessége volt mások bizalmát megnyerni, de erre idő és nyugalom kívántatott. E szerint a nélkül, hogy mulattam volna, nagyon elégedten fogadtam a fegyverszünet ajánlását, mely azonban csak néhány hó múlva kötött meg, midőn már az az említett várak elfoglalását nem akadályozható.

Nagy szerencsének tekintettem, hogy kikerülhetém a tört, melylyet a bécsi udvar ezen értekezleten előmbe vetett. Ugy látszik, hogy már ezen tavasz óta, midőn először beszéltem az érsekkel, ezen dolgoztak. A protestánsok megsértve szabadalmaikban, melylyeket a törvény és I. György ősöm által Nagy-Szombatban kötött békeszerződés biztosított, már a háboru kezdetekor elkezdték az említett szerződés ellenére tőlök erőszakosan elvett templomokat visszavenni. Minthogy azonban előre látám, hogy az ilyféle tettek minő ellenszenvet kelthetnek ellenünk, meggyőztem a józanabbakat közülök, hogy ez ügyet legcélszerűbben lehetne az egész nemzet ünnepélyes gyűlésében eldönteni. Hatalmam ugyanis még ily gyűlés által nem erősítetvén meg, a mit tehetnek, nem nagy haszna volna és zavarokat idézhetne elő közöttünk. Okaimat helybenhagyák és maguktól visszaadák az elfoglalt templomokat. Ez idő óta azt hívéim, hogy panaszaiikkal elhallgattak, a mi az alsó magyarországi 13 megyében meg is történt. Azonban Okolicsányi, a császárnak egyik követé és buzgó lutherán, reá vette a Vág vidéki 11 megyében lakó hitfeleit, kik ott nagy számmal vannak, hogy sérelmeik orvoslását sürgessék s ha tőlem nem nyerhetnék, majd fogadják el a császártól. Ezen megyék tudtom nélkül követeket küldének Gyöngyösre, és in corpore kértek kihallgatást. Felette megütköztem követeléseiken, de még inkább nyakasságukon, melylyel ezekhez ragaszkodtak, daczára minden józan okoskodásomnak és ünnepélyes eskümnek, hogy mihelyt lehet összehivandom a nemzetet, és mindent pontosan végrehajtandok, mit ez ügyben határozand, mert jelenleg semmi törvényes tekintélyem nincs, hogy kívánataikat teljesíthessem. Semmire sem mentem velök. Ezen kellemetlen helyzetben előhivatám báró Vay-t főlovászmesteremet, ki calvinista, és Otlík-ot főudvarmesteremet, ki lutheránus vala, mind a ketten józan gondolkozásuk voltak s feleik előtt nagy kedvben állottak. Elmondám nekik, mily ve-

szélybe döntik a közügyet az említett megyék követei, előmutatám nekik ama levelet, melylyet a lengyelországi francia követől Bonac marquistól kaptam, melyben tudtomra adja, hogy ura egy Breve-t kapott XI. Kelemen pápától, melyhez hozzá voltak csatolva azon pontok, melylyeket a fellázadt magyarok béke-feltételekül tűztek ki, ezeket a német császár közölte ő szentségével. Ezen pontok annyira ellenkeztek a catholica vallással, mintegy kiűtésére czéloztattak, hogy ő szentsége nem gondolhat egyebet, minthogy a francia király, midőn a magyaroknak pártfogását megígéré, valamikép elámitatott. E szerint tudatá velem Bonac marquis, hogy parancsa van királyától kinyilatkoztatni, hogy semmi hajlama nincs engem a catholica vallás ellen irányzott szándékomban segíteni. Ezen pontok Bécsben koholtattak s hihetőleg azokból, melylyeket Okolicsányi az érsek elé terjesztett, mint azon sérelmeket, melylyek a háboru kitörését okozták.

E szerint tehát, ha a követek kérelmeinek engedtem volna, a bécsi udvar hazug koholmányait erősítettem volna meg. Elhatározám, hogy ha a követek meg nem nyugosznak az általam adott biztosításokban, egy nyílt levelet bocsátok közre ellenök, hogy a pápát és a francia királyt megnyugtassam érzelmeim felől, meg levén győződve, hogy ama 13 megye elfogadandja okaimat, ellenkezőleg könnyen támadhatna önmagunk között háboru. Vay és Otlik megdöbbsent e veszélytől, s miután átlátták a bécsi udvar csselfogását, adott szavamért mintegy kezesekül szolgáltak hitfeleiknek. E megyék követei ekkép meg lőnek nyugtatva s személyemhez nagyobb ragaszkodást tanusítottak, mint bármikor. Ez időtől fogva a vallási ügy megmaradt előbbeni állapotjában.

Befejeztetvén az értekezlet Gyöngyösön, apró menetekben Vichnye felé közeledtem, melynek fürdőit használni akartam. Kevés ideig Ipolyságon időztem, hol gróf Veterány tábornokot fogadtam, ki a kassai capitulatio ratificatióját kéré. E helyen az erdélyi rendek egy ünnepélyes küldöttsége is jött hozzám, mely a megválasztatásomról szóló oklevelet hozá, s melynek utasítása volt engem elfogadására birni s kérni, hogy mentül előbb Erdélybe menjek, átveendő az ország kormányzását. Három nemzetből állott, t. i. magyarokból, székelyekből s szászokból, s négy törvényesen megállapított val-

lásfelekezetek, t. i. catholicusok, calvinisták, lutheránok és socinianokból állott. Feje a követségnek gróf Mikes volt. Nem igen nagy hajlamom volt választásukat elfogadni, mert a hochstedti csata után nem sok reményem lehetett Erdély birtokában maradhatni. Szándékom tehát csak az volt, hogy kormányozzam a fejedelemséget a nélkül, hogy a fejedelmi czimet felvegyem. A küldöttek, kivéven a szászokat, kik lutheránok valának, ezt észrevevék és előmbé terjeszték, miszerint igaz ugyan, hogy közakarattal választatám meg, mindazáltal Pekry, ki Tökölyivel a Petróczyak által — kiknek nővérét feleségül bírja — rokonságban vala, azt kezdi terjesztgetni, hogy nem akarom elfogadni a fejedelemséget, mert Erdélyt magyarok által akarom kormányoztatni, kik rájuk nézve szinte idegenek s hogy ez esetben állapotuk semminél sem lenne jobb, mint a németek alatt; hogy nekik oly fejedelem kell, ki köztük lakik, s hogy én el nem hagyandánám Magyarországot, hogy egyedül az ő kormányzásukra adjam magamat. Így ha Pekry jövődölgetéseit megtagadás- vagy pedig vonakodással valókká tenném, nagyon lehetne tartani, nehogy a szászokat s némely barátjait rávegye, hogy Tökölyt visszatérésre kérjék, mi nagy kárára lenne az álladalomnak, valamint a catholica vallásnak is. Ez okot hozá fel gróf Mikes szinte, mint catholicus. Éretten megfontolván ez okokat, e két nemzet közjóléte reá birt, hogy ajánlatukat elfogadjam, noha előreláttam a bekövetkezendőket. Bercsényi a köztünk levő szoros barátságot tekintvén, neheztelt, hogy e lépést nélküle tettem, azonban megmondám neki egész őszinteséggel, hogy jól tudom, mily nehezen tudja magát elhatározni ily kényes ügyekben s hogy nem akarám haszontalan és határozatlan okoskodások által, milyennekkel szokott mindég előállani, magamat megzavartatni, s hogy látom, miként mind a magyar, mind az erdélyi nemzet, különösen pedig a catholica vallás érdekében áll, hogy a fejedelemség Tökölyi kezére ne jusson, ki már elkezdett levelezni az említett felső megyékbeli lutheránusokkal, hol a nem rég visszanyert jószágai feküdtek.

Elhagyván Ságnál seregemet, nagyon csekély kísérettel Vichnyére mentem. E hely 2 óra járásnyira van Selmecz városától, hol az értekezletek voltak tartandók a fegyverszünet megkötésére. Az értekezletek actáiból látható, milyen folyama

volt ezen conferentiáknak. Megegyeztünk Bercsényivel, hogy az ügyeket némi méltósággal vezetjük, hogy így némileg imponáljunk a közbenjáróknak. A pompa és fényűzés nagyon kedvére volt ezen urnak, még inkább pedig nejének. Ezen főrangú hölgy nagyon jól emlékezett magas származásáról s nem felejtette el azon magos rangot, melyben két házasságában volt, t. i. első férje gróf Erdödy horvátországi bán, a második Draskovics országbirája volt. A magyarok, kik a közügyekben járatlanok voltak, nem fogák fel, hogy Bercsényinek állása képviseleti s hogy szorosan összefügg a nemzet méltóságával. Azt hívék, hogy fényűzése, mely az ily alkalmkor más országokban kifejtetni szokottnál jóval csekélyebb vala, elhomályosítand engem, ki akkor udvaromnak csak kis részével tartózkodám Vichnyén. Mennél inkább igyekeztem elhitetni velök, hogy ennek így kell lenni, mennél inkább helyeseltem Bercsényi eljárását, annál inkább meggyőződtek, hogy fölöttem uralkodik. Sőt midőn panaszkodik, hogy tanácsa kikérése nélkül fogadtam el a fejedelemséget, elégedetlensége okául azt tarták, hogy e trónt nem ő nyerte el.

Még a selmeczi értekezletek előtt feltettem magamban Érsekujvár elfoglalását, melynek a törököktől visszafoglalásakor tört régi rései csak karózatokkal voltak kijavítva. Ezen erősségnek nem volt fedett útja, (chemin couvert) árkat könnyen le lehetett csapolni és könnyen lehetett belé szállani. A lakosság magyarokból állván, pártunkon volt, a német helyőrség pedig nagyon gyenge vala és oly tiszték voltak köztök, kik munkácsi váromból valók voltak s engem nagyon jól ismertek. Táboromban voltak azon ágyuk és mozsarak is, melylyekkel Szegedet akarám ostromlatni s mihelyt Kassa feladatott, rendelkeztem, hogy ütegeket szállítsanak hozzám, melylyekkel Leopoldvárat ostromolhassam. Ez volt oka, hogy az egyesült hollandi statusok közbenjáró követének kérését a fegyverszünet meghosszabbításáért megtagadtam. Mihelyt tehát a fegyverszünet lejárt, az e célra rendelt csapatok készen levén, gyorsan előnyomultam s Érsekujvárt körülvevém, s néhány napi bombázás után rohamot rendelék, hogy így a magyar lakosságnak alkalmat adjunk, hogy a német parancsnokot kényszerítthesse az átadásra. A mint rohamoszlopaim megindultak, az ellenség azonnal megadási jelt veretvén, capitulált. Mig e hely előtt táboroztunk,

csodálatosnak tetszett előttünk, hogy napnyugtakor rendes időközönként erős ágyuzást hallottunk nagy távolságban, a nélkül, hogy ezen tűnemény okát megbirtuk volna fejteni. Annyi bizonyos, hogy az ellenséges helyeken, melylyek körítve voltak, nem lőttek. Az pedig a mit általánosan beszéltek, nagyon mesészerű volt s nehezen hihetnék azok, kik csak azt hiszik, mit érzéseikkel felfoghatnak.

Az ősz már nagyon későre járt, azonban sokkal szebb volt, minthogy teli szállásokra kellett volna menni. Az év e szaka legalkalmasb volt arra, hogy a sereget együtt lehessen tartani, mert ilyenkor vége lévén a mezei munkának, e nép örömet követte zászlóit zsákmány reményében. Noha még nehéz ágyuim nem érkezének meg Kassáról, elindultam Lipótvára megszállására. Ez erősséget Lipót császár építeté az érsekújvári török helyőrség féken tartására. A Vág folyó és ennek egy ága között fekszik, melylyet Dudvágnak neveznek s melynek vizét források növelik. Minthogy környéke, mely a galgóczi hegyek (e várost a németek Freistadtnek hívják) és a nagyszombati síkság lejtője között fekszik, nagyon alacson, a gyakori kiöntések ereket és mocsárokat hagynak maguk után, ama kis patak pedig, mely folytonosan folydogál, sűrű bokrokkal van szegve. Az erősség egy rendes hatszög volt, körül kerítve mély árkokkal, a fedett ut rozsz állapotban volt. E vállalat azonban felylyül mulá erőmet, tekintvén gyalogságomat, s tüzéségemet, mely löpor hiányában volt. De az ellenség gyenge vala és szerencsés s gyors előhaladásom által annyira meghökkent, hogy eszélyesnek tartottam élni szerencsével. A mint a szeredi hidhoz értem, Bercsényit azonnal egész lovasságommal a Morva határokra különítettem túl a fehér hegyeken, melylyek egy szakadatlan lánczolatban futván a Morva folyó mentében, mely folyó elválasztja Magyarországtól a hasonnevű tartományt, átvágják a Duna és Vág közti síkságot. Morvaország takarmányban bővölködik. Bercsényi Szakolczán vette szállását, mely város fallal és tornyokkal van kerítve. E helyről jó távolra bebecsapott az ellenség földére s egyszersmind tölem sem volt távol.

Minthogy a Vág és Dudvág közti távolság Lipótvára alatt nagyon csekély, e térséget gyalogságommal foglaltatám el. Ama három hidat, mely az erősségnek a síksággal közle-

kedésére szolgált, felégettetem. Szállásomat Galgócz városában vettem, mely az erősségnek épen átellenében van. Forgáts grófnak, ki e hely ura, kastélyába tettem lakásomat, honnan megláthattam, minthogy a hegy fele magasságán fekszik, mi történik a lábam alatt fekvő táborban, ütegeknél s majdnem az egész várban. Várva vártam a nagy ágyuk megérkezését. Mig ezeket várám oly sikerrel lödöztetém a kisebbekkel a véd-műveket, melylyet nem reménylettünk, mert a várfalak ragasza (malter) a földnek nedvességétől át volt járva, minek következtében a bástyák és courtinák nagyon leszállottak. Az időszak nagyon sürgetett, azonban minden képzelhető akadályok késleltették ez ostromot. Kassa, honnan az ágyuknak s különösen a löpornak kellett volna jönni, majdnem 12 nap járásnyira volt. Minthogy pedig a németek e helyet s hadszertárát nagyon elhanyagolták, a mozdonyok többnyire roszak voltak s az előfogatok pedig végkép hiányoztak. A paraszt szekerek kicsinyek voltak arra, hogy az ágyukat s a golyókat is vihessék, azokhoz több előfogatot kellett használni. Az utban fekvő helységek pedig lovak hiányában nem bírták felváltani a fogatokat. A vidékbeli hivatalnokok pedig, kik jobbadán tudatlanok vagy tétlenek voltak, nem igen igyekeztek előfogatokról gondoskodni. A hidak az országban természetesen rosszak s így az ágyuk minden lépten fennakadtak, a tudatlan vezetők pedig nem tudtak magukon segíteni annyira, hogy az utolsó kocsi löpor csak 3 nappal előbb érkezett, mint az ellenséget megtámadám. Ez alatt azonban a szökevények nagyon felfokozták reményemet, hírül hozván, hogy a helyőrség csekély száma elviselhetlenné teszi a fáradságot s elégedetlensége nőttön nő, s hogy csak a viztelt árkok akadályozzák, hogy tömegestől átszökjék. Sikert egyedül csak is így reménylheték.

Ilyen volt ezen ostrom állapota, midőn Bercsényi tudtomra adta, hogy Heister magához vonván egy jelentékeny hadtestet, mely Bajorhonból érkezett, átszándékozik kelni a Dunán Dévénynél, mely a Morvának a Dunábai szakadásánál fekszik. Legczélszerűbbnek vélé ez esetben őt a lovassággal nyugtalanítani és felbíztni a Fehérhegyek lakosait, hogy a hegyszorulatokban szinte ekép cselekedjenek s feltéve, hogy ekkor én az ellenségre menek, az egész sereg egyesülése

legcélzszerűbben Farkasfalván lehetne eszközölhető, mely falu táboromtól 2 órányira feküdt. E hely megett tökéletes biztonságban táborozhattam, mert az ellenség sem közéről, sem távolról nem kémlelheté ki haderőmet. Bercsényi tervét helyeslém s gyalogságomat két részre osztván, egygyik részét a vár ostromára hagyám de la Mothe ezredes vezérlete alatt, a másik része pedig velem volt jövődő Eszterházy Antal tábornok parancsa alatt, mihelyt az ellenség mozdulatáról hirt veszek, mit épen Karácson előtti éjen meg is kaptam. Bercsényi tábornok tudtomra adta, hogy tervét nem teljesíthette, mert igaz ugyan, hogy a hegybeli parasztok itt ott megtámadták az ellenséget, néhány kocsiját ki is rabolták, mindazáltal még sem mert igen bele ereszkedni, félvén, hogy lovassága a legkissebb vereség után szétszlik. Továbbá, hogy az ellenség átkelvén a hegyeken Nagy-Szombatnak tart, s hogy az Ocskay és Ebeczky dandárokat hagyta hátra, hogy az ellenség oldalát fenyegezzék, előnyomultában háborgassák, s ha lehet Nagy-Szombatnál megelőzzék. A mi ötletet illeti, megfog jelenni a kitűzött helyen, a hova este magam is elindulék. Minthogy a hadban újjoncz valék, nagyon örültem, hogy ollyaktól kérhettem tanácsot, kik azt hívék, hogy értenek hozzá, azonban nagyon hamar meggyőződtem tudatlanságukról. Minnyájan meggyeztek abban, hogy ütköznünk kell s csatahelyül nyílt síkot választanunk s azért Nagy-Szombathoz kell szállnunk. Belsőmben irtóztam némileg csatába vezetni e rosszul fegyverzett sereget. De más utoni menekvés nem volt, mert ha felhagyok az ostrommal, az egész vidéknek elvettem volna bátorságát, az ellenség pedig üzni kezdett volna, mint Bercsényi tavali hadjáratakor, a hátrállásban pedig hihetőleg feloszlott volna seregem. Beleegyeztem tehát s elkezdtem ön tervem szerint csatarendbe állítani seregemet. Nagy munkámba került azt még az éj beálta előtt elvégezhetni. Elhatározám még éjjél előtt elhagyni állomásomat, hogy hajnalra Nagy-Szombatba érhessek. Mindenki helyén volt s a Generalmarsch már elveretett, midőn Bercsényi újabb híreket halván az ellenség mozdulatairól, elem terjeszté, miszerint bővebb megfontolás után tekintetbe vévén, mily nehéz e sereget csatarendbe állítani, attól tart, hogy az éjjeli menet közben igen könnyen rendetlenségbe jöhet, annál inkább, mert egy szorulatón kell

átmennünk, melylyen keresztül a nagyszombati fensík végére juthatni; különben is, minthogy az ellenség nagyon lassan halad, könnyen megelőzhetjük annnyival inkább, mert ha még csak virradatkor hagyjuk is el helyünket, dandáronkint vonulhatunk keresztül a síkságon. Ezen tanács czélszerűnek tetszett előttem, és követtem is, de nem sokára megbántam, mert nem volt időm a kémszemlére s így nem választhattam meg állásomat. Karácson éjjele tiszta, hideg és száraz vala, a reá következő nap szinte így kezdődött. Megérkeztünk Nagyszombat alá s felfedeztük távolban az ellenséget. Négy hadoszlopban nyomult elő, podgyássza tevé a középben az ötödiket. Azon dandárok, melylyeket Bercsényi hátrahagyott, jobbról balról oldalán haladtak párhuzamos vonalban, a nélkül azonban, hogy valamit tettek volna. Nagy-Szombat városa rossz falakkal és tornyokkal van kerítve, minden árok nélkül s egy meredek emelkedettségén fekszik, mely az egész síkságot keresztül vágja, alatta egy mély árku malmos patak foly, mely egy a városon felylytül a magaslat aljában levő meglehetősen terjedelmű tónak kifolyása. Ide a város két végéről két mély ut vezetett. A város e fekvése, mely előttem egészen ismeretlen volt, eltérő véleményeknek szolgált okul. Bercsényi és többen, kik azt hívék, többet tudnak nálamnál, azt akarák, hogy az emelkedettség tetején vegyünk állást, középre vévén a gyalogsággal megrakandó várost. Erre megkérdeztem tőlök, vajlon az ellenség nem vonulhat-e el a magaslat mentében s így hátunk megé kerülván nem támadhatja-e egyenesen meg a Lipótvárt ostromló sereget. Azt felelék, hogy ezt ugyan könnyen megtehetné, de katonáink sokkal gyorsabbak levén, a legrosszabb esetben is megelőzhetjük. Könnyen felvilágosítottam őket a veszélyről, melybe ezen tettünk dönthetne, mert így nagyon szűk arcz-állásban kellene harczolnunk és a Vág s Dudvág közé szorulva, lovasságunk ki nem terjeszkedhetik s nem támadhatja oldalba az ellenséget, ha tehát bevárjuk, a tető védelmére szorítkozhatunk, mely esetben erősebb és rendezettebb tüze bizonyosan győzni fogna. Így tehát elhatározám, hogy leszállunk. Elindítottam tehát Eszterházy tábornokot a lovasság balszárnyával, követve a gyalogságtól, hogy siessen az említett mély uton át s állítsa rögtön csatarendbe a csapatokat, a mint megérkeznek.

Bercsényi a lovasság jobb szárnyával a város jobb oldalán levő mély uton nyomult elő. Ime csak e két gyalogsági tábornokom volt. Nagyon kevés okos tisztem lévén, többnyire az ugynevezett falu kakasai vezették a népet. Csak jelenlétemmel tudám megakadályozni, hogy a portyázók be ne törjék a város kapuit, hogy bemelessenek. Nagyon szerettem volna a csatahelyet megvizsgálni, senki sem beszélt nekem patakról, így annak létezését nem is tudtam. Igaz ugyan, hogy sokszor mentem e helyen keresztül póstán, azonban egy kis hidon könnyen átmegy az ember a nélkül, hogy észre vegye, kivált ha kocsiban utazik. A patakokat, melylyek bokrokkal vannak benöve, sem igen vehetni észre, ha csak katonai szemmel nem vizsgáljuk a vidéket. Azon jó hiszemben voltam, hogy alattunk a síkság semmit sincs megszaggatva, a mint elhittették velem. Gondolám magamban míg a tábornokok elhelyezik a szárnyakat, a gyalogság előnyomulását fogom figyelemmel kísérni, azután pedig e tömeg (colonne) egy részét beparancsolván a mély utba, vágatva megkerülhetem a várost, s így a helyszínén idején megjelenhetek. Egy óra óta már borulni kezdett, s midőn elhagytam a gyalogságot, hogy a várost megkerüljem, oly sűrűen kezdett esni a hó, melylyet a dühös szél szemeink közé csapkodott, hogy éppen semmit sem láthatánk. Nagyon kevesen voltak velem, vezetőink pedig maguk sem tudák, hogy hol vagyunk. Hogy tehát biztosan célhoz érhessek, visszafordultam, hogy azon uton induljak, melylyen a gyalogság ment. Még a domboldalban voltam, midőn elkezdtek az ágyuzást, melynek zajától szétrepedvén a felhők, megláttuk a patakon túl csatarendbe állított ellenséget. A bal szárnyon Eszterházy nem követé a csatatervet, mert csak egy vonalt képezett, így csapatjainak nagy részét nem használhatta, az ellenség hátulja biztosítva lévén a patak által. Az ellenség balszárnyán kezdett terjeszkedni, mire Bercsényi hozzám küldé Norval nevű segédét, ki lotharingiai vala, figyelmeztetvén, hogy az ellenség a patak mentében huzódik és úgy látszik, ki akarja kerülni a csatát, s hogy az ő véleménye az volna, hogy engednünk kellene hadd folytassa útját. Megvalom, nagyon meglepett a tábornok ferde okoskodása, mert habár az ellenség így gondolkozott volna is, ő jól tudhatta, hogy ez lehetlen azon tó miatt, mely elzárja az útját. Meg-

izeném neki, hogy nem jöttünk ide mogyorókat ropogatni s hogy haladéktalanul essék az ellenség oldalára. Midőn parancsot megkapta, az ellenség már egyirányban volt az ő szárnyával, hogy tehát túlszárnyalhassa, az Ebeczky dandárt jobbra küldé, maga pedig sietett a gyalogságot előre tolni. A tudatlan tisztek látván eme dandár mozdulatát, azt hívék, hogy követniök kell s így a lovasság eltávozott a gyalogságtól. Ebeczky reá rohant az ellenség oldalára, áttörte, és a podgyászt, mely az ellenség két vonala közt volt, támadá meg, a katonák nem tartóztatván vissza az altisztek által, elkezdtek rabolni. Lovasságom ezen szerencsétlen mozdulata alkalmat adott két német lovas századnak, hogy megmozduljon s oldalba vegye lovasságomat azon türes téren át, mely közte s a gyalogság közt támadt. Közeledtökre egy zászlóalj szökevény német, kiket Charody vezényelt, ki szinte szökevény altiszt vala s jobbakk hiányában kapitányi rangra emeltem, egyszerre gyalogságom ellen fordult s reá tüzelvén oldalba vette, s ez által tökéletesen zavarba hozta. Karabélyosaim élén lévén, elég közelről láthatám a német lovasság szándékát. Előre igyekeztem tehát s megparancsolám, hogy kövessenek, azonban udvarnagyom a csata előtt idétlen buzgalomból az udvarombeli nemeseknek lelkükre kötötte, hogy személyemre különösen vigyázzanak s megakadályozzanak kardra szállni az ellenséggel. Ezek tehát körül fogtak, megragadván kantáromat két felül fogolyképpen huzkodtak, karabélyosaim szinte mozdulatlanul maradtak. Balszárnyom még tartotta magát s csudákat tett, de egész a podgyászig hatolván szinte elkezdett rabolni. Gyalogságom közepe szinte áttörte az ellenség vonalát, azonban jobb szárnya zavarba hozatván a szökevények által, a lovasság pedig, mint említém hátul lévén megtámadva, sajnálatos s oly tökéletes felbomlásba jött, a milylyet csak képzelhetni lehet. E szerencsétlen állapotban minthogy a pillanat, melyben jóvá lehetett volna tenni a rosszat, elmúlt, megparancsolám karabélyosaimnak, hogy kövessenek, felhúzódtam a magasságra s ott megáltam a futókat összeszedendő. Itt hozzám csatlakozott Bercsényi gróf, csatarendbe állítám lovasságomat, mely csak csekély veszteséget szenvedett és lassankint visszahúzódtam. Minthogy az hívék, hogy a németek üldözni fognak, hogy az ostromlóktól elvon-

jam őket Vecse felé mentem, hol hidunk volt a Vágon, parancsot küldvén de la Mothe ezredesnek, hogy Nyitrára vonuljon, mely várat Bercsényi foglalá el bombázás által. Gyalogságom nyílt síkon haladtában egészen elveszett volna, ha a németeket önnön rendetlenségük és zavaruk az üldözésben nem akadályozza. Egy század gyalogság a középpontból, mely Miskos (tán Munkács?) várbeli hegyi lakókból állott, áttörvén az ellenség két vonalát, keresztül jött a patakon s hozzám csatlakozott.

E szerencsétlen conjuncturák között azon kellett lennem, hogy megakadályozzam a sereg felbomlását. Ennek elérhetésére Bercsényi ajánlá, hogy ő, ha jóváhagyom, nem megy át a Vágon, hanem a néhány mértföldel alább félre eső Selye nevű faluba, a hol összeszedendi a futókat, kik bizonyosan a hidhoz fognak jönni. Ő a sereg szellemében beszélt, mert valójában elég volt őket hadtestbe szedni, hogy ismét visszanyerjék bátorságukat. Megveretés után soha sem voltak annyira megrémülve, hogy ne lettek volna készek az ellenség ellen menni. Helyben hagyám tervét, melynek sikeres eredménye volt, mert két nap múlva egy meglehetősen számú csapatot hozott hozzám; ez alatt én a gyalogságot gyűjtöttem, melyből azok, kik az ostromtól elfutottak, Kis-Tapolcsánba gyülekeztek.

E közben megérkezék Károlyi körülbelől 6000-nyi lovasságból álló hadtestével. Tervem szerint a csata előtt kellett volna megérkeznie. Noha okát adta elkésésének, megvoltam győződve, hogy valódi oka tanácsadóinak azon elve volt, mely szerint nem szabad soha nyílt csatába ereszkedni a németekkel. Ezen hadtest Tiszán túli csapatokból állott, kik elég bátrak voltak, de fegyelmetlenek, fosztogatók. Ezen erősítés helyre üté seregemet s megfontolván mind azt, a mi történt, nagyon szerettem, hogy Károlyi elkéssett. Minden hírek megerősíték ama nagy veszteség valóságát, melylyet a jobb szárnyon levő német gyalogság szenvedett, hova lovasságom oly sikerrel vágott be, hogy egész zászlóaljak leaprítettak. Egész seregük egy szakadatlan hosszas négyesöget képezett, fedezett oldallal, podgyászuk a két vonal között volt felállítva úgy, hogy a második vonal nem segíthette az elsőt. Megkellett volna tehát nyernünk a csatát, ha tábor-

nokaink, és tiszteink miután az első vonalt áttörték, több helyen visszaestek volna reá. De meglévén a rés, senki másra nem gondolt, mint a kifosztandó szekerekre. Ezen rosznak az altisztek is nagy mértékben okai voltak, kiknek sem fogalmuk nem volt kötelességeikről, sem tapasztalatuk, se nem birtak elég tekintélyel, hogy a katonákat megtarthatták volna soraikban. Ennek okait már elmondtam. Megtanultam ezen első csatámból, hogy közülünk egyik sem ért a hadtanhoz, hogy katonáim legjobb akaratuak, hogy rosz fegyverzetük lévén, még tiszteik sem tudják őket vezetni. Végre, hogy a szökevény németekre nagyon kell vigyázni.

Igy végződött Magyarországbán az 1704-ki hadjárat. Erdélyben szinte szerencsésen folyt, hová Forgátsot küldtem parancsnoknak, kinek előbb Kleklesperg Szatmár megadá, mi által egész felső Magyarország felszabadult. Ezen tábornok harczedzett szerencse katona volt s nagyon ismerte a nemzet gyengéit. Körülbelöl 400 lovast s néhány száz puskást vitt Pestre. Gróf Pekry és Teleky nyomorult mozdulatokat tettek az említett fejedelemségben. Bussi-Rabutin tábornok, ki a császár részéről parancsnokolt Erdélyben, lovasságának maradékat felosztá századonként a fallal kerített száz városokba, melylyek lakossága eleinte nagyon szíttott a németekhez. Mint-hogy élelemszerzés végett ki kelle menniök, ez okozta, hogy a császár e négy öreg lovas ezrede Erdélyben tönkre tétetett. Az egész alvidék pártomra állott, a csapatok mindenfelé barangoltak és fosztogattak. Az erdélyiek nem tudtak magok között megegyezni, vezérre volt szükségük. Forgáts nem volt nekik való, mert a kívül, hogy nagyon indulatos, iszákos is volt, boruk pedig nagyon rosz vala. Ekép ő terhemre volt közelemben úgy, mint távolban is. A mi a rendes hadi szolgálatot illeti, azt értette, egy 4, 5000-nyi lovas csapatot sem vezénylett rosszul, de a gyalogságot nem ismerte, valamint az embereket sem, mert lelkületükbe nem birt behatolni s csak látszat után, nem pedig belső értékük szerint ítél. Azonban a szükség kényszerített, hogy őt oda küldjem.

1703.

A németek minden erejüket összeszedték Heister tábornok alatt, hogy Lipótvárát felmentsék, melytől mint mondám ostromoltam. Alsó Magyarországon — mióta Károlyi, Eszterházy és Forgács visszajöttek a Dunán, — kevés seregem volt. Heister tartásából észre lehetett venni, hogy daczára a megnyert csatának tart tőlünk, de nem akartam neki elegendő időt hagyni, hogy megismerje a helyzetet. Ez okért egy Verebélyen tartott tanácsban elhatároztam, használván a jeget, Károlyit Karvánál átküldeni a Dunán, hogy betörjön Austriába s így rontsa meg örömét a bécsi népnek és udvarnak, kik azt hívék, hogy seregeim tökéletesen szétszórattak. Károlyi az 1705-ki február hóban indult el. Egész a bécsi külvárosokig barangolt. Gróf Bercsényit Eszterházy tábornokkal a Vág mellett hagytam. Magamhoz vevém a gyalogság maradványait, Egerben töltöttem a telet az ország közepén, készületeket teendő a jövő hadjáratra. Károlyi csapatai nagyon háborgaták Heister nyugalmát, ki miután gyalogságát Bazin, Modor és Szent-György fallal kerített s a Fehérhegy aljában fekvő városokban elhelyezte, lovasságát magához vevén Károlyi után futott. Ezen alkalmat Bercsényi nagyon jól felhasználta. Eszterházy Dániel altábornokot különíté annyi gyalogsággal, mennyit a helyőrségekből összeszedhetett, hogy a városokat bombáztassa. A németek megadák magokat a nélkül, hogy úgy szólván megtámadtattak volna. Ekép eme győzödelmes sereg a tél folytán annyira tönkre tétetett, hogy a Dán segédcsapatok nélkül a németek nem folytathatták volna a jövő hadjáratot.

Ezen okból a bécsi udvar az alkudozásokhoz folyamosdott. Már említém feljebb, miért folytattam a béke értekezleteket minden titok tartás nélkül, tökéletes szabadságot adván a császár küldötteinek, bárkivel beszélhetni. Sőt a meggyék nemességét, körlevelek által is értesítém a történetekről.

A rézpénznek óhajtott kelete volt, mi képessé tett seregeimet kiegészíthetni; azonban józanul nem lehetett várni, hogy ez így fog tartani. A hirhedt arany és ezüst bányák nagyon bizonytalan jövedelmet hoztak. A rézpénz, melylyel a folyó kiadásokat fedezém képessé tett az aranyat és ezüstöt megtakarítani, mit fegyver és ruházat vételre fordíthattam, házam csapatai számára. Ezek ekkor két (1200 emberből álló) ezred gyalogságból és egy lovas ezredből (1000 emberrel) állottak. Sileziának megadtam a neutralitást, mit e tartomány a háboru kezdete óta óhajtott, leginkább azért, hogy elegendő ölmunk legyen az érczek olvasztásához, mert se Magyar, se Erdélyország nem termel eleget ezen érczből. A sileziaiak Lengyelországon át szállították hozzánk. Azonban nem sikerült fegyvert kapni ezen uton, melynek nagy szűkében voltam. A háboru egész folyama alatt Danczigról nem kaptunk többet 10,000 puskánál a Lengyel háboru miatt. A lengyelek, svédek, muszkák és szászok nagyon reá estek ezen czikkre. Csak két kereskedő akadt, ki elválalta a szállítást, és ezek is gyakran nem teljesíthették ígéretüket. Az egész nemesség, papság és katonaság hűségi esküt tett nekem, mihelyt a németek ellen nyilatkoztak, mindazáltal nem tulajdoníték ezért magamnak minden hatalmat a political ügyekben, ezért nem akartam soha ön fejemtől béke ajánlatokat tenni. Bercsényinek nem adtam semmi más hatalmat, mint csak azon csapatok felett, melylyeket vezénylett. Mindazáltal nem kerülhetém el, hogy megbizásokat adjak neki, mint benső barátomnak a bányaügyek rendezését illetőleg, minthogy onnan nem volt távol, minden rendeletemet ez ügyben hozzá intézém. Forgáts, ki ellensége vala, azt hívé, hogy Bercsényi mindent ön fejétől, függetlenül tesz, s hasonló hatalmat követelt Erdélyben. Már pedig, hogy megtartsam az ezen ország törvényei által megkívánt formalitásokat, minthogy a háboru miatt személyesen jelen nem lehettem, ott egy kormányzó tanácsot alkottam. E tanács Forgáttsal egyetértőleg tartozott működni, ki csak a hadsereg felett parancsnokolt. Tanácsosaim nem olyanok voltak, mint a millyeket óhajték, azért minden fából nyilat kelle csinálnom. Soha sem voltak készen ha Forgáts közölt velök valamit, vagy pedig valamit kért. Ügyes kímélettel kellett volna velök bánnia, mert a tanács

balul magyarázta a Forgáts által írott leveleket, nem szóllott ugyan semmit, de nem is hajtá végre Forgáts rendeleteit; erre ez felbőszült, amazok pedig panaszkodtak. Mindegyiköknek igazuk volt, az egyik vagy másik fél jelentése szerint. Az erdélyiek Forgátsot idegennek tekinték s azt hívék, hogy uralkodni akar fölöttünk, én pedig támogatom őt törvényeik ellenére. Ha megfedtem volna Forgátsot magaviseleteért, olajat öntöttem volna a tüzre, mert nem igen szokta megválogatni sem szavait, sem panaszait a közönség előtt, minek nagyon rossz következménye lett volna.

Desalleurs marquis a francia király seregében altábornok hozzám csatlakozandó, átjövén Törökországon Forgáts táborába érkezett, és mellette hagyá Damoiseau dandár mérnököt, hogy Medgyes székvárosának ostromát vezesse, mely város elég jól vala megerősítve, és német helyőrség által védelmezve. Ezen ostromra készült akkor Forgáts s később el is kezdette. Sokkal hosszabb és vérengzőbb lett volna az ostrom, mint lett volna, ha a tábornok Damoiseau véleményének daczára meg nem változtatja az ütegeket; mire ez visszahivatását kérte. Végre a város több meghiusult roham után megadta magát. Ez által Rabutin nagyon szorosan elzáratott Nagy-Szebenben s később Forgáts a Vörös-torony nevű erősséget is elfoglalá, mely által összeköttetése volt az ellenségnek Oláhországgal. Szeben ostromzárolása alatt Forgáts beküldé a városba apródját Tóth András uramat, hogy Rabutinnak és nejének tiszteletére legyen. Ez nagyon dicsérendő lett volna rendes háboruban, hol hasonló udvariasság szokásos a tábornokok és tisztek között, azonban az erdélyiek másképp magyarázták Forgáts tettét, ki már az alsó magyarországi seregek bizalmát ehhez hasonló eljárás által elveszté. Ezen körülményekből kiviláglik, mily hangulatban találtam az erdélyieket e hadjárat végén.

Desalleurs marquis Erdélyen átjövén Egerben érkezett hozzám. Nyilvános audientíán fogadtam, mint a legkeresztényebb király küldöttét. Átadá királya levelét és biztosíta pártfogásáról. Azt hittem fegyvert, tiszteket és pénzt hozand, azonban kíséretében csak Lemaitre és Damoiseau dandár mérnökök voltak. Titkos beszélgetésekor egy emlékiratot adott által, mely tele volt kérdésekkel a háboru állásáról, az erősa-

ségekről, hadszertárákról sat. Feleletemet 2 óra múlva átadtam neki, mi igen meglepte. Ezen tábornok még jó erőben levő öreg ur volt, értett a háboruhoz, józan és türelmes lévén, társalgása kellemes és szelleműs, de igen szőrszálhasogató volt, egyedül francziául beszélt, semmit sem költött és ép oly hidegséggel viseltetett királya, mint nemzetünk érdekei iránt. Neki esett a legnépszerűebb előítéleteknek s semmi kiméletet nem mutatott irántunk, még azon csekély számu franczia tisztetek előtt sem, kik neki udvaroltak. Ennek később nagyon rossz következményei voltak. E tábornok tanácsai s terveijök voltak, de kivihetetlenek a nemzet általános tudatlansága miatt a háboru elveit illetőleg, és tisztetek hiányából. Az elsőnek okát elmondám s abból könnyen lehet a másikat magyarázni. Mondák és el is hívém, hogy tekintve ama nagy seregeket, melyeket Franciaország lábon tart, maga a király sem talál néha elegendő tisztet. Mondám már hogy Desalleurs marquis csak két mérnököt hozott magával. Bonac marquis Fierville d' Heriffy lovagot küldé hozzám, ki nagyon becsületes ember volt s az egész nemzet szeretetét bírta, szelidsége és finomsága miatt, de ezen nemes soha sem szolgált másutt, mint a Grand-Mousquetaire-ek (gránátos gyalogság) között. De la Mothe ezredes Vouban marschallnak csak segédtsizte vala s ott szerzett némi ismereteket, az erődítés körül. Nagyon tüzes, türelmetlen s indulatos ember volt, azonban kötelességét híven teljesítette. De Rivière franczia protestans volt, becsületes ember s igen jó mérnök. Barsonville és Saint-Ju szinte értettek valamit az erődítéshez, Ágoston király seregében kapitányok voltak. Nem merem mondani, hogy valaha mint tisztetek szolgáltak volna Franciaországban. Az első két év mulva elment elbocsátás nélkül, a másik pedig még az első év vége előtt kéré elbocsátását. D' Absac Franciaországban hadnagyi rangban szolgált, ha nem csalódom. Bonafoux franczia menekült volt. Chassan szinte Ágoston királynál szolgált, mind a ketten jó tisztetek voltak, de ha a legbátrabbak s legtekélyesebbek lettek volna is, nem lettek volna kevesbé megakadva, mert mindegyik ezredében hiányoztak a jó kapitányok s hadnagyok. Azok kik Konstantinápolyból vagy Lengyelországból jöttek Feriol vagy Bonac Marquis-k ajánló leveleikkel, többnyire szeleburdi kalandorok voltak, kik álne-

veket vettek fel, használván Franciaországban levő uraiktól ellopott tiszti kinevezéseket. Ezek megbecsteleníték nemzetüket viseletük által s a magyar nemzetet is elidegeníték a francziától. Mihelyt látták, hogy kénynyök kedvök szerint nem élhetnek, elbocsátásukat kérték s vissza tértek Lengyelhonba, hol más más párthoz csatlakoztak, hogy azt tehessék, mi nekik tetszik. A mi a szökevény németeket illeti, ezekkel nagy elővigyázattal kelle bánni. Rot ezredesen, ki jó gyalogsági tiszt volt (magyarországi nőt vett el még a háboru előtt), s néhány kapitányokon s hadnagyokon kívül a többiek áttértükkor altisztek voltak, kiket mások hiányában előléptetnünk kellett s így vétettek ki megszokott hatáskörükből. Tudjuk, hogy mi indítja közönségesen szökésre a katonákat. Az ily csapatra csak akkor lehet számítani, ha előnyben vagyunk az ellenség fölött, de mihelyt védelemre kell szorítkoznunk, bármily jól vezéreltessenek is, azok száma, kik inkább fegyverrel kezökben akarnak meghalni, mint felakasztatni, sokkal csekélyebb azokénál, kik élni igyekeznek a nélkül, hogy felakasztassanak. Hasonló körülmények között azok, kik magasabb rangra emelkedtek, arról gondoskodnak, hogy megtarthassák azt, s nagyszerű árulásokon törlik fejüket, hogy kegyelmet s jutalmat nyerhessenek. Ilyen volt Charody a nagyszombati csatában s Brener ezredes, ki a hadi törvényszék által elítéltetett és ezen év vége felé kivégeztetett.

Tiszteket képezni kívánván a háboru kezdete óta folytonosan nagy udvart tartottam, hogy a nemességet magamhoz vonjam. Lovászaim, asztalnokaim, apródjaim s udvari nemeseim száma nem volt meghatározva. Hogy megizleltessem velök a katonáskodást, mihelyt a hó elolvadt, táborba száltam, s francia gránátos századommal gyakorlatokat tartattam. Szerencsémre találkozott egy altiszt, ki jól tudott begyakorolni. Minthogy a vadászatot nagyon szerettem, egy nemes által 60 vadászt szedtettem össze, ki tudtomon kívül begyakorolta őket egy őrmester által, (a ki a németek között szolgált), s bemutatván őket, nagyon kellemesen lepett meg. Házom ezredem az ugynevezett Palotások, (kik minyájan munkácsi jobbágysaim voltak) égtek a tanulás vágytól. Alezredesökök báró Limprechtet tevék. Ezen tiszt hadnagy levén a császár seregében,

Murány várának parancsnoka volt. E vár egy magas — minden oldalról meredek — hegyen feküdt és csak egy a sziklába vájt szűk uton közelíthető meg. Körülkerítetvén, csekély helyőrségével többször kicsapott. Végre kényszerítetvén megadni magát, szolgálatomba állott, megtanulá a nemzet nyelvét s egész a háboru végeig példás, hűséggel s ragaszkodással viseltetett hozzám. Mihelyt udvarbelieim közül valamelyikében valamely hajlamot vettem észre a rendes szolgálatra, azonnal házam valamelyik ezredébe sorozám. De mindez nem ment oly hamar, mint óhajtottam volna. A lassan rendezett seregekben a belépő fiatal tisztek bajtársaik s fellyebbvalóik példája után alkalmazkodván, két vagy három hadjáratban egészen bele tanulnak, de az efféle példák seregemben inkább elronták őket, mintsem hogy tanították volna.

A telet s a tavasz néhány hónapját Egerben töltöttem, elfoglalva a békealkudozásokkal, az ország kormányzásával és a sereg rendezésével, melynek zsoldját meghatározám. 75,000 lovas és gyalog volt zsoldomban. Minthogy a hadjárat ideje közeledett, készülteket tettem, hogy szándékomat a Dunán átkelni végrehajthassam oly hadtestel, melyről megleheték győződve, hogy követni fog. A hidamat védő erősségek jó karban voltak. Eszterházy Dániel altábornok egy gyalogságból s csekély lovasságból álló hadtestel a Dunának egyik oldalán volt, a tulsón a félszemű Battyányi vezérőrnagy parancsnokolt. Ezen ember diák s egy jezsuita klastrom portása volt, de katonává levén oly vakmerő vitézséget tüntetett ki a törökök ellen, hogy ezredessé lett a császár szolgálatában. Se születése, se nevelése nem levén, nagyon parasztos, de mértékletes, éber figyelmi s fáradhatatlan volt, szerette a népet s ettől viszont rendkívül szeretttetett, mert katonáit szoros fegyelemben tartotta, és igazságot szolgáltatott nekik mindenben, ha igazuk volt. A ráczok különösen félték tőle. A németek azonban jól ismerték milyen jól értett a Dunán használható hajók készítéséhez, maga is fejszét fogott kezébe. Bele elegyedett az erősítésbe is s szerencsétlenségére azt hívé, hogy ért hozzá, azért nem halgatott semmit azon mérnök hadnagyra, kit hozzá küldék, hogy egy erősséget emeljen a tulsó hídfő védelmére. A maga képzelődése szerint csináltatá tehát azt, s neki is készült, hogy védelmezni fogja. Minek

utánna a lovakat legelőre bocsátottam a gyöngyösi, egri réteken, a Duna felé indultam egy kissé későbbben mint rendszeren szoktam, megnyitni a hadjáratot.

Buda felett voltam, midőn egyszerre két futár érkezett hozzám: az egyik Eszterházy altábornoktól, a másik Bercsényi tábornoktól. Az első tudósíta, hogy Kleklesperg tábornok, ki Szatmár átadása óta Budán tartózkodott, 400 lovassal, budai helyőrségi gyalogsággal, néhány ágyúval s a ráczokkal, kik fegyveres hajókon szálltak alá a Dunán, Battyányi megtámadására kiindult. Ez lovas ezrede élén kémszemlézés végett elébe menvén összecsapott vele és ez alkalommal két nehéz zuzást kapván, egyiket az orrán, másikat a lábán, (melynek következtében egész holtáig sánta maradt), visszament erősségébe. (Szándékosan mondtam „zuzás”-t, mert a közhiedelem szerint bőrét a golyó át nem hathatta.) Közeledvén az ellenség, első ágyu golyójával átlukasztá az erősség bástyáját, a puskagolyók pedig egészen szitává tették a mellvédeket, melylyek mögött a gyalogság nem tarthatá magát. Battyányi tehát visszavonult, felgyujtván előbb várát, és miután átment a hidon, az ellenség elégeté a hajókat és visszament Budára. Bercsényi jelenté, hogy az ellenséges sereg vezérlete (mely 6000 dán gyaloggal erősbült) Herbeville tábornokra bízott, hogy ezen sereg Csalóközben táboroz Komáromnál s hogy biztosan állithatja, miszerint szándéka Lipótvárába élelmet vetni, e szerint azt hiszi, jobbra nem használhatnám seregemet, mintha az ellenséget megelőzőm a Vágnál, megakadályozván az eleség beszállítását, s így ezen erősség nem sokára elesnék. Bizonyára nem vehetett volna rá ezen eljárásra, valamint a mult hadjáratra sem, ha nem lettem volna megfosztva minden reménytől, hidamat helyreállithatni, s feltett szándékomat kivihetni. Magamhoz hivatám tehát Eszterházy Dániel altábornokot azon hadtesttel, melylyet vezénylett s elhatározám a Vág felé menni, de egyszersmind (mennyire csak lehet) elkertülni minden nyílt csatát. Seregemmel három helyen mentem át, a Mátrának nevezett hegylánczolon, mely egyenközüleg húzódik ama hires honti, zólyomi és gömöri bányahegyekkel. A Mátra hegység a Dunánál végződik Maros mellett, átellenben a régi és elhagyott visegrádi várral, amazok pedig Sz.-Benedek- és Sz.-Kereszténél tömegükkel a Kárpát hegyek felé for-

dulva. E két lánczolat közt van ama szép és népes völgy, mely Nógrád, Hont és Bars megyékre oszlik. A Mátra hegység Egernél kezdődik, homlokzata, mely a harangodi síkságra néz, Bikknek hivatik s kisebb dombokba megy által, melyeken a jó borsodi borok teremnek. E hegyek alját a Sajó vize mossa, mely Gömör megyében ered s Tarjánnál a Tiszába szakad. Több kisebb a Mátrából eredt patak vágja keresztül ama nagy síkságot, mely Hatvan és Buda között terül, ezek közül valók a Zagyva és Tarna, az első Hatvan alatt foly és Szolnoknál egyesül a Tiszával. Ez egy nagyon csekély földből hányt erősség, a hol helyőrséget tartottam a jászok földje védelmére, kik 5—6000-nyi elég jó csapattal szaporíták seregemet.

Vác püspöki városnál ütöttem táborn, mely Buda felett fekszik, mert még gondolkoztam arról, hogy hidat veressek-e Sz.-Endre végett, hol ráczok laknak. Innen gyalogságommal a Duna melletti szoroson mentem, lovasságomat pedig a gyönyörű legelőkkal és erdőkkel borított hegyeken küldtem át. A podgyász egy harmadik hadoszlopot képezett, melynek Tompánál kellett kijönni a hegyek közül. Kleklesperg, miután hidunkat elégeté, hihetőleg parancsa levén engem figyelemmel kísérni, átellenben haladt. Oly formán szállt táborba két hegy között, hogyha hajókra tettem volna szert és gyalogságot küldhettem volna át, éjjel megtámadhattam volna. Hadoszlopaim Sz.-Benedeknél egyesültek, de ez nem azon hely, melyről feljebb beszéltem. E helyen egy régi római sánczot találtam, melynek szép gyepe lévén megszálltam. Csak 3 napi járatra lévén a Vágtól, melylyet könnyen 2 nap is megtehetünk, meg akartam állapotodni mindaddig, míg az ellenség szándokáról bizonyosat nem tudok, hogy a Vágvidéket nagyon ki ne éljük. Magamhoz hivatám Bercsényit, hogy szándokomat vele közöljem. Mind személyesen, mind hírből elég jól ismertem az öreg jámbor Herbeville-t, hogy oly törvetésről gondolkoztam, melybe kivüle senki bele nem esett volna. Desalleurs marquis Lipótvár állapotáról tett előterjesztésem következtében nagyon helyeslé szándokomat, de nem képzelhelte, hogy Herbeville oly együgyűen belemegy a kelepczébe, mit valóban meg is tett. Miután Bercsényitől megtudakoltatám hadteste állapotát és az élelmi szerekét, melléje adám Le Maire

dandár mérnököt, mivel már Esztergom várát, mely táborhelyünkötől csekély távolságban volt, kikémleltem. Már akkor elhatározám, hogy készülleteket teendek ostromlására. Meghagyám e mérnöknek, vizsgálja meg Lipótvára környékét, rekessze el gátokkal a Dudvág nevű csekély patakot, emeljen a patak és a folyó között egy jó sánczot, vizsgálja meg a gázlókat s nem számítván az áradásra emeltessen ezen helyeken redouttokat. Mindezek jól és idejében végbevitettek. Az ellenség Csalóköz szigetében az az Csaló-közben (il trompeuse) mert bármily termékeny legyen e sziget, ritkán történik, hogy az aratás előtt sürti köd ne lepje el, minek következtében a buza vagy a rozs üszögös lesz, azért közönségesen kétszerest vetnek. Különböztetik, hogy e sziget a Vág és Duna által képeztetik, melynek egy ága választja el a nagyszombati síkságtól. Mihelyt az említett sáncz védhető állapotban volt, megindultam, mert meghallám, hogy Herbeville szinte megmozdult.

Bercsényi tábornok saját szerű szellemében, mely azonban soha a végrehajtásig nem vitte, ajánlkozott, hogy elindul a lovassággal s igyekezik az ellenséget a Duna ágoni átkelésénél sakban tartani, azon utra csalni, a melylyen kívántuk, hogy menjen. Soha sem voltak nagyszertű eszméim az efféle nagyobb csapatokkal véghez vitt vállalatokról, mert nagyon sok rosszat okozhattak, minthogy nem sok kellett csapataim lehangolására, míg ellenben az előny, melyet józanul reménylhetünk nagyon közepszerű lehetett. Azonban ösmervén tökéletesen tábornokomat, ki ha hibázott leginkább tulságos elővigyázata miatt tette s ki az efféle tervekkel csak azért ált elő, hogy a nemzet előtt fitogtassa magát, beleegyeztem.

A szeredi hidhoz érkezvén, egészen a Vág partján táboroztam, mely felőlünk jól fedve van, tulsó partja azonban nagyon fedetlen. Egész gyalogságomat a sánczba vettem, kivéve azon részt, mely a két tüskebokrokkal járhatlanná tett gázló s a lerontott szeredi hid védelmére szükségeltetett. Vártam a történendőkre. Lovasságom előcsapatai Bercsényi tábornok vezérlete alatt délfelé kezdettek megérkezni. Az ellenség 4 óra felé mutatkozott, podgyász nélkül volt ugyan, de számos élelmi szekerekkel. Átellenemben nyugodtan táborba szált a gyepen, mely képzelhetőleg fedetlen s egyenes

volt. Örvendve e hadmozdulaton elkezdém ágyukkal lövetni, melyre felelt; azonban a fák, bokrok, a tér emelkedései s mélyedései nagy előnyünkre szolgáltak, s szemmel láthattuk ágyuink hatását. A Vág és a Dudvág közé ékelte magát. Bizton reményelhetém, hogyha más nap előre nyomulna, sánczomba ütközik; de nem lehettem egészen nyugodt az iránt, valjon az éjjel nem fog-e kisebb csapatokat kémsemlére küldeni, megtudandó, mi történik közte s a vár között, mely oda csak néhány órányira feküdt. Hogy a bizonytalanra támaszkodva, el ne szalasszam a biztos alkalmat, tudatám Bercsényivel, hogy szándokom 4000-nyi válogatott lovast a vecsei hidon átküldeni, 4000-et pedig a sáncznál tartani, hogy napkelte előtt egy órával oldalba vegyék az ellenséget, (ki semmire nem támaszkodhatott) s ez alatt mi pedig szem közt jó nagy zajt ütendünk. E terv oly biztosnak tűnt fel előttünk, hogy szerencsétlenségünkre Bercsényi kívánt kivitelével megbízatni, a balszárnny vezetésére pedig Géczi Gábort ajánlá, ki testvére vala Bercsényi tábornok ezredében parancsnokló dandárnoknak. Szerencsétlenségemre nem tudtam megtagadni Bercsényinek a parancsnoklást, a másikat pedig nem ismervén, azt hívéim hogy oly vitéz és tevékeny, mint fivére. Azon reménnyel kecsegtetém magamat, hogy kívánságom szerinti hadmozdulatot láthatok. Ha Herbeville legalább is csak szekereivel fedezte volna oldalát, kételkedhettem volna a siker felett, de még ezt sem tette, mert szekerei, két csatavonala közt levén felállitva, csapásunkat ki nem állhatta volna. A különített csapatok körülbelöl napnyugta előtt két órával indultak. A jobb szárnynak szakadékokon kellett áthatolni, ellenben a bal minden akadály nélkül nyomulhatott elő. Elhatároztam, hogy hajnal előtt nem teendének támadást. Az általam odahagyott s az ellenség által megszállott szeredi várhoz átellenben levő magaslaton töltém az éjet. Gránátosaim, kik a hidat őrzék, melynek padlózatát felszedték, csak 200 lépésnyire voltak tőlem. Éjfél felé elkezdé az ellenség, (ki mint reggel megtudám 2 század gránátossal erősbült), a hidat megtámadni, s körülbelöl egy óráig mind a két részről heves tüzelés folytatott. Eleinte azt hívéim, hogy ez csak diversio. Egész vonalamat megvizsgáltatám, hogy tudjam, mi történik máshol is; de mindenfelől csend uralkodott s a tűz rögtön megszűnt.

Soha sem tudhattam meg okát az ellenség eme céljának, mely semmire sem vezethetett. Részemről tehát csak azon pillanatot vártam, midőn csapataim megkezdendik a támadást, de hajnalkor még senki sem mozdult és miután egy óra múlva az ellenség Generalmarsot veretett táborában, én is ugyan azt tevém. Nagyon rosszul valék megelégedve, hogy csapásom nem sikerült, azonban nem sokára megvigasztalódtam, látván, hogy az ellenség szép rendben huzódván, egyenest az általam vetett törnek tart. Arra számíték, hogy a balra különített csapat nyomában lesz, és Bercsényi elég korán érkezik, hogy hátul támadhassa meg az ellenséget, midőn ez sánczom elé érkezend, a hol ütegeink miatt, (mely azon esetre ha velem szemközt állana fel, hátulról lödözné), csak egyedül úgy álhatna csatarendbe, hogy nekünk oldalát mutatná. Az ellenség már felül volt táborunkon s még semmi hire sem vala lovasságomnak. Hogy ezen késedelmezőket sarkaljam, utánuk küldém az egyetlen lovas ezredet, melylyet magam körül tartottam. Ez Buday vezérőrnagy ezrede volt, melylyet maga vezetett. Nem sokára egy Dán kapitányt küldött hozzám, ki vadászaton levén elfogatott. Buday egy ritka erdő végén huzódván, csatarendbe állítá seregét, az ellenség egész seregem előcsapatának tartván ezredét, hasonlót tett. Pálffy tábornagy több év múlva mondá nekem, hogy csak azt várták ekkor, hogy egy trombitás fog megjelenni s felszólítja őket a fegyver lerakásra. A folyam mentében huzódtam, hogy ütegeimhez juthassak, midőn egyszerre a szőlőhegyek szakadékaiban a serege nélkül jövő Bercsényi tábornokkal találkoztam, ki arról panaszkodott, hogy annyira késleltették a hegyszakadékok, miszerint csak reggelre érkezhettek a sánczokhoz s hogy Le Maire mérnök nem tartotta czélszerűnek a sánczok kinyitását a lovasság kibocsátására, az tehát a sánczokba hagyatott. Nem tudtam mit gondoljak e hadmozdulatról, de késő volt már helyre ütni a hibát. Az ellenség miután elég soká csatarendben állott, baljával a Dudvág egy kanyarulatára támaszkodván, mely felől bokroktól fedezett sánczunk elől jobbjá egészen szabadon, szemközt pedig ütegünk szakadatlan tüzenek levén kiteve, jobbszárnyával megmozdult és egyetlen hadoszlopban haladt vissza felé azon uton, melylyen jött, hogy a farkasfalvi magaslatokat elérhesse, melylyekről már feljebb a

nagyszombati ütközet alkalmával beszéltem. Nagyon boszorkodtam, hogy két ízben nem sikerült tervem, az még vigasztalt, hogy az erősséget fel nem menthette az ellenség. Nem tehetett egyebet, mint megkísérteni az átmenetet a Dudvágon, mely áradás következtében jókora vízzé növekedett, telve náddal és bokrokkal s mely 3 redoute által védetett, melyek noha egészen elkészülve nem voltak, de még is védhető állapotban valának. De la Mothe ezredes készíteté őket s ő vezénylette ama csekély gyalogságot, mely azokban feküdt.

Mihelyt észre vevém, hogy az ellenség erre hátrál parancsot küldék Eszterházy Antal tábornoknak, ki a sánczokban vezénylett, hogy küldje egész gyalogságát de la Mothe ezredeshez, hogy ez rögtön felállítsa őket a mint érkeznek, s később maga is utánnuk menjen őket vezénylendő. Bercsényi szokása szerint ajánlkozott jóvá tenni, mit véghez vinni nem tudott s hogy nyomában lessz a lovassággal az ellenségnek és megtámadandja, midőn az az átmenetet akarná megkísérteni. Én ez alatt egy magaslaton voltam, honnan az egész mozdulatot láthattam. Az ellenség a sikon haladt, több szük, de nagyon mély árkokra akadt, melylyeken egyedül csak egy hidon mehetett át, s a lovasság békén hagyta. Parancsot parancs után küldék Bercsényihez, és e közben az ellenség előcsapata megközelíté a redoutokat, hová Eszterházy Antal elérkezvén s csak annyi gyalogságot találván mennyi védelmőkre szükséges vala, egészen megzavarodott, s a nélkül, hogy De la Mothe ezredesnek szóllott volna, (ki elhelyzé a csapatokat), egy segéd tisztet küldött hozzám, tudtomra adandó, hogy nem levén elegendő gyalogsága a Dudvág védelmére, vissza fog huzódni, mit valóban a nélkül, hogy parancsomat bevárta volna, megis cselekedett. A mint a nád és bokrok közül, hova de la Mothe állítá őket, előjöttek a csapatok, Eszterházy megvolt lepve számok által. Azt izené tehát ismét, hogy nem tudá, miszerint ily számos csapata legyen s hogy haladéktalanul vissza fog menni. De vissza tértekor az ellenség előhada már átment, vagy legalább elhitétek vele; a nélkül tehát, hogy legkisebb kísérletet tett volna vissza hozá az egész gyalogságot. Ez alatt a lovasság szinte tétlenül viszszaajött. E szerint e két tábornok akarva sem segíthette volna jobban Herbeville-t kikeveredni a kelepceből, melybe önkint

rohant. Bárki más árulást gyanított volna, holett valóban csak vastag tudatlanságuk s határozatlanságuk volt ennek oka. Eszterházy nemcsak habozó volt, hanem megzavarta őt még a fiatal szeleburdi tisztek és segédtisztok csevegése is, kikre nagyon szokott halgatni, mert reája mindenkor legjobban hatott az, ki utolján beszélt. Azonban e tábornokoknak véleményük szerint mindig igazuk volt. Az ellenség bevonulván a lipótvári erősségbe, nem maradt egyéb teendőm, mint elfoglalni az ellenség által elhagyott állódást, jobboldalra a Vágra, baloldalra a Dudvágra támaszkodván.

Ugyan e napon Szirmay a bécsi udvar küldötte érkezett táboromba Pozsonyból, oly előterjesztésekkel, melyeket figyelemre se méltattam. Tudtuk, hogy Herbeville nem maradhat soká az erősségben, noha élelemmel ellátta azt. Már ekkor megmondá Szirmay, hogy az udvar elhatározá Herbeville-t Erdélybe küldeni, mert Szeben, Brassó és a fogarasi vár, hol a németeknek még helyőrsége volt, nagyon szorongattatik, e szerint Herbevillének parancsa vala, semmit sem kockáztatni. Tudtam, hogy csapataim boszorkodtak tábornokaik tegnapi viseletökért, számbeli túlnyomóságukra támaszkodtak s vágyva vágyták a harcot. Haditanácsot tarték, melyben mindnyájan megegygyeztek, hogy alkalmat kell adni az ütközetre, e végre rá kell menni az ellenségre s mihelyt megmozdult, a lehetőleg zaklatni. A nagyszombati sikrás, melylyet meglehetőssen ismertem, nagyon mély szakadások által van átmetszve, s azokat csak egészen közéről lehet észre venni. Ezek védelme alatt az ellenség rendezett serege bizton hátrálhatott, szabálytalanul mozgó seregem elől. Az ellenségnek egy jó utócsapata szembe állhatott volna velem e szakadásoknál. Semmi kedvem sem volt ennek magamat kitenni, noha parancsot adtam az egész lovasságnak, hogy vessző kötegeket (fascines, faschinen) csináljon és vigyen magával az árkok betöltésére. Tulajdonképi szándokom az vala, hogy az ellenséget elvágom Csallóköztől, hol podgyássza volt s egy szép ismert helyet választok csatatérnek. E szerint mihelyt megtudám, hogy az ellenség megmozdult s Nagy-Szombatnak tart, elhánytam a vessző nyalábokat és seregemmel jobbra egy kis félkört kanyarítatván, azt elindítottam, hogy mielőbb kibontakozzunk e szorulatokból. E közben két hadoszlopban

mentünk. A mint kiértünk, megállítám a sereget, hogy vissza helyezhessem a szárnyakat, mert a mint táborhelyünket elhagyók a jobb a bal helyére került. A menet egy kissé erőltetett volt, egész Ciffer nevű faluig, azonban tökéletesen sikerült az ellenséget elvágnom. Másnapra megvizsgáltam a területet is, azt tapasztalám, hogy nekünk való. A falu a központban volt s előtte egy kis patak folyt, mely a sikot vonalunkkal egyenközűleg hasítá át. A falu végén jobbról és balról is egy egy nagy erősen épült s fallal kerített urasági lak volt, melynek mindegyike puska lövésnyire volt a pataktól. Mindegyikben egy zászlóalj és 2 ágyut helyezék. Vonalom a helység mögött illő távolban húzódott egy nagyon lejtősszen emelkedő tisztás hegyoldalban. Kora reggel csatarendbe állítám a sereget s körülbelől 7 óra tájban megláttuk az ellenséget, mely a főúton felénk tartott. Egy magaslatra érkezvén, mely még távol volt a falutól, mihelyt észre vett bennünket, egyenest a hegyeknek tartott, célja volt kikérülni az összetűködést a sikon, s engem szűk helyekre csalni. Nem gondoltam semmit e mozdulatával, mert megelégedtem azzal, hogy podgyászatól távol tartom, és ennek következtében szükségét szenvedend az eleségben. Mert a Fehérhegyek népsége a helyett, hogy ellátta volna, kitelhetőleg zaklatta volna. Elküldék tehát kikérlelni további utját s nyugodtan várakoztam míg tisztábban kivehetem szándékát. Nem tudám, hogy Ocskay, ki elég jó katona volt s a vidéket jól ismeré és kinek a seregben nagy hitele volt, felkeresé Eszterházy Antalt, ki a balszárnyon parancsnokolt Ebeczky dandárnokkal és több más tisztekkel, rábeszélendő e tábornokot, hogy tömegesen menjenek Bercsényihez s igyekezzenek rávenni, hogy nekem az ellenség felé teendő mozdulatot ajánljon. Ezen egyszerű előterjesztés elegendő volt az elsőnek, hogy beleegyezzen, a másik szinte ily alkalmakkor örökké habozó levén, könnyen reá ált. Mindnyájan hozzám jövének s megnyerék pártjokra udvarmesteremet Otlíkot is, ki hajdan híres tiszt volt s Tökölyi karabélyosainak ezredese, nálom is e minőségben szolgált az első két hadjáratban. Bercsényi előmbe adá, hogy e tisztek, kik vele jöttek ismervén jól a vidéket azon véleményben volnának, hogy megkell támadni az ellenséget, mert látván hogy az kerül bennünket, csak így lehet arra kényszeríteni, hogy

a hegyekbe vesse magát. E beszédet megvalloam türelmetlenül halgattam; bármily fiatal voltam azonban, mégis birtam anyyira uralkodni magamon, hogy hidegvérileg megmondhattam nekik, hogy türelmetlenségök s nyugtalanságunk nagy kárunkra lehet; hogy a vidék tele van szakadásokkal, hogy nekünk sok idő kell míg csatarendbe állhatunk, hogy a szaggatott terület a kivált lovassággal tulnyomó seregnek mindenkör hátrányára van s hogy csak úgy győzhetünk a németen, ha bekeríthetjük s végre, hogy jelenleg tudjuk, hol vagyunk, de nem tudhatjuk, mily vidékre juthatunk előnyomultunkban s hogy csak vizsgálják meg azon területet, melylyen előnyomulni akarnak, bizonyosan megváltóztatják nézetüket. Azt hittem megnyugodtak feleletemen, azonban nem sokára vissza jöttek. Nem kívántak többé előnyomulni, mert meggyőződtek arról, mit nekik mondék, de azt ajánlák, hogy azon lejtőn, melyen csatarendben állánk felfelé balra huzódjunk. Okoskodásaikat azzal támogaták, hogy a sereg zúgolódik, megunván, miszerint tespedni hagyják a nélkül, hogy a futó ellenség üldözésére vezetnék, s így elszalasztjuk az alkalmat valamely francia szabály miatt, melyre a nemzetnek nincs hajlama, mert lelkülete cselekvésre ösztönzi s a hosszú várakozás ellenkezik tüzével, így tehát minden esetre kell valamely mozdulatot tenni. Álokoskodásaiknak itt csak legkisebb részét hozám fel. Nem tudom azért-e, hogy túlságosan követelték, vagy azért, hogy fiatal levén nem birtam elég lelki erővel ellen állhatni tolakodó tanácsaiknak, bele egyeztem, akár az egyik, akár a másik okból, végre magukkal ragadtak. Megtartván csatarendünket, balra huzódtunk. Ellenszenvem volt e mozdulat ellen, mert belső meggyőződéseim ellen cselekedtem s nem merem állítani, hogy nem kívántam bár megverettetnénk, hogy megmondhassam nekik, hogy igazam volt. Végig mentem vonalunkon, hogy megvizsgáljam az előttünk levő területet, folytonosan felfelé huzódván, mint egy félmérföldnyire, a midőn hírül hozák, hogy a két első vonalnak előhada felérván a hegytetőre, azt tapasztalák, hogy a tulsó oldal fellette meredek s a lovasság által semmi esetre sem használható. Azonnal megvizsgálám helyzetünket. Azon hegynek teje, hova észrevétlenül feljutottunk elég magas volt s egy nagyon ritka erdővel borítatott. A leszállás tökéletesen kivi-

hetetlen volt, alatt széles völgy terült, mely sűrű erdővel volt borítva és így balszárnynak eléggé volt fedezve. Vonalunk előtt nem volt oly meredekség és a hegyalján egy Pudmaricz nevű falu feküdt, ezen oldalról a völgy egy kis tavacska által volt elzárva, melynek egy nagyon szűk gátja volt s bokrokkal és fákkal volt körülveve, belőle egy kis patak csörgedezett, mely egy mocsáros réten keresztül egészen vonalunk hosszában folyt. Átellenben hasonló volt a vidék, csak-hogy magasabb, az egyik hegytető a másiktól nem volt távolabb egy ágyulóvénél. Seregem központjához átellenben egy malom állott, honnan könnyen feljuthatni az átelleni hegyre egy két domb között vezető uton. Kifáradva a nap hevétől, még inkább azonban a tolakodó okoskodásoktól, leszáltam a tetőn levő fák árnyékában, honnan egész vonalamat végig láthatám. Nem sokáig voltam ott, midőn éppen átellenben az ellenséges lovasság egy hadosztályának elejét láttuk mutatkozni. Azon uton volt, mely a faluba s az erdős völgybe vezetett. Az okoskodók azonnal körülvettek s azt ajánlák, hogy egy dandár gyalogságot vessek azon erdőbe, melyet ők jól ismernek, a lovasságot pedig küldjem az ellenség sarkába. A tanács a gyalogságot illetőleg, czélszerűnek tetszett volna előttem, ha ügyes tiszteim lettek volna s ha tisztábban átláthattam volna az ellenség szándokát, ki ekkor megállott. Mégis kiadtam a parancsot a gyalogságnak, de alig indult meg a dandár, midőn észrevettük, hogy az ellenség visszahúzódik és átellenünkben a hegy mögött kezd kiterjeszkedni. Megállítam tehát az említett dandárt s meggondolván, hogy az ellenség ágyuzhatna ránk, egész gyalogságomat leszállítam és hogy fedve legyen, a tó körüli fák és bokrok közé helyezém, és minthogy hátunk mögött két domb között egy mélyedés volt, mely arra látszott alkotva lenni, hogy a lovasságot fedezze az ágyuk elől, vissza huztam balszárnymat, hogy oda helyezzem, várván, míg ez alatt kivehetném az ellenség valódi szándokát, melyet nem akartam, de nem is birtam volna megtámadni jelen állásában.

Bercsényi hozzám jöven, jelenté, hogy a fent említett terv szerint Csáky tábornokot a Réta dandárral előre küldé s hogy a lovasságnak nagy fáradságba került átjutni a réten, mely nagyon süppedős. Rendeleteimet tudtára adván és meg-

parancsolám neki, hogy foglalja el az egy üteg által védett malmot, melylyet de la Mothe ezredes az oda vezető mély uthoz átellenben állított fel. A tábornok egész őszinteséggel megvallá, hogy semmit sem ért a gyalogság vezetéséhez. Mint-hogy ez nem arra való idő volt, hogy alkalmatlan, meggondolatlan tanácsát szemére vesse, meghagyám neki, hogy a lovasság jobb szárnyával forduljon rögtön vissza és igyekezzék az ellenség balszárnyát túlszárnyalni, hogy azon esetre, ha az átakarna jönni, oldalba vetesse. Ugyan ekkor egy segéd-tisztet küldék, hogy a legközelebbi gyalog dandárt a patak hosszában állítsa fel, hogy a lovasság hátrálása ez által könnytessék; a mire vártam, valóban be is következett. Lehet, hogy ezen parancsot vagy a dandárnok értette rosszul, vagy a segédtsízt nem magyarázta meg jól, de oly rosszul hajtattot végbe, hogy korán menvén a gyalogság, legkevesebb hasznunkra sem szolgált. A hegy tetőn más ellenséget nem láttunk, mint az először látott lovasság zömét. Azt hívé, hogy vonala hátul van felállítva, hogy eltűkolhassa s kierőszakolhassa az általunk elhagyott sikon át szándéklott mozdulatát a csallóközi podgyászhoz jutni. Csáky tábornok dandárával hamarabb vissza tért, mint azok, kik különítését tanácslá, gondolták volna; azon lovas századok, melylyek követték, feltartóztattak és ágyuink által vissza tért kényszerítettek. Lovasságom balszárnya, mint már emlité, fedezve volt. A hegytetőn csak azon lovassági osztály állott, mely előőrsi csapatokra volt felosztandó, midő az ellenség egyszerre ágyukat szegzett ki ütegtükhöz átellenben. Ekkorig még a fák alatt valék, midő észrevevé, hogy az ellenség legelső tüzelése némi zavart támasztott e csapatban, vágatva siettem, hogy a rendet helyre állítsam. Utközben jelenték, hogy egy ellenséges zászlóalj közelg a malomhoz, azt elfoglalandó, és hogy benne nincs gyalogság, mely védelmezhetné, mert ama dandár melyről feljebb beszéltem, túl ment ezen álláson. Azonban Andrásy György tábornok, ki a gyalogság jobb szárnyán vezénylett, észrevevén ezen hibát, vissza hozta azt és élére álván, kardal kezében vissza szorítá az ellenséget. Csapatja azonban átkelvé a patakon, felette nagy tüzzel rohant elő s nem levén eléggé zárkozva, nem sokára visszaveretett. Az őrségre szánt lovasság tisztei látván a gyalogság e mozdulatát, nagyon rossz-

kor s felette nagy hévvel mozdultak meg s nem tudván oly gyorsan mint kívántak le ereszkedni a lejtőn, megáltak. Mind ez az üteg körül történt, a hova e pillanatban érkezém ezen heves mozdulatok s rögtön megállásuk által egy nagy csoport aláakult csapatok közé. Ezen mozdulatok által nagy porfelleg támadott, melylyet a dühös szél a hátul levő lovasság felé hordott. E pillanatban leesett süvegem, mi által feltartóztatva valék, várván míg felveszik, midőn apródom visszaadám, figyelmeztetett, hogy ama csoportnak vége ingadozni kezd. Siettem, hogy eléje kerülhessek, midőn nagy csudálkozásomra észre vevém, hogy lovasságom nem a legjobb rendben jobbra huzódik. Vissza állítám tehát, de az oly ritka sorokat képezett, hogy a futók átmehettek, a kiket már majd mindenki kezdett követni. Mindég azt képzeltem, hogy a napot elhomályosító porfelleg lehetett oka ezen általános felbomlásnak, képzelém, mondtam, hogy a jobb szárny, hol Bercsényi volt, látván a port feléje huzódni, azt hívé, hogy az ellenség áttörvén balszárnymat, feléje fordult, s ennek következtében elhagyá állását. Valóban nem mondhatom, hogy több ellenséget láttam volna mint azon tömeget a hegyen, és ama zászlóaljat a malom körül. Gyalogságom könnyen vonult vissza, mert a völgyben nem volt por s a terület is kedvezett neki. Az ellenség kellemetesen meglepetvén ezen váratlan, Herbeville által nem is álmodott visszavonulástól, nem is gondolt üldözésünkre. Vezetőm egy borzasztó kerülőt tettetett velem ez éjszaka, átmentünk a Duna azon ágán, mely a Csalóközt elválasztja a siktól és másutt ismét vissza mentünk, hogy a vecsei hidhoz juthassunk, a hová virradóra meg is érkezünk. Átláttam e szerencsétlen napon, mily befolyása van a szélnek és pornak a csatára. Nem lep meg, ha azok, kik még hasonló körülmények között nem voltak, nem képzelhetik; mert azt csak ugyan látni kell, hogy nem lát semmit az ember. Megvallom őszintén, hogy e szerencsétlenséget kikerülhettem volna, ha szilárdul ellent állok a tolakodó s szemtelen tanácsadóknak; de ehez tapasztalatokra támaszkodó vezéri biztosság kívántatott volna. Mind az, a mit mondtam, vagy tettem hasonló alkalmakkor ellenkezett a nemzet szellemével, szokásaival s a harczzróli fogalmaival. Rólam az események után ítéltek, melynek okai a tudatlanságban rejlettek. Nyel-

nem kellett azok okoskodásait, kik azt állíták, hogy meggon-
dolatlan csatázó vagyok, hogy a francziák elveit s tanácsait
követem, melyek a nemzet szellemével ellenkeznek. Mások
meg sajnálkoztak rajtam, hogy a háborura nézve szerencsét-
len csillagzat alatt születtem, s talán ezeknek volt leginkább
igazuk, mert volt valami fátumszerű hadviselésemben. Cae-
sárnak, a nagy hadvezérnek commentárjait olvasván, a gallok
szellemét találtam fel a magyarokban. Ugyan azon szellem
volt azokban és emezekben. De az igazat megvallva a csá-
szár tábornokai között nem akadtam Caesarokra. Herbeville
élelmet vetett Lipótvárba, elfoglalta a redeoute-okat, megnyert
egy csatát, a mint előadám. Láttam őt átmenni a pusztákon,
láttam sánczainkat erőszakolni s hogy foglalá el Erdélyt, azon-
ban benne semmi Caesari tulajdonokat nem fedezhettem fel.

A pudmericzi csatavesztés semmi hátrányára nem volt
ügyünknek. Az ellenség Csalóközbe vette magát, erdélyi ut-
jára készülendő. Magam pedig a nyitrai várba mentem, mely
félnapjára járásra fekszik a Vágtól, hogy a gyalogságot össze-
szedjem. Mihelyt egygyütt volt a lovasság, Bercsényi meg-
kért, hogy a Morva határokra mehessen vele. Bevett néhány
várat, s 500 foglyot küldött hozzám az austriai és morvaor-
szági katonaságból. Láthatta ebből a bécsi udvar, hogy tábor-
nokai szétszórják ugyan seregemet, de tönkre nem teszik.

Meghívó leveleim szétküldettek minden megyéhez. Kö-
veteiknek szeptember 1-én kellendett összegyűlniök Szécsény-
ben. Főkép két okból hívám össze e gyűlést. Először, mert
a császárnak küldöttei mindenfelől azon hirt terjesztették, hogy
a béke (minthogy József császár nagyon hajlandó reá), könny-
nyen létre jöhetne; de az én és Bercsényi magán ügyeink
akadályul szolgálnak. Minthogy pedig e szerencsétlen csaták
még inkább óhaj tandóvá tevék a békét, e vélemény lassacs-
kán terjedni kezdett a nép között. Azt akarám tehát, hogy
az érseknek s a többi küldöttnek hatalmában álljon számot
adni a gyülekezetnek, megbízatásukról. Második oka volt es-
kümm, melylyet a protestansok küldötteinek tettem a mult év-
ben Gyöngyösön, t. i. hogy összehivandom a rendeket és
végre hajtandom, mit azok, követeléseiket illetőleg határozan-
danak. A kalocsai érsek velem volt Nyitrán, Bercsényi tábor-
nok is visszatért a Morva határokról. Mindnyájan elindultunk

Széchény felé. Soha sem tűnt fel előttem jobban, hogy az egyenesség a legnagyobb ügyesség, mint e gyűlekezetben. Az uton Bercsényi kocsimban ült, nagyon szeretne volna ismerni nézeteimet, e gyűlést illetőleg, s leginkább hogy mily alakot kívánok adni neki. Semmi egyéb szándékom nincs — felelém neki — mint részt venni benne, mint honpolgár, szavazni és határozatait végrehajtani. De mennél őszintébben beszéltem, annál kevesebb hitelt adott szavaimnak. Beszédem nem tetszett előtte természetesnek, saját gondolkozási módja szerint ítélvén. Végre panaszkodni kezdett, hogy megváltoztam irányában és kevés bizalmat helyezek benne, mindenkép csűrte csavarta kérdéseit és szerencsétlen következményeket jövendölt, ha megmaradok tervem mellett. De beszélhetett akármit más feleletet nem kapott, mert valóban mást nem is adhattam.

Valamennyi megyék és sz. k. városok követei, kivéven 4 vagy 5 várost, melyben német helyőrség volt, megjelent ezen gyűlésen. Egy nagy sátort ültettem szállásomon kívül a gyűlés számára. A megnyitás Veni Sancte-vel történt, melylyet az egri püspök celebrált. Az első ülésben megköszöném a rendeknek, hogy hozzám csatlakoztak és támogattak erőfeszítéseimben, melylyekben, hogy a nemzetet az idegen járom alól felszabadítsam, 3 év óta fáradoztam; hogy boldognak érzem magamat miszerint annyira vittem ügyünket, hogy szabadon tanácskozhatnak érdekeikről, hogy a háboru alatt semmit sem mulasztottam, mi jó és szabadságainkkal egyező békére vezethetne, melylyekért már annyi vért ontottunk, hogy a császár küldöttei jelen vannak, számot adandók a rendeknek a császári előterjesztésekről, melylyekről ítéletet hozni a gyűlekezetet illeti, mert ezután csak úgy jelenek meg, mint bármely más országnagy, vagy inkább mint a rendek javáért buzgó polgár, s hogy így ezennel leteszek minden hatalmat s tekintélyt, melylyel ekkorig nékem egyenkint letett hűségi esküjök, rám ruházott; hogy nem akarok sem tervezni, sem eléjük szabni semmiféle rendet, mely szerint a gyűlések tartandók lennének, hanem a szerint cselekszem, a mint ez ügyben közakarattal határozandanak a rendek.

Bevégezvén ezen nyilatkozatomat vissza vonultam sátoromba. Magamhoz hívatám Erdélyből Forgács tábornokat is,

hogy ne legyen panassza. Minden tábornok és országnagy jelen volt és minthogy tudták, hogy a templomok visszaadása ügyét legelőször fogják előterjeszteni a protestánsok, azt határozzák, hogy elvetik. A papság nagyon sürgette ezen urakat, kik mindnyájan buzgó katolikusok voltak, hogy ezen ügyben valami határozott lépést tegyenek. Más részről Szirmay és Okolicsányi a császár küldöttei a lutheránusokat bujtogatták, kik Tökölyi visszajövetelét ohajtották s arra törekedtek, hogy az országnagyokat és nemességet, elválasszák két külön kamarára, mint ez az országgyűléseken történni szokott. Ezen pártnak szándoka volt egy szónokot vagy inkább nemességi Marschallt kinevezni, a ki ezen országban Personalisnak neveztetik, az az a király személye képviselőjének. E választásnak Radvánszkyra kellendett esni, kit mint föllebb említém Erdélybe küldtem Pekryvel. E pártbeliek mindnyájan kora reggel a sátorba mentek és rövid értekezés után előmbbe kívántak bocsáttatni, és Radvánszkyt mint a követek által választott Personalist mutatták be. Hallották — felelém nekik — tegnapi nyilatkozatomat: hogy csak úgy akarok jelen lenni a gyülekezésben mint polgár és hogy nem engem illet elvetni azt, a mit a rendek gyűlése a közjóra határozott vagy határozand. Az országnagyok megtudván, hogy minő gyűlés tartatik a sátorban, az egész papsággal és valamennyi katolikkussal Bercsényi grófhhoz mentek, és nagyon meglepettek s megijjedtek, midőn azt hallák, hogy én Radvánszky megválasztatását megerősítém. Tömegesen hozzám jövének s előterjeszték, hogy méltóságuk ily szembetűnő sérelmébe és a nélkülök történt választásba soha nem egyeznek. A mennyire lehetett megnyugtattám őket, mondván: mindjárt meglátják a gyűlésben, hogy áll a dolog. Midőn megtudám, hogy a követek már összevgyülekeztek, magam is oda mentem, kísértetve a főpapok és nagyok által és mindnyájan helyet foglalván előadám, hogy ugyan azon véleményben vagyok, a mint tegnap nyilatkoztam s azért jöttem most, hogy ezt bebizonyítsam, mert midőn ma reggel tudomra adták, miszerint a követek kamarája Radvánszkyt Personalisnak választotta, s midőn azt kívánták tőlem, hogy a választást megerősítsem azt felelém, hogy nem engem illet félre vetni azt, a mit a rendek határoznak, és e szerint nagyon szeretném magam is, ha megtudnám, mikép rendezendik a

gyűlések tartását. Alig végzém beszédemet, midőn egyszerre általános morgás támadt azok ellen, kik a papság, országnagyok és a követek távollétében merik maguknak tulajdonítani a rendek kiváltságait, hogy ők el nem ismerik soha méltóságát, melylyel egy töredék által ruháztatott fel, és hogy végzést kell hozni azok ellen, kik ily merényletre vetemedtek. Radvánszky és párthívei ezen nyilatkozattól, mely nagy izgatottság közt tétetett, nagyon megijjedtek. Hogy szélsőségekre ne hagyjam jutni a dolgot, ismét szólottam: elmondván mennyire csudálkoztam Radvánszkynak ily módoni megválasztatásán, és látván, hogy a rendeknek nem volt része benne; én, részemről mint magán személy szinte kárhoztatom, hogy ezen közbejött eseményből kitűnik annak szüksége, hogy általános gyűlésben határozzuk el, miként tartassanak a gyűlések, miként tétessenek indítványok és miként adassanak ki a határozatok, s nem akarván korlátozni ez ügyben senkit, visszavonulok, nehogy azt mondhassák, hogy a közjólétnél céljaim is vannak, és valóban el is hagyám a gyűlékezetet.

Távoztam után senki sem beszélt többet Radvánszky mellett: azonban a lutheránusok maguk kezdetek szónokolni egy főnök szükségéről, és hogy ezen főnök nem lehet más, mint én. Bercsényi gróf ezen indítvány támogatására egy hosszú beszédet tartott; azonban bebizonyítá, miként szükséges, hogy azok, kik főnököt akarnak választani, először magukat képesítsék a választásra. Bizonyos ugyan, hogy a gyűlékezeti az egész ország tekintélyével fel van ruházva, de minthogy azok, kik az első méltóságokban és hivatalokban vannak, nincsenek jelen; ha országgyűlést akarunk tartani, ezek helyett másokat kellene választani; mi azokat, kik jelenleg bírják e hivatalokat s kik közül többen akarattuk ellen tartóztatnak Bécsben, tökéletesen elidegenítené tőlünk. És mint-hogy a császár előterjesztéseket tesz, nyilvánítván, hogy orvosolni akarja a nemzet sérelmeit, királyválasztásról sem lehet szó. E szerint legjobban cselekednénk, ha a lengyelek szokásait követnénk, mert ezen nemzet szabad és féltékeny szabadságára. Náluk közönséges dolog kölcsönös eskü mellett összeszövetkezni és főnököt választani, kinek vezérlete alatt dolgoznak azután sértett szabadságaik visszaállításán. Ő tehát azt hiszi, hogy a szövetkezett rendek czime leginkább

megfelelne célunknak; a marschall czim azonban, melyet a lengyelek használnak ily alkalomkor, ellenkezik születésem- és fejedelmi rangommal. Az egész gyülekezet helyeselte Bercsényi gróf előadását és rögtön egy bizottmányt nevezett ki mind a 4 rendből, melynek feladatául tűzte kidolgozni, hogy a választandó főnök minő méltóságu legyen, és minthogy e fölötti véleményemet előlegesen meg kellett tudniok, nekem előterjesztést tegyen. A követek előmbe bocsátatván előterjeszték tanácskozásuk eredményét, melyre azt felelém: hogy a szövetkezett rendek minősége nagyon rá illik jelen helyzetünkre, mind a kül-, mind a belviszonyokat illetőleg, és azt hiszem, hogy célszerűtlen lenne, ha a választandó főnök czime inkább azt fejezné ki, hogy a rendek szolgálja, mint ura, hogy szükséges melléje bizonyos számú tanácsosokat adni senatori minőségben. Három napig vitatkoztak e tárgy fölött, a bizottmány naponként jelentéseket tett a gyűlésnek. Végre megegyeztek abban, hogy a főnök czime a magyar nyelv szelleme szerint oly fejedelmet fejezzen ki, ki vezérel, vagy jobban mondva: a szövetkezettek vezérlő fejedelmének feleljen meg, mit a latinok a „Dux“ szóval fejeznek ki. Ezen tervet helybenhagyám. Abban is megegyeztek, hogy a senatorok száma 24 legyen; de azt akarták határozottan, hogy én nevezzem ki őket. Ezen indítványnak 3 napig ellene szegültem, mert tudtam, hogy nagyon sokan vannak, kik e méltóságra vágyódnak; és minthogy csak 24-nek teljesíthetném kívánságát, a többiek elégedetlenek lennének. Látván azonban, hogy a rendek soha meg nem tudnának egyezni a választáson, nyilvánítám, hogy örömet fogom kinevezni őket azok közül, kiket a rendek, mint e hivatalra érdemeseket fognak ajánlani. E célra végtére készítettek egy catalogust. Ezekután végtére kikiáltottak „Dux“nak és a szövetségesek főnökének, az-egri püspök misét mondott s én letevém kezébe eskümet, az előadott formula szerint; és a nemzet régi szokását utánózván, mely szerint főnöküket paizsra emelték, a főbb urak által fölemeltetém. A főpapok, senatorok, országnagyok, megyék és városok követei mindnyájan engedelmeségre, hűségre és a szövetséges rendek határozatának megtartására esküdtek. Ezen cselekvényről szóló oklevelet 3 példányban adák ki, melylyet mindnyájan aláírtak és megpecsé-

teltek, az egyiket nekem kezeimbe adák, a másikat Lengyelország primássának levéltárába tették, a harmadikat pedig leginkább a protestánsok sürgetésére a hannoveri választó fejedelemnek, ki most már angol király I. György név alatt, voltak küldendők. Midőn a követek visszatértek megyéikbe, minden megyében egy külön jegyzőkönyvet készítettek, melybe beiratván a szövetkezési oklevél, minden nemes aláírta nevét és rányomta pecsétjét. Ezen könyveket a megyék s a sz. k. városok mindnyájan hozzám küldék; és valóban levéltáromban őriztetnek.

Nagyon hatott rám a nemzetnek e szeretete és bizalma, melylyet ez alkalomkor tanusított korlátlan hatalommal ruházván fel a politikai, hadi és pénzügyi ügyekben. A senatus a politikai ügyekbe csak kérttemre avatkozott, tekintetbe vévén, hogy halandó vagyok s hogy a túlságig korlátlan hatalom idővel kárára lehetne a rendeknek. Semmi sem esett nagyobb terhemre, mint eleget tenni a protestánsok követeléseinek. A reájuk nézve kedvező törvények végrehajtását kívánták és a nagy-szombati szerződésben (melylyet I. György ősöm kötött Ferdinánddal s melylyet az ország megerősített, és a Corpus Juris-hoz csatolt,) megnevezett 90 templom visszaadását kívánták. E templom némelyikével járó alapítványok és javadalmak minden párt vágyainak céljául szolgáltak. Az említett békekötés óta több városok és falvak visszatértek egyházunk keblébe; szükségtelen és képtelen lett volna ezen templomokat visszaadni a protestánsoknak; ellenben más helyeken találkoztak plébánosok, kiknek sem hallgatóik, sem vallásunk szerint áldozó néptük nem volt; mindazáltal ezen plébánosok élvezték a dézmák jövedelmét, mi ezen plébániák átadását nagyon nehezítette. A felosztás által nem lettek volna elégségesek mind a két vallásbelieknek. A helybeli uraságok szinte akadályul szolgáltak, mert mindenik a maga vallásabeli papot szeretett volna. Azon erőszakoskodások, miket a németek uralma alatt a mi papságunk elkövetett, gyűlöletessé tette a másik pártbeliek előtt. És valóban azok nagyon hozzá voltak szokva ehez, és uralkodni akartak. Az ország ezen első rendét kimélnem kellett vallási, igazsági, valamint politikai okokból; de igazságot kellett szolgáltatni amazoknak is mind a törvények, mind az általam letett eskü

értelmében. Végre nagy keserűség uralkodott a két párt között, mi a megnyugtatót nagyon nehezítette. Igaz ugyan, hogy a bizalom, melylyel személyem iránt viseltettek, nagy segítségemre volt; azonban ez nagy fáradságomra történt: mert azt akarták, hogy mindent magam végezzek. Tervem volt rávenni a protestánsokat, hogy elálljanak jogaik törvény szerinti követelésétől, s hogy barátságos egyezkedést kísértsenek meg, mely egyedül a lelkiismereti szabadság, s minden vallásnak szabad gyakorlatán alapszik. Hosszas okoskodások és rábeszélés után végre kivihettem szándékomat. Meg lévén alapítva ezen elv, minden megyének követői egyenkint jöttek hozzám a jelenlevő nemességgel. Mindegyik előadta nézeteit és sok szószaporítás után megegyeztettem őket. Igaz ugyan, hogy sokszor négy óra folyvást sem nyugodott nyelvem. De ezen kényes és szövetségünkre veszélyes ügy, a pártok tökéletes megnyugtatóásával és megelégedésével, 3 nap alatt befejeztetett. Igaz ugyan, hogy papságunk nyilvánosan nem helyeselte, de négyszem közt mindenik elismerte, hogy minden vallásunk sérelme nélkül végeztetett. A mi a császárral békét illeti, világosan kimutattam a gyűlés előtt, hogy nem magány érdekek miatt hátráltatott. De azonkívül, hogy semmi komoly szándékot nem találtam a császári előterjesztésekben, nem is akartam magamnak tutajdonítani azon hatalmat, hogy a rendek nevében megkössöm a békét s hogy ennekutánna is nem szándékom a senatustól függetlenül alkudozni. A békealkudozásokra biztosokat neveztem ki.

Míg ezen nevezetesebb pontok felett vitatkozáink, a bécsi udvarnak azon szándéka, hogy Herbeville-t egész seregével Erdélybe küldi, napról napra jobban látszott valószínű s a hadi tudomány elvei szerint tekintve bármily nagy agyrémnek tetszhetnék is, nem kételkedhettem többé ezen vállalatában, mert a sereg elkezdett a Duna mentében lefelé húzódni, Budánál átkelendő. Ezért Forgács tábornokot vissza küldém Erdélybe, hogy sarkalja a tanácsot parancsaim végrehajtására, s ha az szokása szerint késedelmeskednék, hordasson össze a határookra élelmi szereket, és gyűjtsön néhány ezer utászt, ez esetben mindenben saját akarata szerint cselekedvén. Ezen tábornok jelentése szerint egyedül két ut volt, melylyen egy sereg Erdélybe juthat, az egyiknek neve Kari-

ka, melylyet de la Mothe ezredesnek kellett elsánczolni, a másik Zsibónál, melynek őrzését Damoiseau-ra bízta, ezek védelmére el kellett vinnem magyarországi seregeimet is, hogy az erdélyiek folytathassák Szeben ostromát. Károlyi elindult, hogy lovashadtestét összeszedje a Tiszán túl s hogy ellenállhasson a németeknek átkeltüknél, felégetvén előttök mindent s egész Erdélyig nyugtalanítván őket. Battyányinak ugyanezt kellett volna tenni Budától Szegedig, a hol a németek átkelendők voltak. Egész idáig a német seregnek homokos és kiszáradt vidékeken kellett haladnia, a hol csak a mélyebb helyeken terem széna s csak ott lehet kutakat ásni, mert azon kis tavak vize, melylyek itt-ott szétszórva találtnak, oly keserű és sós, mint a tengervíz, még a barmok sem isszák meg. A mélyebb helyek dombok által vagy inkább homokbuczkák által vannak körülvéve, miket a legcsekélyebb szél szétszór és más helyen hord össze. Legalább 7 vagy 8 nap kellett, hogy e pusztaságon áthaladhasson. Ama 3 nagyobb város: Kecskemét, Körös és Szeged lakói parancsot kaptak elköltözni az ellenség közeledtére. Battyányi ösmerte ezen síkságot. Ezen homokbuczkák, melylyekkel tele van a síkság, a lesre nagyon alkalmasok. Mert táborozni szükségképpen a mélyebb helyeken lehetett, csak ily helyeken lehetvén a lovaknak és marháknak eleséget találni. Semmi sem volt tehát könnyebb, mint az ellenséget megelőzni s annyi tört vetni, a mennyi tetszett, de mindezekből semmi sem történt. Battyányi nem mulasztotta el különféle hadjáratival tervekkel előállani, de mindenkor gördültek elé akadályok, melylyek miatt azokat ki nem vihette. Bercsényi tábornoknak a Vágnál kellett vezényleni, hol ágyuk hiányában nem kezdvén ostromot, nem tehetett egyebet, mint hogy Austriát és Morvaországot háborgassa. Eszterházy tábornoknak alattam kellett maradni, még rendbe hozom az ügyeket Szécsényben, honnan a gyűlés csak octoberben oszlott szét. Erdélybe kellett vezetni a sereg zömét. Annyi bizonyos, hogy a szövetség nemzeti közszellemet teremtett s felébreszté szabadságszeretetét, melylyet megizlelni kezdett a nemzet. Bercsényi azonban nagyon neheztelt, hogy érdekében semmi sem történt a gyűlésben. Ezt hallgatásomnak tulajdonítá, én azonban eszébe juttatám, a mit már neki mondtam, hogy szándokom

volt semmit sem indítványozni a rendek előtt, hanem csak egyszerűen végrehajtani a határozatokat. Különben is első világi senatornak neveztetvén ki s mind a legöregebb tábornok bárhol ő parancsnokol; — ezen kívül ő választatott a békebiztosok főnökéül, mi mindenesetre a nemzet bizodalma mutat. Ugy látszott, megnyugodott, de bensőképpen nem volt megelégedve. A mi a császár követeit illeti, ezek tanúi voltak mindenkor a történeteknek. Megbizattak, hogy tudósítsák küldőjüket, mikép a szövetkezett rendek rám bizván a hatalmat a senatussal egyetértőleg békét kötni, utasításokat adtam Bercsényinek, hogy vigye az alkudozási ügyeket távollétemben. Mindezeket így elrendezvén elindultam Szécsényből, s a mennyire emlékszem, az ellenséget 15 nappal megelőztem.

Elmondám föllebb mit tett Battyányi, midőn az ellenséget Szegedig kísérte, a hol az átment a Tiszán. Károlyi a folyam tulsó partján fogadta, a terület mindenben kedvezett neki, mely a Tisza és Körös között fekszik. E vidék nem homokos, hanem mindenfelé egyformán termékeny s a hosszan nyuló emelkedések által mintegy barázdára vannak szegdelve, mélyebb helyek rendkívül magas füvek és náddal vannak benöve, mert az eső és hólé e helyeken megállván, mocsárokat képez, melylyek nyáron át kiszáradnak, és a vadállatoknak szolgál tanyául: mindennemű vad bőven találhatik e vidéken. — Azonban Károlyi sem működött különben mint Battyányi, csapatai néhány elmaradókat s beteget fogtak el az ellenség közül, mert az ellenséges sereg nem evett mást, mint (vasból készült) kis kézi malmokban őrlött gabonából sült kenyeret. A foglyok jelenték, hogy a rosszul őrlött gabona gyomrukban erjedésbe megy át, felfújja a beteget és megöli. A németek arra számítottak, hogy Debreczenben, mely nagy és népes város, kiheverik, de pusztán találák és a malmok is elvitettek előlük.

Ha mindazon biztatások, melylyekkel Forgáts Szécsényben kecsgettetett, valók lettek volna, úgy Egregy falunál, mely a Karika nevű hegyszorulat legmagasabb részén fekszik, élelmi szereket s utászokat kellett volna találnom. De az ott talált seregem gyakran a kenyérnek is szükében volt, azon felül még egyetlen egy sáncznak biztosságára sem lehetett számítani. A tábornok a hibát a tanácsra tolt, nekem pedig

sem időm, sem kedvem nem volt vizsgálatot rendelni, hanem helyre kellett hozni a mulasztásokat s a naponkinti élelemről gondoskodni. Az erdélyiek gyanúsítani akarták Forgátsot előttem, azonban keserűség uralkodván a pártok között, azon voltam, hogy a kitörést megakadályozzam.

Azon hegyek, melylyek Magyarországot Erdélytől elválasztják a sólyomkői vártól, hol a Körös folyam ered, egész azon szegletig, mely a Mármarosi hegyeket képezi Meszes és Emberfő hegyeknek neveztetnek. Erdély felől magas erdőkkel borítvák s azt lehetne mondani, mintha három egymásután emelkedő sánczot képeznének, tetőik oly közel állanak. A legmagasabb hegyeknek oldalai nagyon meredek, szagatottak és sziklások s források által vannak át szelve. A mérnökök figyelmeztettek, mily nehézségekkel jár a Karika körüli magas hegyek védelme, s hogy ez okért a sánczokat e hegyszorulat Erdély felőli nyílásánál emeltették. Azonban megvizsgálván a környéket, több helyet találtam, a hol sánczainkat meg lehetett kerülni. Minthogy azonban a németek nem igen kíváncsiak, a nép pedig nem nagy barátjuk, azzal kecségtetém magamat, hogy az általan elterjedt vélemény nagy hasznomra lesz, miszerint csak a karikai és zsibói hegyszorulat volna járható. Annyi bizonyos, hogy az első nagyon szűk, a sánczok e helyen két nagyon meredek hegyre támaszkodtak, előttük levágott fák és ágak heverték. Károlyi nem mulasztott el minden nap tudósítani az ellenség mozdulatáról. Valószínűnek látszott, hogy megkísérendi az átmenetet; azonban a sémlyói foknál kellett eldűlni, melyik szorulatot fogja választani. E helyen egy lovas csapatom volt, melynek közeledtére az ellenségnek vissza kellett vonulni, a mit meg is tett; e szerint tehát másnapra várhattuk az ellenséget, mert azon szorulat felé közeledett, mely felénk vezetett. De nagy sajnálatomra nem sokára megtudtam, hogy az ellenség szökevények vagy elmaradtak tudósítására rögtön megfordult és Zsibó felé vette útját. Legalább két vagy három napi menet volt szüksége, míg a hegyeket kívülről megkerülhette, míg ellenben az én táborom csak néhány órányi távolságra volt az említett helytől. Ez novemberben történt, tovább 12 óránál folytonosan esett, s ha ilyen maradt volna az idő 2 vagy 3 napig, tönkre jutott volna az ellenség a nélkül, hogy megtámadtuk volna. A talaj agyagos

s a legcsekélyebb eső sikossá tévé, s ha jól át ázott a föld, a sár a kerekerekre ragad s ugyanesak nagy erőt kell kifejteni a lovaknak, hogy lábaikat kihuzhassák. Károlyi, ki az ellenségnek mindenütt nyomában volt, számtalan podgyással terhelt szekereket, az ut szélén heverő betegeket s kidült marhákat talált. Azonban az idő elindultuk óta folytonosan kedvezett nekik s most is kitisztult, Azon völgy, mely Somlyótól Zsibóig vonul, az első és legmagasabb hegy mögött van. Mihelyt megtudám az ellenség mozdulatát, egyedül két zászlóalj gyalogságot hagyván a karikai sánczokban, a zsibói sánczok felé indultam a podgyászt a Szamos völgyébe küldvén. Sánczaim fekvése ismeretes volt előttem még akkorról, midőn először megvizsgáltam azt. Nagy nehézségeket találtam balszárnymat védelmezhetni. Említém már, hogy a németek midőn elhagyák a karikai szorulatot, hogy Zsibó felé jöjenek, nem jöttek át a legmagasabb hegyen; e között és egy más erdővel borított hegy között vonultak. E két hegy Zsibónál a Szamos által átvágatik, és a második félkörben lejtősen emelkedik, oldala mivelve lévén. Ezen lejtőségnek teteje összeköttetésben volt azon magas hegygyel, melyre balszárnym támaszkodott. A völgy és a lejtőség egész a közepéig elvolt sánczolva, a hol egy meredekebb magoslat emelkedett, melyre állítám ütegeimet, s a melylyek az egész félkörön uralkodtak, a lejtőség jobb oldala szinte elvolt sánczolva egész az átgázolható folyóig, átellenben egy magoslaton még egy sáncz emelkedett. Balszárnym gyengén levén fedezve, levágott fák által biztosítottam a mennyire lehetett, de munkások hiányában ezt be nem végezhattuk. Mihelyt Károlyi tudósított, hogy az ellenség Zsibó felé indult, parancsot küldék neki, hogy a Sennyey dandárt a Karika szorulat felé küldje hozzám, ő pedig hadtestével az ellenség táborának közelében maradjon, hogy azt megtámadhassa s felgyujthassa, midőn az engemet megtámadand; mert valójában ennél több nem kellett, hogy tönkre telessük. Szent-Márton előtti napon az ellenséges sereg oly közel táborozott, hogy megláthattuk azon völgyben a melylyen jött, balszárnýával a Szamosra támaszkodott, a többi része egy magoslat által elvolt fűdve. Csak egy órányira táborozott sánczainktól, mi nagyon elősegítette volna Károlyi támadását. Este midőn rendeleteimet kiadtam és a csapatok

vezényletére tábornokaimat utasítottam volna, jól ösmervén Forgátsnak szörszálhasogató és ingerlékeny természetét, tudtam, hogy a jobbszárny vezetésére vágyik, mert Desalleurs marquis csak altábornok volt, hogy tehát a vitát megelőzzem, megkértem őket, hogy magok között egyezzenek meg, mire Forgáts megsértődve némi gunyos udvariassággal átengedte Desalleurs marquisnak azon ürügy alatt, hogy a jobbszárny francia gránátosokból és más idegen ezredekben állván, könnyebben vezetheti azokat mint a magyar csapatokat.

Szent-Márton napkor az egész sereg elleven helyezve, levelet kaptam Károlyitól, melyben biztosított arról, hogy parancsaimat pontosan fogja végrehajtani, s hogy valóban azon hegyen vett állást, melyet azon tisztt, ki a levelet hozá, meg is mutathat. Nem maradt más dolgom, mint még a vizen túli ór csapatkákát megvizsgálni. Azt hívéim erre reá érek ebéd után is. Ebédem egy faluban készült, mely ide egy mértföldnyire volt, hová a podgyászt is küldtem. Már megebédeltem midőn jelenték, hogy az ellenség balszárnyán némi mozgás vehető észre s minthogy a magaslat által fedezve nyomult elő, nem sokára megtudtam, hogy a sánczok ellen indult, a mint meghágtá a magaslatot, mely fele utjában volt. Erre rögtön lóra ültem, hogy a hely színére siessek, s nem sokára lövéseket hallottunk; de a tüzelés nem soká tartott, s a mint előbbre haladnánk, futókkal, s nem sokára maga Desalleurs marquisval találkoztunk, ki azt monda, hogy a balszárny egészen felbomlott, s hogy látván miként a jobbszárnyal semmit sem tehet, ő is vissza huzódott. Nem sokára Forgáts is jött jelentvén, hogy a ráczok néhány német lovas századdal azon erdő által fedeztetve, mely balfelől terül, feljutottak a hegyre; s hogy a lovasság, melyet ezen szárnyon vezénylett, nem teljesíté kötelességét; s így a gyalogság szemben és oldalban levén megtámadva úgy vonult vissza, a mint lehetett. Nehezen birtam elhinni, hogy nagy veszteséget szenvedett ezen hegyes és erdős területen, mely a visszavonulásnak nagyon kedvezett; minthogy azonban magyarországiak voltak, kevesen jöttek a táborba. Semmi sem volt nehezebb, mint a halottak számát kitudni ily alkalmakkor: még a sebesültek is ha csak birták magukat inkább haza vánszorogtak, hogy othon némi vénasszonyok által gyógyitassák magukat, mint a seregbeli or-

vosok által; minek következménye az vala, hogy számtalan seb rosszul gyógyult s a bénák száma felette nagy volt. Azok, kik visszajöttek, rendesen meghatározott jutalmat kaptak, sőt még az özvegyek is, ha férjeik halálát bebizonyították.

Hallván tehát ezen kellemetlen ujságokat, megparancsolám, hogy először is a podgyász Szamosujvár nevű kis erősség felé vonuljon, hol helyőrségem volt. Hogy a nyílt s nagyon kellemes Szamosvölgybe szállhassunk meg, egy hegylánczon kellett át keltnünk, mely sem igen magas, sem igen meredek nem volt. Feljutván a hegytetőre jó rendben haladó lovasságot láttunk azon oldalon, mely felől az ellenség elvágthatott volna bennünket. Ez alkalommal tapasztalhattam, hogy a lélekbatórság, mely az igazi vitézség, mennyire különbözik a szívbeli bátorságtól. Tábornokaim egygyike, kiről még a gyanu sem merte volna állítani, hogy az utóbbi hiányzik benne, annyira elvesztette fejét azon lovasság láttára, hogy egészen megzavarodva közeledvén hozzám, elkezdte kiabálni, hogy a menetet gyorsítani kell s a szekereket elhagyni. Viselete nagyon meglepett, s nem tudtam egészen elnyomni boszorkodásomat parancsolván neki, hogy küldjön ki valakit kémszemlére, hogy megtudhassuk a valót, mert sokkal természetesebb azt hinni, hogy ez a Sennyey dandár, minthogy az ellenség, melynek lovassága nincs oly állapotba, hogy ekkora kerülőt tehetne ily csekély idő alatt, vagy ha az volna is (ha elakarna vágni bennünket) bizonyosan nem haladna oly lassan. Azonban kevésbe mult, hogy e tábornok szánandó magaviselete új rendetlenséget nem okozott; mert midőn elhagyott, sem szűnt meg kiabálni s nagyon meggondolatlanul beszélni. Csakugyan úgy volt mint mondtam, mert az a Sennyey dandár volt, melylyet Károlyi még tegnap este elkülönített parancsom szerint, melynek azonban lényeges része rosszul hajtattott végre; mert Károlyi a helyett, hogy cselekedett volna, haditanácsot tartott, miszerint megkérdezze azon tiszteket, kiket leginkább tisztelt, s kiknek tanácsára többet hajtott mint kellett volna. Ezek elébe adák, hogy én ezen parancsot csak azért adhatám, mert az ellenség állását nem tudom (melyhez csak egy szorulaton lehet jutni), s melylyet az bizonyosan nem hagyand őrizetlenül; következőleg komolyan meg kell fontolni, minő következményei lehetnek ezen válla-

latnak; és talán jobb is lenne e hadtestet épségben fentartani, mint koczára tenni: mert ha az ellenség eáltalja foglalni a sánczokat, nagyon jó lenne e hadtest annak folytonos nyugtalanítására; mert ha mind a két felől szerencsétlenség érne bennünket, elég ideje maradna a németnek csendesen elhelyezkedni téli szállásokra. Azt soha sem akartam elhinni, hogy Károlyi már akkor hűtelen s Pálffy tábornok által megvesztegetett lett volna; de arról meg vagyok győződve, hogy azoknak álokoskodásai által hagyta magát elvakítani, kikről azt hivé, hogy sokkal avatottabbak a hadviselésben, mint én. Annyi bizonyos, hogy ezen tábornok tudta szándékomat, mi előtt beléptem Erdélybe; az efféle támadások kedve szerintiek voltak; ha tudtam volna, hogy nem tetszik neki, máskép intézkedtem volna, mert tudtam, hogy Károlyi mindég talál mentséget, s hogy azt a mi neki nem tetszik, nem teszi meg. Ekép történt, hogy vezénylő tábornokaim mintegy arra látszottak dolgozni, hogy a jámbor Herbevilienek diadalt szerezzenek. Annyi bizonyos, hogy Károlyi megtámadhatta volna az ellenség táborát azon nagy ut felől, mely balszárnya mögött volt; semmi sem állott útjában, hogy oldalba is és jobb szárnyán szinte megtámadja azon völgyben, melylyen át jött. Közel volt hozzá, beláthatott táborába, s láthatta, hogy a szokott lovassági örökön kívül nem hagyott benn semmi csapatot, midőn az egy órányira eső sánczokra ment. Néhányan a fiatalabb tisztek kezdtek ugyan zugolódni ezen képzelt tapasztaltak ellen; mindazáltal győzött nézetők, sőt még azt is hitték később, hogy a következmények igazolák véleményöket.

Estére Szamosujvárra értem seregem maradványaival. Ez nagyon híres erősség Erdélyben, különben felvettetem volna, oly haszontalannak találtam. Egy nagyon régi és igen tömör kastélyból állott, mely egy öt vagy hatszög által kerítetvén elég szabályosan van építve téglából, bástyái kis csonka-torony alakukak voltak, egyetlen lőréssel, árkában volt ugyan víz, de könnyen le lehetett csapolni, végre minden oly szűk és szorult volt benne, hogy alig lehetett megmozdulni. Egyszerű oláh parasztok képezték a helyőrséget, kiket egy magas származásu, de elég ostoba ur szedett össze, ki Forgács kedvező ajánlatára lett párancsnökká. Daczára táborno-

kaim nevetséges figyelmeztetésének, kik attól tartottak, hogy hátha a parancsnok letartóztat s átszolgáltat az ellenségnek, a várba vettem szállásomat. Félelmök majdnem szánandóbbnak tetszett előttem, mint maga a vár parancsnokával együtt. Hasztalan lett volna felváltani őket, mert a hely mindennemű készlethől tökéletes hiányt szenvedett; s közelében nem volt raktárunk, melyből elláthattuk volna. Szerettem volna, ha azon éjjel, midőn benn háltam, valahogy tűz támad a nélkül, hogy arra gyanakodhatnának, mintha az én rendeletemre gyújtatott volna fel. Ez azonban nem történvén meg, korán elhagytam a várat, miután a parancsnokot s a helyőrséget erélyes ellentállásra buzdítam azon esetre, ha az ellenség megtámadná a várat, erre azonban ezek képteleneknek látszottak. Innen Bethlen várába mentem, melytől vette nevét e nevezetes család; e vár nagy és tömör (massiv,) azonban nincs megerősítve. Ezen mozdulat által biztosítam az emberfői hegyszorulatot, mely hegy sokkal meredekebb, mint a Meszes, s melyről már beszéltem. E szorulat Magyarország felül a kővári vár által védetik, melyben helyőrségem volt. Szamosujvárott hagytam karabélyos ezredemet a végre, hogy kisebb csapatok küldethessenek az ellenség mozdulatainak kikémlelésére, ki győzelme daczára sok nehézséggel küzdvén, elég lassan vánszorogott Kolosvár felé, s talán ha az idő esős s havas marad, soha nem ért volna oda. Jól beláttam, hogy Erdélyben nem maradhatok, mert azon csapatok, melyekkel Orosz vezérőrnagy Szebent tartá megszállva, erdélyiek lévén, az ellenség közeledtére bizonyosan feloszlanak családaiikat biztosítandók. Azt sem reménylhetém, hogy hamarjában Magyarországból vonhatok magamhoz sereget; egyetlen erősség sem volt, melyre támaszkodhattam volna. Körülem csak Károlyi hadteste volt s ezt a télen elég sikerrel használtam a határokon tartván, honnan rá rá csapott a meglepett ellenségre, minek következtében azt hívék, hogy csoda bölcsességgel cselekedték, hogy Zsibónál nem elegyedtek a harciba.

Mindazonáltal elég soká maradtam Bethlenben, hogy félelmet ne mutassak s időt engendjek a nemességnek családairól gondoskodni. Azonban a hótól szinte úgy félhettem, mint az ellenség. Azon hegyszorulat, melynél voltam, egygyike a legjárhatatlanabbaknak ép azon szegletben van, melyben a

Kárpátok a Magyarországot Erdélytől elválasztó hegyekkel egyesülnek. Igen nagy fáradsággal vonultam vissza. Utközben megnézém Kövárt, mely magában a szorulatban egy meredek sziklán fekszik. Ha nagyon rosszul oldalasított (flanquerozott) külső fala nem volna, nem szolgálhatna a szorulat védelmére. Elég tágas levén ezen kerítése jókora helyőrséget fogadhat be. E vár alá van vetve egy kerület, mi által elég jövedelmessé válik a parancsnokság, hogy a főbbek is ásitózzanak utánna. A Teleky család örökös birtokába jutván ekkori parancsnoka Teleky Mihály atadá. A kerület lakóiból álló helyőrség élén jött előmbre, kiknek mindennel elkellott látni a várat. Ezen bátor hegylakók nagyon ragaszkodnak várukhoz, ezért meghagytam mindent, úgy mint találtam, nem változtatván semmit régi szokásaikon, gondolván arra is, hogy az ellenség hihetőleg bántatlanul hagyja ezen félre eső helyet, a háboru végeig, a mi csakugyan meg is történt. A mint kivonultam Erdélyből nagyon megvoltam lepve azon urak és nemesek sokasága által, kik családjaikkal együtt követtek, nem számítván azokat, kik még Oláh s Moldvaországokba vonultak. Lakással s élelemmel kellett ezeket ellátnom. Számuk 12,000 lélekre rugott. Ragaszkodásuk meghatott; de a háborura nézve ezek haszontalan fogyasztók, és a nép terhére voltak. A fejedelemséghez tartozó magyar megyékben helyeztem el őket.

Magam pedig szállásomat Ecsed várába vettem, mely családom ősi birtoka vala, s melylyet a németek a háboru előtt le rontottak, de a melylyet felépíttetni szándékoztam. Fekvését tekintve nagyon különös s talán egész Európában nincs hozzá hasonló, úgy hogy bevehetlennék látszik. A kis Kraszna folyó, mely a Meszes hegyekből ered, az előtte fekvő magaslatok alján egy jókora mocsárt képez, melynek közepén állott hajdan a székelyhidi vár, folyását innét a Szamossal egygyenközüleg veszi csekély távolságban; de Apátinál, hol annyira közeledik e folyóhoz, mintha vele egyesülni akarna, rögtön egygyet kanyarodik s egy más mocsárt képez, melynek kerülete 3 mértföld, feneke homokos, s azon helyeket kivéve, merre a folyócska kigyózik, náddal van borítva. Folyását alig lehet észre venni s hihetőleg a föld alatt önti felesleges vizét a Tiszába, vagy összeköttetésben van földalatti utakon azon

kis tavacskákkal, melylyek a szomszéd Szabolcsmegyében vannak. Azon magas hegyek fekvéséből ítélve, (melylyek a Beszkéd nevezet alatt Magyarországot elválasztják Lengyelhontól s Moldvától), s melylyek a Tiszával egyenközüleg futnak s a fentebb említett Meszes hegyekéből, (ez is oly irányban fut e folyóval) és azon szegletből, melylyet a Beszkéd hegyek képeznek a mint a marmarosiakkal egyesülnek, (ebből ered a Tisza), ezekből mondom tehát ítélve azt hihetné az ember, hogy a vízözön árja hordta a mély vidékre a homokot, melylyen azután a Kraszna folyó elterült. Azon nagy erdő, mely a Meszes és a Tisza közötti tért borítja, megerősíti az embert ezen hitében; ezen erdőség is egy mással egyenközüleg huzódó magaslatokon terül, melylyek oly közel vannak egymáshoz, hogy úgy tetszik, mintha vizár képezte volna őket, de ezen homok agyagos s nagyon termékeny. E magaslatokon lévő erdő nagyon ritka s törpe tölgyekből áll, azonban a legelő rajtok nagyon jó. A mélyebb helyek nagyon szűkek lévén sokáig megtartják az eső s hó vizet, minek következtében tömvék bokrokkal s vizet kedvelő fákkal. Ecsed ezen erdőség végén fekszik. Ha a városba akarunk menni, a folyó egy 50 lábnyi széles s nagyon mély ágán kell átmenünk. A város egy 30—40 lábnyi természetes csatorna által van kerítve, a többi a tőzegen nőtt náddal van borítva. Ezen város csak két földbástyával vala megerősítve elől. A házak oly földön épültek, mely könnyen sárrá válik, de nagyon hamar kiszárad. A városból, mely nem igen nagy vala, a várba jutott az ember, mely két kiálló műből állott s mely a várostól csatorna által van elválasztva, s oly mély, hogy midőn az erősség leromboltatván az egész romhalom (mely jól kiégett téglából állott), e csatornába dőlt, nem volt elég kitöltésére, a lakosok állítása szerint először úgy látszott mintha megtellett volna, azonban az egész tömeg elsüllyedt. Ezekből láthatni, hogy az egész három szigeten áll, melylyeket a folyó kigyózása képez. Az említett kiálló mű is karókra volt készítve s a földalatti osztályok a víz színe alatt voltak. Kíváncsi voltam megvizsgálni alapját és a karókat; ezek körösfából voltak s már egészen kövé váltak, a letört darabok nagyon könnyű és kemények valának. E karókon jól letömött nagy tömeg szén volt, s ez ová meg a földalatti részeket a nedvességtől,

A második műben volt a palota, mely nagyon tömör volt, és mindezeken túl ismét egy más csatorna, mely az erősséget egy gazdag legelőtől választá el, melylyen ezernyi ezer barom legelhetett. Ezen három nagy mértföldnyi terület kívülről egy nád erdőnek látszott, belől azonban egy igen szép tiszta s a nép hite szerint feneketlen tó terült. Voltak kik már száz ölnyinél hosszabb kötelet eresztettek bele anélkül, hogy feneket értek volna. Ezen tó nagyon bővelkedik halakban, a benne találtató halak nagyon kemények s csodás nagyságúak. A híres Báthori család egyik ága Ecsedtől vette előnevét, s a család kiholtával örökösödés útján szált reánk apai dédapám után. Czimerében 3 sárkány fog volt, körültekerve ezen állat által. A hagyomány szerint midőn a Scyták e földön megtelepedtek, egy az Opos nemzetségből sárkányt ölt meg e helyen, hol azután egy várat, vagy inkább egy házat építtetett, mert csak néhány századdal később erősített meg, ezen tettért a Bátor nevet nyeré. Emlékszem, hogy kincstárunkban őrzött ritkaságok között láttam egy buzogányt, melylyel a monda szerint a szörnyeteget agyon ütötte volna; azonban e fegyver kicsinysége nagyon kétségesse teszi a hagyományt. Minthogy a műveknek alapja épségben megvolt, elhatározám, hogy újból felépítetem, s a posványon át új csatornát ásatok, melylyen a közlekedést az egész vidékkel fen lehet tartani. E mo-csárok nem fagnak be, rendkívüli hidegekben meghátyásodik ugyan a víz, de jéggé nem keményedik. Erdélytől, hol Károlyi csapatai a tél folytán jól működtek, csak két kis napi járatra voltam. A németek fáradalmaik után nem igen élvezhették a nyugalmat.

Alsó Magyarországon a császárnak semmi serege se volt. Egy hadtestem Bezerédy dandárnok alatt folytonos be-ütésekkel háborgatá Stájer s Austriát s pedig szerencsésen. Minthogy Battyányi tábornokot a nép nagyon szerette, átküldém a Dunán, hogy Csáky vezérőrnagygyal egygyütt parancsnokoskodjon. Megrohanta Sopron városát, azonban sikertelenül, mert a mérnökök tanácsára nem hajlott.

A szécsényi gyűlés óta a béke alkudozási követek Nagy-Szombatba vették magukat. Mig a császáriak utban voltak, Erdély felé nem lehetett egyeségre jönni a fegyverszünetet illetőleg, midőn pedig már bevonultak oda, mi vetettük visz-

szá, nehogy az által kényszerítve legyünk, nyugton hagyni az ellenséget a télen által. Ekkép a béke küldöttek csak veszekedésekkel töltötték az időt. Minden hatalmat megnyervén a cselekvésre, Forgáts tábornokot Kassára küldém, hogy az idegen lábra állított lovas s gyalog hadtestet összeszedje s új ezredekkel szaporítsa. Ő nagyon jól tudott a németekkel bánni, de a francziákkal nem tudott megfélni. Tüzérségemet is gondosan előkészítettem az esztergomi ostromra, mit e hadjáratra terveztem, a nélkül hogy szándokomat bár kivel közlöttem volna. Ecseden töltvén néhány hetet, minthogy munkácsi váramban átadása óta nem valék, átmentem oda megvizsgálandó a területet, valjon nem lehetne-e e két helyet, melynek fekvése oly rendkívüli s annyira ellenkező, csatornákkal össze kötni. Munkács egy sziklán épült, mely csak kevés földel van fedve, s mely egy rónaságon emelkedik, egy jó mértföldnyire nincsen közelében semmi magaslat, csak ily távolságban kezd folytonosan emelkedni a vidék egész a magas beszkdí hegyekig. A Tisza felől, mely ide négy órányira van, sűrű erdőséggel határos ezen urodalom, melyben bámulatos terjedelmű s magassága egyenes tölgyek találtnak. A mármarosí hegyekről lefolyó vizek pedig határain csatornákat képeznek, melylyek folyása a beléjök dőlť fáktól meg levén akadályozva, annyira megnevedesíték a földet, hogy az utak csak kemény télben járhatók. A Latorcza folyó, mely a Beszkéd hegyekből ered, egy puska lövésnyire folyik a hegytől, melylyen a vár épült. Egy zsílip segedelmével az egész rónaságot, mely már magában nagyon mocsáros, víz alá lehet eresztetni s a vár megközelíthetlenné válik. Ezen előnyökön felylyül még egy folyóvízzel telt árok-~~kal van~~ körűlvéve a hely, melylyet lecsapolni nem lehet, melylyebb levén feneke mint a folyónak, melynek kavicsos ágya esekély mélységű.

Itt létemkor támadt azon szándokom, hogy az egész hegyet egy hét szöggel keríttetem be, mit Demoisean dandár mérnök nagyon szépen kimért s később el is készített.

1706.

E helyen fejezvé be az esztendőt, az 1706-ikat egy tanácsülés megnyitásával kezdtem, melyet január havában Miskolcra tűztem ki. E nagy helység a vidék közepén fekszik, Egertől csak egy napi járásnyira. Bercsényi tábornok s valamennyi senator megjelent. Jelen volt szintén Szirmay is, egyike a császári követeknek, hozván magával egy levelet a közbenjáró hatalmak követeitől, melyben ezek nagyon sürgettek, hogy küldjem meg nekik a béke feltételeket s a nemzet sérelmeit. A legfontosabb ügy, mely e gyűlésen tárgyalott, a rézpénz ügye volt. Mondám már feljebb, hogy a háboru kezdetekor valamennyi megyével tudattam körlevelek által e pénznem behozatalának szükségességét; s jóváhagyásukat kértem arra nézve, hogy 2 millió forint értéknýt verthessek.

Azóta nem lévén elég az első összeg, ugyan annyinak verethetését kértem. A hamis pénzverők felhasználák az alkalmat, minek következtében e pénznem rendkívül elszaporodott, úgy, hogy a kereskedők felkezdek emelni az áruk árát, a vevők pedig nehézség nélkül fizeték a magasabb árt.

Az elszegényedett nemesség a rézpénzt adósságai kifizetésére, vagy a szükségből elzálogosított ősi javai kiváltására akará fordítani; de azt e célra nem használhatván, megkezdé vetni, minek az lett következése, miszerint mindenki azon igyekezett, hogy rézpénzét ezüstre vagy aranyra válthassa, így keletkezett ezután a pénzváltás, s az ezüstért annál többet követeltek, mennél bővebben terjedt a rézpénz. Több senator azon véleményben volt, hogy be kellene záratni a pénzverő házakat s adót kivetni, így a rézpénz becse a forgalomban emelkedjék. Ezen véleményt már majd az egész senatus elfogadá, midőn szót emelék, mondván, emlékezzünk meg arról, hogy a háboru kitörésének főokai a németek által

kivetett sarczok s adók voltak, melylyek számtalan zaklatással, zsarolással és bosszantással jártak, mik ezeknek rendes következményei szoktak lenni; hogy a háboru kezdete óta a nép ingyen és önkénytesen látja el a hadsereget élelemmel, mert a barmok tartása neki semmibe sem kerül, vagy csekély munkába s a föld bőven termi a gabonát, legnehezebb neki készpénzhez jutni a kereskedés s az eladás hiánya miatt, mert mindenki a maga terméséből él; hogy erőszakhoz kellene nyulni, hogy azon csekély készpénzt, mely ugy szólván csak átfut a nép kezén, elragadjuk, s hogy a többségtől olyasmit kérnénk, melylyel valóban nem bir, s végre, hogy a nép közül csak azok fizethetnének leginkább, kiknek fiaik vagy rokonaik a hadseregnél lévén, ezek zsoldja vagy zsákmánya által segítetik; azonban nagyon kedvetlenül venné a hadsereg, ha elkezdenők családait zaklatni. Ha a rézpénz bősége, folytatám, oka az érték csökkenésének, e bőség bizonyosan nem a nép közt keresendő, hanem a nemesség, tisztok s leginkább a nagyok között; s minthogy ezek nem eshetnek adózás alá, ez uton nehéz volna forgásba hozni; hogy mindaddig, míg e pénzt ugy nem használhatják, mint az ezüstöt s aranyat, az nem lesz becsülésük s vágyaik tárgya; mert valóban miért gyűjtene s tartana valaki oly pénzt, melylyet sem adósságai fizetésére, sem zálogváltásra nem használhat, sem azt kamatokra nem adhatja, sem pedig azon birtokot nem vehet? Nem titkolám a rossz állapotot, mely abból származhatik, ha e pénznemet mindezekre alkalmasnak nyilváníjuk. Mert azonfölül, hogy anyaga nem igen ritka, könnyen utánoszható, nagyon nehéz lenne a hamis pénzverőket megakadályozni annak szaporításában, s hogy míg maguk a külföldi kereskedők is ne hozzák azt hazájukból, ha csak az eddig használt pénzt oly különös jeggyel nem látjuk el, melylyet nehezen lehet utánozni. Végre befejezésül mondom, hogy bármily megvetettnek látszassék is jelenleg a rézpénz, mégis még legalább 3 évig használhatjuk, s ha a háboru még tovább húzódnék, akkor folyamodhatunk az adóhoz; így legalább azon előnyünk lesz, hogy nem kell már most zaklatnunk s végrehajtásnak kitennünk a népet, mi az adónak rendes következménye szokott lenni, mert a köznépnek természete egész a végletekre juttatni a dolgot inkább, mint-

hogy pénzt adjon. Ellenvetéseim hatottak, s a következő pontok mentek határozatra:

Hogy a régi pénznek értéke leszállíttatik; hogy az ujonnan verendőkre a boldogságos Szűz képe nyomattassék, melylyet a hamis pénzverők ne utánozhassanak; s hogy adósság fizetéseknél, zálogváltásoknál s mindennemű adás-vevések-nél a rézpénz legyen érvényes, ha a pénznem szerződésileg ki nem kötöttetett.

Már e munka kezdetén leírást, minő állapotban találtam az országot, midőn a háborút elkezdtem. Nemcsak a nemesség volt kénytelen birtokait zálogba vetni az austriai elnyomás alatt, de az országnagyok is nem kevésbé voltak eladósodva. Alig jöttünk ki a tanácsból, midőn Forgács már azzal fenyegeté Szirmayt, hogy a nála zálogban levő jószágát kiváltandja. Ez azon hírre adott alkalmat, hogy az egész határozat Bercsényi ármánykodásainak volt következménye, ki színtannyira volt eladósodva, mint a másik. — Abban is megegyeztünk, hogy komolyan hozzáfogunk a békealkudozásokhoz, fegyverszünetet azonban tavasz előtt nem kötünk, s hogy magam is közelében leendek ez alkudozások színhelyének. Ez ürügyül szolgált, hogy magammal vihessem azon csapatot, melylyet Forgács állított, hogy azon esetre, ha az alkudozásnak nem lenne eredménye, Esztergomot ostromolhassam. Reménylém, hogy bevehetem e várat, mielőtt Rabutin kijőne Erdélyből s a Tiszához érne. Ezen tanácskozások alatt alkottam a tanács-canczelláriát s a cancellári méltóságra Sennyey bárót emeltem, ki köszvénye miatt hadi szolgálatra teljesen alkalmatlan lett, s miután több ügyet elvégeztem, s több rendeletet adtam, Miskolczról Egerbe mentem.

Ezalatt Károlyi némi sikerrel kalandozá be Erdélyt, nekem azonban nagy figyelemmel kellett az ellenség seregére lennem, melylyel nem akartam összeütközni. Az igaz, hogy megfogott az, de a sok szomorú tapasztalat megtanított, hogy soha sem táborozhatok úgy, mint kívánnám, mivel háboruban a vezérbeni bizalom a szerencsés események forrása, sőt bátran merem állítani azt is, hogy ezen bizalom egyedüli alapja az ütközetbeni engedelmességnek, mert ha a katona azt hiszi, hogy mászárszókra vezetik, csak kedvetlenül engedelmeskedik s gyakran hátratekint. Valamennyi tábornokom azon véle-

ményben volt, hogy legkönnyebben lehetne tönkre tenni Rabutin seregét, ha minden gabnát, takarmányt s malmot felégetünk utjában. Csak vonakodva egyeztem ezen tervbe, mely Herbeville ellen semmi hasznunkra sem volt. A magyar nép gabnáját közönségesen vermekben tartja, miket a németek igen jól meg tudtak találni, mi pedig e vermekben levő gabnát el nem ronthattuk, kézimalmait pedig mindenkor használhatta az ellenség. A vidék is, melylyen átvonulandó volt, nem nagy kiterjedésű s bizonyos, hogy az ország szívének pusztítása által, legtöbbet csak önmagunknak fogunk ártani.

A hochstädti csata vesztes óta külső segély nyerésében reményemet elvesztvén nagyon hajlandó voltam a békére, de csak oly békére, mely a nemzet javára szolgált volna, s a milyet csak az angolok s hollandok közbevetése mellett remélhették, s a milyenre ha komolyan akarták volna, a császárt kényszeríthették volna. Megakarám azért a közbenjáró hatalmasságokat ügyünk igazságosságáról győzni. Ez okból határozám magamat rendes alkudozásokra. Határozatomat tudatám Desalleurs marquis-val; s egyszersmind kérem, írja meg udvarának, hogy ha a király azt kívánja, hogy a rendek folytassák a háborút, szükséges, hogy rendes szövetséget kössön az említett rendekkel s velem, mint Erdély fejedelmével; s hogy ura érdekében kívánnám, küldene neki minél előbb teljhatalmat s utasítást azon tervem iránt, melylyet vele közlöttem. Egert a tavasz kezdetekor oda hagytam, hogy Nyitrán lord Stepney-vel az angol követtel találkozzam. Ott a fegyverszünet feltételeiről megegyeztünk. Minthogy gróf Bercsényi, ki a többi követtel együtt tárgyalta a föltételeket, igen kicsinyes dolgokkal bibelődött, midőn a közbenjáró elem terjeszté a föltételeket, én e kicsinyes dolgokat mellőzve, teljesen megnyerém becsülését. Elmondá hogy József császár megtartotta hozzám való régi hajlandóságát, s hajlandó volna megengedni feleségemnek, hogy engem meglátogathasson; a mi pedig őt illeti, szívesen fogja támogatni kívánságomat, ha levélben nyilatkozom, hogy ezt szívesen látom. Ügyünk állása, felelém néki, nem engedi, hogy e tárgyban a császárnak írjak, sem hogy kérelmet intézzek hozzá; hanem írni fogok a fejedelmnek s tudatom vele, mennyire örülnék, ha a fegyver szünet alatt láthatnám, ha erre a császártól engedelmet

nyerhetne, szavamat adva, hogy a fegyverszünet fölbomlásával ismét vissza bocsátanám, ha ő császári felsége ezt kívánná. Nem sokat kelle kérni, hogy ez sikerüljön. A bécsi udvar már rég óhajtá őt hozzám küldeni s ezen ajánlatát csak ürügyül használta. El kelle őt fogadnom, s mihelyt a fejedelemnő megkapta leveletemet, engedelmet nyert. Pompával fogadám őt Nyitrán, de kényelmesebb lakás végett innen nem sokára Kis-Tapolcsánba s innen Érsekújvárra vivém, hová Wratislaw gróf cseh kancellár a császár kegyencze s a béke értekezleteken második követe, utánnunk jött, azon ürügy alatt, hogy a fejedelemnőt meglátogassa. Én ugy tettetém magam, mintha észre se vettem volna érkezését. Minden czeremonia nélkül jött, s midőn a fejedelemnő szobájában találkoztam vele, egészen othonosnak látszott lenni. Minthogy már az előtt jól ismertem, nagyon nyíltan beszélt velem, német birodalmi független fejedelemséggel, szavazattal s ülással a birodalmi gyűléseken kinált meg, s más egyebekkel, mik előnyösebbek voltak családomra, mint a választás alá eső erdélyi fejedelemség, határozottan kijelentvén, hogy a császár soha sem fog bele egyezni, hogy annak birtokába maradjak. Elmondá, mikép hasonló megbízásban járt el a bajor fejedelemnél, ki bizonyosan megfogja bánni, hogy el nem fogadá azon ajánlatokat, melylyeket neki tett. Megengedem, felelém, hogy mindazon ajánlatok, miket jelenleg a császár részéről tett, nagyban családom javára volnának, de én családom emelését soha sem tekintém czélul, a háborut egyedül hazám szabadságáért kezdvén, melyhez születésem csatol, hogy ezen kapocs most még szorosabb lett azon háládatosságom által, melylyel az egész nemzet iránt tartozom, azon bizalmáért, hogy kormányzását reám bízá; hogy részemről ő császári felségétől az erdélyi fejedelemséget nem kívánom, s hogy e tekintetben én megelégszem, ha a császár Apaffy Mihály fejedelemmel s elődömmel kötött szerződést megtartja; hogy ha személyem e tekintetben akadályul szolgálna, örömezt visszaadom választási okleveletem az erdélyi rendeknek, hogy mindkét résznek kedvesebb fejedelmet válasszanak, ha bár az kisebb szolgám lenne is. Végre mondam, hogy egész őszinteséggel tárám ki előtte gondolatimat, s hogy kérém, miszerint mondjon el mindent a császárnak, kiről, miután oly szerencsés vagyok, hogy

személyesen ismer s ha Ő Felsége azon hajlandósággal viseltetik irántam, melyről biztosított, nem képzelhetem, hogy őszinteségemért nehezteljen. Észre vevém hogy Wratislaw meg volt lepve feleletem által, s valóban megtudtam hogy visszatértekor oly kedvezően beszélt rólam, hogy maga is gyanussá lett, de akkor ezen ünnepélyes szavakkal vált el tőlem, melylyekre jól emlékezem, mert volt okom, hogy azokat el ne felejtsem: „Oh fejedelem, mondá ő, Ön Francziaország ígéreteiben bizik, mely Tápintézete (Hôpital) azon fejedelmeknek, kiket ígéreteinek s fogadásainak megszegése által szerencsétlenségbe döntött, Ön is azok számát fogja szaporítani s ott fog meghalni.“ „Nem Francziaország viseletét veszem tekintetbe, felelém, hanem kötelességemet, melyről már szóltam.“

Igy váltunk el s nem sokára ezután a fejedelemnő akarlabadi fürdőbe ment Csehországba. Ő ezen fürdőt egészsége helyre állítására oly szükségesnek hitte, hogy miután figyelmeztetém, s előre mondtam mind azt ini őt érte, nem akarám őt erőszakkal vissza tartani. — A császár rendes utlevelet adott neki, s én Forgáts tábornokkal kísértetém őt a Morva határokig. A bécsi udvar nem volt meglegedve feleletemmel — nem sokára nővéremet Aspremont grófnőt küldé a császár hozzám, kit ő igen tisztelt s kiről tudá, hogy nagyon szeretem. Minthogy József császár fogságom előtt s alatt nyájas indulattal viseltetett irántam, (nővérem biztosított, hogy ő az óta sem változott, főleg mióta megtudá, hogy nagyon igazságtalanul bántak velem) ő is elmondá mindazt, mit Wratislaw gróf előhozott, sőt biztosított miszerint föl van hatalmazva, hogy föltétlenül fogadja el minden kívánságomat Erdély kivételével. Ennek folytán az egész tanácsot Érsekújvárra hívám össze. Béke biztosaink Nagy-Szombatban voltak, a császár biztosai pedig, kik közül az első a lotharingiai herczeg testvére az osnabrücker püspök, később Trieri választó fejedelem volt, Pozsonyban tartózkodtak. A béke pontok Érsekújvárt az egész tanács közreműködésével szerkesztettek.

Ezen alkudozások alatt ernyedetlenül folytattam a készületeket Esztergom ostromára. Az ágyu és mozsár ütegek, a piac közepén állottak rendben szekereiken. Az erősség alatt 12,000 embert táboroztattam, részint lovasságot, részint gyalogságot, kik idegen lábra voltak állítva s Forgáts vezér-

lete alatt voltak. Karvánál, mely Esztergomon fölül egy órányira fekszik, sánczokat készítették, hol a Duna keskenyebb. Ezen sáncznak kettős célja volt, mert hidfőül szolgált s egy hadtestet fedezett. E helyen két czukor süveg alakú nagyon meredek domb emelkedett, melylyekre szintén jó erős s palánkolattal ellátott sánczokat építették, a harmadik magaslat a Duna mentében volt, melylyet jól megerősíteték. Ásás közben igen sok régi emlékeket s fölíratokat találtunk, melylyekből kitűnt, hogy Márkus Aurél idejében e hely egy római legio táborhelye volt. Minthogy ezen erősítési művek egy háromszöget képeztek, a közben fekvő tér elég nagy volt, hogy abban egy hadsereg tábort üthetett. A tutajok készen voltak, úgy hogy a kellő időben azokat vízrebocsátani s a hidveréshez lehetett volna fogni. A fejedelemlő s a közbenjáró követek még Érsekújváron voltak, midőn egy napon lóra ültem, hogy a táborban álló had fölött szemlét tartsak. Forgáts csata rendbe álltá a sereget; s a sorok előtt fogadván szokás szerint oldalvást előttem lovagolt, kivont karddal, valamint a sorok mögött is, midőn azonban a második sorba értünk udvariasságból hüvelybe tétetem vele a kardot. Nem sokára Bercsényi jött a közbenjáró Ministerekkel, s Forgáts neki is ekként tisztelkedett; s szintén azonképpen késérte a sorok előtt, mint engem, midőn azonban a második sorba értek Bercsényi elfelejté, hogy Forgáts iránt hasonló figyelemmel viseltessen, t. i. hogy hüvelybe tétesse kardját, kivont karddal járt mellette mind addig, míg amaz eltávozott, de nagy megbántásnak tekinté ezt, azt hívén, hogy Bercsényi büszkeségből s személye megvetéséből cselekedett ilyképpen. Haragját azonban elfojtá estig, a mikor a tábornokok mindnyájan hozzám jöttek megtudandók a jelszót. Szokás szerént először Bercsényinek s a házamhoz tartozó csapatok részére fő udvarmesteremnek mondtam meg. Bercsényi Forgáts-hoz közeledett, hogy tudtára adja, ez azonban vissza lépett, mondván, hogy tőle nem akarja elfogadni, mert nem fővezére a szövetséges rendek seregeinek, s mert nagyon udvariatlanul viselte magát irányában. Erre rögtön kiment a szobából. Bercsényi is kiment nem sokára, előbb azonban még panaszkodott Forgáts viselte miatt. Én, felelém, nagyon rosszalom Forgáts viselét, azonban azt nem parancsolhatom neki, hogy őt a szövetséges

rendek seregei vezérének ismerje, mert a rendek ezzel nem ruházták fel, mindazáltal számot kérendek Forgátstól, miért vonakodott folytatni azt, mit eddig tett. E tábornok engedelmeskedett ugyan szavaimnak; de Bercsényi nem tudott megnyugodni feleletemben. Megbetegedett s reszketegség szállta meg tagjait, úgy hogy a Lipótvárhoz közel eső fürdőbe kellett vinni; felgyógyult ugyan, de neheztelése soká tartott. Sok ideig nem tudtam elhiteni vele, hogy én csak igazság szeretetből nyilatkoztam így, nem pedig azért, hogy Forgátsnak kedveskedjem. Betegsége alatt többen a tanácsosok közül figyelmeztettek, mily kártékonyan hathat betegsége s elégetlensége az alkudozásokra. Kértek hogy vigasztaljam meg és adjak neki némi elégtételt. De azt felelém nekik, hogy bármily barátsággal viseltetem is Bercsényi iránt, igazságosan meg nem másíthatom azt, a mit mondtam; s hogy Forgátsnak mindenkor joga lenne a panaszra, ha azt akarnám állítani, hogy Bercsényi a szövetség által nevezett fővezér; s hogy ők magok is jól tudják, hogy erről nem volt szó Széchényiben, s hogy ha a rendek nevében tennék ilyesmit, kötelessége volna a tanácsnak azt ellenezni. Végre mondtam, ha azon körülmény, hogy Bercsényit megsértettem, ártana az alkudozásoknak, inkább kész volnék elmenni s harcolni az ellenség ellen, mely fejedelemségemet megszállotta. Bercsényi azonban midőn vissza térve a fürdőből látá, hogy semmit sem erőszakolhat ki, észre tért, s folytatta Nagy-Szombatban az alkudozásokat egy országszövetséges rendeinek (a milyeneknek ünnepélyesen ismerte el őket a császár) megfelelő méltósággal. Wratistlaw gróf Nagy-Szombatba indult, hol közte s Bercsényi közt tökéletes egyenlőséggel történtek a találkozások. A meghatalmazások a kellő ünnepélyességek szerint cseréltettek ki. A közbenjárók lord Stepney Angolország s de Rechteren gróf a szövetséges statusok részéről elismerték sérelmeink igazságos voltát; azonban a bécsi udvar folyvást makacsul ellenezte vagy kijátszotta előterjesztéseinket. A bécsi udvar ugyan is nem akarván meghoszabítani a fegyver szünetet, mi nem felelhettünk válaszára, melylyet előterjesztéseinkre adott. Néhány nappal a fegyverszünet megszűnte után Esztergom megszállására indultam. A Garan folyó torkolatánál ütöttem fel táboromat, úgy hogy e folyó vonalunk mögött folyt, a mi a tábor kényelmére volt.

Sátorom a tábor közepén egy dombon volt, honnan beláthatam útegeimre. A folyó tulsó partján egy gyaloghadtest táborozott, mely a város megtámadására volt szánva, és az idegen lovasság Geur tábornok vezérlete alatt, ki hajdan a törökháborúkban szolgált. Az említett hid elkészültével megnyílt a közlekedés, minthogy azonban a hid csak talpakkból készült, veszélyes lett volna átszállítani az ágyukat, különben is azon támadási terv szerint, melyet Le Maire mérnök készített, az ágyukat a folyó s a vár közé kellett fölállítani. Ezen oldalról a vár még soha sem támadtatott meg és noha a víz felőli oldala a hegynek, melylyen épült, nem oly meredek mint a többi, a roham ez oldalról soha sem sikerülhetett volna, a mint bevétele utáni kísérleteinkből kiviláglott: mindazonáltal soha meg nem bánám, hogy e tervet követtem, mert a hegynek azon része, mely hozzánk átellenben volt, egész középmagasságáig jól elvolt palánkolva s a palánkok mögött egy széles s mély árok nyúlt; e szerint e vár sokkal erősebb volt, mint az ember gondolta volna. A várossal egy tornyok által fedett fallal s két kis szeglet bástyával van összekötve. A Duna felőli fal, mely hét nyolcz lábnyi vastagságu erős vágott kövekből van rakva; s a víz között egy apadáskor szárazon maradó zátony van. A vár maga nagyon szűk, s míg a város el nincs foglalva, nagy hasznára van az őrségnek. A várost majd minden nehézség nélkül kerítettem hatalmamba, 48 óra alatt réseket lőttünk s a csapatok az említett zátony felől indultak rohamra, s az ellenség a nélkül, hogy a réseknél elmentállott volna, a várba vonult. Elhelyezvén csapataimat a városban, a várfal aljához mintegy 6 ölnyre levő barlangban állítottam egy úteget, honnan elkezdődött a réslövés a várfal ellen. A fal egész aljáig ki volt téve lövéseknek, a távolság miatt azonban erős lövéseket kellett tenni az ágyukból. Azonban mégis célzt értünk, noha sok lövésünk hatástalan volt. A rés elkészült s a mérnök nézete szerint használható volt, noha nem osztottam nézetében, éjjelre elrendelém az ostromot. Az ellenség töméntelen gránátot s bombát hányt, mi valóságos tüzesőnek látszott. E látvány katonáim előtt ujság volt, s nem igen siettek fölfelé, minélfogva az egész nagy zajjal, de kevés sikerrel ment végbe. Ezen sikertelen roham időt engedett az ellenségnek a rést betölteni. A rést igen könnyen nyak-

törő kísérletté lehetett volna tenni, mert a hegy magassága miatt nem árhattunk e sánczatnak, s golyóink csak alig érték a mellvédét. Azt ajánlám tehát a mérnöknek s de la Mothe-nak, ki a tűzértség parancsnoka volt, hogy az említett barlangot használjuk akna ásásra: Átláttam ugyan a nehézségeket, melyekkel jár az akna ásás egy természeti üregben, mily könnyen kigyúlhat. De a parancsnok Kucklender ezredes, azok állítása szerint, kik ismerték, együgyű öreg volt, ki rangját pénzen vette, a nélkül hogy valaha sokat bajlódott volna a hadtudományyal. Az aknászok kényőkkedvők szerint dolgoztak. Először egy hasadékra vagy erre akadtak, mely előre vezetett, ez kitágítatván, egy más keskeny üregre akadtak, mely azonban nem látszott érnek lenni, s jobbra kanyarodott. Ezen üreg igen kemény veres márvány közt volt, melyen nem igen fogott a véső. A munka napról napra lassabban haladt s a siker mind kétesebb lön. Rabutin kijött seregével Erdélyből s elszántan a Tisza felé nyomult. Károlyi, ki folytonosan körülötte szállongott, mindent felégetett tábora körül a nélkül hogy a lakosságot erre erőttette volna, mert a nép maga gyújtá fel kunyhóit. Bercsényi tábornok hadteste a Vág-nál majdnem fölöslegessé lett. Starenberg Guido vezérelte az elenséges sereget, mely 6 ezernyi lovasságból és gyalogságból állott, mely azonban Komárom ágyuinak védelme alatt táborozott. Előttem 3 ezred volt Battyányi vezérlete alatt, kik figyelemmel tarták Komáromot, melynek lakossága buzgón ragaszkodott ügyünkhöz. Battyányi előőrseit a Duna mellett Komárommal szemközt állítá fel. Bercsényi azt ajánlá s én beleegyezém, hogy ő a lovassággal Károlyihoz csatlakozik. Elindulta előtt eljött az ostromhoz is. Elhatároztam, hogy utánna menendek, ha Rabutin Tokajnál átkelne a Tiszán. Mindezeknél fogva tehát az aknászokat sürgettem, de nem volt több löporom, mint a mennyi az akna megtöltésére kellett volna. Az ágyuk gyúlukai nagyon megromlottak; ez okért tehát tarackokat hoztattam és daczára a távolságnak azt tapasztalám, hogy az ezekből lött bombák igen hatásosak. Végre az aknák megtöltéséhez fogtunk, mert már elegendő löporunk volt. A várparancsnokot földadásra szólítattam fel, ez azonban nem felelt, hanem éjjel kitörvén a várból, elfoglalá aknáinkat, és az aknászokat kardra hányatá; nagy mennyiségű löport vitt magá-

val, az üregben pedig őrséget hagyott. Ezen esemény nagyon kellemetlen volt ugyan, mindazonáltal nem akarván eltérni kitűzött célomtól, legválogatottabb csapataimat küldém, hogy az ellenséget onnan kinyomják. Ezen vállalat sok nehézséggel járt, mert az üreghez egyetlen szűk ösvény vezetett, s csak puska lövésnyi távolságban a vártul kellett megkerülni a hegyet. De csapataimnak jó tartása és büszkesége megrettenté a németeket, kik közeledtükre elhagyták állásukat és felmáshoztak a hegyre, a mint lehetett. Ez alatt egy szökevény érkezett hozzánk, kihirül hozá, miként több tiszt ajánlá a parancsnoknak, hogy capituláljon, mert Starenberg, ki már többször felelt az ágyulövésekkel adott jelre, nincs azon helyzetben, hogy segélyükre lehessen. A parancsnok azt felelé nekik, hogy nagyon rosszkor szállítatott fel általunk a földásra, s ha úgy beszélünk vele mint illik, tudja mit feleljen. Igaz ugyan, hogy egy szökevény beszédére, nem sokat lehet adni; hogy megtudjam mindazáltal: mennyi igaz előadásából, vizsgálatot rendeltem, miként történhetett, hogy a felhívás szokatlan időben tétetett. Csakugyan kiderült, hogy parancsom későn érkezett a Dunán túlra; s hogy azon tiszt, ki a városban parancsnokolt, csak napnyugta után doboltatá a földási jelt (*Chamade*.) Az ostromot kész voltam félben szakasztani; mert Starenberg egy hidon kezdett dolgozni, hogy azon részre jöhessen, a hol én állottam, s hol azon három ezreden kívül, mely Komáromot tartotta szemmel, csak két ezred lovasság volt táboromban, a sereg többi része a tulsó parton lévén. A mi több még ágyúimat is kellett féltennem, mert, ha az ellenség át kelt volna, Érsekujvártól könnyen elvágthatott volna. Megparancsolám tehát, hogy az aknák elfödessenek (*masquirostassanak*) a Sausissonok az aknákhöz illesztessenek, és az ágyúk az éjjel visszavonattassanak. Másnap kora reggel azon ajánlattal szólítatám föl a várparancsnokot, hogy adja meg magát s küldene egy tisztet, a ki meggyőződhetik, hogy az aknák, melylyek szerkezetét ismeri, készen állanak a fellobbanásra. A parancsnok megijedt, tuszokat állított s a *Capitulatio* kevés idő múlva megkötetett. A résen jött ki a várból, mi pedig hajókat adánk neki s két nap múlva *Te Deum*ot énekelteténk azon kápolnában, melylyet szent István építtetett. Mind a 3 erősségben egyszerre tétettek az üdlövések.

Lejebb hozatván a hidat nagyon sieték, mert Rabutin átjött Tokajnál a Tiszán, s megtudtam, hogy Starenberg Komáromban ostromra készül. Esztergamban 2 zászlóaljat hagyték palotásaimból, kiktől legtöbbet vártam és Bonafox ezredét, kit parancsnokká tettem. Annyi élelmet hordattam a várba, a mennyit csak össze szedhettünk, a mi a löport illette a várban eleget találtunk. Azonban távollétemben e várat leginkább egy igen alaposan kidolgozott tervnek végrehajtása által hittem megmenthetni. Riviere, ki mérnök és a tüzéreknel alvezredes volt, s mint hadi fogoly soká tartatott Pozsony várában, (a hol csak igen gyenge helyőrség volt azon száz hajdun kívül, kik a korona rendes őrei, de jelenleg ezek sem voltak ott, a korona Bécsbe vitetvén már a háboru kezdetekor), a közbenjáró követek befolyása által létre jött egység értelmében kicseréltetett. Ezen tiszt mondá, hogy a várnak a Dunafelől egy kis kapuja van, mely nagyon rosszul őriztetik, és egészen el van hanyagolva; s hogy semmi sem könnyebb, mint a Duna s a vár között vezetni oda csapatokat s a várost meglepni, s még ha ez nem sikerülne is, könnyen fellehetne gyujtani a raktárokat, melylyekből Starenberg serege nyeri az élelmet, mert ezek minden védelem nélkül állanak a Dunapartján. Ezen terv nekem nagyon megtetszett és Riviere maga ajánlkozott kivitelére. Forgátsot küldém, az idegen csapatokkal e terv végrehajtására és e végre körülményesen és meghatározott rendeletet irtam neki. Először Morvaország felé kellett neki tartani és Bazinnál rögtön vissza fordulni, s megkésértetni az említett vállalatot. Eszterházyt két ezred lovas-sággal Esztergamhoz átellenben hagytam táborban, hogy folytassa a várnak élelemmeli ellátását és siettesse a rések helyreállítását. Bezerédy parancsot kapott, hogy Soprony vidékét elhagyja, és Starenberg közelébe huzódjék, s azon esetre, ha ez Esztergomot ostromolná, vágja el őt élelem táraitól. Ezeket így elrendezvén, elindultam karabélyos ezredemmel, hogy Bercsényivel csatlakozzam, ki két állomásnyira táborozott Kassától, mely város ostromára érkezett Rabutin. Még csak két állomásnyira voltam Esztergamtól, midőn Eszterházy jelenteté, hogy Karvas erődítéseinél, hol Chassant parancsnokolt, Starenberg megjelent s hogy a német szökevények azonnal átadtak neki egy redoute-ot, s ezután a nagy erődöt támadá

meg, melylyet ellentállás nélkül elfoglalt s a 13 száz emberből álló őrséget kardra hányatá. Azon néhányak, kik uszás által menekülhettek, jelenték, mikép Chassant látván a németek árulását, elveszté fejét s a meredekség szélén fekvő zár-dába (Hermitage) vonult csapatával s hogy a németek mielőtt oda bementek volna, többször megkerülték a helyet, a nélkül, hogy valaki reájok lőtt volna. Ezen hirre rögtön magam után hagyván minden hadszereimet, kevesed magammal a hely szí-nére siettem, hogy bátorságot öntsek tábornokomba, kinek ter-mészetét jól ismerém.

Starenberg éppen akkor indult az ostrom megkezdésére midőn megérkezém. Látám vonulását s táborhelyét, s úgy ítéltem, hogy nem lehet többre 3000 gyalog s 2000 lovasnál becsülni seregét. Éjjel Battyányi ezredét s egy másikat, mely szinte e vidékbeliekből állott, kik a vidéket jól ismerék, át akartam küldeni a hidon, hogy a városból kirohanjanak. Azon-ban tiszteik annyira megdöbbenve látszottak lenni s oly ne-hézségeket s akadályokat jósoltak, hogy átkelle látnom, mi-ként ha tekintélyemet vetem is a súlyba, nem sokra menendek. Megírtam tehát a parancsnoknak, mihez tartsa magát s egy-szersmind tudtára adtam, mily jelekkel közlekedhetünk, Esz-terházyval hasonlókép megismertetvén ezeket; ennél többet nem tehetvén, sietve visszatértem. Starenberg éppen átellen-ben azon helyhez, honnan én, kezdte támadását, t. i. a szent-tamási hegyről, mely épp oly magas, mint a várhegy. Ő e helyről könnyebben löhetett rést, mint mi; de nehezebben in-tézhett rohamot, akadályul szolgálván neki a pallisádok és az árok, melylyek a hegyet fele magasságáig boríták. Kez-detben mindjárt két kitörést tett az őrség, mely felbátorítá; azonban daczára e szép kezdetnek, nyolcz vagy kilencz nap a futó árkok megnyitása után megadá magát az őrség: oka pedig az vala, hogy Bonafoux sokat tanácskozván a néme-tekkel, bizalmatlanság támadt a németek és magyarok között. És végre a hadi tanács azt határozá, hogy capitulálni kell. Bezerédy parancsaim ellenére nem mozdult Sopronyból, vagy mivel a mint később hallám, nem akará elhagyni testvére fe-lelőségét, ki kedvese volt; vagy mivel már akkor meg volt vesztegetve Pálffy által; annyi bizonyos, hogy a béke-értekez-letek megszakadta óta nem volt a régi. Árulása, a mint azt

alább előadandom, csak két év után lett világossá. Bonafoux-t elfogatám, s ha magyar lett volna, fejét vétetem; mert nem volt benne elég szilárdság ellentállni a tudatlan tiszteknek, kik, nem látván soha ostromot, tekintélylyel vagy oktatással könnyen kötelességükre szoríttathattak volna.

Mielőtt még Bercsényi táborába értem, megtudtam, hogy Rabutin elkezdé Kassa ostromát, megnyitván a futó árkokat, ágyu- s mozsárütegeit pedig a városon uralkodó magaslatra helyezvén. Azt hittem, megvallom, hogy megérkeztem előtt elesik e város, mert azon német tisztek, kik benne vezénylettek, Rabutin táborában voltak; ezeknek kellett ismerni a hely gyengéit; s noha Rabutinnak nem volt több 2 huszonnégy fontos és 20 tábori ágyujánál, ezek elégségesek voltak halomra dönteni egy rozsz bástyát, mely egy közfalal volt öszvekötvé azon földbástyával, melylyet lödöztetett. E bástya vastagsága nem volt több 3 lábnyinál, hossza ellenben 50 lábra terjedt. De szerencsénkre az ügyes lovassági tábornok inkább szereté a földbástyát golyóival szántani, mint a falat rombolni, s a nélkül, hogy mellvédét ledöntötte volna, rohamot parancsolt, és visszaveretett. Megérkezvén seregemhez, mely Tornánál, öt mértföldre az ostromlott várostól táborozott, számot kértem Bercsényi s Károlyitól, miként működtek az ellenség ellen. Állításaik szerint éjjel nappal apróbb csatározásaik voltak az ellenséggel; mégis midőn ellenséges csapatok mennek szülesséért, azok mindig előbb érkeznek vissza táborukba, minthogy elérhetnék őket. Az ellenséges tábornak mozdulataiból láthattam, hogy enyimnél semmivel nem ügyesebb. Elkezdé az ostromot a nélkül, hogy a város közlekedésének elzárásáról gondoskodott volna, mely egyfelől egy-másután emelkedő magas dombokra támaszkodik, a másik felől pedig szőlőhegyek által kerítetik, melylyek mögött magas hegylánczolat emelkedik, mely kapcsolatban van a Bükkösd hegységgel s Tokajnál a sikra kinyuló hegyfok alakjában végződik. A Hernád folyó, mely a Királyhegyből ered, átszegi azon völgyet, melyben fekszik a város, s kissé eltávozik ugyan a várostól, de egy gát sagedelmével egy ága visszafoly, s egy nagy malmot hajt, mely csaknem öszveér a város bástyáival, mert a városnak majdnem fele erős téglából épült bástyákkal és fedett falakkal van körítve, azonban

minden árok s pallisádák nélkül. Azon földbástya, melyet Rabutin megtámadott, hegyes karókkal volt körülvéve, de nagyon rosszszul begyepvezve: ezentúl csak egyszerű falak s régi tornyok képezték a védművek többi részét, melylyek alatt folyt a Hernádnak félrevezetett ága, gyönyörű réteket öntözvén, melylyek közte s a várostól mértföldnyire eső folyó közt terülnek.

Megkérdém tábornokaimtól, miért nem táboroztatnak e réteken egy nagyobb lovas csapatot; s azon idő alatt, míg Károlyt elküldhettem volna ama terület elfoglalására, hírül hozák, hogy Rabutin visszaindult azon uton, melylyen jött. Elég okom volt e seregtől tartani, mely behatolt az ország szívébe, s mely még akkor is, ha be sem veszi Kassát, vagy ha téli szállásokra a Szepességre vonult volna, hátával a siléziai határookra dölve, engem nagyban megzavarhatott volna. Azonban kevéssel előbb megérkezém seregemhez, portyázóink a császárnak egy Rabutinhoz írott levelét fogták fel, melynek rejtélyes betűit magam fejtettem meg, s melyből kiderült, hogy a császár neki már másodszor parancsolja sürgetőleg, hogy csatlakozzék Starenberg seregével, hogy segélyére lehessen Esztergomnak. Abból tehát, hogy Kassa alól elvonult, azt következtettem, hogy kerüli a csatlakozást, hogy a parancsnokságot megtarthassa. Eltávozta nagy öröömre szolgált. Seregében betegségek uralkodtak. Lovassága szinte sokat szenvedett az ostrom alatt; mert takarmányért 4—5 mértföldnyire kelle menniök. Látható ezekből, hogy tökéletesen meglehetett volna semmisíteni, ha tábornokaimnak eszökbe jutott volna a sereg egy részét közvetlenül a város mellett a Hernád két ága között táboroztatni, mi által köztük s az ellenség között levén a város, a helyőrséget is felbátoríthatták volna és elvághatták volna az ellenség takarmány szállításait. E város megtartását Radics dandárnoknak köszönhetem, ki parancsnoka volt. Ezen szilárd s határozott jellemű öreg dicső emlékezetű anyám alatt vezénylett Munkácson. Bementem a városba, hogy kijelentsem neki köszönetemet, s egyzersmind megelégedésemet nyilvánítsam a helyőrségnek és a lakosságnak, kik mindnyájan nagyon jól viselték magukat. De egyuttal szemére vettem a tűzérparancsnoknak otromba hibáját, hogy t. i. miért nem löveté porrá mindjárt első napon

Rabutin nyomoru üteget, mit könnyen megtehetett volna, ha a megtámadott helyen 30—40 ágyut szedett volna egy ütegbe a helyett, hogy az egész város körül helyezé el őket. Ezek octoberben történtek. Békével hagytam szüretelni a tokaji szőlőkben az ellenséget, mert az új bor, az édes szőlő, a hideg éjjel s a Tisza vize jobban megviselték, mint seregeim. Hoszszas időzés után Tokajban, végre átkelt a Tiszán s Debreczen elhagyott házaiban vette szállását. Könnyen fel lehetett volna égetni a várost, ha Károlyi nem kíméli, mert lakosai nagyon ragaszkodtak hozzá. Midőn legkevesbé sem vártam, Rabutin egyszerre erőltetett menetekkel a Tiszánál termett s Szolnoknál átkelt, Pestre vezetve azon 4—5 ezer embert, kik a Herbeville által Erdélybe vitt seregből még megmaradtak. Lőrincziben voltam Hatvan mellett, midőn hírül hozák átjöttét, de őszintén megvallva, nagyon csüggedett voltam s csak kis csapatokat küldtem utána, hogy elvágják útját, ezek azonban szokás szerint semmit sem tettek. El voltam csüggedve, mivel legszebb terveim füstbe mentek, mert annyira uralkodtak az elméken a háboru rossz elveiről elterjedt balfogalmak.

Forgáts a helyett, hogy végrehajtotta volna parancssaimat, midőn Esztergomból elküldém, Bazin városába érkeztekor Pozsony városának küldöttségét fogadá, kik tőle engedélyt kértek szabadon szüretelhetni. Megsarczolá Bazint, Modort és Szent-Györgyöt. Ezek után Austriába csápott, hol egy kis fallal kerített várost vett be, és a Baireuth dragonos-ezredet tönkre tette. Nehány elfoglalt zászlót küldött hozzám, de Esztergom elveszett és azt könnyen megmenthette volna, ha legalább is csak azon raktárokat nyújtja fel, melylyekből Starenberg élelmezé seregét. Elfogadám a zászlókat s megjutalmazám a tisztet, ki azokat hozá. Meghagyám neki, hogy Rozsnyón Gömörvármegyében felkeressen, hol az esztendő végével tanácsülést akarék tartani.

Felosztván seregemet, melynek egyik részét Bercsényi a Vághoz vezeté, Forgáts egy faluban csatlakozott hozzám, hol karabélyosaim ezredese által őt elfogatám, és saját kocsimban a Rozsnyóhoz egy mértföldnyire eső krasznahorkai várba vitetém, hol az Andrásy tábornok testvérek megegyezéséből, kik a vár urai voltak, helyőrséget tartottam. Elfogatása Bercsényinek tulajdonítatott; ez azonban csak a végrehajtás után

tudá meg ebbeli szándokomat, ezt egy levélben irván meg neki. Ha csak haragból bántam volna vele így, bizonyosan többször megérdemlette volna az ily bánásmódot. De veszélyes lett volna ily szellem ellen félrendszabályokat használni s ekkép bánni vele csekély okokért. Annyi bizonyos, hogy már akkor, midőn írásban adám néki parancsomat, feltevém magamban, hogy példásan megfogom büntetni, ha nem teljesítendi. Mihelyt összegyűlt a tanács, eléje adám letartóztatásának okait: kinyilatkoztatván, hogy nem fogom megindítani ellene az eljárást, mert a hadi tanács bizonyosan elítelné s az ítélet végrehajtása bemocskolná családjá nevét. Igaz ugyan, hogy hallasztván perét, a közvélemény kárhoztathat, s lesznek kik azt állítandják, hogy bosszúból, vagy Bercsényi iránti kedveskedésből fogatám el, vagy számtalan más okból, de elhatározám inkább megvetni a szemtelen rágalmakat, mint elítéltetni őt. A tanács által okaim helyeseltetvén, a szepesi várba vitetém Forgátsot, hol Csáky kívánatából, ki ura volt a várnak, szinte őrizetet tartottam. Fogsága alatt Forgáts folytonosan ármánykodott Lubomirskyval, ki hűbérben birta a Zsigmond császár által csekély sommaért a lengyel köztársaságnak elzálogosított 13 szepesi várost. Ezek a hasonnevű vár szomszédságában fekszenek. Ezen ur, ki testvére vala a krakói várnagynőnek, ki Lengyelországba létemkor oly nagy-lelkűen pártomat fogta, folytonosan ármánykodott ellenem a bécsi udvarnál; Forgátsnak is megigéré pártfogását. Ez alkalmat lelt magát egy kötélén a várfaláról leereszteni, mely azonban elszakadt. Egyik lába kificzamodott, melyen aztán egész életén át sántított. Az örök észrevéve megszökését, a várfal aljában keresték, hol megtalálván elfogták s visszavivék. Nem sokára nagyobb biztosság okáért munkácsi váramba vitetém, hol tisztességes fogságban tartatám a háboru végéig.

Legfontosabb oka a tanács öszvehívásának a francia király válasza vala azon szerződési ajánlatra, melyet Egerben Desalleurs marquisnak tettem. A király meghagyá neki, hogy engem Erdély fejedelmének ismerjen el s nyilatkoztassa ki, miszerint minden nehézség nélkül e minőségben utasítása nyomán fog velem diplomatiái viszonyba lépni; hanem nem így áll a dolog a szövetséges rendeket illetőleg, a kik szövetségzésükkor nem jelentvén ki magukat, függetlenek az

austriai uralomtól, látszatra legalább még urok van, s hogy ellenkeznek a francia király méltóságával viszonyba lépni egy más uralkodó alattvalóival. A nagy-szombati alkudozásban az egész nemzet nyilván elismerte, hogy törvényeink s szabadságainkal egyező békére nem számíthatnak; s hogy a közbenjáró hatalmak ámbár elismerték ügyünk jogasságát, nem fognak kedvünkért Austriával összeveszni mindaddig, míg annyi győzelem által Franciaország fölött kivivott felsőbbség megtörve nincs. E szerint senki sem találkozott a tanácsban, ki nem lett volna a véleményen, hogy függetleneknek nyilvánítsuk magunkat, hogy így azon előnyben részesüljünk, miszerént a francia királylyal szerződést köthessünk, mi által alkalmat nyújtunk a királyunk, hogy minket mint szövetségeseit tekinthesse, ha majd az általános béke tárgyalatik. Azonban ha jól emlékezem, figyelmeztettem őket arra is, hogy vegyék tekintetbe azon bajokat is, melyeket a nemzetre hozhatnánk ezen lépésünkkel. Mert ha szerencsétlenségünkre a császár fegyverrel győzne le bennünket, a hódítási jogra támaszkodva eltörölhetné minden törvényeinket, miként 2-ik Ferdinánd tett a csehekkel a prágai csata után. Ezen ellenvetésnek, melyet azért is tehettem, hogy így némely embereimnek próbára tegyem érzelmeit, semmi hatása nem volt. Most könnyen beláthatta mindenki, hogy ha valahogy e szerencsétlenség érhetne bennünket, kimélő eljárásunk semmit sem használna; míg ellenben igen sokat veszthetnénk, ha elmulasztanánk viszonyba lépni a francia királylyal. Ezen határozat volt oka, hogy a rendek tavaszra Onódra hivattak gyűlésbe. E pontot illetőleg hallgatást kívántam a tanácstól, mit az pontosan meg is tartott.

Ezen tanácsülésben Bercsényi tábornok egy nagyon jelles tervvel lépett fel, melynek részletei nagyon jól ki voltak dolgozva; minthogy a rézpénz, majdnem egészen elveszté értékét, a háboru viselése nagyon lankadni kezdett; a tisztek s az idegen lábra állított hadtest legénysége nagyon kezdte érezni a ruházat hiányát, mert a felszerelésre szükségeket Törökországból, Lengyelhonból vagy Sileziából kelle szállítatni, a kereskedők már nem akarák azt rézpénzen adni, nekünk pedig más pénzünk nem volt, mert bárki mit mondjon is, én többszöri figyelmes kutatásaim után azt tapasztaltam, hogy a bányák jövedelme nem fedezi a költségeket.

Bercsényi felszámítá mindazt, mit a hazában találhatunk a hadsereg ruházatára, elősorolá a felhasználható mester embereket, kiszámítá mennyit nélkülözhet minden megye terméséből, levonván a saját használatra szükségeseket, s hogy e szerint tehát a fizetésekül bejött barmokat kicserélhetjük a Morva s Silezia határokon azon árukért, melylyekre szükségünk van. A bécsi udvar ezen kereskedést megengedte. Helembach báró a bányák igazgatója, ki értelmes s Sileziában s Morvában nagy hitelű ember vala, ajánlatott e kereskedés vitelére, de az efféle rendelkezések soha sem sikerülnek szabad országokban, mihelyt adóról van szó. Mindazonáltal felső Magyarországra 2 millió fnyi adót vetettünk s az egyes megyék adó fejében leginkább oly tárgyakat tartoztak szolgáltatni, mikkel leginkább bővelkedtek. Minden kapitánysági kerületre biztosok nevezettek, kik köteleztettek a megyék hivatalnokaitól elfogadni az adó fejében hozott árukat, feldolgoztatni, s a hadsereghez szállítani. Ezen rendszabályok nagy változásokat idéztek elő a hadseregben, melylyek etakapitányságok föllállítása által óhajtánk elérhetni. Mondtam, hogy az első indulatlobbanás fogatott fegyvert a néppel, elmondám azt is, mily nagy volt a csapatok hajlama a szétoszlásra s mily nehezen lehetett őket öszveszedni, mert majd minden ezred külön külön egymástól fekvő megyék lakosiból állott, mely körülmény késlekedésre adott alkalmat, a tisztek pedig gyakori távollétük ürügyetül használták. Az öt kapitányság az ország törvényein alapult, ezek voltak: alsó Magyarországbán a győri és kanizsai, e kettőt egybe vettem s Eszterházy Antalra bízam. Az érsekújvárit a fővezéri méltósággal kötöttem öszve s Bercsényire ruháztam. A kassait, melyhez a felső magyarországi 13 megye tartozott, Forgátsnak adám. A szolnokit Barkóczy grófra bízam, ki vitéz katona volt, s már öreg apám háboruiban szolgált, de vezényleni nem tudott. Károlyira pedig a szakmárit bízam, mely magában foglalá a Tiszán túli vidéket. Mind ezen tábornoki rangú kapitányok alatt egy altábornok, egy tartományinak nevezett biztos volt, ki az élelmi szerek öszvegyűjtésére köteleztetett, alatta álltak a pénztárnok s másik biztos, kinek a hadsereg felszereléséről kellett gondoskodni. Ezenkívül ezen tábornokok mindegyike mellett volt egy hadbíró, kinek kellett a katonaság és az elzárt vagy fogoly tisztek ügyeit elintézni. Ezen rendelkezés azért okozott

nagy változást a hadseregben, mert a katonákat s a tiszteket, egyik ezredből a másikba kellett áttenni, hogy ugyanazon megyebeliek legyenek együtt. Mindezek a senatusban határozattak s a miskolci kapitányság akkor már felállítatott, a többi azonban csak az onódi gyűlés után.

Nem sokára ezek után azon kellemetes ujságot hallottam, hogy Bezeredy és Kisfaludy egy német katonaságból, ráczoiból, horvátokból és dalmátákból álló és Heister tábornok által, ki a tábornagy öcsse vala, vezérlett hadtestet megtámadtak és megverték. Egy Zsibrik nevű fiatal nemes által, ki ekkor szolgált először mint önkénytes, több zászlót s a fogoly tábornokot küldtek hozzám.

Miután elvégeztük a szövetséges rendek dolgait, tudtára adtam azon szándokomat, miszerint a tavasszal birtokomba akarom venni az erdélyi fejedelemségemet. Levelet kaptam a közbenjáró ministerektől és a fejedeleninnőtől Carlsbadból, mikből megtudtam letartóztatását. Azonnal egy nemes urat küldék, kinek részére passust kaptam, hogy értekezzék ezen ügyben a közbenjáró miniszterekkel, egy jókora összeg pénz is adtam vele. Bécsbe érkeztek azonban meghallá, hogy a fejedelemné Szászországba menekült, hol akkor a svéd király tartózkodott, mint alább megírandom.

Bercsényi visszament a Vághoz, hol lord Sunderlanddal volt néhány találkozása, kit az angol királyné különösen azért küldött, hogy vizsgálja meg az alkudozások megszakadásának okát. Az ellenség Csallóköz szigetében volt, Starenberg Guido vezérlete alatt. Csapataim néhány beütéseket tettek Austriába s Morvaországba, de a katonaság tüze már lankadni kezdett, mert az ezen tartományokbeli parasztok magukat oly helyekre vették, melyeket az ily kóbor csapatok megtámadni nem mertek, s ezért zsákmányra nem tehettek szert.

Rosnyóról Munkácsra mentem, hogy erdélyi utamra megtegyem a készüléteket. A karácsonyi ünnepeket Kassán voltam töltendő, hol egyszersmind meg akartam állapítani az erődítési művek tervét, melylyeken le Maire mérnöknek parancsom szerint dolgozott.

A következő évben már el volt látva a város egy árokkal, fedett uttal és egy előárokkal, mind a két árok vízzel volt tele.

Munkácsra érkeztemkor azon nemes, kit a fejedelemné

segítségére küldtem, visszaérkezett, s nem sokára megjött orvosom is, ki a fejedelemnőt Carlsbadba kísértte. Körülményesen elmondá, mi történt vele Érsek-Ujvárbóli elutazta óta. Morvaországon keresztül egy század lovasság által kísértetett, mert a nép nagyon ingerültnek látszott lenni ellene. Még nem érkezett Prágába, midőn meghallá a fegyverszünet megszakítását. A mint e városba érkezett, több rendbeli kérdéseket intéztek hozzá azon hordócskák tartalmáról, miket magával vitt. Feleletével nem elégedvén meg, megvizsgálák, mert azt hitték, hogy aranyokkal telvék, azonban csak tokaji bort találtak, a mint mondá nekik. Már akkor kezdték terjeszteni azon hirt, hogy nevezetes összeget visz magával, hogy a cseh népet fellájítsa. Folytonos kellemetlenségek között végre megérkezett Carlsbadba s elkezdhette valahára a fürdő használatát. Még mielőtt elvégezhetne volna fürdőszakát, kijelenték neki a császár nevében, hogy fogoly. Polgárőrség foglálá el ajtóit. Irt a közbenjáróknak s Wratislaw grófnak, ki legjobb barátai közé tartozott. Míg leveleire késett a válasz, az égeri helyőrségből egy hadnagy jött egy csapattal a polgári őrséget felváltandó. Ezek, daczára betegségének, mely nem engedé az ágyat elhagynia, úgy őrizték, hogy mindég szemök előtt legyen. Ujlag kutatásokat tettek nála, mert ki nem verhettek fejükből, hogy az említett célra el nem láttam volna kincsekkel. Számtalan sértéseket tapasztalván a városi hatóság részéről is s nem remélvén, hogy tisztessébb bánásmódban részesülend, sikerült rábeszélni a hadnagyot, kit Radievusky-nak hittak, hogy megszökésébe beleegyezzen. A hadnagy magára vállalta lovakról gondoskodni, a fejedelemnő pedig lábbadozni kezdvén, naponként sétákat tett a városon kívül, kísértetve a hadnagy s néhány katona által. Egy napon e tiszt csak egyedül kísérvén a fejedelemnőt, ez 4 cselédével lóra ült s a százsz határokig le sem szált, hol a svéd király részéről kedvező fogadást reménylett, ez azonban engedelmet kért, hogy nem fogadhatja el. Többen azonban a svéd tábornokok közül gyakran meglátogatók, ezek azt tanácslákn neki, menne Poroszországba, mit megis tett, honnan azután Lengyelországba költözött, hol megmaradt a háboru végeig. Megjósoltam neki e kellemetlenségeket, melylyek a bécsi udvarnak bizony nem nagy becsületére válnak.

1707.

A lengyel főtabornoknő (Grande-Generale) a munkácsi hercezséggel határos skolai jószágáról látogatásomra jött Munkácsra. Eltávozta után mártius havában utra keltem Erdélybe. A németek ujfolag bevoltak kerítve azon 3 városban, melyről már tettem említést. Velem csak a házamhoz tartozó csapatok voltak.

Azon követek, kiket a szécsényi gyűlésen választottak a rendek, hogy felhíjják az erdélyi rendeket a velök való szövetségre, s akkor a zsibói szerencsétlen nap miatt nem járhattak el ez ügyben, szinte velem voltak. A karikai szorulaton mentem át. Az erdélyi rendek Marosvásárhelyre voltak egybehiva, mely város az ország közepében fekszik. Folytattam utamat s 10 nappal érkeztem a hely színére a megnyitás előtt. E helytől egy mértföldnyire egy kissé időztem, hogy tisztába hozzuk előlegesen a hitlevelet, melyre esküdni tartoznak a fejedelmek beiktatásukkor. Pekryvel volt dolgom, ki-ben ugyan senkinek sem volt bizalma, mindazonáltal kétszínű és hatalmas szónok levén, sok zavart szokott okozni. Mikes gróf, ki catholicus s a székelyeknél, kiknek kapitányok volt, nagy tekintélyben állott, könnyű s hiszékeny elméjű volt. Pekry ugy forgatta őt, mint neki tetszett. A két öreg Barcsai testvér, kik Apaffy pulya kormánya alatt vénültek meg, csak régi dolgokat emlegettek s a jelent nem bírák felfogni, valamint Toroczky sem.

Ezek voltak a főbbek közül, kikre leginkább hallgatott a nemesség, kiknek előítéleteivel egészen elteltett. A fejedelemségben nem sok öröm, de annál több fáradság várt reám. Minthogy őseim ellen hajdanában azon gyanu keletkezett, hogy örökössé kívánnák családunkban tenni a fejedelemséget, elővigyázók akartak lenni az erdélyiek azon feltételeket illetőleg, melylyeket elem voltak terjesztendők. Elvoltam határozva

inkább visszafordulni, s a városba be sem menni, mint elfogadni azon feltételeket, melylyekre Apaffy esküdött, ezeknek több pontjai ellenkezvén egy fejedelem méltóságával. Végre megegyeztek abban, hogy az őseim által használt hitlevelet fogják élém terjeszteni s mindent szépen elegyengettünk, kivén, hogy semmikép sem birhattam reá a rendeket, hogy a catholicus püspököt befogadják. Minden vallásbeliek közül volt egy, mert törvény szerint a vallási gyakorlatot illetőleg minden vallás egyenlő volt, az erről szóló törvény unionak nevezetik s megszegőire súlyos büntetéseket foglal magában. A püspök befogadása ellen számtalan okokat hoztak fel, melylyeket megczáfoltam, annyira, hogy még Pekry is elhallgatott, kit kiválólag használtam ezen ügyben. Végre azonban mégis tökéletesen fel kelle hagynom vele. E szerint tehát nem maradt más teendőnk, mint bevonulásom s fogadtatásom czeremoniáját rendezni. A legöregebbek sem sokat tudtak a régi szokásokról, s meglehet, hogy Báthory ideje óta semmi meghatározások nem történtek e tárgyban. E korszakot azért hozom fel, mert azóta a fejedelmek megszűntek utazásokat tenni, mert az austriai ház napról napra megerősödvén Magyarországon s Erdély utánni sovárgásait mind inkább kitüntetvén, e fejedelmek kénytelenek voltak a törökökkel kimélve bánni. Bocskay, Zsigmond dédősöm, Báthory Gábor, ki csak rövid ideig uralkodott, Bethlen Gábor s a két György ősöm a törökökkel viszonyaikban visszatartóbbak voltak. Barcsay, Kemény János és Rédey alatt, kik mindnyájan egyszerre vágytak a fejedelemségre, pártokra szakadván a rendek, Apaffy oly alázó feltételek mellett veté magát a török uralom alá, milylyeket, ha önként nem ajánlatsnak, a török soha nem tett volna. Meglehet az is, hogy a fejedelmek beiktatásakor szokásban levő szertartások a protestans vallás behozatalakor eltöröltettek. Minthogy azonban e felül semmi tudomásuk sem volt, elhatározám, hogy azon szokásokat követem, melylyek szerint a magyar királyok koronázása történik.

A városon kívül levő mezőn egy néhány lépcsőnyi magas emelvényt állítottak, melylyen udvari papom oltárt emelt s reá keresztet helyezett. A rendek lóháton jöttek élém, leakarának szállani lovaikról, én azonban figyelmeztetém őket, hogy ez nem illik beiktatásom előtt, ha csak magam is le nem szállok. Ez

okért állítanak Magyarországon sátorot azon a helyen, hol a királyt fogadják a rendek, a hol ő aztán le száll lováról s a beszédek a sátorban intéztetnek hozzá. Megfejtém előttök, hogy ez is egyike a rendek kiváltságainak, hogy a fejedelmet nem ismerik addig urokul, míg a törvények s az eléje terjesztett feltételek megtartására meg nem esküdött. Több hasonló alkalmam őket ilyesekről fölvilágosítani. A haza atyáinak neveztek el, s mondhatom belső érzelmeimet tekintve, megilletett e név. Az emelvényhez érve, leszállván lovainkról, a főurak vezettek. Minden vallás felekezeti püspökök s papok sorba állottak, kivéven a catholicus püspököt, kit fő udvari papom képviselt. Egy ítélő mester, egy óráig tartó beszédet intézett hozzám. Elmondá, hogy Isten küldi a jó és rossz fejedelmeket, hogy megáldja vagy büntesse az alájuk vetett népeket; folytatólag jellemezte aztán az egyiket s a másikat s személyemre nézve kedvező következtetésekkel végzé beszédét. Feleletemet Salamon szavaival kezdém, bölcsességet kérvén az Istentől, a végén pedig biztosítám őket azon atyai szeretetről, melylyel viseltetem azon nép iránt, melylyet az Isten a rendek által hatalmam alá helyezett. Ezek után közeledvén az oltárhoz, udvari papom eléem tartá az evangeliomot, és a Corpus Jurisban találtató eskü formulát, melylyet fenszóval elmondék. Éljent kiáltottak. A házamhoz tartozó csapatok, melylyek egy ágyulövésnyi távolságban voltak felállítva csatarendben, tüzeltek. Ezek után megindultunk s a városban a catholicusok kis kápolnája előtt szálltam le, hol a plébános elkezdé a Te Deum-ot énekelni. Házamhoz tartozó csapatokat másnap mindjárt Szeben felé küldtem, nehogy erőszakolni látszassam a tartandó országgyűlést. Megnyitásakor azonnal tanácsosokat neveztem ki, kik képviseljék a rendeket, midőn nincsenek együtt, s kiknek tanácsával tartozzék élni a fejedelem az erdélyi ügyekben. Nem neveztem ki azonban mind a 12-t, nehogy azon néhány főur, kik akaratlanul letartóztatnak Szebenben a németek által, végkép kizárattassanak. Personalist is neveztem ki, a ki szinte az említett fejedelmi tanácsosok közé tartozott, s ki elnöke a tanácsosoknak, kik a rendek kamarájában egy hosszú asztal körül ülnek és a tábla fainak neveztetnek (enfants de la Table). Ezek szedik össze a követek szavazatait s magok is szavazván, elnökük a két protonotarius

által írásba tetetvé a határozatokat. Ő nevezi ki azon követeket is, kik azokat a fejedelem elé terjesztik, ki tanácsosai közt fogadja őket és ezekkel tanácskozása utáni helyeslése ad törvényerőt a határozatoknak, miket ezek után a fejedelem saját nevében helybenhagyás alakjában tesz közzé. Az országgyűlés kezdetén a fejedelem tanácsosaiból választott küldöttség által küldi előterjesztéseit a personalisnak s viszont a rendek magukét szinte a personalis által közlik a fejedelemmel.

Semmi különös céljaim nem voltak e gyűlésen, egyedül a háborúra vonatkozó rendelkezéseket terjesztém eléje s subsidiumokat kértem folytatására. A fejedelemség kincstára egy tanácsos őrizetére van bízva, ki tárnoknak nevezetik. Ide folynak az öszves országgyűlés által meghatározott adók; — hogy jóakaratomat s vágyamat, segíteni a nép sorsán, megmutassam, ide csatoltam azon javakat is, melylyek azoktól vétettek el, kik nem tértek hűségemre. Minden erőlködéseim daczára sem akadályozhattam meg egy törvény hozatalát, mely erdélyi seregeimet egészen tönkre tette, hogy minden ur visszakövetelheti megegyezése nélkül katonává lett jobbágját. Bármily képtelen is az ily törvény, különösen az ilyen természetű háboruban, tökéletesen fellázasztotta volna a kedélyeket, ha visszavetem, mert megvoltak győződve, hogy tagadó válaszem csak azon szándokomból ered, miszerint saját jobbágyaik fegyverével akarom magamat korlátlan urrá tenni. E képzelt politicusok mondák ugyan, hogy távol legyen tőlök felőlem ilyesmit feltenni, de ha egyszer az urak megfosztatnak a jobbágyaik feletti korlátlan hatalomtól, ez például szolgálna egy más rossz szándéku fejedelemnek. Azon csudálkoztam, hogy a legjózanabbak sem látták be, miként oly háborúról van szó, melyben szabadságainkat akarjuk visszaszerezni, a melylyeket már élvezni akarják. Nagyon érzékenyen vettem, hogy mindazok után, miket szabadságaikért tettem, gyanakodóknak látszanak lenni irányomban, mert valóban tőlem függött visszaélni a nép első lelkesülésével s hatalmamba venni Erdélyt a nélkül, hogy akár a rendek öszvehívásáról, akár választásról csak szót is tettem volna. De ez a választott fejedelmek sorsa, hogy mindenkor gyanakodnak rájuk s ha tulajdon lelkiismeretük meg nem nyugtatná őket, mindég sze-

rencsétlenek volnának. Azonban semmi sem ábrándosabb, mint azt hinni, hogy eskük és törvények által megköthetni őket, ha lelkiismeretesség nem vezeti őket. Végre beleegyeztem ezen törvénybe, mert azt hívém, hogy Erdély birtoka Magyarország felszabadulásától függ s ha ez sikerül, amazt is megnyerendem. Mig ellenben ha a császár fegyverei meghódítják Magyarországot, Erdélyben ön örömmel nem soká tarthatom magamat, mert ha már bevétetett a város, a fellelgyár nem soká tarthatja magát. Nehéz volt kielégítenem az erdélyieket, még ha megtartottam is törvényeiket. A székelyekből kellett volna a nemzet fő erejének kikerülni, kiknek mindnyájoknak nemesi jogokat kellett volna élvezni. És valójában természetknél fogva ügyesek, őszinték, bátrak és engedelmesek lévén, nagyon alkalmasok a háborura. Azonban ezek tulajdon tiszteik által vettettek szolgaságra, kik ellenére minden törvényeknek, hallatlan visszaéléssel visszatarták őket a háborútól, hogy földjeiket műveljék. Azoknak, kik lovon szolgálnak, lándzsákat kell hordaniok. Én azt tapasztaltam, hogy ezen, az őseim korában annyira virágzó és harcziás nép nagyon elszegényedett, nemcsak a németek zsarlásai, hanem önnön tiszteik gazságai miatt annyira, hogy semmikép sem volt elegendő az ország védelmére. És ha ezen okból magyarországi seregeket küldtem Erdélybe, ezeket az erdélyiek idegenekül tekintették s panaszkodtak mondván, hogy szolgaságra akarom juttatni őket. Az említett törvény után oly módon bántak katonáskodó jobbágyaikkal az urak, hogy nagyon megilletődtem, nem is nagy számúak voltak ezután erdélyi csapataim.

A mennyire lehetett sürgettem az ügyeket, hogy bevezhessem az országgyűlést, mert a szövetséges rendeket Onódra hívám össze májusra.

Az erdélyi országgyűlés folyama alatt nyilvános kihallgatáson fogadtam Desalleurs marquis-t, melylyen az átadá urának azon levelét, melyben üdvözölt, hogy az erdélyi trónra jutottam. A szövetséges rendek küldöttei szinte nyilvános kihallgatást nyertek s az erdélyi rendek beleegyeztek előterjesztéseikbe. Ők hasonlóképp neveztek ki tanácsosokat, kiket Onódra voltak küldendők követségben. Végre vége szakadt az országgyűlésnek s a rendek testületben járulván trónom elé, előterjeszték tanácskozásaik eredményét s én megerősítém

azokat s ezután széteszlottak. Kevés napok mulva ezek után Radnótra rándultam, mely vár kieszen fekszik a Maros partján, s családom ősi birtoka. Utközben szemlét tartottam mintegy 3000-nyi székely gyalogságon, melynek nagy része csak botokkal volt fegyverezve. Hogy felhangoljam némileg e nemzet lelkületét, parancsot adtam egy Cserey nevű fiatal nemesnek, hogy egy ezred lándzsást toborzon közülök, kiket aztán a házambeli csapatokhoz csatoltam. Ő tökéletesen megfelelt várakozásomnak s ő, és ezrede kitűnő szolgálatokat tettek. Innen Kolosvárra mentem, mely város fallal van körítve, itt 100 nemesből egy századot állítottam e név alatt „a nemesek társasága“ (société de nobles), e századnak én lettem ezredese. Azoknak, kik e testületbe lépni akartak, megyéikből hiteles bizonyítványokat kellett hozni, hogy régi nemes családból valók. Karabélylyal, karddal és pisztolyokkal voltak felfegyverkezve s kettő közülök folytonosan ajtóm előtt állott őrt. Egyenlőn gyakoroltattak lovon és gyalog. Tervem volt idővel egy katonai rendet, e czim alatt „isteni gondviselés“ alapítani, melynek alapjául kellendett volna e századnak szolgálni. Al-ezredesük Kemény Simon — unokája az e nevű fejedelemnek — lakásom elé vezeté őket, hol leszállítván az egész századot, bevezeté az elfogadási terembe, hol felolvastatván szabályaik, megesküvének, hogy egymást soha háboruban el nem hagyják, s soha nemességükhöz illetlen cselekedetet nem követnek el. Ezután mindegyikét megöleltem, mint bajtársot. Ezen intézmény vetélkedésre ösztönözte az egész magyar és erdélyi nemességet és egykoron bizonyosan megfelelt volna várakozásaimnak, ha Istennek, kinek neve minden tetteiben dicsérettessék, nem tetszett volna másképp intézkedni.

Az erdélyi vidékeket szintoly figyelemmel vizsgáltam távoztamkor, mint jöttömkor. Az egész fejedelemség hegyekkel van körülvéve, melylyek legnagyobb része az alpesekhez hasonlítható. Belől pedig azon rész, mit közönségesen az erdélyi mezőségnak neveznek, lapult hegyekből áll, melylyeknek völgyei a tavak töltései által vannak átszegve. A hegyoldalak bokrokkal vannak benőve. A föld egyenlőn termékeny mindenfelől gabnában s takarmányban, s könnyen meglágyul s az utak nem rosszabbak a hegyek oldalain s a sík tetőkön, mint a tavak töltése által átszegett völgyekben, mert a föld

közönségesen kövér agyagból áll. A Maros völgye, mely ketté hasítja az egész fejedelemséget, sokkal kiesebb, mint a Szamosé, a melyről már beszéltem. Ez első, melynek vize nagyon tiszta, magába veszi az Aranyos folyót, mely a Kalota hegyéből ered s azért neveztetik így, mert arany fővenyet hord magával, melynek szedésére egy csavargókból álló csapatnak, kiket cigányoknak neveznek, szabadalma van. Ezek az aranyat a fejedelem kincstárába hordják. E két folyó elég széles völgyeken foly át, több kanyarulatokat téven a szomszéd réteken, fűzfákkal beszegve, miket fa hiányában tüzelőtül használnak. A faluk sűrűen következnek egymás után s nagyon népeseek. Általában Erdélynek semmire sincs szüksége, mint egy jó fejedelemre, ki a nép atyja lenne. Azonban, hogy teljes virágzásra lehessen hozni e fejedelemséget, szükséges volna, hogy két egyenlő lelkületű s egy terv szerint működő fejedelem következze egymásután, mert egy emberélet nem elégséges átalakítani szokásait s jellemét azon 3 nemzetnek, melyből áll. Azonban mindeniknek nagy hasznát vehetné az, a ki tudná, miként kell alkalmazni őket. A mi a háborút illeti, e fejedelemséget majdnem megközelíthetlenné lehetne tenni, s ha már azt az országban kellene viselni, az egyes vidékeket is úgy lehetne tekinteni, mint elkülönözött erődítési műveket. A kevésből melylyet e sűrű bokrokkal fődött meredek oldalú hegyi rónákról, e mélységekről, tavakról, völgyekről, magas sziklák között kigyózó folyokról mondtam, úgy hiszem eléggé kitünik, hogy mily előnyökkel bír Erdély a háborúra. Erdélyből kijöttömkor elmentem Zsibó mellett s átláttam, hogy Károlyi mit tehetett volna s mit mulasztott a fent megírt szerencsétlen zsibói napon. Kiérvén Erdélyből egyenest Onódra tartottam, hova kevés nappal a gyűlés megnyitása előtt megérkeztem.

Ha nem csalódom említett, miként nagy lelkesedéssel kezdett háborunk a béke alkudozások megszakadta óta nagyon kezdett lankadni. Még azon módok is, melylyekkel orvosolni akartuk, elősegíték lankadását. Elejével a mint elmondám a lelkesedés okozott rendetlenségeket, a rend pedig a rendetlenség egyedüli orvossága előlni kezdte a lelkesedést, s előidézé természetesen a lankadtságot. A seregben az első buta, részeges s baromi durvaságu tisztok helyét olyak fog-

lalták el, kik miveltebbek voltak s inkább lettek volna képesek fegyelmet hozni a seregbe s fentartani tekintélyüket és a századok s ezredek számadásait vezetni, azonban a mi a hadviselést illeti, ezek sem voltak kevesbé tudatlanok, a katonák pedig nem becsülték őket annyira. Mindegyikük azon igyekezett, hogy mentül több lovat, kocsit és podgyászt szerezzen magának. Ámbár mindez a közepszerűn alóli volt, mégis napról napra szaporodott. A nemesség napról napra kezdte visszanyerni hatalmát jobbágyságai felett s igyekezett elidegeníteni őket a háborútól. Azok, kik zsákmányt szereztek, inkább akarták azt élvezni, mint oly fegyelem alá vetni magokat, mely büntetések terhe alatt megtartandó szabályokból állott. Ezek tehát minden kedvező alkalomkor hazatértek s kényszerítő eszközökhöz kelle nyulni, hogy visszatérésre bírassuk őket. Elejével a katonáskodó nép szét levén szórva a környékbeli várak ostromlására, nem igen távozott messzire tüzhelyeitől, s a németekkel elzárkózott nemesek marháit elhajthatá minden veszély nélkül. Ezen ostromlott helyek azonban feladatván, messzire kelle lakhelyeiktől távozniok a se reggel, a seregben pedig semmit sem szerezhettek. Lova, valamint fegyvere is tulajdona volt, s nem igen szereté fárasztani marháját az előőrsőkön, portyázásokban s kémiszemlékben. Ily csekély okok riasztották vissza a katonát a háborútól, mely bajok a viszonyok természetéből következtek reánk. Ime mily eredménye volt a földmives parasztok között azon rendnek, melynek behozatalán annyit fáradoztam. Mióta a várak nagyrészt elfoglaltattak, a sereg hadtestekre osztatott, utak jeleltettek ki az eleség szállítására, s egy egy napi járásnyira egymástól raktárak állítattak: a megyék köteleztettek a gabnát a raktárakig szállítani, hol mindég állottak készen szekerek a sereghez vagy egy, vagy más várba viendők azt. Mindez azonban nagy nehézségekkel járt: mert minden raktárnál kellett biztost tartani, ezek egy része pedig csaló volt, másik része pedig járatlan és gondatlan, mert mindnyájan ujjoncok voltak még e téren. Azonkívül hogy a gabna legnagyobb része megromlott, elfecséreltetett vagy ellopott, gyakran az ellenség jöttének ál vagy való hírére elhagytak a raktárak zsákmányul azoknak, kik legelőbb érhatték. Ujjolagi ellátásuk sokba került a népnek, mert ámbár termékeny az ország, de

nem mindenhol egyenlőn az, s így gyakran távolabb részekből kelle szállítani az élelmet. A tábornokok fizetése pedig, kik mindig nagy kísérettel jártak még meghatározva nem volt, ez csak az onódi gyűlés után közzé tett rendszabályok által történt. E szerint mindnyájan a hazát szolgálván, a hazából éltek. A megyék követeléseikre minden asztali szükségekkel ellátták őket. Ez töméntelen pazarlásokra adott alkalmat, melyek terhét a nép viselte. Mind ez eleinte nem volt annyira érezhető, mert különböző, egymástól távol eső megyékben történt, midőn azonban nagyobb hadtestek vonattak össze, a tábornokok egyre jöttek mentek ugyan azon uton, ez igen terhes volt, s miket nem tudnék beszélni, midőn a hadtestek kijelelt helyeikre mentek? Mert noha ilyesmik előfordulnak minden háboruban, de ha a jól rendezett s fegyelmezett hadseregben is történnek hasonló alkalmakkor kihágások, mit nem gondolhat az ember oly háborúról, melyet mi viseltünk. A nemesség közül az öregek, a kényelem szeretők s a politikusok egész a nagy-szombati alkudozásokig kedvezőleg okoskodtak, mert látták, hogy daczára a vesztett csatáknak, a közbenjárók s a császár küldöttei járnak kelnek s ők azon reményben voltak, hogy a béke megkönnyítendi terheiket. Megszűnvén azonban az alkudozások, semmi könnyebbülést sem láttak többé. A császári követek egy része Pozsonyban maradt, mint az Érsek és Szirmay, Okolicsányi és Viczai (?) mint egy neutralitásban kívántak maradni, az utolsónak megadtam, mert megvetett és hitel nélküli ember volt. A másikat sokkal jobb polgárnak tartottam, minthogy feltettem volna róla, hogy a közügynek ártani akarna, de nem gondoltam, hogy az oly jellemű ember kétségbe esvén a háboru szerencsés kimenetelén oly terveket forraljon, melyek által kényszeríthetne, hogy oly egyességet kössék, a milyen a körülmények szerint lehetséges. Megengedtem azért neki, hogy turóczi jószágán maradjon. E megye legkisebb az országban s nemességének majdnem egy harmada viseli az Okolicsányi nevet, a többi pedig rokonságban van vele, s e család még a szomszéd Liptóban is nagyon el van terjedve. E megye maroknyi nemessége azt határozta, hogy körleveleket bocsát azon megyékhez, melyekben a lutheranusok többségben vannak. Ezen levelekben előadván mindazon roszakat, melyek a háboruból

eredtek, tulságos színekkel festék a tábornokok s katonák kicsapongásait s felszóllíták azokat, hogy velök egyesülten közakarattal igyekezzenek ezen bajok orvoslását kitalálni, melylyek forrása nagyobb részint csak egyes emberek érdekéből ered. Mind azon megyék, melylyek ily leveleket kaptak, hozzám küldék azokat, részint felbontatlanul, részint felbontva, azon biztosítással, hogy ők nem képzelhetik a bajok orvoslását más uton eszközölhetőnek, mint a szövetséges rendek gyűlésében. Mindezen leveleket az onódi gyűlés megnyitása előtt kaptam néhány nappal. Feltettem magamban, hogy feleletre vonom Turóczmegyét, mert az összes szövetséget nemesség meg volt jelenendő e gyűlésen zászlói alatt. De bátran mondhatom azon örök igazság előtt, kinek e munkámat ajánlám, hogy sem én, sem más nem gondolt arra, a mi megtörténendő vala, a mit egyedül szónoklatom hevéssége s izgatottsága okozhatott.

Eljövén végre napja az összes szövetséges nemesség gyűlésének, melyben a Rosnyón eldöntött titkos kérdések voltak tárgyalandók, üdvözlölvén őket s a rendek gyarapodása utáni óhajtaimát kifejezván: minthogy Turóczmegyének azon szerencsétlen levelében elég világosan állítatik, hogy a köznyomor legnagyobb része csak egyesek érdekeit mozdítja elő, a tényállás magyarázatával kezdém beszédemet s azon megyéket, melylyek ezen leveleket hozzám küldék, megdicsértem azon szilárdságért, melylyet a szövetségesi eskü által rájuk rótt kötelezettségük megtartásában mutattak. Ezek után Turóczmegyéhez intéztem szavaimat, s felszóllítám, adná elő szabadon sérelmeit s világosítsa fel, mi célból irattak az említett levelek? Rakovsky alispán és Okolicsányi a jegyző, ki a bécsi udvar követének fia vala, felkelének s beszélni kezdtek, de a távolság s az ily számos gyülekezet természetes zaja miatt nem érthettem meg beszédjüket, azért közlembbe hivatám őket. Először is a seregmozgalmak által előidézett kellemetlenségeket, a katonák és tisztek kicsapongásait, az élelmezést s az adókat kezdék emlegetni, végre a rézpénz által okozott zavart. De mind nagyon részletesen s túlzottan lévén előadva; Bercsényi, ki indulatos természetű, többször félbe akarta őket szakítani. A mennyire lehetett, visszatartottam. Elvégezvén beszédöket, nyugodtan felelém

nekik, hogy annak, mit előadtak, nagy része a háborunak természetes következménye, melynek folytatására a bécsi udvar nyakassága s azon határozatunk, hogy szabadságaink visszaszerzéséig folytatjuk, kényszerít bennünket. Hogy meg nem foghatom, mi joggal panaszkodhatik Turóczmegye ezen közös bajokért, melylyek leginkább más megyékre nehezednek, mert Turóczmegye a háboru kezdete óta nem látott más ellenséget, mint a futó Schlik tábornokot, sem valamely nagyobb hadtestet seregeinkből, mert félreeső fekvése miatt nem igen van utban. Azonban panaszaiból kitűnik, hogy azt hiszi, miként a panaszlott bajok egyeseknek válnak hasznára. Ez pedig egyenesen személyemet illeti; mert bizonyára nagyon érdemetlen lettem volna azon bizalomra, melylyel a rendek megtiszteltek, midőn vezéröktől választottak, ha elnéztem volna az ilyféle rendetlenségeket, feltéve, ha a megyék által értesítve lettem volna felőlük. De kérdem, mikép intéztettek hozzám e tárgybani panaszok s kik ellen? ha nekem nem panaszkodtak, miért panaszkodtak a megyéknek? Ezen eljárásból világosan kitűnik, hogy Turóczmegye azért nem akart hozzám folyamodni, mert engem is párthoz tartozónak vagy részrehajlónak tart. És kérdem tőlök, követeltek-e valaha megyéjükből rendeletemre a rendes és más megyék által is viselt közadónál többet? Az alispán s a jegyző, kik folytonosan mellettem voltak, nagyon megzavarodtak feleletükben, mert mindegyre ugyanazt ismételték. Felemelvén erre szavamat, elkezdém mondani, hogy az ily merénylet veszélybe döntheti szövetségünket, hogy ezáltal eléggé megmutatta Turóczmegye, hogy nincs bizalma személyemben; mert a nélkül, hogy elem terjeszse panaszait, oly utakat keresett, melylyek tökéletesen ellenkeznek a közegyetértéssel, s hogy oly sérelmek orvoslását kereste, melylyeket elő sem tud adni; mert azok, melylyekről beszélnek, nem tekinthetők sérelmekül, tekintve, hogy mindnyájunkkal közösek s hogy köteleztük magunkat folytatni a háborut, még szabadságainkat törvényeink értelmében vissza nem állítjuk. Azért tehát igazságot s elégtételt kívánok az összegyülekezett rendektől ezen becsületsértő eljárásért, melylyet Turóczmegye vagy tisztai ellenem, főnökük ellen, követtek. Megvallom, hogy azon jó hiszemben voltam, hogy a gyűlés törvényes vizsgálatot fog ellenök rendelni, azonban beszédemet elvégez-

vén az egész gyülekezet hallgatott. Egy ideig magam is hallgattam, de midőn láttam, hogy senkinek sincs kedve beszélni, ismét szólottam, mondván: Keservesen esik látnom, hogy haboznak teljesíteni kérésemet, midőn a szövetség legutolsó tagjának sem lehet megtagadni az igazságszolgáltatást. De daczára ennek a csend nem zavartatott, miért arra a gondolatra jöttem, hogy talán hallgatással helyeslik azt, a mit a turóczi alispán és jegyző mondtak. Erre annyira elkeseredtem s oly haragra lobbantam, hogy nem tudám elfojtani indulatomat. Nem tudom egészen leírni, a miket mondtam a felett, hogy megtagadtatott tőlem az igazság, látván hogy a rendek hallgatásukkal helyeslik a turóczmegyei tisztek előadását; látom, hogy azt hiszik, hogy a háboru kezdete óta csak azért szenvedtem annyi fáradságot, hogy kincseket gyűjtsek hazám kárára s hogy e szerint nem marad egyéb teendőm, mint letenni azon méltóságot, melylyel a szécsényi gyűlésen ruháztak fel a rendek, s visszavonulni erdélyi fejedelemségembe. Ezek voltak utolsó szavaim, s ezek után valóban fel is kelék, hogy elmenjek, midőn Bercsényi könyvelt szemekkel felkelvén, mert indulatos és hosszú beszédem többeket könnynyekre fakasztott, így kiáltott fel: „A szövetséges rendek a hálátlanság ily bűnébe eshetnének tehát szabadítójuk iránt, hogy inkább mintsem igazságot szolgáltatassanak neki a rágalmazók ellen, elhagyják távozní körükből? Nem — inkább mintsem ez történjen, haljanak meg a gyalázatosok.“ Ezeket mondván, kihúzá kardját és Rakovsky alispán vállára ütött a lapjával. Károlyi, ki Bercsényihez közel állt, ugy föbe vágta az alispánt, hogy rögtön halva rogyott össze. A jegyző szinte több sebet kapott. Mondhatom, hogy indulatom elcsendesült e látványra s nem gondoltam egyébre, mint megakadályozni a rendetlenséget. Első gondom volt a hátam mögött álló tiszteket kiküldeni, hogy igyekezzenek visszatartóztatni a házamhoz tartozó csapatokat, nehogy megtámadják a turóczmegyei nemeseket. Egy közülök egy ügyvéd, ki nagyon hiu és vakmerő ember volt, lábaimhoz veté magát és én védelmezém. Ezzel a zavarnak vége lett. Bercsényi, ki sokkal jobban fel vala indulva, mint én voltam, ilyformán kezdte izgatni a rendeket: „hogy ő nem hiszi, hogy eleget tettünk volna, hogy a rendek tekintélye megkivánja, miszerént törvényes eljárás és rendes ítélet

által kell megboszulniok a vezérük ellen elkövetett sérelmet; ő meg van győződve, hogy nagyon czélszerű lenne fogva tartani holnapig a jegyzőt, a ki csak megsebesült, és törvényesen járni el ellene. Indítványa közfelkiáltással elfogadtatott.

Nagyon megilletődtem e közbe jött eseményen s a tábornokok rendetlenségén, tekintve azon czélt, melyért a rendek összehivattak. A senatust is megkérdeztem, valjon folytassuk-e a függetlenségi nyilatkozat ügyének tárgyalását, vagy ne? nehogy azt mondhassák, hogy e vérengzés csak azért történt előlegesen, hogy megfélemlítsük a rendeket, s így könnyebben kicsikarhassuk tőlük a függetlenségi nyilatkozatot (renonciation), azt határoztuk, hogy Turóczmegye ármanykodásai s merénylete miatt inkább siettetni kell, mint halasztani.

Másnap az ülés a jegyző elleni per megindításával kezdődött, ki fővételre ítéltetett; mind a két bűnös teste a földön hurczoltatván s a döngyöző helyen temettetett el. Mint-hogy azon levél Turóczmegye közgyűlésén iratott, elhatároztatott, hogy zászlója szétszaggattassék s pecsétje összetöressék. Bizonyos, hogy mindezek nagy haraggal történtek, van okom hinni, hogy a rendek tegnapi hallgatása onnan eredt, hogy a nemesség arra várt, mit szól a senatus. Én azonban tudtam, hogy az ily közgyűlésen nem illeti a senatust a szólási jog, s így elismertem, hogy én is hibáztam, midőn oly tüzzel beszéltem. Már nem emlékezem, én indítványoztam-e, vagy Bercsenyi? hogy megszűntnek nyilvánítsuk mindazon jogokat, melyeket a austriai ház követel a nemzet fölött. Az indítvány lelkesedéssel fogadtatott el, aláíratott és később kinyomatott. Már elmondván főlebb valódi okát ezen eljárásunknak. Desaleurs marquis tudósítá udvarát; minthogy azonban a kötendő szerződés egyik főpontja volt, hogy az igen keresztényi király mindaddig nem kötend békét a császárral, míg vissza nem állítja törvényes szabadságunkat és Erdélyt el nem szakítja az austriai háztól; azt hiszem, hogy ez volt oka, hogy a felelet késett, a mint másutt majd előadandom.

Erdélyből visszatértemkor egy azon tartományban lakó göröggel találkoztam, kit Korbe-nak híttak. Ez a czár tanácsosává lett, és titkos audientiát kérvén tőlem, megbízó levelet mutatott e fejedelemtől. Én, a mennyire emlékszem,

Ráday Pált, erdélyi cancellariám igazgatóját bizám meg, hogy az előterjesztéseket meghallgassa s nekem jelentést tegyen. Röviden ennyiből állottak: hogy Augustus király nem teljesítván szövetségesei iránti kötelességeit, és lemondván a lengyel koronáról; a czár a köztársaság megegyezésével elhatározá, hogy engem emel e trónra. Az által igyekeztem elhárítani ezen ajánlatot, hogy két értelmű feleleteket adtam; azonban kinyilatkoztatá, hogyha vonakodom, a választás könnyen Eugenre a savoyi herczegre eshetik s hogy e szerint parancsa van engem figyelmeztetni, hogy vonakodásom nagy kárára lehet a magyar ügynek. Míg ellenben, ha elfogadom, urával szövetséget köthetek, a ki semmit sem ohajt inkább, mint a francia királylyal szövetekezni és békét kötni a svédvel, és ha ezen szándékában a czárt elősegíthetem, méginkább lekötötelem őt. Elég okom volt máskép beszélni ezen előterjesztés folytán, mint először, s azon felelettel küldtem vissza, hogy köszönöm ő czári felségének, miszerint méltóztatott személyemről megemlékezni; minthogy azonban Lengyelország szabad ország s tudván, hogy a czár semmikép sem akarja csorbítani e nemzet szabadságát és akadályozni királyválasztását, nagy hátrányára szolgálna tervének, ha a lengyelek megtudnák, hogy a czár nekem ajánlá a trónt, és én elfogadtam tőle. Ha tehát urának valóban azon szándoka van, mikép előadá, megbiztam, hogy kérje meg a czárt: méltóztassék küldetését és az én határozatomat titokban tartani, és mint meg nem történtet tekinteni mindaddig, míg Lengyelország primása és nagytanácsa nem teszik nekem ezen ajánlatot. Ezen közbejött eseménynek szerencsés, de kellemetlen következményei is lehettek; mert a diadalmas svéd király, kinek a francia király is kereste barátságát, ekkor Szászországban volt, és lehetetlen volt meg nem bántanom, ha szövetségre lépek a czárral. Azonban ezen fejedelemnek seregei határainkon voltak, és azzal fenyegetett, hogy segítséget adand a császárnak, ki erre már régen kéri, ellenem. Ezen veszelem még fenyegetőbbnek tetszett. Igazán mondhatom, hogy a lengyel koronára legkevésbé sem vágytam, sőt azon igyekeztem, hogy kikerüljem megválasztatásomat. El is küldtem Rádayt, erdélyi cancellariám igazgatóját, Szászországba, hogy őszintén terjeszsze a svéd király elé a czár ajánlatát és fele-

letemet. Kérem: tudassa velem, mily segílyt reménylhetek részéről, ha a czár a császár érdekében ellenünk támad, és ránk küldi seregeit. Tudatám Stanislaus királylyal is, hogy a lengyel főtábornok, ki benső barátom volt, kész valamennyi senatorral, kikből áll a nagytanács, őt elismerni és megerősíteni választását, ha in corpore el akarja őket fogadni. A svéd király Rádaynak nagyon határozott feleletet adott; t. i. hogy csak tartsam erősen magamat a czár ellen, mert ő nem sokára Lengyelországra megy, és meg fogja verni. Stanislaus király pedig tudatá velem, hogy ő Isten kegyelméből lévén Lengyelország királya nincs szüksége a nagytanács kegyelmére; és hogyha a senatorok, kikből áll állítólag e testület, látogatására akarnak jönni mint magán emberek, mindnyáját elfogadandja, de máskép nem. E két felelet arra birt, hogy kimélve bánjak a czárral, s igyekezzem kikertülni megválasztatásomat Lengyelországban, azon czélból, hogy békét eszközhessek a fejedelen és a svéd király között, a franczia király és a bajor választó fejedeleme közbenjárása által azon feltétellel, hogy a választó fejedeleme emeltessék a magyar trónra, én megtartsam Erdélyt és Stanislaus legyen lengyel király. Ime minden cselekedetemnek s a czárrali alkudozásaimnak kultsa, melylyekről azonban Bercsényit kivéve, senkinek sem volt tudomása. Kivüle senki sem volt képes ez ügy vezetésére, ezért már akkor elhatározám, hogy őt küldöm Lengyelországba, és pedig oly fénnnyel, hogy kedvező benyomást tehessen hazánk állapotjáról a muszkákra és lengyelekre. De mielőtt elküldém, el akarám fogadni a czár megkeresésére a Lublinban összetült lengyelországi nagytanácsnak követeit. Mert Korbe visszatértekor elmondván fejedelmének válaszomat, ez helyesnek találta, és kinyilatkoztatta a primásnak, hogy minden áron akarja siettetni a királyválasztást. Összeülvén a tanács, azon tanácskozott, kit kellene a trónra emelni. Mindnyájan a főtábornokra szavaztak; de ez határozottan kinyilatkoztatá, hogy nem szolgálna a köztársaság előnyére, ha őtet emelnék a trónra s véleménye szerint jobbat nem tehetnének, mintha engem kínálnának meg. Nyilatkozata lelkesedéssel fogadtatott: a czár is helyeselte, s követképpen egy nemest küldtek hozzám: hogy a tanács határozatáról tudósítson. Ezen követet Munkácson akartam elfogadni.

Az onódi gyűlés ideje alatt Starenberg felhasználta az alkalmat. Rögtön kitört a Csallóközből és erős menettel elérvén a Vághoz, Vágújhelyen Trencsén és Lipótvára között erős sánctot hányatott. Ezen ujság majd oly kellemetlenül hatott rám, mintegy csatavesztés. Emlékszem, hogy mondtam Bercsényinek, hogy ha az ellenséges tábornok kiviszi tervét, háborunk 3 hadjárat alatt elvégződik, és hogyha az alkudozások nem sikerülendének, ideje végső erőfeszítést tenni. Még mielőtt a gyűlés eloszlott, elhatározám, a mint említém, hogy Bercsényi tábornokot küldöm Lengyelországba, előterjesztém tehát a rendeknek, mikép megtörténhetik, hogy különböző események hosszas ideig kényszeríthetnének távol lenni Magyarországból, e szerint szükséges tehát, hogy egy helytartóm legyen, a kit távollétemben oly hatalommal ruháztatnék fel, a milyent célszerűnek ítélnék a közügyre. Ezen hivatalt Bercsényire ruházták. Bevégezödvén a gyűlés a Vág melletti parancsnokságot Eszterházy Antal tábornokra bízam, magam pedig föltettem, hogy a lengyel határok közelében tartózkodom, hogy el ne szalasszam a pillanatot, midőn a körülmények kedvezőleg alakulandának arra, hogy előnyösen végezhessük a háborut, t. i. ha szerencsés volnék a svéd királyt a francia király és bajor választó fejedelem közbenjárása által kibékíteni a csárral. Ezekután Munkácsra mentem, a hol a lengyel nagytanács követe jött hozzám. A lengyelek minden eljárása csak vontatva ment, követük előterjesztésében sem találtam semmi őszinteséget, mert Schembeck a primás s testvére a cancellár és Denhof a sandomiri confederatio marschallja szívökben még mindig Auguszt királyhoz vonzódtak. Minthogy azonban ezeknek érzelmei nem igen árrhattak céloznak, azt felelém a követnek: hogy rögtön küldendek követeket, kik megköszönnék a csárnak és a nagytanácsnak személyem iránti kedvező hangulatukat, most tekintvén azon állapotot, melyben jelenleg a köztársaság, hazám és a fejedelemiség voltak, szükséges volt előrelátónak lennem, és előlegesen is biztositanom a csár barátságát egy szerződés által. Elbocsátván e szerint ezen követet, siettem elküldeni Bercsényit is mint barátomat és mint olyat, ki egyedül bírja titkomat. Részemről, ha szabad így kifejeznem magamat, egy a csárnak szöllő bizalmas levelet adtam neki, melylyet sajátke-

zúleg irtam. A többi meghatalmazottak voltak a kamara és a kincstári tanács elnöke báró Klobusiczky, a 13 vármegye kapitánya Bertolty Ferencz, ugyanezen kerület biztosa Ketzer Sándor, és az erdélyi korlátnok Ráday Pál. Mielőtt e követtséget utnak indítottam volna, Marmarosmegyében fekvő Huszt városában gyülekeztetvén erdélyi tanácsosaimat, hozzájuk küldém főlovászmesteremet, hogy tanácskozzék velünk a felett: vajjon elfogadjam-e a lengyel koronát vagy ne? És hogy véleményüket tegyék írásba és sajátkezűleg írják alá. Mindnyájan azt tanácsláák, hogy fogadjam el, én azonban éreztem, hogy lelkiismeretesen nem tehetem a nélkül, hogy meg ne sértsem eskümet, melylyet mint erdélyi fejedelem, vagy mint a szövetséges rendek vezére tettem, vagy azt, melylyet a lengyelek fognának követelni tőlem; mert e két királyság érdekei ellenkeznek. Mert végre mint lengyel király jó egyetértésben kellene lennem a császárral, a másik minőségem szerint pedig háborút kellene ellene viselnem, melybe minden ok nélkül nem keverhetném a lengyeleket. Jól tudtam, hogy e kétes helyzetem csak addig tarthat, míg a svéd király kimozdul Szászországból; de éppen ez okból sietteté a czár a királyválasztást reménylven, hogy ez által inkább pártjára hódíthatja a lengyeleket.

Eszterháznak a Vágnál elegendő ereje volt Starenberg ellen, ki csak azon volt, hogy sánczait háborítlanul elkészíthesse. E tábornok noha eléggé ügyes, két alkalmat adott Eszterháznak, s ha ez feltudta volna használni, tönkre tehetné volna seregét. Az első alkalom volt, midőn még Csallóközben volt, honnan maga után hagyván a szigeten podgyászát, kicsapást tett legjobb csapataival a Duna másik ágán át. Eszterházy ezt elég jókor megtudta, de semmit sem tett. Még vastagabb hibát követett el, midőn az ellenség vele szemközt táborozott Lipótvára alatt. Beláthatott az ellenség táborába és jól tudta, hogy Starenberg 4000 gyaloggal s csekély számú lovassággal éjjel kijött táborából az innen jó 4 mértföldnyi távolságban, egy meredek hegyen fekvő Ecsed (?) várát ostromlandó. Eszterházy el volt határozva, hogy a sűrű köd fedezete alatt megtámadandja. Elindult. Csapata eleje már benn volt a folyam gázlójában, mely elválasztá az ellenségtől, midőn azt monda valaki neki, hogy a sűrű köd könnyen okoz-

hatna seregében rendetlenséget. Elhitte s megállítván a sereget, visszaparancsolta előhadát s csendesen visszatért táborába. Starenberg elfoglálá a várat, mely igen jó szolgálatot tett neki, a Fehérhegyek lakóinak féken tartásában. Ebből azt lehetne következtetni, hogy Eszterháznak nem volt bátorsága, azonban igazságtalanok volnánk iránta, mert a császár szolgálatában fényes vitézségeket vitt végbe személyesen, sebeket kapott s csak akkor esett a törökök fogságába, midőn már harc képtelen lett, honnan csak a karloviczi békekötés következtében szabadult ki.

Sánczainak daczára azon kellemetlenség érte Starenberget, hogy fivére Miksa háta mögül fogatott el. Ezen tábornok postán jött Pozsonyból a sereghez, bizván azon vonalban, melyet testvére őrzött. Egy portyázó csapatom elfogta s hozzám vezeté. Becsületszavát adván szabadon engedtem élni Eperjesen, honnan azonban megszökött. Tudtam, hogy testvére, valamint a többi császári tábornokok sem helyeslék tétét, azért azonban még sem küldék vissza.

Az erdélyi országgyűlés után nagyon sürgetének tanácsosaim, hogy küldjek követeket a portára, tudatván vele beigtatásomat. Eléggé ismertem a török miniser hangulatát, hogy ne várjak semmi előnyt ezen eljárásunkból, de nem akarván összes tanácsom véleményével ellenkezni, a tanácsosok közül Teleky Mihályt nevezém ki és Henter Mihályt, kőről azt beszéltek, hogy jártas a portai ügyekben. Az első Belgrádnál nem ment tovább, a másik elment Konstantinopolyig, hogy elfogadtatásukért esedezzen, azonban a belgrádi basa végre mind a kettőt visszaküldé különféle ürügyök alatt azon ígérettel, hogy átereszti azon albaniai hadtestet, melynek kiállítására azon nemzetből több tisztek kötelezték magukat. Feltétellül azt követelte a basa, hogy néhány határvárat kerítsek a németektől kezemhez, hogy ezen csapatok annál biztosabban csatlakozhassanak hozzám. Talán csak magam voltam, ki e felelet nevetéséges voltát megismertem, mert Erdélytől a Dunáig csak Arad és Szeged volt a németek hatalmában, e várak pedig sehogy sem akadályozhatták az említett csapatok bevonulását. Ehez több hasonló ajánlás, mit a végbeli basák tettek, azon gyanura vezettek, hogy ha én ily határvárakat kerítenék hatalmamba, a törökök vissza követel-

nék azokat s összevesznének velem azon ürtígy alatt, hogy ők a békekötés által azokat nem nekem, hanem a németeknek engedték át. Azonban bármit mondtam, a magyarországi senatus és erdélyi tanácsosaim nem szüntek meg e vállalatra sarkallani. A temesvári basa felbízta Károlyt Arad megtámadására, a várbeli szökevények azon kellemes ábrándba ringatták, hogy néhány bomba s ágyulövés elég lesz arra, hogy a parancsnok rászánja magát a feladásra. E várnak alaprajzát birtam, könnyen előre láthattam, mily sikere lesz ostromoltatásának, mert a török földdeli közlekedését, melytől csak a Maros által választatik el, nem lehetvén elvágni, a szükségeseiben soha hiányt nem szenvedett, fentartván ez uton folytonosan béccséli összeköttetését. Legfeljebb csak bombáztathattam, azonban a hely elég téres levén, kevés siker lehetett reményleni. Károlyi mindazonáltal folytonosan sarkallott reá, mert a temesvári basa megigére, hogy támadás esetére elzárja a vár közlekedését, melynek raktárai állítása szerint üresek, mert a parancsnok, a vásárra számít, hova török alattvalók szoktak megjelenni, s hogy azon erődöt, mely a Maros szigetén épült, könnyű lenne meglepni, ha az ember egy csapatot csusztatná közé és a vár közé; ő a basa utmutatókat fogna adni.

Mindezen szép ígéretek, melylekről tudtam, hogy üresek, nem birtak volna reá, ha az erdélyiek ujjal sürgetőleg nem kértek volna, kik sokat adtak azon ígéretekre, miket a belgrádi basa tett Telekynek. Az idegen lábra állított seregből, egy elégséges lovasságból és gyalogságból álló hadtestet indítottam e célra ágyukkal és mozsarakkal. E vállalatot Károlyira bízam, mert azt hittem, hogy e tábornok sohasem látván rendes ostromot, hallgatand a mérnökök s idegen tisztek szavára, a mit különösen is ajánlottam neki. A rác város és a német város, melyek a várhoz vannak kötve s nagyon gyöngén erősítvék, hamar bevétettek, azonban alig kezdé Károlyi a vár ostromát, midőn azon hirt hallá, hogy 3000 német Szegedre érkezett azon célból, hogy a Maros mentében nyomulván elő Erdélyre törjön. E hír arra birta Károlyt, hogy abba hagyja az ostromot. Az említett német csapat a vaskapui szoroson át akart Erdélybe hatolni. E szorulat nem olyan, milyennek képzelték Desalleurs marquis állítása szerint, ki ezen

jött át — midőn hozzánk jött. Minthogy idejében meghallottam az ellenség szándokát, a 3 zászlóaljából álló palotás ezredemet válogatott gyalogsággal Pekry altábornok vezérlete alatt e pont őrizetére indítottam. Minthogy ezen tábornok a gyalogság vezetéséhez mitsem értett, ajánlám neki, hogy figyeljen a palotások ezredese tanácsára, ki legalább olvasás által szerzett magának némi hadismereteket. Azt hittem, hogy ez meg egy értelemben lesz Limprecht alezredessel, ki értette a hadimesterséget; azonban minden a legnagyobb határozatlansággal történt. Alig választottak egy állást, midőn azonnal ismét elhagyák. Ezen menetek s ellenmenetek közben azonban az ellenség folytonosan előnyomulván, minden ellenállás nélkül átjutott. Azon vizsgálatok után, miket tétettem kiderült, hogy mindnyájan tudatlansággal és határozatlansággal, mely amannak eredménye, vádolhatók. Pekryt magamhoz hívatám, azonban személyét illetőleg nagy zavarban voltam, házsártos kétszínű s meggondolatlan jelleme miatt. Bezerédy, Balog és Kisfaludy dandárnokok Andrásy István tábornok alatt elég jól tarták magokat alsó Magyarországon. Bebecsaptak Austriába és Stajerszágba. Azonban hadműködésök nem volt befolyással a háboru eredményére. A gyalogságnak Koronczónál Forgáts alatt történt tönkre veretése óta e sereg nem kaphatott lábra ezen vidéken. Azon 3 ezred, melylyel birtam, sokkal szükségesebb volt, minthogy ily jelentéktelen vállalatokra fordíthatam volna. Arra, mely felső Magyarországon volt, nagy szükségem vala, mert sok kelle belőlök a helyőrségekre. Szemléltatást kezdett minden hanyatlani, mert a rézpénz, mely alapja volt a háborúnak, napról napra vesztett értékéből. Azért a Bercsényire bízott alkudozásokat segédeszköznek kezdém tekinteni.

Ez Varsóba érkezvén, nagyon illendően fogadtatott a czár által, kivel felette barátságosan alkudozván, ez szerződést kötött, melynek értelmében lengyel királylyá választatásom 3 hónapra elhalasztatott. Ezen idő alatt fel kelle kérnem közbenjárókul a francia királyt és a bajor választó fejedelmet; de kiköttetett, hogy azon esetre, ha ezek a közbenjárást magukra nem vállalnak, azonnal hozzá kell foggni a királyválasztáshoz, és én, ha a választás szabadon és a lengyel köztársaság törvénye szerint történendik, köteleztetem elfogadni, a

czár pedig fen fog tartani a trónon, s minden kitelhető segélyt adand erdélyi fejedelemségem békés birtokolásának biztosítására. A szerződés többi pontjai a bekövetkezhető szerencsétlen eseményekre vonatkoztak. Alig köttetett meg, midőn a svédek mozogni kezdtek Szászországban. Közönségesen el volt terjedve azon vélemény, hogy Piper cancellár az angolok és hollandok által pénzzel megnyeretvén, birta rá a svéd királyt, hogy visszatérjen Lengyelországba. A czár 12 évi fegyverszünetet ajánlott e fejedelemnek, hogy ne akadályozza a császár elleni tervei kivitelében s ha e fegyverszünet létrejöhetett volna, egész erejével akart fellépni a császár ellen, kényszerítendő őt, hogy a magyar koronát engedje át a bajor választófejedelemnek; feltétül azt tűzvén ki, hogy azon esetre, ha a francia király általános békét kötend, a czárt is befoglalja. Mihelyt megtudtam a svéd király mozdulatát, futárt futár után küldtem Bercsényihez, visszatérését sürgetvén. A mennyire emlékszem, octoberben jött vissza. Elmondtam mindent Desalleurs marquisnak, ez azonban nagyon elfogult lévén Bercsényi ellen, azt hitte, hogy ez csak ámitgat, s van okom hinni, hogy nem igen kedvező jelentést tett udvarához szerződéséről, s ez nagyon meggyengíté azon előterjesztések hatását, melylyeket követem tett a francia udvarnál. A svéd király lengyelországbani beütése s a visszavonulása után minden alkudozási terveim meghiusultaknak látszottak.

Kevés idő mulva Bercsényi visszatérte után Kassára mentem, hol a telet akarám tölteni. Szándékoztam e helyen senatus ülést is tartani, melyre a megyék követei is hivatalosak voltak, hogy kivessék a rájuk eső adót, mely részben élelmi szerekben, részint rézpénzben volt fizetendő. E városban végeztem az esztendő s kezdtem az 1708-adikat.

1708.

El voltam határozva, hogy a következő hadjáratban minden erőmet megfeszítem. Tervem volt a nyár folytán minden nagyobb ütközetet elkerülni, hogy a hadjárat vége felé Sziléziába mehessek téli szállásokra. E tartomány nemessége a svéd király Szászországbani tartózkodása alatt nagyon neki bátorodott s megunván az austriai ház uralmát, kész volt közeledtemre fegyvert fogni. Gyalogságom ki volt egészítve s tökéletesen felszerelve. E hadtest még soha ily szép és ennyire begyakorolva nem volt. Miután Starenberg tábornok Olaszországba ment, az öreg Heister tábornagy vette át vezérletét a császári seregnek, mely nagyon gyenge volt s a Csallóközben húzta meg magát. Azon hír szárnyalt, hogy Heister egy jelentékeny dán hadtest érkezését várja. Ez birt azon határozatra, hogy ne nyomuljak a Vághoz s visszatartsam magamat mindaddig, míg az ellenség ereje ki nem tűnik. Készületeim igen nagy zajt ütöttek Bécsben s az ellenséges seregben. Eszterházy Antal tábornokot alsó Magyarországra küldém, hogy vegye át a vezérletet. Ocskay dandárnok egy 4000-nyi lovas hadtesttel a Morva folyónál állt a végre, hogy beütéseket tegyen Morvaországba és fedezze Trencsén ostromát, mely város a Sziléziába vezető uton fekszik. Tökéletesen megegyeztem Bercsényivel e terven, azonban ennek a tervek kivitelében tanúsított csekély szilárdsága, előszeretete az apró és jelentéktelen vállalatok iránt, s melylyek a legjobb tisztek inye szerint voltak, gyakran oly lépésekre vezettek, melylyek tökéletesen ellenkeztek szándokommal. Elég lassan szedém össze seregemet Egerben; de alig szállítám őket táborba, midőn katonáim új ruházata elragadá a szemléelőket, a sereg száma is növekedett. A sereg híre annál inkább felbátorítá a nemzetet, mert az ellenség nem mozdult. Midőn azonban láták, hogy a

helyett, hogy megindulnék, csak a csapatok gyakorlásával s vadászattal töltöm az időt, azon tisztek, kik a Bercsényi parancsnoksága alatt a Vágnál levő hadtestben voltak, azt kezdték rebesgetni, hogy árulóknak kell lenni tanácsosaim között, mert csak akkor ütközöm, midőn erős az ellenség s akkor, midőn az oly gyenge, hogy nem mer ki jönni a Csallóközből, vadászattal mulatom magamat. Bercsényi tudtomra adá a szárnyaló hirt, de a helyett, hogy megczáfolta volna, folytonosan terveket koholt, mikép mehetne be a Csallóközbe, mi nem volt volna ugyan nehéz, de semmi eredményre nem vezetett volna, mert az ellenség csak kisebb csapatokat állítván ki távolabbra s ezredenként lévén elszállásolva, a legelső jelre összehgyűlhetett s a komáromi vár ágyui alá menekülhetett. Megírá e nézetemet Bercsényinek, ő azonban mégis azt mondá hőseinek, hogy én gátolom a cselekvésben. Azért tehát, hogy elhallgattassam, elhatározám megindulni, de feltettem, hogy csak lassan halladok. Megtevém a fele utat, azt színelve, mintha a Körmöcz mellett fekvő Vichneyi fürdők használatára volna szükségem, ez által két hetet nyertem. Onnani visszatértemkor hallottam, hogy Heister, Viar tábornokot, ki lotharingiai születésű s nagyon jó lovasvezér vala, küldé a végből, hogy Ocskayt nyomja ki a Morva melletti állásából. Ocskay azonban, ki a legnagyobb szájhősök közé tartozott, meghallván az ellenség mozdulatát, a Vág mellé hátrált Bánkra, mely hely Lipótvára s azon vágujhelyi sáncz között fekszik, melylyet Starenberg hányatott, s a melylyet az ellenség még mindég megszállva tartott. Ocskay számítván arra, hogy én egész erőmmel fogom Szakolcza városában megtámadni Viart, ön fejétől hidat veretett a Vágon. Nem szünt meg levelet levél után küldve segélyt kérni Bercsényitől, mert attól félt, hogy ezen mozdulata következtében rá jönnek a németek. Azonban, hogy eltakarja ezen okát kérelmének, megígéré, hogy ha segélyt nyerend, kicsalja Viart Szakolczából s lest vett neki. Bercsényi nem késett erősítést küldeni neki, de egyszersmind sürgetőleg kért, hogy közelebb vonuljak. Már annyira előnyomultam, hogy tovább nem haladhattam a nélkül, hogy felfedezzem az ellenségnek seregem erejét, ki el volt telve seregem roppantsága hírével, elég okom volt tehát meg nem fosztani csalódásától. Ocskay segélyt nyervén megkísértette ugyan Viart, és ez ki is jött a városból, de a lesbe

állított legénység rosszul állítatván föl, idő előtt fölfedeztetett. A mi engem illet, én azt gondolám, hogy ezen tiszt noha elég személyes bátorsága van, nem alkalmas egy lovas hadtest vezérletére. Ő nagyon szerette volna, hogy hidjához jöjjenek egész sereggel, míg ez alatt Battyányinak, ki a Vág-Dunánál állott, ott, hol ezen ág az öreg Dunába szakad, Heistert kellett volna figyelemmel tartani. Battyányi ezer meg ezer tervet csinált, miként lehetne csónakokon átkelven elfogdosni az ellenség örseit, különben ő is szerette volna, ha feléje közeledtem volna a sereggel, én azonban folytonosan igyekeztem ürügyöt találni, hogy a sereggel hátra maradhassak. Ezért mentem személyesen Bercsényi hadteste szemléletére, mely a Garam folyó mellett táborozott. Tanácskozmányt tarték vele és másokkal. Ocskay is meghivatott. Megismertetem vele nagy tervemet, ő azonban a mellett maradt, hogy sem Viar megtámadása, sem az, ha sereggel az ő hidjához közeledem, nem ellenkezik tervemmel. Hiába mondtam neki, hogy egy nagy sereget nem lehet úgy vezetni, mint egy csekélyeb csapatot, s hogy mihelyt megtudandja Viar közeledtünket, Morvaországba huzódik. Ő azonban azt hitte, hogy meglehetne lepni és elzárni. Hagytam beszélni. Megszemlélém az érsekújvári és nyitrai erősségeket, végre azonban még sem birtam ellenállani a sok csahosnak, kik azt állíták, hogy a francziák által hagyom magamat elbolondítani, kik nem akarják, hogy elvégződjék a háboru, és bizonyosan bevégeződnek, ha a gyenge felosztott ellenség ellen erélyesen működünk. Mert a Vág csak két állomásnyira levén Viartól, ha egész sereggel nem akarnám is megtámadni, elég volna ha egy jókora hadtestet küldenék, hogy szállja meg a várost. Ezen balhitnek nagyon káros következményei lehettek volna, ha megvetvén azt, mintegy megerősíteni látszottam volna. Szükségesnek találtam tehát előnyomulni ama szerencsétlen hidig, s minthogy túlról kényelmesebb táborhely volt, át is kelle mennünk. Ilyek voltak azon körülmények, melylyek akaratom ellenére ragadtak magukkal. A háboru kezdete óta még nem volt ily szép seregem, azonban nem tudtam mit csináljak vele a hadjárat végeig, mert a télen nagyon könnyen megfészkelhettem volna magamat Sziléziában, s ekkor nagyon nehezen működhetett volna az ellenség ellenem, még ha dán erősítéseket vonhatott

volna is magához. Mert a tél volt — a mint már mondtam — a legkedvezőbb időszak lovasságomra, mert ekkor lehetett leginkább együtt tartani. Addig nem kezdtettem ostromhoz, mert a készülétek tételére nem volt rézpénznél egyebünk. Velem néhány üteg tábori ágyu volt csak s egynehány mozsár. Ezekkel elküldém de la Mothe ezredet, hogy vegye vissza Ecsed (?) várát, melyket a múlt évben Starenberg foglalt el, a mint említtem. 24 óra alatt elfoglalá, ezután kémszemléletet tartottam a vágújhelyi sánczokon, melyek jobbszárnyamtól csak 1 óra járásnyira feküdtek, azonban a mérnökök azon véleményben voltak, hogy nagyon jól védhető állapotban vannak.

Nagyon sürgettek a Viar elleni működésre, azonban arra még sem birtak rávenni, hogy gyalogságot küldjek, mert ezt nem akarám fárasztani és meg voltam győződve, hogy Viar sokkal ügyesebb tábornok, minthogy behagyja magát kerítetni egy oly városban, melynek árok és terrasseok nélküli fala nagyon gyengék s lakossága sem igen jó hangulatu. Elküldém tehát lovasságom java részét, biztosítván Ocskayt, hogy ha sikerülend békerítenie Viart a városban, összes gyalogságommal, ágyukkal és mozsarakkal utánna megyek; Pekry még nem igen volt kegyemben. Bercsényi — ki barátja vala — kért, hogy bizzam reá e csapat vezérletét, hogy alkalma legyen kitüntethetni magát. Megtettem kívánságát, de erősen meghagytam neki, hogy meg ne ütközzék. Ocskay alatta vezénylett, nem emlékszem már jól, mekkora volt e csapat, azt azonban tudom, hogy velem a táborban nagyon rosszul szereelt lovasság maradt, melynek száma különben mindég legnagyobb volt seregemben. Pekry 3 napig volt oda s végre visszajött, hogy úgy szóljak, azért, hogy megmondja, mikép igazam volt. Kénytelen volt elhagyni utócsapatát, hogy ne kénytelenítessek ütközni, de elég gyorsan hátrálván, vesztesége nem volt nagy, kivéve, hogy lovasságom legjobb része nagyon lehangoltatott. Igen nehéz volt a különféle jelentésekből kitalálni a valót. Pekry egyszerűen csak azt felelé, parancsa levén tőlem meg nem ütközni, midőn látá, hogy közeledik az ellenség, nehogy ütközetbe keveredjék visszavonult, s ezért nem is támogatá utócsapatát. A mit Ocskay jelentett, jobban felvilágosított, t. i. midőn a hadtest a városhoz közeledett, Viar kijött egész lovasságával s a város falai alatt csatarend-

be állott. Pekry hasonlóan cselekedett a nélkül, hogy tekintetbe vette volna azon mély árkot, mely csapatának két vonala között vonult. Ezen állásban nézte egymást a két sereg, reggeltől egész délutánig. Ocskay, ki a második csapatvonalt vezérlé, észrevévén az említett árkot, figyelmezteté a tábornokot, mily alkalmatlanságot okozhat az, akár mi támadunk, akár az ellenség. Pekry helyeslé nézetét s minden elővigyázat nélkül elkezdett az első vonallal az országot felé huzódni, hogy áthozza. Ezen mozdulatára azonban az ellenség rögtön megmozdult és megtámadá. De Pekry ekkor csak a hátrálásra gondolt: legalább senkinek sem jutott eszébe a terv kivitele, mely előttem mindég kivihetlennnek tetszett.

Egy közbejött esemény alkalmul szolgált arra, hogy egy más vállalatot tervezzek. Az előőrsök egy furért fogtak, ki Lipótvárból szökött ki. Ez titkára lévén a parancsnoknak annak titkos leveleit írta s elhozta nekem azt, melylyet jelenleg általa küldött Heisterhez a parancsnok, s megismerteté velem a jelek kulcsát, mi által megtudám körülményesen az erősség rossz állását s a helyőrség csekélységét. Nem volt több a városban 200 gyalognál, ezeknek kellett őrt állani, vigyázni, mintegy 100 hadi fogolyra, s mióta seregem oly közel táboroz a várhoz, éjjel nappal fegyverben lenni. Ezen előadás valóságán nem kételkedtem, azért mondtam Bercsényinek, hogy szeretném ismét megcsináltatni azon sánczokat, melylyeket akkor hanyattam, mikor Herbeville-t akartuk megakadályozni, nehogy élelmet szállíttasson a várba, s hogy e sánczokba vetném egész gyalogságomat, a Vágon 3 hidat veretnék s Érsekújvárról mozsarakat hozatnék, melylyekkel e várat bombáztatnám és ha e vállalatunk sikerülni találna, bizonyosan nagyobb becsülettel végeznők a hadjáratot, minthogy ha semmit nem tettünk volna. Szerencsétlenségemre úgy hozá a sors, hogy udvarmesterem Otlik és többen, kik levelezésben voltak a trencséniekkal, ugyanekkor azon hirt kapják, mikép a trencsényi vár iszonyu élelem hiánya miatt már a végsőre jutott s hogy Viar parancsot kapott élelmet vetni a várba s ha ezt tenni megakadályozzuk, a parancsnok kénytelen lesz feladni magát. Mondom, szerencsétlen sorsom hozá ezt magával, mert erre annyira elbolondultak mindnyájan, hogy hallani sem akartak Lipótvárról. Azt állíták, hogy csak egyetlen hid vagy rév

van, melyen Viar Trencsénbe átkelhet s minthogy a hídfe nincs megerősítve, könnyen felégethetni a hidat, a révet pedig el lehet sánczolni s csak meg kell indulnunk, hogy birtokunkba ejtsük a várat, melynek birtoka Sziléziábani beütésünket is nagyon elősegítendi. Az okok elég nyomósak voltak, de kedvem e vállalathoz még sem volt, mert Lipótvárának vidékét tökéletesen ismertem, Trencsénét pedig nem. Semmi sem lett volna könnyebb az ellenségnek, mint egy diversio által az ostrom felhagyására kényszeríteni; elég lett volna Lipótvára felé huzódnia, Nyitrát és raktárait fenyegetnie, hogy oda hagyjam Trencsént. Azonban senki sem hallgatott a józan okokra. Bercsényi a trencsénmegyei tisztekkel azt hívé, hogy már benn van a várban; ellenben mondák ők: Lipótvára ránk nézve szerencsétlen hely, mert két csatát vesztettünk miatta, s bizonyos, hogy a lovasság mihelyt megtudja ezen szándokomat, azonnal szétoszlik, mert nem akar oly hosszas ideig tétlenül heverni, e szerint tehát azok, kik Lipótvára megtámadását tanácsolák, nem lehetnek mások, mint az ellenség által megvesztegetett egyének. Ugy látszott, mintha valami végzetszerű átok szállta volna meg az elméket. A hadi tanácsban egyedül főlovászmesterem báró Vay osztozott véleményemben, végre magam is bele egyezvén tervükbe, Battyányit hagytam hadtestével és az Ocskay brigáddal a Vágnál. Szerencsémre azok tanácsára, kik ismerék a vidéket, a podgyással kerültöt tétettem, hogy csak akkor mehessen a hegyen át, midőn a vár már meg lesz szállva. Kijövé a tanácsból, azonnal kiküldém de la Mothe ezredest egy gyalog dandárral, hogy sánczolja el az említett révet és gyujtsa fel a hidat s válasszon táborhelyet. Gyalogságom még este átment a hidon, lovasságomnak pedig másnap reggel kellett követni őket a gázlón át. De la Mothe jelenté, hogy azon magaslatok miatt, melyek a vidéken urkoznak s az ellenség birtokában vannak, nem meré elsánczolni a gázlót s átküldeni a gyalogságot, hogy felgyujtsa a hidat; mert megtudá, hogy Viar utban van és könnyen elvágatná; a mi pedig a táborhelyet illeti, megérkeztemkor választhatok kettő közül, melyet megvizsgált. Azon nap, melyen a vár alá kelle érkezünk tábornokaimmal előre nyargaltam. Azon reményem, hogy Viart megakadályozom a várnak eleséggeli ellátásában füstbe

ment, még a legfejesebbek sem reménylheték, mert azon uton volt jövendő, mely a városon felül van a vár ágyuinak védelme alatt. Abban is megegyeztek mindnyájan, hogy a várnak élelemmel ellátása után haszontalan lenne a bombázás. Nem maradt egyéb teendők, mint táborhelyet választani s figyelemmel kísérni az ellenség további mozdulatait.

A trencsényi vár, daczára magas tornyainak, felette uralkodó magas hegyek előfokán van épülve. A vár alatt éppen a partján egy jókora város van, mely két felől fallal van körítve, a folyam szélessége körülbelül egy puskalövésnyi. Túl a Fehér hegyek kezdődnek. Azon hegy, melyen a vár épült, kapcsolatban van a Kárpátokkal, s folytonosan emelkedvén a sziléziai határok felé huzódik; kelet felé azonban, honnan mi is jöttünk, lejtős dombokká lapul, melylyek többnyire mívelve vannak; ezen dombok egy mély völgyet képeznek, melylyet a vörös hegy záról, mely hegy a folyó mellett végződik, a völgy feneke igen kellemetes s szépen mívelt síkság, melylyet egy igen mély árok vág keresztül. De la Mothe azt ajánlá, hogy ez árok mellett szálljak táborba, azonban nagyobb biztonság okáért s hogy könnyebben közlekedhessem podgyászommal, egy a folyam mentében huzódó magaslatot választottam táborhelyül, mert innen mind a Sziléziába teendő betítés, mind podgyászunkkal csatlakozás könnyebben volt eszközölhető. De la Mothe figyelmeztetett e hely alkalmatlanságára, árkok és mélyedések által az nagyon meglevén szagatva, de azt hívém, ezen könnyen lehet segíteni, az árkok behuzása és hidak vezetése által. Már egészen elsötétedett, midőn a gyalogság megérkezett a táborba, meghallám, hogy Heister lovasságával az egy jókora állomásnyira eső vág-ujhelyi sánczokhoz érkezett. Lehetetlen volt azt hinnem, hogy e tábornok 2000 lovassal s a Pálffy vezérlete alatt levő néhány század rácczal megtámadni merészellen. Azonban mégis megtette, s mint később Pálffytól hallám, a következő okok bírták e határozatra.

Már említém, mennyire elágozának a vélemények abban, valjon Lipótvárát vagy Trencsényt kelljen-e ostromolni. Köztudomásu volt táboromban, hogy többször tanácskozom a tisztekkel, mint azelőtt, s tudatott szinte, hogy nem voltam egyetértésben Bercsényivel. E tárgy feletti szóváltások két

napig tartottak, végre rögtön elhatározván magamat, felszedtem a tábort, még azon este a gyalogság átmént a hidon, a lovasság pedig a gázlón. Erre a kémek azt vitték hírül Heisternek, hogy én összeveszvéen Bercsényivel elváltam tőle a gyalogsággal s hogy ő csupán a lovassággal szállt Trencsén alá, ez ellen minden fontolgatás nélkül tehát megindult Heister. Én a táborhelyre előbb érkezém, mint a csapatok, azonban az idő már későre járván, nem szemlélhetém meg. Bercsényi megérkezvén a sereggel, jelenté, hogy a Vörös hegyeni átjáraton csapatot hagyott egy ügyes tiszt vezérlete alatt, hogy azon esetre, ha az ellenség felénk vagy Trencsén felé nyomulna, tüzeltesen reá, s kísérje oldalvást. Ezen elővigyázat nem volt haszontalan, mert másnap hajnalhasadtakor tudtomra adatván, hogy a Vörös hegy felől tüzelés hallatszik, riadót verettem, azonban oly rendetlen s szétszórt helyzetben találtam táboromat, hogy alig bírák csatarendbe állítani a sereget. Bercsényinek megparancsolám, hogy a lovasság jobbszárnyát állítsa fel. Én a balszárny szemléletére mentem, mert ezt nehezebb volt fellelni. Azon magasságnak aljában, melyen állott, egy falu volt, e magaslatról az oldalát fedő bokrok fedezete alatt könnyen le lehetett szállani. E magaslaton azonban, melyre csatavonalamat állítám, egy árok vonult végig, melynek egyik vége jó magas lévén, meglehetősen fedezte gyalogságomat, mögötte egy kis rétecske terület, melynek azonban elég terjedelme volt, hogy ott gyalogságom támogatására felállíthatám idegen lovasságomat. Az országút, mely elég széles vala, éppen középponton ment keresztül, hova legjobb lovasezredeimet állítám. Kivéven az országút területét, az egész vidék nagyon szaggatott volt, e szerint nem gondolhattam czélszerűbbet, mint karabélyossaimból 6 századot tartaléklul felállítani a mögöttünk levő magaslaton. Az ellenség még lőtávolon kívül volt s jobbszárnyával azon falu felé huzódott, mely balszárnyom előtt volt a völgyben. Azt hittem, hogy oldalt akar venni a sűrű erdősséggel borított völgyön át. Ezért 3 zászlóaljat indítottam a fenyegetett helyre, nem sokára azonban látám, hogy egy ellenmozdulattal balra kanyarodván az országútra tért. Az ellenség ezen mozdulata szánandó ügyetlenségű volt s én szerencsétlenségemre azt hittem, hogy jobbszárnyom lovassága, mely egészen túlszárnyalta, egy mozdulattal oldalba veendi; míg ez alatt én 3 zászló-

aljat küldtem a völgybe, hogy elrejtőzködve a bokrok s sövények közé, támogassák a lovasságot. Pekrynek, ki a jobbszárnyat vezeté, megküldém a parancsot e terv kivitelére. Ezen tábornok megindítván lovasságát, egyenként vezeté át egy tó megszakadt töltésén, midőn a tulsó oldalon csatarendbe állott Ebeczky dandárnok jöve hozzá, figyelmeztetvén őt, hogy e hátuk mögött levő megszakadt gát nagyon veszedelemes s én hihetőleg midőn kiadám a parancsot, nem ismerém a helyiséget, Pekry azonnal visszavivé a lovasságot s hozzám egy tisztet küldött, hogy mondja el, mily nehézségekre találta parancsom végrehajtásában. Míg ezek történtek, hogy jobban megismerjem azon utat, melylyen csatavonalom közlekedhetik tartalékkal, azon magaslatra menék, hova karabélyosaimat állítam, a hol Bercsényivel találkoztam, ki efféle alkalmakkor nagy zavarban szokott lenni személye végett. Elmondám neki, miféle rendelkezéseket tettem, de arra legkevésbé sem gondoltam még, hogy megtámadtassam s valóban Heister csak arra gondolt, hogy Trencsénbe vonulhasson vissza, midőn meglátván, hogy egész seregem egyesülve van, megtudá, hogy kémei megcsalták.

Pekrynek szánandó mozdulata szolgált alkalmul, miszerint Pálffy figyelmeztette Heistert, hogy ama lovasság tartása nem látszik a legelszántabbnak s hogy nem sokat kockáztatnának, ha kíséretül a ráczokkal megtámadtatnák, támogatván ezeket néhány lovas századdal. Heister beleegyezett s Bercsényi, épen midőn vele beszélék, figyelmeztetett e mozdulatra. Rögtön az országut felé, a középponthez siettem, hol ágyuim voltak felállítva, melylyek elkezdtek a tüzelést, az országuton felállított lovas ezredek eleinte visszavetették a ráczokat, azonban a jobbszárny minden ok nélkül hátot fordított. Mindenki az árkon igyekezett túlhatolni, úgy, hogy az árok mögötti tér egy pillanat alatt el volt lepve szétszórt futókkal. Azt hittem, hogy karabélyosaimmal még segíthetek a dolgon. Lóhalálában siettem ezekhez, de közeledtemkor láttam, hogy ezen ezrednek eleje már visszavonulóban van. Szárguldvá vágattam, hogy megállithassam, nem sokat törődve a földterület minőségével, egyedül lovamba bízam, ki már két árkot ugrott át; azonban a harmadik hihetőleg nagyon közel esvén a másodikhoz, megbotlott s egész bukfenczet vetvén, összerogyott s azonnal halva maradt. Nagy szeren-

cse volt, hogy oldalvást birtam vetni magamat, mindazonáltal mégis balszemem felett nagy zuzást kaptam, minek következtében elvesztém eszméletemet. Lóra tiltettek s elvezettek a csataterőről egy közel erdőbe, hol megtudván, hogy minden vesze van, a podgyászhoz mentem, melylyel 3 mérföldnyire haladtam. Másnap reggelre Kis-Tapolcsánban voltam, hol a gyalogsági ezredekhez hozzám jöven, jelenték, hogy csapataik a hegyek- és erdőkben szétszözlottak. Gyalázatosabb, nyomorultabb s következményeiben gyászosabb csatavesztés soha sem volt. Két lovassági dandárom maradt még, melylyeket Battyányi vezérlete alatt Érsekújvárhoz hagytam, körülbelöl 4000 emberből állottak, rögtön hozzám rendelém és az ellenség figyelemmel tartására küldtem. Harmadnapra megérkezvén Bercsényi is, jelenté, miként Ocskay titkosan egyetértve Pálffyval, hozzája vezeté ezredét, mely semmit sem gyanított, s körülvértetvén az ellenség által, kényszeríté, hogy a császár szolgálatába álljon. Ocskay azonban nem soká élvezé árulásának gyümölcsét, mert még a télen elfogatván egy érsekújvári portyázó csapat által, mint hazaárulónak feje vétetett.

E szerencsétlen nap után már semmi sem sikerült. Bercsényit csekély sereggel a Garam partjainál hagytam, magam pedig Egerbe mentem. Itt fogadtam körülbelöl egy hónap mulva a czár követét Ukrainozowot, ki azért jött, hogy biztosítson ura jó akaratáról s tudassa, mennyire vágnék a varsoói szerződést végrehajtani s hogy elhatározta magában, közbenjáróul fellépni a bécsi udvarnál, a magyar ügyeket illetőleg. E tekintetben megbizta Urbicsot, ki a bécsi udvarnál teljhatalmu követe volt. A czár követe nem soká időzött nálam, mértéktelen borivás következtében kapott hideglelés sirba vitte.

Segélytül érkezvén végre egy dán hadtest, Heister meg szállá Nyitra várát, melylyet báró Révay, ki parancsnoka volt, ágyulövés nélkül átadott. E várnak fekvése nagyon kies. A Nyitra folyócska által, mely tőle veszi nevét, képezett völgyet mintegy elvágja. Köröskörül szép halmok emelkednek, melylyek részint szőlőhegyek, részint szántóföldek, maga a völgy egy körülbelöl 3 mértföld hosszúságu rét. Az egész vár tulajdonképpen nem áll egyébből, mint a székesegyházból, a püspöki palotából és a kanonokok lakásaiból, melylyek tornyok és 2 erős falbástyával vannak körítve. Az egész egy egészen

magán álló hegyen fekszik, mely minden oldalról meredek, kivévén a város felől, hol egy szép lejtős sikot képez, mely a Nyitrára támaszkodik. Midőn a törökök Érsekújvár birtokában voltak, Nyitra végvár volt.

Heister, e szerencsés siker által felbátorodván, Érsekújvárat szállá meg. Mihelyt tudtomra esett, hogy e hely megszállatott, azonnal átkelék a Tiszán s egész Szatmárig mentem azon ürügy alatt, mintha Károlyi hadtestével Erdélybe akarnék menni, valódi oka pedig az volt hátrálásomnak, hogy nem reménylheték annyi sereget összeszedni, hogy két hadtestet kiállithassak; előre látván, hogy Érsekújvár eleste után a Bercsényi alatt levő hadtest fel fog oszlani; következőleg ha az ellenség előre fogna nyomulni, hátrálnom kellene, czélszerűbbnek ítéltem tehát előre eltávolozni tőle, hogy az említett Károlyiféle hadtestet rendbe szedhessem. Mindég azt hittem, hogy Heister tüzéség hiányában s készületlensége miatt nem ejtheti el a várat, mert Bercsényi a Garam mellett táborozván, noha egész Nyitraírig előre toltá előcsapatait, nem háborgatta seregét. Azonban igaz, hogy a tél már nagyon közel volt; s hogy a nem rég érkezett dánok sokat szenvedtek betegségek miatt, ezen felül alsó Magyarországbán Eszterházy Antal tábornok parancsnoksága alatt levő csapataim folytonos beütéseket tettek Austriába és Styriába. Ezek szerint ügyünk állása még nem volt egészen orvosolhatlan; de az egész nemzetet szédelgés szállta meg. Sem az urak, sem a nemesek, tisztek, katonák nem gondoltak többé a háborúval, mindenki csak azon igyekezett, hogy megmenthesse vagyonát s családját. A pozsonyi, nyitra- és barsmegyei menekvők tölem követeltek élelmet és lakást a confederatio értelmében. Hogy ekkora rendetlenségen segíthessek, összehívám a senatust és a megyék követeit Patakra. Előreláttuk Bercsényivel e lépés hátrányait annyi haszontalan fogyasztót kellvén ennek következtében táplálnunk a hadsereg rovására. Azonban semmikép nem utasíthattuk vissza követeléseiket. E gyűlés tartása alatt történt, hogy Bezerédy dandárnok s Szegedy alezredes fogva hozattak hozzám. Eszterházy Antal tábornok fogatá el őket, s velők árulásukat eléggé bizonyító oklevelöket s tanukat is küldött. Bebizonyulván árulásuk, haditörvényszék által halálra ítéltettek s ijesztő példaul fejük vétetett. Szétoszolván a gyűlés Munkácsra mentem, s itt kezdém az 1709-ki esztendőt.

1709.

Ámbár nagyon kemény tél volt nem csak nálunk, hanem egész Európában, az ellenség mégis hatalmába ejtette a Bányavárosokat s onnan Árva- és Liptómegyékre szállván, Árvavarárt, melytől a megye nevét veszi, ostromolta s tavaszra el is foglalta. Nagyon könnyű lett volna az e vidékbeli szorulatokat megvédni, de sehogy sem lehetett többé egy gyalog hadtestet összeszedni, még a helyőrségekre sem volt elegendő gyalogságunk. Hasonló szánandó állapotban volt a lovasság is. Tisztek s katonák egyenlőn csak a hírek után kapkodtak s az ellenség legcsekélyebb mozdulatára megrémültek, noha jelenlegi ereje hasonlítható sem volt azon sereghez, melylyel Herbeville és Rabutin jött. Senki sem gondolt többé az ellenállásra, csak arra, mikép mentheti meg, a mije legkedvesebb. Ezen szomorú helyzetben csak a zavart növelhettem volna, ha ily kevésbé bizható katonákkal kezdtem volna meg a hadjáratot. Ez okból maradtam egész husvétig Munkácson. Bercsényi még előttünk volt egy csekély sereggel, mi alatt még egyszer senatus-ülést tartottam Patakon. Juliusban Szerencsre mentem, hol a csárnak egy levelét vettem, melyben jelenté a pultavai győzedelmét, s melyben tökéletesen tönkretette a svéd királyt.

Heister e hadjárat alatt alsó Magyarországon működött, hol Eszterházy Antal tábornokkal csatázván, végre kényszeríté emezt átkelni a Dunán csekély kísérettel. Hogy teljes legyen balszerencsénk, a pestis a török tartományokban kitörvén, a nép hite szerint egy leány által, ki egy csomag kendert hozott onnan, Csongrádra hozatott és már terjedni is kezdett. Terjedése nagyon gyors vala s a mirigy már Szerencs felé közeledett, midőn elhagytam.

Heister tökéletesen meghódítván alsó Magyarországot,

visszament a Dunán és novemberben két hadtestre osztván seregét, az egyikkel az Ipoly völgyébe szállt, mely Nógrádót hasítja ketté, s Verebélynél a Nyitra folyócska mellett egy csapatot táboroztatott, hogy féken tartsa az érsekújvári helyőrséget. A másik hadtesttel Vadkert és Szécsény felé nyomult, honnan egy csapatot Rozsnyóig tolt elő, mely által összekötetésbe tette magát a Szepességben levő német csapatokkal. E helyeken mindenhol volt gyalogsága és lovassága is. A mint pedig megszállta e helyeket, azonnal pallizádákkal vete-té körül, s ez elégséges volt arra, hogy azon balhit támadjon, mintha e sánczolatok bevehetlenek volnának s reám nézve való-ban bevehetlenek voltak, mert nem volt gyalogságom, mely-lyel megtámadhattam volna. Lőcsén erős helyőrségem volt, e város régi tornyokkal van megerősítve, azonban az ellenség nehéz ágyukat nem hozhatott ellene. Andrassy István vezér-őrnagy önként ajánlkozott védésére, Czelder Urbán ezredes-sel, ki környékbeli születésű s egyike vala legügyesebb tisz-teimnek. Lefelholtz tábornoknak, ki megszállta Szepesme-gyét, sikerült megvesztegethetni a löportárok felügyelőjét s ez egy tornyot éppen akkor vettetett fel, midőn a németek ro-hanva jöttek, azonban keményen visszaverettek. Azonban Lefelholtz bátorságát e kudarcz nem törte meg. Neje magyar asszony volt, hajdan felesége Apsolonnak, Tökölyi titkárának. Ennek sikerült cselszövényei által rávenni Andrassy kedvesét, hogy beszélje rá a tábornokot, miszerint egyeznék meg titok-ban a némettel; hízeltései által valóban czélt is ért. Azonban Andrassy nyilvánosan semmit sem mert tenni ez ügyben, fél-vén Orbán ezredestől és a polgárságtól, mely nagyon ragasz-kodott hozzám. Végre mégis talált módot titkosan bejuttatni az ellenséget, azon feltét alatt azonban, hogy azok, kik a csá-szár szolgálatára állani nem akarnak, szabadon elvonulhassa-nak, s hogy a császár sértetlenül hagyja a város szabadalmait. Soha sem tudtam meg igazán, mikép történt a németek beve-zetése. Annyi bizonyos, hogy a helyőrség és polgárság meg volt lepve midőn a városban látá őket. Fegyverhez akartak fogni, azonban a fentirt feltételek kihirdetettvén, mindenki megadá magát. Nagyon meg voltam terhelve azok által, kik a németek elől menekülvén szállástartást és kocsikat követeltek tőlem. Egyik felől a németek szorítottak, a másik felől a pestis.

Majd semmi sereget sem szállíthaték sikra, mert azon tisztek és katonák, kik miután biztos szállásra vitték családjaikat, visszajöttek, nem voltak annyian, hogy az ellenség szemléletére küldhettem volna őket. A házámhoz tartozó csapatokkal tehát egyik faluból a másikba, mely még nem volt mételyes, vonultam, hogy elrejtsem valódi állapotunkat az ellenség elől.

Említém már, miként a császár megmeghagyta a bécsi udvarnál levő követének, hogy ajánlja közbenjárását Magyarországnak pacificatiójára; azonban szerencsétlenségeink okozák, hogy a bécsi udvar a nélkül, hogy a közbenjárást valósággal elfogadta volna, nagyon kemény feltételeket adott át a muszka követnek, ki azokkal hozzám jöve Nagy-Mihályba. Fényesen fogadtam, azonban az előterjesztett feltételek nem szolgálhattak alkudozásra alapul. Nem sokára ezekután néhány lengyel főúr jött hozzám, kik a svéd király párthivei voltak s oláh és tatár segédhadakat s néhány század dragonyost ajánlottak; mert a pultavai csata után a svéd király seregei Lengyelországban is megveretvén, ők körülbelöl szintoly helyzetben voltak, mint én. Mielőtt azonban pénzt költenék e miatt, meg akarván győződni e csapatok létezéséről, biztosokat küldék Lengyelországba, ezek azonban nem találták azokat. Az ősz vége felé a véletlen mintegy kétezernyi emberből álló segílyt hozott a kievi palatinus Potoczky vezérlete alatt. Ezen főúr Stanislaus király által fővezérül neveztetvén, s a muszkák által megveretvén kényszerült a magyar határokhoz huzódni; és folytonosan üldöztetvén engedelmet kért tőlem bejöhetni, a köztünk levő barátságra hivatkozván, melylyet valóban tanusított is, midőn a háboru kezdetekor némi csapatokkal segített. A mi személyét illeti, felelém neki: mindenkor örülni fogok, ha iránta azon barátságot tanusíthatom, melylyel irányában valóban viseltetem; de azon csapatokat, melylyekkel jött, minthogy szövetségese vagyok a császárnak, be nem fogadhatom mindaddig, míg a svéd király, vagy Stanislaus, a császár elleni szolgálatában állanak; más utjok tehát a menekülésre nincs, mint ha szolgálatomba állanak, s nekem hűséget esküsznek, ez által bizonyosan kedvezőbb helyzetbe jutnak, mintha a muszka foglyaivá válnának, ki különben is oly hathatósan üldözi őket, hogy semmi idejük nem marad a fontolgatásra. Elfogadák ajánlatomat. Munkácsnál jöttek be, hova eléjük mentem s

hol hűségemre esküdtek. Ezek után tudatám a muszka tábornokkal, ki nyomukban volt, hogy ezen sereg nem levén többé a czár elleneinek, hanem szövetségeseinek szolgálatában, ha üldözésökért átlépne a határokon, megsértené azon szerződést, melylyet a fejedelemmel kötöttem. Ezen csapatban találtam azon dragonyos ezred maradványaira, melylyet a svéd király helybenhagyásával Bonac marquis állíttatott számomra Bielk svéd ezredes által; alezredese Chariéte volt; ezen ezredet azonban most két esztendeje Stanislaus király a maga számára visszatartóztatá. Jelenleg már csak kétszáz emberből állott. A svéd király szolgálatában állott Zilik ezred, mely a hochstädti csatában elfogott francziákból alakíttatott, szinte velök jött; ez sem állt többől 140 embernél. Voltak közöttük még Stanislaus király testőrei közül és a palatinus négy század dragonyosaiból, mindegyikből körülbelül negyvenen. A többiek lengyelek voltak és litvániai tatárok, kik Lipkáknak neveztetnek.

1710.

Miután e csapatok kinyugodták magukat, mintegy kétezer gyalogot szedtem össze s kitűzván a helyet Károlyinak, hol velem találkozzék, s hova vezesse a parancsnoksága alatt levő hadtestet, karácson után minden podgyász nélkül elhagytam Homonnát. Az idegen csapatok más uton haladtak. Megérkezvén a kitűzött helyre, hogy mozdulatainkat elrejsük az ellenség elől, a Mátra hegylánczat által fedtük magunkat. Szándékom volt az ellenség vadkerti posztóját megtámadni, hol Zikin tábornok vezénylett s szerencsés siker esetében onnan Széchénynek és Rozsnyónak fordulni. A falvakba nem mentünk szállani a pestis miatt. Daczára a kemény télnek a fagyos földre kelle feküdnünk, s meg elégedtünk, ha a szél ellen fedhettük magunkat. Ily keserves menettel értünk végre az 1710-ik évi január hó vége felé Román nevű faluhoz, mely a Mátra hegységben fekszik, mely itt se nem magas, se nem meredek. A Locus (?) nevű patak, melynek ágya áthatolhatlan, két gázolót kivéve, állítólag innen egy mértföldnyire egyedül egy forrásból veszi eredetét. Ez a hegyek mentében foly s egy hegyfokba ütödvén, egy terjedelmes s nagyon iszapos mocsárra kerül. Éppen azzal foglalkoztam, hogy seregemet a patakon átszállítsam táborba helyezendő, midőn egy kis csapat, melylyet az ellenség vadkerti állásának kikémlelésére küldtem, visszatérván jelenté, hogy az ellenség lovassága az Érsekújvár felé vezető uton előnyomul. Először azt hívtm, hogy az ellenség megtudta Eszterházy Antal tábornok mozdulatát, kit avégből küldék ama várba, hogy a helyőrségbeli tisztek között támadt czivakodásnak és viszálykodásnak véget vessen. Előnyomultamkor azonban parancsot küldék hozzám, hogy lovasságom azon részével, mely az e vár körül fekvő

falvakban volt széthelyezve, hozzám csatlakozzék; de levelem az ellenség által felfogatott.

Kevés idő múlva jelenték, hogy az ellenség mintegy 1500-nyi lovassággal felénk tart. Ugyis táborba akarván szállani, már csatarendben voltunk, hátunkkal a patakra támaszkodva, jobbszárnyunkkal pedig az említett mocsárra, hova gyalogságomat helyezém. Mihelyt meglátta vonalunkat az ellenség, szinte csatarendbe állott hátával a mocsárra dülvén, s fedezett oldalal kezdett előnyomulni, miből azt következtetém, hogy gyalogságomat akarja megtámadni, mely vonalunk végét képezé, hogy oldalba vehessen. E szerint, hogy körül ne vehessen, egy kanyarulatot tettem balszárnyommal; minthogy azonban vonalom hosszabb volt az ellenségénél s a balszárnyon levő lengyelek azon törekedtek, hogy harcza elegyedhessenek a némettel, balunk annyira nyomatott, hogy majdnem a mocsárba szorítottatott. Ez Bagosi ezredes által vezényeltetett, ki Italiában s Franciaországban is szolgált, de nem igen tanulta meg a hadi mesterséget. Nagyon távolról tüzeltetett az ellenségre s a gyalogság nagyon hátramaradt. Míg a svédek s rendes lovasságom megdöntötték az előttük levő ellenséges svadronokat, az alatt a lengyelek jobb oldalába nyomultak s Zikín kocsiját s néhány szekeret fosztogattak: mert ezen tábornok azt hitte, hogy Károlyi hadteste ellen indul, kiről azt hallotta, hogy a táborától két állomásnyira eső falukban fekszik. Meg is volt rendkívül lepve, s mint a felfogott levelekből megtudtam, a bécsi hadi tanács hadi törvényszék elé akará állítani, mért hagyá el posztóját, parancsa levén védőleg tartani magát. Azt hittem e pillanatban megnyertem a csatát; azonban a svédek vagy nem tudtak, vagy nem akartak a jobbszárnyra kanyarodni, melytől egy magaslat választá el őket; helyükön maradtak tehát, két ellenséges svadron pedig észrevevén azon nagy hézagot, mely e gyalogság hátramaradása által támadt, egy kanyarulattal karabélyosaim oldalába estek s ennek következtében nem verhettük meg tökéletesen az ellenséget, melyt mindenhol magára hagytunk. Magára hagytuk, mondom, mert átmenvén a hidon és a gázolókon megálltunk, az ellenség pedig tökéletesen meg levén zavarodva, nem mert helyéből mozdulni. Ha csak kissé tapasztaltabb tisztjeim lettek volna, nem mozdultam volna a helyről s szemben

a patakkal szálltam volna táborba. De nem oly tiszteknek való volt ez mint az enyéim. Hátrálót verettem tehát, s lassu lépésekkel 3 mértföldnyire vonultunk a helyszínéről. Midőn az ellenséget megtámadtuk, Károlyi hadteste még nem kelt át a patakon; látván tehát, hogy az ellenségnek jobb szárnya és központja visszavetettetett s hogy a rácز csapatok Vadkert felé menekültek, elvágta utjokat s az őket vezető tisztet elfogta. Gyalogságom sokat szenvedhetett volna, ha azt a nádas, mocsár nem fedezi, melylyen gyalog át lehetett ugyan menni de lovon nem. Seregem ez alkalommal nem oszlott szét; néhány napi pihenés után Érsekújvárra küldém a lengyeleket néhány magyar ezredekkel, hogy az ottani lovasság számát növeljék s a környékbeli megyékben találató minden gabonát vitessék be a várba.

Károlyi még ez ideig egy hadjáratban sem volt folytonosan alattam; s csak most ismertem ki tehetségét s ő is csak most nyert igazán bizalmat hozzám. Ekkor már a Tököli-féle tisztok, kiknek rossz tanácsait szokta követni, részint elhaltak, részint elvesztek. Bagosi, ki a császár szolgálatában főtiszt volt, csak ezelőtt egy évvel jött vissza a hazába Ivrea piemonti vár védelme után. Ezen tiszt becsülte a gyalogságot, s értett is vezetéséhez, látott ostromokat s nagyobb csatákat is, s minthogy Károlyinak rokona s régi barátja volt, lassanként felvilágosította a hadviselésről. Oly elmének mint Károlyi nem sok oktatás kellett; a természet megadott neki minden kelléket, hogy jó tábornok váljék belőle; ő gyors fel fogásu, szilárd tevékeny, fáradhatlan találékony, szorgalmas s örökké jókedvű és barátságos volt, gyűlölte a tobzódást és pulyaságot. Ezért több pénzt szedett össze a háboru folyama alatt, mint a többi tábornok összevéve, a nélkül, hogy a népet vagy a vármegyéket zsarolta volna. Azon terve, mely szerint az érsekújvári raktárokat el kellene látni, nagyon tetszett nekem, s kivitelt Eszterházy Antal tábornokra bízam; azonban ennek s tanácsadóinak nem tetszván a terv, azt ajánlák neki, hogy a németeknek a vártól mintegy két állomásnyira fekvő raktárát foglalja el. A helyőrségből gyalogságot vitt magával a raktár elfoglalására, de a visszamenetelre nem gondolt. A mi a támadást s a raktárelfogalást illeti, sikerült neki; de a talált zsákmányból csak keveset rakhatott fel, mert

nem gondoskodott szekerekről. A Csallóközben Nagy-Szombatnál és Verebélynél szétszóró németeknek elég idejük lévén összegyűlni, Nyitra alatt vettek állást, úgy hogy Eszterházy csata nélkül nem juthatott vissza a várba. Szöllősnél akadt az ellenségre s csatarendbe állván, a gyalogsággal akart támadni. Riviére mérnök azonban szerencsére ellentállott szándokának s a gyalogságot a szekerekkel gyorsan előre küldötte, míg a lovasság harczban állott a némettel. Ezen ütközetben a lengyelek nagyon rosszul viselték magukat, mi által hiúságuk, mely a románi ütközetben tanúsított vitézségük óta mindinkább növekedett, nagyon lelohadt. Visszahívám őket Érsekújvárról, honnan számtalan panasz is érkezett hozzám Eszterházyra, kinek folytonos mulatásai s tivornyázása a várba édesgeték a lovassági tiszteket, s e szerint ezeket is a raktári készletekből kell élelmezni annyira, hogy nagyon idejében lenne újra ellátni eleséggel e várt. Megelégedéssel mondhatom, hogy Károlyi annyi időt sem hagyott, hogy komolyan gondolkozhassam erről; mert ismervén a vidéket s a falvak gazdasági erejét, rövid idő alatt behajtá a gabonában fizetendő adót, melylyet mindenki a jászberényi templomba volt köteles vinni, azon ürügy alatt, mintha a sereg fentartására fordítatnék. Alig hagytam helyben e tervet, már végre is hajtatott minden zaj és nehézség nélkül.

Ekkép töltöttem február és márczius hónapokat, midőn végre tüzelő-fa és tábori kunyhók hiánya miatt kénytelenítve voltunk a pestis által részben vagy egészben kipusztított falvak közelében szállani táborba, hogy lebontván az elhagyott házakat tüzelőt nyerhessünk. Márczius vége felé az eleség végre készen lévén az elszállításra, Károlynak meghagytam, hogy hadtestével egy erőszakolt menettel nyomuljon Pestig, honnan néhány napi pihenés után két erős menettel elérheti Érsekújvárt. A meghatározott napon a velem levő seregből mindenkit, egész udvaromat s a ki lovon volt, gabnával terheltem meg. Még magam is megrakodtam s vittük Károlyihoz, ki mihelyt megrakodott elindult. Daczára a Garam és Nyitra áradásának, hajókat találván sikerült e tábornoknak kijátszani az ellenség vigyázatát s az egész terhet szerencsésen beszállítani a várba. Eszterházy azonnal visszajött onnan, Károlyi pedig aprilis végéig ott maradt a helyőrség rendezésével és fegyelmezésével foglalkoz-

ván. A lengyelek Érsekujvárróli visszatértük óta folyton új meg új bosszúságot okoztak: folyvást téli szállások után kiabáltak, jutalmakat, sőt kártalanítást követeltek. Zajos és hánykolódó magukviselete lázadás színét kezdé magára öltetni. Hogy némileg megnyugtassam őket, Kecskemét, Czepléd és Körös városába küldtem, meghagyván nekik, hogy jól vigyázzanak a ráczokra. Ők azonban semmibe vevén figyelmeztetésemet, 4—500 Szegedből kitört rácz által meglepettek s furcsa rendtelenségben menekültek táboromba, panaszkodván, hogy a történendőkről nem tudósítottak. Élükön egy igen érdemes és vitéz tiszt volt, Grusinsky nevű, kit tábornokká tettem, s ki viseletüket igen kárhoztatá. Ezért akarák őt letétetni, egy másik Soltig nevű tiszt unszolásaira. Hogy lecsendesíthessem őket, irtam a Kióvi palatinusnak, ki ekkor Kassán tartózkodott, hogy egyenlitse ki őket tekintélye által. El is jött ezen ur Egerbe, hol találkozám vele. Táborom közelében kívánt szállásoltatni, hogy kezénél legyenek a lengyelek s így könnyebben rendbe szedhesse őket. Ezt megadván neki, ő körül helyezém el azokat is kényelmes szállásokban s kunyhókban (barraques) táborozó seregemmel fedtem őket. A palatinussal jött rendes katonaságot magam mellett tartottam. Egyszer kora reggel vadászatra indulván, ezek közül egy dragonyos dobos kocsimhoz közeledvén beszélni kívánt velem; mire engedélyt adván neki, felfedezé, hogy az éjjel a palatinus dragonyosaiból két század elhagyá a tábort s keresztül menvén az előrsőkön, azt mondák, hogy harczra vannak kiküldve, hogy a Stanislaus király testőrei és a svéd király ezrede egész éjjel felnyergelve tartották lovaikat azon szándékkal, hogy a palatinussal csatlakozzanak s így egyesülten megkísértendők az országon át Moldvába és innen Benderbe a svéd királyhoz juthatni. Ezen terv előttem hihetlennnek tetszett, azonban bebizonyulván a két század eltávozása, a palatinushoz küldék megtudandó tőle, valjon miben áll az egész dolog? Másnap reggelre levelet kapék azon biztostól, kit a palatinushoz küldék. Levelében jelenté ez, mikép maga mintegy két napi járásnyira hurczoltatván, csak most tudósíthat, hogy a palatinus összes csapataival a legnagyobb gyorsasággal halad Marmaros felé. Minthogy ez a czárnak neheztelését vonhatta volna rám, kit a palatinusnak írásban adott becsület-

szavára támaszkodva biztosítottam, hogy csapatai és ő maga semmit nem tesznek e fejedelem érdekei ellen. Moldvával határos megyékbe azonnal futárokat küldöttem azon parancsal, hogy a palatinust és csapatát át ne eresszék a határon. Mint-hogy azonban a lengyelek már három állomásnyira megelőzték ezeket, oly gyorsan haladtak, hogy minden akadály nélkül átmehettek. A palatinus ezen tette elővigyázóvá tett a rendes katonaság ellenében. Meghagytam Eszterháznak, hogy emlékeztesse őket mily jót tettem velők, midőn megszabadítottam őket a muszkáktól; hogy miket ígértek és mégis mit tett a palatinus s végre, hogy mit kénytelenítetem tőlök várni, hogy megmutathassam a császárnak, hogy ellenségeivel nem értek egyet. Különben nem akarom őket arra kényszeríteni, hogy valóban szolgálatomban álljanak, s ígérem, hogy azoknak, kik el akarnak távozni, utleveleket adandok, hogy Sziléziába mehessenek; minden esetre azonban hátrahagyják lovaikat és fegyvereiket, melyek ugy sem tulajdonaik. Stanislaus király testőrei és a menekült francia tisztek ez utóbbit választák, de a katonák és a jobb tisztek örömmel álltak szolgálatomba.

Mig e fárasztó téli hadjáratot viseltem, Bercsényi tábornok nejevel minden képzeletet fölülmuló félelemmel lévén a pestis miatt Zemplénben mulatott. Nagy kísérettől igen tartván egyik várból a másikba, egyik földesuri lakból a másikba költözött, rendkívüli elővigyázattal volt a ragály ellen. Azonban csodálatosan ugy látszott, mintha e ragály őt nyomon követné, mert környezetebeliék többnyire beleestek, mig ellenben táboromban nem akadt pestises beteg. A külügyekbeni levelezéseket Bercsényire bízam. Ő nem sokára a román csata után figyelmeztetett, hogy küldjem el Franciaországba Le Maire dandár mérnököt azon ajánlásokkal, miket nekem a császár a pultavai csata után tétetett, hogy t. i. azon esetre, ha a francia király hozzája követet küldend, kész lesz vele szövetséget kötni, s hogy egész győzelmes seregével segélyemre jövéen kényszerítendi a császárt, hogy békét kössön Franciaországgal, kikötvéen mindazonáltal, hogy a legkeresztényebb király a császárral békét nem kötend az ő kizárásával. Varsói szerződésünkben ki volt kötve, hogy utleveleim érvényesek legyenek a muszkák előtt, valamint a csári is Magyarorszá-

gon; azt hittem, hogy Le Maire minden akadály nélkül utazhat; de Jánus tábornok, ki később a czártól a császár szolgálatába jött, megvizsgálván leveleit visszaadá ugyan azokat és átereszte őt; de az egészet megjelenté a bécsi udvarnak. Nem sokára számtalan hasonmása terjedt el Lengyelországban levelemnek, melyről azt állíták, hogy felfogatott; azonban telve számtalan hamisításokkal, hogy elhitessék a czárral, miként én és a francia király egyesülten kérjük a török szultánt, hogy támadja meg a svéd király érdekében a czárt. Le Maire elutazta után Desalleurs marquis, kinek kora nem engedé, hogy részt vegyen a hadjárat fáradalmaiban s ki Munkácson tartózkodott, nem sokára urától visszahívó levelet s parancsot kapott rögtön a konstantinápolyi követségre menni. Minthogy nagyon távol valék megkértem, hogy visszahívó levelét adja át Bercsényinek s Marmarosmegye tiszteinek meghagyám, hogy a legnagyobb biztosságban kísérik őt Moldvába.

Téli hadjáratomnak Érsekujvár élelemmeli ellátásán kívül nem nagy eredménye volt! Még egy diversiót akartam megkísérteni alsó Magyarországon, hogy az ottani népet újra felbátorítsam. Mert Balog dandárnok, ki vitéz és jóra való tiszt volt, s többen, kik azon vidékbeliekből Eszterházy alatt szolgáltak, nagyon biztattak. Azonban nem voltak hajóim és biztosított helyzetem a Duna mellett, és a házambeli két gyalog ezrednél többet nem birtam kiállítani a sikra. A pestis nagyon megtizedelte a kassai helyőrséget s a jámbor öreg Radicsot is, ki Rabutin ellen védte a várost, elvitte. Ki kelle tehát egészítenem a kassai helyőrséget, valamint az eperjesit is. Közöltem tervemet Károlyival is, elhatározván végrehajtani, hanem előbb legelőkre akartam eresztetni a lovakat. Azért széteresztem ezen csapatokat s Jászberénynél a Tiszapartján egy félre eső vidéket szemeltem ki táborhelyül. Táborom mögött egy hidat verettem tutajokból a végre, hogy könnyebben visszavonulhassunk azon esetre, ha az ellenség megtudván, mily gyenge csapattal táborozunk, a szécsényi és vadkerti lovassággal, melyhez még a rozsnói is csatlakozhatnék némi támadási kísérletet akarna tenni. Az ellenség ezen két állása csak kétnapi járatra volt tőlünk. Hogy efféle kudarcz alól kivonjam magamat, sürgős teendők ürügye alatt Munkácsra men-

tem Károlyival, két svadron karabélyos és udvarom által kísértetve, siettettem a hegy körül terülő város erősítését s nem sokára védhető állapotba tételét. Tanácsosaimat s az erdélyi nemességet Mármarosmegyébe Husztra gyülekeztettem, hova magam is elmentem, nehogy határozatlan tervek s rendelkezésekről tanácskozáván velök; hogy mégis némileg felbátorítsam őket, junius elején átmentem a Tiszán, Károlyihoz menendő Apátiba. Hadteste az erdélyi határokon volt összpontosítva. Hogy szándokomat el ne áruljam az ellenségnek, a Marmaros és a Tisza közti síkságon vonultam keresztül a Tiszán vert hidon által táboromba jutandó. Eszterházy tábornok, kire bízam távollétemben a vezényletet, nem tudván semmit szándékomról, engedélyt kért, hogy Egerbe mehessen, mit örömezt megadtam neki sőt megbízásokat is adtam, félvén nehogy át kívánjon menni a Dnnán, mert ezen expeditiót előrelátó s elszánt emberekre kellendett bízni. Károlynak sikerült fáradhatatlansága és a nép lelkes közreműködése által hajókat szerezni. Ezeket szekerekre raktuk, s a homok sivatagokon a legégetőbb forróságban négy öt nap alatt át haladtunk. A Duna partjára Szent-Márton-Katánál értünk. Két napba telt, míg báró Paldsayt (?), kit vezérőrnagygyá neveztem ki, Balog dandárnokot és Borbély ezredest csekély haddal át birtuk szállítani. Mert még azonfelül, hogy csapataimra eminően is szükségem volt, még a budai felfegyverzett sajkák is kezdtek leereszkedni, s így ladikjaink többé nem járhattak át. Paldsay expeditiójának nem nagy sikere volt. Azon vidék elbátortalanított népe látván, hogy nem valami jelentékeny hadtest jött által, nem mert fegyverhez fogni. Körülbelül három hónap múlva Paldsay megbetegedett s nem bírván tovább a hadi fáradságokat, parasztnak öltözködve egy szekéren a Dunáig ment, melylyen ismerős parasztok átszállították. Balog elfogatott s daczára a foglyok visszaváltására kötött szerződésnek, melylyet azonban a császáriak már egy év óta nem tartottak meg, lefejeztetett.

Különféle terveket csináltam, hogy tovább huzhassam a háborút s föntarthassam magamat Károlyi lovasságával a síkságon. E végre megerősítetém Szolnokot, hogy a Tiszán biztosított hidam és átjárásom legyen. E vár és Eger ezen oldalról sakkba tarthatták az ellenséget, míg válasza érkezendik

a francia királynak azon előterjesztésekre, melylyekkel február végével Le Maire elutazott. Csekély sereggel tehát nem ereszkedtem semmibe, nehogy eredménytelen apró csatározásokkal fogyasszam. Károlyit Vác körül hagytam, hogy fentartsa a közlekedést Érsekújvárral, melynek ostromára készültek a németek, s szeptember elejével már alája is szálltak. Károlyitól elvállásom után csak a házamhoz tartozó csapatok maradtak körülöm, ezekkel Sajó mellé vonultam és Ongánál szállítám őket táborba, hol a Hernádnak egy nagyon mocsáros ága, melylyet Bársonyosnak neveznek, szakad e folyóba. Minthogy palotásaimmal és gránátosaimmal egy kirándulást szándékoztam tenni a hegyekbe Viar ellen, a táborhoz két mértföldre eső Szerencsre mentem. Eszterházy neheztelvén, hogy nélküle küldtem át Paldsajt a Dunán, panaszkodott, hogy nem helyezek belé bizalmat, s hogy semmire sem akarom használni. Azt hívéim tehát, hogy becsülve érezvén magát, nagy igyekezettel lesz, ha az említett expedíció vezetését reá bízom. Viar egészen gyalogság nélkül Rozsnyótól egy mértföldnyire állott Nyugat-Vörösön, mely falu azon síkságot vagy inkább hegykatlant, melyben Rozsnyó fekszik, környező hegyek aljában létezik. A krasznahorkai vár, mi tót nyelven annyit jelent, mint szép hegy, a falu és a város között fekszik. Ezen vár Andrásy György által, ki birtokosa vala, védetett. Ugy látszott, hogy örömmel fogadá Eszterházy e megbízást, de a helyett, hogy Viart meglependő a hegyek és erdők közt vezető utakon közeledett volna, alattomban zajt ütött, hogy a madár kirepüljön fészkeből, t. i. a sikon átküldött lovasságot, hogy kémlelje ki Viar állását, ki észrevevén szándékát, csapatait a krasznahorkai vár alá vonta. Eszterházy pedig viszontatért s arról panaszkodott, hogy az ellenségnek elárulták közeledtét. Ezalatt Heister Érsekújvár alatt táborozott, mert e vár soha sem volt jól bekerítve. Szerencsre három tiszt jött hozzám a helyőrségből, magukkal hozván fogva a parancsnokot, kire gyanujok volt, hogy az ellenséggel levelez. Károlyi Nagyszeggy dandárnokot tévé be parancsnoknak, ki capitulálván 24-ik szeptemberben feladá a várt.

Mig Szerencsen tartózkodám, a francia király hozzám küldé megbízó levelekkel Kőkényesdyt, kit Vetés-nek (?) is híznak, és ki a francia udvarnál mint meghatalmazottam tartóz-

kodott. A Le Maire által elküldött előterjesztéseimre azt hozá feleletül, hogy a legkeresztényebb király azonnal kész követet küldeni a csárhoz és előterjesztései nyomán vele szerződésre lépni. Kőkényesdyt azonnal a csárhoz küldém. Nagy reményeket fektettem a francia király nyilatkozatába. Azalatt, mig Károlyi Vác felé tartott, fentartandó Érsek-Ujvárral a közlekedést, az Erdélyben levő ellenséges lovasság megtudván seregem távollétét, egész Szatmárig nyomult s innen Nagy-Várád felé csapott. Erre, hogy azon vidékbeli népet megnyugtassam, kénytelen voltam visszahíni Károlyit. Minthogy előttem semmi sereg sem volt, Patakra vonultam, azt hivén, hogy az ellenség Érsek-Ujvár bevétele után előre nyomuland. Szolnok és Eger azonban jól el voltak látva s a közelgő tél biztosítá e helyeket az ostromoltatás ellen. Mihelyt Érsek-Ujvár elestének s az ellenség előnyomultának hire elterjedt, azonnal embereim majd mind szétmentek, családaitat biztosítandók. Napról napra mélyebben szorultunk azon szegletbe, melylyet a Tisza és a bükkösi hegyek képeznek, a háttérben lévén Munkács. Bercsényit még Szerencsről elküldém, hogy megtegye előkészületeit lengyelországi útjára, melylyet azon ürügy alatt volt teendő, hogy a czár meghatalmazottjával Dolgoruky herczeggel értekezzen. Küldetésének valódi oka azonban az volt, hogy oly hadjáratot akartam kezdeni, melyben Bercsényi tétovázó szelleme folytonos betegeskedése s más számtalan alkalmatlankodásai miatt nagyon terhemre lett volna, különben is nem igen volt alkalmas nagyobb fáradalmakra. Kevés kísérettel tehát átmentem Patakról ungvári várába, vele értekezendő. Helyettem Eszterházyra birtam azalatt a parancsnokságot, erősen meghagyván néki, óvakodjék, nehogy meglepettessék. Mert sejdítettem, hogy a németek használni akarandják túlnyomóságukat, minthogy senki sem mert már velök szembeszállani. Soha életemben oly szánakozásra nem gerjedtem, mint ezen utamban Pataktól Ungvárig, mely csak másfél napnyi volt. Novemberben voltunk már s a földet hó lepte. Számtalan szekerekre akadtunk, melylyeken az alsó magyarországi s vágvidéki nemesek és tisztek nejei menekültek az ellenség elől, férjeik hűségét s hozzám való ragaszkodását emlegetvén, könyvelt szemekkel könyörögtek lakásért és élelemért; félig fagyott gyermekeik sirása hallatszott min-

denfelől a töredezett, elsúlyedt s a sárba fagyott szekerekről. Állapotuk nagyon szivemre hatott; megtettem mindent, mit érték tehettem; de nem volt elégséges még arra sem, hogy jelen sorsukon javíthattam volna, annál kevésbé jövőjük biztosítására. Nem soká időztem Ungvárott, hanem Munkácsra költözködtem, hova szerencsémre udvarom többi részét is Patokról ide rendelém. Mondom, szerencsémre, mert néhány napra elutaztuk után Eszterházy meg hagyá magát Viar által lepetni. Charière ezrede, mely a kiovi palatinus által hozott rendes katonákból s német szökevényekből állott s még ekkor 800 embernyi erős volt, szép rendben hátrált a németek elől; míg azalatt Eszterházy eszeveszetten rohant a Bodrog hidján által, melylyet maga után felszedetett. Az ellenség azon csapata, mely a Szepességben feküdt, ugyanekkor szinte előnyomult s Szebennél vett állást, mely fallal kerített kis városka egy mértföldnyire fekszik Eperjestől. Azon terv szerint, melylyet követni szándékoztam, átkellett volna mennem a Tiszán s az egész lovasságot egy hadtestbe öszpontosítva Szolnokra indulni, itt átkelni a Tiszán, s így elvághattam volna az ellenséget eleségétől, mert a németek nagyon előhaladtak, a falvakban található élelemre számolván; míg ellenben mi az említett várak raktáraiból élhattünk volna. Azonban a felette nagy hó miatt, mely már ekkor a tél kezdetén 2 lábnyi mély volt, semmikép nem hajthattam végre szándokomat. Minthogy ily nagy hó rendkívüli volt, azzal kecsegtettem magamat, hogy olvadás fog bekövetkezni. Azonban időt kelle nyernem s leráznom nyakamról a feleséges tábornokokat, kik csak magukról s családjaikról gondoskodtak. Tizenhatodik novemberben Forgátsot, ki eddig Munkácson őriztetett, szabadon eresztém, s megengedtem neki, hogy Lengyelországba vonulhasson, Eszterházy Antalnak szinte. Ekép körülém csak Károlyi maradt, ki segélyemre volt. Bercsényi 26-án ment át a határokon és Jároslavnak vette útját Dolgoruky herczeggel értekezendő. Ezen miniszter megértvén Vetés megbízását, Bercsényit ura segélyével kecsegteté. Bercsényi elteve reményekkel azt hívé, hogy egy erős muszka hadtest élén fog visszajöhetni; e felől irt is leveleket, miknek következtében még inkább ohajték időt nyerni.

Megtudván, hogy Pálffy, ki leánya kedvéért — ki József

császár kegyencznője volt — megnyeré a császári seregek fölötti főparancsnokságot, Budánál átkelt s a Sajóig nyomulván Onódra érkezett: azt ajánlám Károlynak, ki e tábornokot közelebből ismeré, hogy figyelmeztesse őt, miként nagy dicsőségére válnék, ha a magyar háborút gyorsabb és könnyebb eszközökkel fejezné be, mint az fegyver által volna remélhető, s hogy ha sikerülne fegyverszünetet kötni, mire a tél szigora miatt úgy is kényszerítve vagyunk, hihető, hogy az alkudozások sikeresebben végződnének, mint ennekelőtte. Károlyi megírá levelét s nekem megmutatván titkon elküldé. Mig a felelet megérkezendett, egy kis kirándulást tettem Skolyára csekély kísérettel, a lengyelországi főtábornoknőhöz (grande generale), ki tulajdon fogatán Drohobiczba vitt, hol Dolgoruky herczeggel voltam találkozendó. Érdekemben volt megtudni, valjon mennyire lehet támaszkodni azon reményekre, melyekkel Bercsényi kecsegtetett. Ezen miniszter azonban őszintén megmondá, hogy ura ugyan szives hajlandósággal viseltetik erántam s kész a francia királylyal is szerződésre lépni; de azon hír kezd terjedezni, hogy Desalleurs marquis, mióta a portán van, folytonosan sürgeti a szultánt, hogy a svéd király érdekében támadja meg a czárt, s hogy ha ez megtörténendik, biztosíthat, hogy a czár semmit sem fog érdekemben a császár ellen tenni. Minthogy azonban e fejedelem utban van jelenleg Lengyelország felé, személyesen bővebb felvilágosításokat kérhetendek tőle. Drohobiczi utam kevés napba került. Visszatértemkor Károlyi jött hozzám Skolába Pálffy válaszával. Pálffy beleegyezett a fegyverszünetbe; de csak rövid időre, azonban meghosszabításával biztatott azon feltétel alatt, ha velem személyesen találkozhatnék, s azzal hizeleg magának, hogy egy óra alatt többet végez velem, mint a napokig tartó konferenciákon végezhetne; mert a császár, ki nagyon jó akarattal viseltetik irányomban s nemzet iránt, a békét illetőleg teljhatalommal látta el. Megelégedtem a felelettel, mert célom csak az volt, hogy nyugton tölthessem a telet, s tavasszal hozzáfoghassak tervem kiviteléhez. Még az este elhagytam Skolát, az éj nagyon setét volt s a hideg szél szemünkbe hordta a havat. Ily időben veszélyes volt e hegyek között utazni, de nem akartam, hogy visszatértem előtt megtudja Pálffy lengyelországi utamat. Másnap

Munkácsra értem, honnan azonnal irattam Károlyival Pálffy-nak, hogy igen fogok örülni, ha Vaján találkozhatom vele, mely vár főlovászmesteremé volt, ki tőle vette nevét is. A napot is kitzútem s kikötöttem, hogy kíséretünk száma egyenlő legyen, s hogy valamint az én csapatom, úgy az övé is egyenlő távolságra állapodjék meg a helytől. Nehány napig Munkács-on nyugodtam, honnan 5-ik decemberben elindulván, másnap azon kellemetlen ujságot hallottam, hogy lovassági német hadtest szállván Eger alá, feladásra szólítá a várat, s hogy a másod parancsnok s a várban levő vidékbeli tisztek megvesztegettetvén, az ide menekült kanonokok által kényszeríték báró Perényit dandárnokot, hogy capituláljon. Ez a capitulatio után 100 emberrel hozzám jött.

XI-ik Kelemen pápa kibékülvén József császárral, meginté az összes magyarországi papságot, hogy ismerje magyar királyul József császárt, s hagyja el a confederatiót, különben egyházi átok alá vettetik. Hasonló bullát intézett a bibornok-prímáshoz is Auguszt király ügye mellett. Azonban a lengyelországi clerus jobban tudta mint kell az ilyféle bullákat becsülni, mint a magyar. A katolikus tisztek s nemesek mindnyájan, ha bár nem igen dicsekedhettek is vallási buzgósággal, a papság nyomát követték. Ezen ármánykodásoknak köszönhetém, hogy elvesztettem azon két várt, melyre leginkább véltem támaszkodhatni. Cusani marquis lovas ezreddel szállt Szolnok alá. A parancsnok oly büszkén felelt az első felszólításra, hogy a tábornok nem levén olyan állapotban, miszerint rendes ostromhoz foghasson, már visszakészült, midőn annak a földadasi jelt adta a várban. E két várnak elvesztése véget vetett oly régen ápolttervemnek. Még mielőtt Skolába mentem, rendeletet adtam, hogy az egész lovasság egy általános szemle végett Kisvárdánál őszpontosítassék. A béke-remények s fegyverszünet nyugalmanak köszönhattük, hogy e helyen mintegy 12 ezer ember gyűlt össze. Elmentem meg-
szemlélni e hadtestet, s elmondám, hogy a haza szeretete s a béke őszinte óhajta Vajára vezetnek, hogy beszéljek Pálffy-val, ki József császár részéről minden szabadságaink visszaállítását igéri; elmondám, hogy átlátom mindazon veszélyeket, melylyek e lépésemet követhetik; s mindent elkövetendek, hogy békét szerezhessek a nemzetnek; azonban ha czélt nem

érhetnék, itt az idő, hogy dicső halállal haljunk meg inkább, minthogy a német járom alá vessük magunkat. Ezenkívül meghagyám még, hogy Vajárolí visszatértemkor az egész se-regbeli főtisztek Apátiba Károlyi tábornok kastélyába gyűljenek, hova a szemle után mentem s honnan Vajára indultam.

E helyre este felé érkeztem. Pálffy tábornok és én ugyan-azon házbán voltunk szállásolandók. Ő korábban érkezett mint én és künn fogadott, a mint lovamról leszálltam. Azonnal a számomra kijelölt lakosztályba vonultam, hová Pálffy vezetett, ki aztán három tábornokkal nálam vacsorált. Társalgásunk a legnagyobb fesztelenséggel folyt, végre magunkra hagyatván Pálffyval, miután a császárnak irántami szíves hajlamáról biztosított, sürgetőleg kért, írni a császárnak egy levelet, melyben elismerném felsőbbbségét, minek következtében azután a császár megadná a nemzetnek s az erdélyieknek mindazon szabadságokat, melylyek a törvényeken alapulnak, egyszersmind általános amnesztiát adna mindazoknak, kik még fegyverben volnának; a mi pedig személyemet illeti, nincs oly méltóság, rang, tisztelet, vagyon, a mit, kivevén egyedül az erdélyi fejedelemséget, ne reménylhetnék. Ezek következtében tehát esedezek, vegyem komolyan tekintetbe jelen állásomat; mert ha elhanyagolom oly szerződéssel befejezni a háborút, mely a nemzet szabadságait és kiváltságait biztosítja, minthogy fegyverrel legyőzetésünk kétségtelen, a császár tanácsa könnyen alkalmul használhatandja e körülményt törvényeink eltörlésére, miként cselekedett Csehországban a prágai ütközet után. Ezen látszólagos ígéretekre nem feleltem egyebet, minthogy nem vonakodom a császárhoz egy illendő levelet írni; s hogy harmadnapra el is küldendem, noha tudom hogy választ nem nyerek, s hogy a kötendő egyezéskor csak egyedül olyakat követelendek, melylyek a nemzet hasznára leendenek; azonban addig még a senatus s a szövetséges rendek véleményét ki nem kérdezem, semmi előterjesztéseket nem tehetek. Ezek összehívására pedig idő kell; azonban biztosítom, hogy mindezeket eléjük terjesztendem, s mint vezérök elfogadandom mindazokat, miket érdekeik előnyére határozandanak. A mi azonban személyemet illeti, én azokban semmi részt nem kívánok venni; mert tudom, hogy a császár miniszterei nem fogják engedni, hogy a nemzet e szerződés hasznait élvezhesse, s eljöhet az

idő, midőn hazaárulónak tarthatnának, hogy ön javamat eléje tettem a haza boldogságának. Késő éjszakáig beszélgettünk Pálffyval az elmúlt hadi eseményekről. Ekkor hallottam tőle azon részleteket, melylekről a Lipótvárnál s Trencsénél történtek leírásakor emlékezém. Másnap kora reggel egyszerre távoztunk el mindaketten. Azon hadtest tisztjei, mely felett szemlét tartottam Kisvárdánál, Apátiban várakoztak reám. Számot adtam nekik mindazokról, miket Pálffy mondott, s a mit én feleltem neki. Folytatólag figyelmökbe ajánlám, hogy véleményem szerint ama tábornok úgy beszélt ugyan, amint bencs-képen meg van győződve; de a bécsi udvar egészen más-kép gondolkodik; hogy azon levél, melylyet a császárhoz vagyok irandó, tökéletesen eredménytelen fog lenni; de nem akarom, hogy a nemzet vagy bármely magános személy valaha szememre vethesse, hogy elszalasztottam az alkalmat, mikor visszaadhattam volna hazámnak a békét. Figyelmeztetém őket továbbá arra is, hogy azon esetre, ha a jelen alkudozások sikeretlenek lennének, minthogy a határokon állunk s visszavonulási helyünk nincs, ideje lenne családai s az övéik megmentéséről erélyesen gondoskodniok. Annyi bizonyos, hogy azon határozatom, miszerint Pálffyval alkudozásokba ereszkedtem, megerősíté a nép irántami bizalmát. Mihelyt visszaérkeztem Munkácsra, a császárhoz irt leveletem azonnal elküldém Pálffyhoz egy ezredes által. Még csak a tél kezdetén voltunk s mégis folytonosan növekedett a hó. A fegyverszünet még állott; azonban személyem miatt kezdtem zavarba jönni. Munkácson maradni nem akartam, nehogy a vár készleteit fogyaszszam, ha pedig a falvakban akartam volna kóborolni, a menekvőket kellett volna kizavarnom helyeikből.

1711.

E szerint az 1711-ik január vége felé Munkácsról 3 mértföldnyi Szalánkra hívám össze mindazon senatorokat, kiket lehetett s valamennyi erdélyi tanácsosaimat. Magam is oda mentem velök tanácskozandó. Elmondám a senatoroknak mindazon okokat, melylyek arra bírának, hogy daczára minden nehézségeknek Pálffyvali találkozásomra határozzam magamat; hogy legfőbb okom azon vágy volt, mikép semmivel se vádolhassam magamat s megmutathassam a nemzetnek, hogy semmi sincs a világon, mit érette megtenni vonakodnám. Azért hívám tehát össze a senatust, hogy azon esetre, ha a császár megindítva levelem által válaszolni találna, velök eziránt tanácskozassanak, s azért hívám össze jelenleg a senatust, hogy azon esetre, ha a császár megindítatva velünk valósággal alkudozásra akarna lépni, az ekkor teendőkről tanácskozzunk; midőn azonban ezen előterjesztéseket teszem, nem téveszttem szemem elől azon eskümet, melylyet mint a szövetséges rendek vezére tettem, s épen ezen esküm kötelez arra, hogy a senatussal, melynek egy része már Lengyelországba vonult, egyetértőleg alkudozzam a béke felett. És minthogy majdnem a végső veszedelemre jutottunk, tekintetbe kellene vennünk, vajjon nem engedhetnénk-e el valamit azon békefeltételek közül, melylyeket Érsekújváron szerkesztett az egész senatus. Mert minthogy szövetekezésünkör lekötöztük magunkat esküvel, hogy addig le nem tesszük a fegyvert, míg szabadságainkat vissza nem szereztük, szükséges volna megvizsgálnunk, mely pontokra nézve lehetnénk engedékenyebbek a nélkül, hogy megszegnők eskünket. Félelem nem lehetett rájuk hatással, mert semmiféle sereg nem volt velem s átláthatták, hogy jó szándékból cselekvém ekép. Mindazonáltal mindnyája arra szavazott, hogy lelkiismeretesen a Nagy-Szombatban előterjesz-

tett pontak egyikétől sem állhatunk el; s hogyha alkudoznunk kellene, össze kell hívni az egész senatust, a rendeket, hogy véleményüket nyilváníthassák e tárgyban.

Másodszor eléjük terjesztém, minő segínyt reménylheténk a czártól; s minthogy e fejedelem jelenleg Lengyelországba váratik, szeretném tudni, valljon véleményök szerint üdvösebb volna-e a hazára nézve, ha a fegyverszünet megszűntekor Munkács várába zárkóznám, mint hogyha Lengyelországba mennék a czárral értekezendő. Mindnyájan úgy vélekedtek, hogy sokkal jobb lesz Lengyelországba mennem, mint az említett várba zárkóznom. Ekképpen meghányván a két ügyet, összegyülekeztetém erdélyi tanácsosaimat. Elmondám nekik, hogy Pálffy biztosított, miként a császár hajlandó minden kívánságaiknak eleget tenni, egyedül megválasztatásomat nem akarja elismerni; hogy én nem akarok szerencsétlenségeik oka lenni, sem akadályul szolgálni ügyeik kiegyenlítésében, sőt el vagyok határozva arra is, hogy ha czélszerűnek tartandják, visszaadom megválasztatási okleveletem s feloldom őket hűségi esküjök alól, de csak akkor, ha ők feloldanak azon eskü alól, melyet beiktatásomkor tettem, t. i. hogy a rendek beleegyezése nélkül le nem mondok a fejedelemségről. Megköszönék nagylelkűségemet, hozzájuk való valódi atyai ragaszkodásomat. Azonban kinyilatkoztatták, hogy megválasztásom az összes rendek által történvén, nekik mint tanácsosoknak sem hatalmukban nem áll, sem nem hajlandók felmenteni az említett eskü alól. A mi pedig őket illeti, távol legyen tőlök minden efféle gondolat, esedezve könyörögnek, hagyjak fel örökre minden lemondási szándokomról; ők készek csorbithatlan hűséggel és ragaszkodással tengereken túl idegen országokba is követni, csak biztosítsam őket, hogy az idegen földön a legszükségesebbeket nem nélkülözendik, mert ott semmi segélyforrást nem remélhetnek. A mi lengyelországi utamat illeti, úgy nyilatkoztak, mint a magyarországi senatus.

Ekép elbocsátván őket, még a fegyverszünet megszűnte előtt rögtön elindulék Lengyelországba 1711-ik évben február 2-án. A határokról irtam Károlynak, ki ekkor innen távol volt. Az összes csapataim fölötti parancsnokságot reá ruháztam; azonban a munkácsi parancsnoknak nem parancsoltam meg, hogy neki engedelmeskedjék. E várnak parancsnoka

főlovászmesterem volt, ki elszánta magát annak védelmezésére; azonban ő társam levén a fogságban, csak nehéz feltételek alatt nyerte vissza szabadságát; minthogy pedig sokkal több tekintettel voltam iránta, mintsem kitegyem azon veszélynek, hogy a németek kezébe essék, reá birtam, hogy átadja a parancsnokságot Sennyey bárónak, ki a senatus korlátnokaként és kiről már többször tettem említést. Az alsó városban a palotások ezredese Szentiványi parancsnokolt. Általában véve az erősség jól el volt látva helyőrséggel, ágyúkkal és élelemmel. Pénzverdet állítottam, s mindent, a mi csak pénzzé verhető volt, ott hagytam. Károlyi Lengyelországba akarta küldeni nejét minden ingóságával még akkor, midőn először mentem Skolába; de akkor azt tanácslám neki, hogy hagyja visszatértemig Munkácson; mert azon esetre, ha a csár nem lenne hajlandó segílyt adni, a háboru végére kell számítanunk.

Ily őszinteséggel voltam e tábornok irányában, kinek tettei és léptei ekkor még hűségeseeknek látszottak előttem. Eperjes városa ekkor már feladta magát; Kassa azonban Eszterházy Dániel altábornok parancsnoksága alatt még védte magát. Az ellenség a Dörgő hegység aljában állítván fel vonalát, háta mögé ejtő e várost, melynek azonban a nagy távolság miatt nem árthatott. Nem akarván Skolában bevárni a fegyverszünet végét, Stribe mentem, hová Károlyi kevés idő múlva meghozá azon feltételeket, melylyeket Pálffy, ki azóta új és teljes felhatalmazást kapott a császártól, hozzám küldött. Megérkeztekor jelen voltak Forgács, Eszterházy és Bercsényi. Az előterjesztések némely pontjai felett némi magyarázatokat kértek Pálffytól; én pedig elhatározám, hogy a rendeknek bizonyos időt tüzendek, melyre Husztra Máramarosmegyébe lesznek összegyűlendőek. Megígérém, hogy személyesen megfogok jelenni s végrehajtandom mindazokat, miket határozni czél-szerűnek tartandanak. A fentemlített tábornokok, kik Károlyi alattomos ellenei voltak, azt tanácslák, hogy fogassam el, de azonkívül, hogy nem találtam erre semmi józan okot, legkevesebb reményem sem volt a háboru folytathatására. Még mielőtt elérkezett azon idő, melyre a huszti gyűlést kitűztem, Károlyi önhatalmából Károlyba tette által, honnan az egész gyűlés nevében követeket küldének hozzám azon kéréssel, hogy menjek közibük aláírandó azon szerződést, melynek eredetijét

elküldék, mert a szövetséges rendek érdekében czélszerűnek tartották azt elfogadni. A rendek nem is vették fel, noha nem volt köztök Károlyin kívül egy senator sem, sem pedig oly megyei követ, ki a szerződés aláírására fel lett volna hatalmazva. József császár akkor már meg volt halva, midőn hűséget esküdtek neki, azonban ezt annál könnyebben eltitkolháták, mert az austriai határok a pestis miatt el voltak zárva. Azon csapatok száma, melylyek Károlyi alatt meghódoltak, bizonyosan jóval felülhaladta a németekét; de megjegyzendő, hogy az utóbbi körülmények között soha sem lettem volna képes ekkora számot összegyűjteni. Bizonyosan csodálkozott az olvasó, midőn olvasá, hogy hányszor szétoszlottak katonáim, hogy családait megmentsék. Ebből azt lehetne következtetni, hogy katonáim mindnyájan feleségesek voltak de; ez nem úgy volt. Való ugyan, hogy nálunk igen korán szokás házasodni, s tiszteink nagy része csakugyan feleséges is volt. Ilyes esetekben ők maguk oszlatták fel századaikat, hogy rokonaiknak s barátjaiknak kíséretül szolgáljanak s segítsék a menekülésre. Érsekujvár bevétele után az ellenség utolsó mozdulata óta a menekültek mindnyájan a lengyel határookra csődültek. A falvak telve voltak idegen családokkal, kik ugyszólván szabad ég alatt levén, védelmükre annyi katonaságot tartottak vissza, a mennyit lehetett. Ez orvosolhatatlan baj volt, s az ellenség gyors előhaladásának valódi oka. Midőn Károlyi alkudozásba ereszkedett, ezek mind megjelentek a gyűlésen, de azt hiszem, hogy egy harmada sem azért ment, hogy harcoljon. A Károlyi gyűlés-küldötteit egy mennydörgős manifestummal küldöttem vissza Károlyi ellen, ki visszaélvén hatalmával, kevés idő mulva feladatta Kassát. Leginkább kiemelém azon vakmerőségét, hogy hatalmával visszaélve Károlyba merte áttenni azon gyűlést, melylyet én Husztra hívék, s ez az oka, hogy én ott meg nem jelentem, Károlyi csak két mértföldre levén az ellenséges seregtől. Ezen manifestumom erősen volt írva, s arra czéloztam vele, hogy lázadást keltsek Károlyi ellen; azonban istennek máskép tetszett határozni.

Igy végződött a magyar háboru e békekötéssel, melynek eredetijét kezemhez adták. Soha sem tulajdonítám ez eseményt a nemzet könnyelműségének, hűtlenségének, vagy személyem megutálásának; mert ragaszkodásának számtalanszor adá ér-

zékeny jeleit. A főbb tobornokok, a senatorok, s ki csak némi nevezetességgel bírt, Lengyelországba követett. Erdélyi tanácsosaink hasonlót teendők mindnyájan a határokon voltak, s csak a fentartásukra szükségesekeket kérték. Azonban őszintén kijelentvén nekik, hogy olyast, melyről magam sem vagyok biztosítva, nem ígérhetek nekik, oly fájdalmasan váltak el tőlem, hogy soha el nem feledhetem.

Több okból tartózkodtam előadni ez emlékiratban azon alkudozásokat, melyeket a háboru folyama alatt a külfölddel folytattam. Az europai s a magyar ügyek állása akadályozá sikerültöket. A legsikeresebb, legkönnyebben kivihető segélyt a francziák adhatták volna az adriai tenger part felől. Azon esztendőben, midőn a legkeresztényibb király serege Vendôme herczeg vezérlete alatt e partok közelében volt, egy Vojovits nevű horvátot küldék e vidékre, hogy ismerősei s rokonai segítségével ejtsen hatalmába némely kisebb helyeket, hogy ez által a kiszállítás könnyíttessék. Mindent elvégzett s elment Vendôme táborába, de válaszul azt nyéré, hogy a velenceieknek megígérték, hogy nem fognak fegyveres hajóval bemenni kikötőjükbe. A háboru vége felé semmi sem lett volna könnyebb, mint a czár győzedelmes seregének segélyével egész Bécs kapui alá verni a németeket. Ostromolni lehetett volna e fővárost, s a császárt oly békére kényszeríteni, milylyet a francia király és a czár óhajtottak volna. Láttuk feljebb, hogy a francia király végre beleegyezett előterjesztéseimbe, de a végrehajtással késtek. Bezenval bárónak, ki a legkeresztényibb király követe volt, Lengyelországban meg kellett volna előzni azon követet, kit a czárrali alkudozásra voltak küldendőek; e határozat tudtomon kívül megváltoztatott; mert Desalleurs marquis, ki a portánál volt követ, elhitetette udvarával, hogy a törökök háborut kezdenek a czár ellen a svéd király érdekében. E szerint Bezenval báró csak egy Baluze nevű alárendelt hivatalnokát küldé a czárhoz; ki el is ment Javarowba, hol e fejedelem ekkor tartózkodott; én egy kis órányira voltam a várostól. Ezen ember a helyett, hogy szövetséget ajánlott volna a czárnak, a francia király közbenjárását ígérte a törökökkel kötendő békében. Ezen ajánlat, mely nagyon különbözött attól, melylyet Vetés által tetettem, különös fogalmat adott felőlem a czárnak. E fejedelem

azonban magához hivatott, s tanácsában fogadott el. Előadák, hogy Baluze semmit sem említett arról, mit én ajánlottam. Nagyon meg voltam lepve. Másnap magamhoz hívtam e fél követet, ki ekkor megvallá, hogy Bezenval ellen parancsot küldött, s hogy csakugyan úgy volt utasítva, miként cselekedett. A czár átlátta, hogy áll a dolog. Beleegyezett, hogy követet küldjek Konstantinápolyba, ki nagy összeg pénzosztogatásával igyekezzék a háboru kitörését megakadályozni, e költségek fedezésére a czár adott váltó leveleket. Minthogy a moldvai fejedelem már a czár védelme alá vetette magát, ő nem adhatott utleveleket küldöttemnek a nélkül, hogy a moldvai fejedelem gyanuját fel ne költse, az utlevelet tehát én adtam. Minthogy ismeretes volt, szívesen fogadtatott, de orosz passust kívántak tőle, minthogy ezt nem mutathatott, a fejedelem elküldött Seremetóf tábornokhoz, megtudakolandó, mit tevő legyen. Küldöttem látván a fejedelem zavarát, azt hívé, czélszerű lesz megvallani, hogy a czár is be van avatva küldetése céljába. Nem kellett neki több, hogy letartóztassa, attól félvén, hogy kizárásával találna békealkudozásokba ereszkegni. Nem sokára oda érkezett maga a czár is, és meghazudtolá követemet, s visszaküldé hozzám azon mentséggel, miszerint kénytelen volt ekép cselekedni, hogy a moldvai fejedelem gyanuját elaltassa. Ez esemény szétdúlta minden reménységemet. Különben is a Prút melletti ütközet annyira megzavará a czár terveit, hogy többé nem gondolt a franczia szövetségre. Nem fogom ez emlékiratban kutatni, mi birhatta arra a dicső emlékezteti XIV-ik Lajost, hogy épen a gertruidenborgi értekezletek idejében ennyire elhanyagolja a czár ajánlatait; de valamint ebben, úgy életem egyéb viszontagságaiban is meggyőződtem azon igazság felől, hogy sokan mondják, de kevesen hiszik erősen, hogy homo proponit, Deus disponit. Dicsértessék az ő szent neve mindörökké!

Vége.

Rákóczy Ferencz ezután mintegy 50 — köztük Bercsényi, Forgács Simon, Eszterházy Antal, Csáki Mihály, Vay, Mikes Kelemen — társával Danczigban hajóra ült és Franciaországba evezett, hol évpénzt huzott az udvartól. 1713-ban Májusban Rouen és Párisban, 1714-ben a Versailles melletti Clagni királyi lak és Marlyban találjuk. 1715-től 1717-ig Grosboisi magányában, a néma barátok zárdájában tölté idejét. (Magyar tört. eml. Okmt. V. 276—294 l.) Ugyan ezen 1717-dik évben Madridba utazott Alberoni bibornoktól hivatva, ki őt némi megbizással Konstantinápolyba küldé. III-dik Achmed szultán szívesen fogadta őt és birodalmában marasztotta, hol bajtársai körüle gyűlögének. 1720-ig Jenikoi, majd Rodostóban a Márvány tenger partján laktak. Itt olvasással, írással, esztorgálos és asztalos munkával tölté idejét; udvarával egygyütt naponkint 70 piasztert kapott, melylyet a szultán fizetett az emigratio költségei fedezésére.

Itt Rodostóban halt meg 1735 April 8-dikán. Neje már jóval előbb 1722-ben meghalt, kitől két György és József gyermekei maradtak.

György 1727-ben Bécsből Franciaországba szökött, 1732-ben meglátogatta atyját Rodostóban s visszament Franciaországba. Többet nem tudunk róla.

József 1734-ben szökött el Bécsből, s atyját meglátogatta Rodostóban. Háboru törvén ki III. Károly és a török közt, az utóbbi által József Erdély fejedelmévé neveztetett ki. 1738-ban sereggel nyomult elő Viddinig, de a hadjárat török részről nem sikerülvén, miután a pápától kiátkoztatott s a némettől in effigie felakasztatott, meghalt 1738-ban Caernavodán, 38 éves korában.

E két utolsó Rákóczy leveleit „a győri történelmi és régészeti füzetekben“ fogom közrebocsátani.

Előforduló személy, és hely nevek.

- Abda 6. lap.
 Ágoston lengyel király 11. 40. 90.
 158. 160. 193. l.
 András király (II. jeruzsalemi) 48. l.
 Apafy Mihály 5. 47. 72. 128. 145.
 146. l.
 Apáti 120. 188. 194. 195. l.
 Apsolon 178. l.
 Arad 162. 163. l.
 Aranyos 151. l.
 Árva 177. l.
 Árva-vára 177. l.
 Aspremont grófnő 129. l.
 Ausberg gróf 20. l.
 Bács 38. 67. l.
 Bagosi ezredes 182. 183. l.
 Bajmócz 41. l.
 Balog 164. 187. 188. l.
 Bánk 167. l.
 Barbély 188. l.
 Barcsai 145. 146. l.
 Barkóczy 142. l.
 Bars 94. 176. l.
 Bársonyos 189. l.
 Barsonville 90. l.
 Bátoriak 12. 46. 122. 146. l.
 Battyányi 92. 93. 112. 113. 122.
 133. 136. 168. 171. 175. l.
 Bazin 87. 135. 139. l.
 Bercesényi Miklós 11. 12. 14. 15.
 24. 26. 28. 30—35. 37—41. 51.
 53. 58—66. 71—73. 77—85. 87.
 88. 93—98. 100. 102. 104—109.
 112. 113. 124. 126. 127. 130.
 131. 133. 135. 137. 139—143.
 160. 164—177. 186. 187. 190.
 192. 198. l.
 Bereg 25. 28. 29. l.
 Beregszász 25—27. l.
 Bertolty Ferencz 161. l.
 Beszkédhegy 17. 121. 123. l.
 Bethlenek 37. 46. 47. 57. 146. l.
 Bethlen vár 119. l.
 Bezerédy 122. 135. 136. 143. 164.
 176. l.
 Bielk ezredes 180. l.
 Bige László 13. l.
 Bihar 46. l.
 Bocskay István 46. 47. 146. l.
 Bonac marquis 12. 15. 76. 90. 180. l.
 Bonafoux 90. 135—137. l.
 Bone András 28. 30. l.
 Borbély Balázs 39. l.
 Borsi kastély (Zemplinmegye) 5. l.
 Borsod 62. 94. l.
 Borsova 25. 26. l.
 Brassó 73. 99. l.
 Brejan 13. l.
 Brener 91. l.
 Buda 6. 48. 93. 94. 111. 112. 188.
 192. l.
 Buday 97. l.
 Bükkösd hegység 137. 190. l.
 Csallóköz 6. 66. 93. 95. 99. 103.
 105. 143. 160. 161. 166. 167.
 184. l.
 Carlsbadi fürdő 12. 129. 143. 144. l.
 Csákyak 25. 27. 41. 102. 103. 122.
 140. l.
 Chariére 180. 191. l.

- Charody 84. 91. 1.
 Chassan 90. 135. 136. 1.
 Cserey 150. 1.
 Ciffer 100. 1.
 Csongrád 177. 1.
 Czepléd 185. 1.
 Czelder Urbán 178. 1.
 Conti herczeg 12. 1.
 Cusani marquis 193. 1.
 D' Absac 90. 1.
 Damoiseau 89. 112. 123. 1.
 Debreczen 30. 113. 139. 1.
 Denhof 160. 1.
 Dévény 80. 1.
 Desalleurs marquis 89. 90. 94. 116.
 127. 140. 149. 157. 163. 165.
 187. 192. 1.
 Diák Ferencz 38. 59. 1.
 Diószeg 28—30. 34. 1.
 Ditrich 30. 1.
 Dolgoruky herczeg 190. 191. 192. 1.
 Dolha 17. 19. 1.
 Dorgó hegység 198. 1.
 Draskovics 78. 1.
 Drohobitza 16. 192. 1.
 Drosdovitz 15. 1.
 Ebeczky 81. 84. 100. 174. 1.
 Ecsed 120—123. 1.
 Eger 6. 39. 43. 50. 57. 61—64. 87.
 89. 92—94. 106. 107. 109. 126.
 127. 140. 166. 175. 185. 188.
 190. 193. 1.
 Éger 144. 1.
 Egregy 113. 1.
 Emberfő hegyek 114. 119. 1.
 Eperjes 6. 48. 57. 74. 162. 187.
 191. 198. 1.
 Erdődy 79. 1.
 Érsek-Ujvár 65. 78. 79. 128—130.
 134. 142. 144. 168. 170. 175.
 176. 178. 181. 183—185. 187.
 189. 190. 196. 199. 1.
 Esze Tamás 18. 27. 1.
 Esztergom 95. 123. 126. 129—131.
 135. 138. 139. 1.
 Eszterházak 51. 65. 66. 81. 83. 85.
 87. 92. 93. 98—100. 112. 135.
 136. 142. 160. 161. 166. 176.
 177. 181. 183. 184. 186. 187.
 188. 189. 190. 191. 198. 1.
 Farkasfalva 81. 97. 1.
 Fehérhegyek 66. 79. 80. 87. 100.
 162. 172. 1.
 Fehérvár 65. 1.
 Feriöl 90. 1.
 Fierville 61. 90. 1.
 Fogaras 99. 1.
 Forgácsok 39—41. 62—67. 73—75.
 80. 86—89. 106. 111. 113. 116.
 118. 123. 126. 129—131. 135.
 139. 140. 142. 164. 191. 198. 1.
 Földvár 59. 63. 66. 1.
 Galgóc 58. 79. 80. 1.
 Géczi Gábor 96. 1.
 Geur tábornok 132. 1.
 Gömör 93. 94. 139. 1.
 Grusinsky 185. 1.
 Gyöngyös 61. 73—76. 93. 195. 1.
 Győr 6. 39. 65. 142. 1.
 Gynla-fehérvár 71. 72. 1.
 Harangod 35. 94. 1.
 Heister 63—67. 74. 80. 87. 143.
 166—168. 170. 172—177. 189. 1.
 Helembach báró 142. 1.
 Henter Mihály 162. 1.
 Herbeville 93—95. 98. 99. 104. 105.
 111. 118. 127. 139. 170. 177. 1.
 Holesicz 15. 1.
 Homonna 181. 1.
 Hont 93. 94. 1.
 Horváth 18. 1.
 Huszt 28. 29. 161. 188. 198. 199. 1.
 Illosvayak 28. 29. 37. 59.
 Ipolság 76. 77. 1.
 Janus tábornok 187. 1.
 Jaroslav 191. 1.

- Jászok 19. 20. 38. 94. l.
 Jászberény 184. 187. l.
 Javarow 200. l.
 Kálló 29. 30. l.
 Kálnási István 17. l.
 Kalotahegy 151. l.
 Kamensky Petronius 17. l.
 Kanizsa 142. l.
 Károly hesseni fejedelem 5. l.
 Károlyi Sándor gróf 16. 17. 19. 38.
 40. 41. 58—64. 66. 67. 85. 87.
 112—118. 122. 126. 133. 137.
 139. 142. 151. 156. 163. 176.
 181—184. 187—194. 197—199. l.
 Karva 87. 130. 135. l.
 Kassa 15. 35. 38. 40. 57. 68. 74.
 76. 78—80. 123. 135. 137. 138.
 142. 143. 165. 185. 187. 198.
 199. l.
 Kecskemét 38. 40. 112. 185. l.
 Keczer Sándor 161. l.
 Kemény 146. 150. l.
 Késmárk 41. l.
 Kiliti 67. l.
 Kis Albert 18. l.
 Kis Balázs 30. l.
 Kisfaludy 143. 164. l.
 Kis-marton 62. 63. l.
 Kis-tapolcsán 85. 128. 175. l.
 Kis-várda 28. 34. 193. 195.
 Kleklesperg 30. 31. 86. 93. 94. l.
 Klinetz 17. l.
 Klobusiczky báró 161. l.
 Kolosvár 119. 150. l.
 Komárom 64. 65. 93. 133—135. 167. l.
 Konski 15. l.
 Konstantinápoly 90. 162. 187. l.
 Kraicz 59. 60. l.
 Krasznahorka 139. 189. l.
 Kraszna 31. 32. 120. 121. l.
 Korbe 157. 159. l.
 Koronczó 65. 164. l.
 Kostka 12. l.
 Kökényesdy 189. 190. l.
 Kőrmöcz 41. 167. l.
 Kőrös (Nagy) 112. 185. l.
 Kővár 58. 119. 120. l.
 Kunok 19. 20. 38. l.
 Kuklender 133. l.
 Lajta 6. 63. l.
 (de) La Mothe 81. 85. 90. 98. 103.
 112. 133. 169. 171. 172. l.
 Latorcza 22. 24. 123. l.
 Lefelholz 178. l.
 Lehman kapitány 6. l.
 Le Maire 94. 97. 132. 143. 186. 187.
 189. 190. l.
 Lemaitre 89. l.
 Léva 39. 40. l.
 Libény-Sz.-Miklós 6. 60. l.
 Limprecht 91. 164. l.
 Lipót-vár 78. 79. 82. 93—95. 99.
 105. 131. 160. 161. 167. 170—172.
 195. l.
 Liptó 153. 177. l.
 Lokos 181. l.
 Lőcse 41. 178. l.
 Lőrinczi 139. l.
 Lublin 159. l.
 Majos 15. 16. 18. 22. l.
 Marmaros 15. 17. 24. 27—29. 34.
 114. 123. 161. 185. 187. 188. 198. l.
 Maros-vásárhely 145. l.
 Mátra 93. 94. 181. l.
 Mecsinsky 12. l.
 Medgyes 89. l.
 Meszeshegy 32. 114. 119—121. l.
 Mikes 57. 71. 77. 145.
 Minski vár 12. l.
 Miskolcz 57. 59. 61. 124. 126. 143. l.
 Modor 87. 139. l.
 Mohács 43. l.
 Montecuccoli ezred 6. 13. 19—21. 23.
 26. 31. 34. 35. 40. 57. l.
 Mosony 60. l.
 Munkács 5. 13. 17—19. 31. 34. 78.

91. 123. 138. 140. 143. 145. 159.
 160. 176. 177. 179. 187. 190. 191.
 193. 195—198. 1.
- Murány 92. 1.
- Nagy-bánya 32. 36. 1.
- Nagy-Károly 31. 32. 34. 198. 199. 1.
- Nagy-Mihály 179. 1.
- Nagy-Szombat 47. 75. 79. 81. 82.
 91. 95. 99. 123. 129. 131. 141.
 153. 184. 196. 1.
- Nagyvárad 28. 30. 50. 190. 1.
- Nagyszeged dandárnok 189. 1.
- Námény 27. 1.
- Nigrelli marquis 15. 35. 57. 1.
- Nógrád 94. 178. 1.
- Norval 83. 1.
- Nyitra 39. 85. 105. 127. 128. 168
 171. 175. 176. 184. 1.
- Nyugat-Vörös 189. 1.
- Ocskay 39. 66. 81. 100. 166—171.
 175. 1.
- Okolicsányiak 62. 75. 76. 106. 153.
 154. 1.
- Olasz 28. 30. 36. 50. 1.
- Onga 189. 1.
- Onod 141. 143. 149. 151. 153. 154.
 160. 192. 1.
- Orosz 49. 157—160. 1.
- Orosz-vég 23. 1.
- Orosz vezér-örnag 119. 1.
- Otlík 75. 76. 100. 170. 1.
- Óvár (Magyar) 6. 1.
- Paks 66. 1.
- Pálfalva 33. 36. 1.
- Pálffy 97. 118. 136. 172. 174. 175.
 191. 192. 193. 194. 195. 196.
 197. 198. 1.
- Pápa 65. 1.
- Pap Mihály 14. 15. 18. 1.
- Párkány 48. 1.
- Patak 176. 177. 190. 191. 1.
- Pekry 57. 58. 71. 73. 77. 86. 107.
 145. 146. 164. 169. 170. 174. 1.
- Perényi báró 193. 1.
- Pest 20. 43. 86. 139. 184. 1.
- Pestis 56. 177. 178. 181. 184. 186.
 187. 199. 1.
- Petróczy 57. 77. 1.
- Pinnye 24. 1.
- Pintye 32. 1.
- Podoli 15. 17. 1.
- Potosky 14. 17. 179. 1.
- Pottendorf 6. 1.
- Pozsony 39. 48. 58. 60. 99. 129.
 135. 139. 153. 162. 176. 1.
- Pudmeritz 102. 105. 1.
- Pultava 177. 179. 186. 1.
- Rabutin 57. 86. 89. 126. 127. 133.
 135. 137. 139. 177. 187. 1.
- Ráday 40. 158. 159. 161. 1.
- Radievusky 144. 1.
- Radics 138. 187. 1.
- Radnót 150. 1.
- Radvanszky 73. 107. 108. 1.
- Radzievsky 40. 1.
- Rakovsky 154. 156. 1.
- Rédey 146. 1.
- Rétay 102.
- Révay báró 175. 1.
- Riba 38. 1.
- Richan 66. 72. 1.
- Riviére 135. 184. 1.
- Román 181. 184. 186. 1.
- Rot 91. 1.
- Rozsnyó 139. 143. 154. 178. 181. 187.
 189. 1.
- Ruszt 60. 61. 1.
- Sáros 6. 1.
- Sátoralja-újhegy 5. 1.
- Schlick 39. 41. 58. 155. 1.
- Selmecz 77. 78. 1.
- Selye 85. 1.
- Sennyey István 34—36. 38. 115. 117.
 126. 198. 1.
- Skola 17. 145. 192. 193. 198. 1.
- Solt 64. 67. 72. 1.

- Soltig 185. 1.
 Solyomkői vár 114. 1.
 Somlyó 30. 31. 33. 36. 115. 1.
 Somorja 58. 1.
 Sopron 122. 135. 136. 1.
 Stepney lord 127. 131. 1.
 Stri 198. 1.
 Sultz 74. 1.
 Szabolcs 28. 34. 121. 1.
 Szakoltza 79. 167. 1.
 Szalánk 196. 1.
 Szamos-ujvár 117—119. 1.
 Szapolyai János 46. 1.
 Szász-sebes 73. 1.
 Szatmár 15. 16. 25. 27. 30. 32. 35.
 37. 38. 86. 93. 142. 176. 190. 1.
 Szeben (Nagy) 36. 57. 73. 89. 99.
 112. 119. 147. 1.
 Szeben (Kis) 191. 1.
 Széchényi Pál 60. 1.
 Szécsény 105. 106. 112. 113. 122. 131.
 145. 156. 178. 181. 187. 1.
 Szeged 67. 70. 73. 76. 77. 86. 88.
 162. 163. 185. 1.
 Szegedy 176. 1.
 Székelyhidi vár 120. 1.
 Szendrő 57. 1.
 Szent-Benedek 93. 94. 1.
 Szent-Endre 94. 1.
 Szent-Gothárd 67. 1.
 Szent-György 87. 139. 1.
 Szent-Iványi 198. 1.
 Szent-Kereszt 93. 1.
 Szent-Márton-Káta 188. 1.
 Szent-Miklósi vár 21. 23. 1.
 Szent-Tamás 136. 1.
 Szepes 41. 138. 140. 178. 191. 1.
 Szerednye 20. 1.
 Szered 75. 95. 96. 1.
 Szerencs 47. 177. 189. 190. 1.
 Szolnok 38. 94. 139. 142. 188. 190.
 191. 193. 1.
 Szőcs 31. 1.
 Szőlős 184. 1.
 Starenberg 133—136. 138. 139. 143.
 161. 162. 166. 167. 169. 1.
 Styrum 58. 1.
 Tarján 94. 1.
 Tárkányi vár 34. 1.
 Tarna 94. 1.
 Tarpa 14. 1.
 Telekessy István 39. 50. 1.
 Teleky 58. 71. 86. 120. 162. 163. 1.
 Temesvár 71. 163. 1.
 Tisza-becs 25. 28. 1.
 Titel 70. 1.
 Tokaj 16. 34. 35. 37. 38. 40—43.
 57. 59. 61. 133. 135. 137. 139. 1.
 Tompa 94. 1.
 Torna 137. 1.
 Toroczkay 145. 1.
 Trencsényi Mátyás 41. 42. 1.
 Trencsén 160. 166. 170—174. 195. 1.
 Turi 20. 1.
 Turóc 153—157. 1.
 Ugocsa 15. 25. 28. 1.
 Ukrainozow 175. 1.
 Ungvár 21. 190. 191. 1.
 Urbics 175. 1.
 Vác 94. 189. 190. 1.
 Vadkert 178. 181. 183. 187. 1.
 Vág-ujhely 160. 167. 169. 172. 1.
 Vaja 193. 194. 1. 1
 Vári 26. 1.
 Vaskapu 163. 1.
 Vay 75. 76. 171. 1.
 Vecse 85. 96. 104. 1.
 Vendome 200. 1.
 Verebely 87. 178. 184. 1.
 Veréb-sár 29. 1.
 Veterani tábornok 76. 1.
 Vetés 32. 34. 189. 191. 200. 1.
 Viar tábornok 65. 167—171. 189.
 191. 1.
 Vichnyi fürdő 74. 76. 78. 167.
 Visegrád 93. 1.

Vajovits 200. l.

Vörös-torony 89. l.

Wratislaw gróf 128. 129. 131. 144. l.

Závodka 24. 25. l.

Zemplin 186. l.

Zikin 181. 182. l.

Zilik ezred 180. l.

Zinzendorf gróf 61. l.

Zólyom 41. 93. l.

Zrinyi Ilona 5. l.

Zsibrik 143. l.

Zsibó 37. 112. 114. 115. 119. 145. 151. l.

Sajtó hibák:

6. lap	9. sor	Német-ujvár helyett	Német-ujhely.
24. "	25. "	kiovic-i	" kiovi.
55. "	2. "	állérény	" ál-erény.
65. "	1. "	megakadályoz	" megakadályozá.
69. "	20. "	dándornokok	" dandárnokok.
71. "	39. "	Sava	" Száva
79. "	9. "	teli	" téli.
80. "	15. "	roszak	" rosszak.
86. "	14. "	Szatmár	" Szatmárt.
96. "	26. "	álhatta	" állbatták.
118. "	24. "	nehányán	" néhányon.
133. "	7. "	mily	" mely.
141. "	6. "	jogasságát	" jogasságát.
177. "	18. "	mi	" melynek fedezete.

36 T
E 29

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

